



# **Adriani Heereboord, ... Philosophia naturalis, moralis, rationalis**

<https://hdl.handle.net/1874/22017>

ADRIANI HEEREBOORD,

*Professoris in Academiâ Patriâ*

*Philosophi,*

PHILOSOPHIA,

NATURALIS,

MORALIS,

RATIONALIS.



LUGDUNI BATAVORUM,

Ex Officinâ FRANCISCI MOYARDI,  
*Bibliopola trans Academiam.*

c1o 1o c l i v.



MAGNIFICO, AMPLISSIMO, GRAVISSIMO,  
CONSULTISSIMOQUE

VIRO,

D. GVILIELMO PAETS, J. V. D.

D<sup>n</sup>. IN ABSPOEL, ad COMITIA ORDINUM GENERALIUM OLIM DEPUTATO, & ad CONSENSUM CONSILIARIORUM ORD. GENERAL. QUONDAM, NUNC ad CONVENTUM ORDINUM HOLLANDIÆ, DELEGATO, VIRO CONSVLARI REIP. LEYDENSIS, LONGE MERITISSIMO, JUSTITIÆ VINDICI INCORRVPTO, AVITÆ BELGII LIBERTATIS PROPUGNATORI, LITTERARUM AC LITTERATORUM MECÆNATI, PATRIÆ NESTORI, CURIÆ CATONI, CIVIVM LÆLIO, OMNIS GENERIS VIRTVTVM CVMVLO, ORNATISSIMO,

Hæc Meletemata

PHYSICA, ETHICA, LOGICA,

*Sæcra Facit,*

ADRIANUS HEEREBOORD,

*Philosoph. in Acad. Leid. Professor.*

*Magnifi-*

MAGNIFICENTISSIME, AMPLISSI-  
ME, CONSULTISSIME  
DOMINE.

Vetus est *Philosophia* nostræ, & à PLATONE profecta, in *Naturalem*,  
*Moralem*, & *Rationalem*, divisio, quarum ista, rerum explicat  
Naturas, illa Mores instruit hominis, hæc Rationem dirigit & excolit  
in cognoscendo humanam: Et enim, cum omnis mortalium salus cogni-  
tione sui absolvatur ac Dei, hujus quidem ex verbo hauritur Dei; at  
homo, cum duabus constet partibus, animâ & corpore, ut rite recteque  
se cognoscat, utriusque indiget notitia: corporis cognitionem humani,  
imo cujusvis, exponit, *Physica*; animi, *Ethica*; in utroque cognoscen-  
do, rationem sublevat promovetque *Logica*: Hanc triplicem *Philoso-*  
*phiam* vestro inscribo nomini, ob tot beneficia, in Patriam, in me, col-  
lata, quæ, si commemorare velim, superant longe captum ingenii ac  
memoriæ meæ. Quare, ne palpum *Amplit. Vestrae* obtrudere videar:  
à quo vitio sum alienissimus, sisto simpliciter hosce meæ industriæ Fœ-  
tus, in grati animi signum,

*Magnificentia & Amplitudinis Vestrae,*

CULTOR & CLIENS,

ADRIANUS HEEREBOORD,

*Philos. in Acad. Leidensi*

*Professor.*

COLLE-

C O L L E G I U M  
P H Y S I C V M.  
THESIUM PHYSICARUM SECUNDUM PERIPATETICOS,

*Disputatio Prima,*

D E

PRINCIPIIS CORPORUM NATURALIUM,

T H E S I S I.



Physica est scientia propriè dicta.

Scientia propriè dicta est, quæ gignitur demonstratione  $\xi \delta \omega \pi$ , estque cognitio rei necessariæ per causam proximam; alioquin quælibet cognitio cuiuscunque rei, quocunque modo accepta, scientia dici potest, sed improprie.

2. Demonstrat enim proprias affectiones de subjecto necessario per causas proximas.

Subjectum Physicæ necessarium dicitur, quia corpora naturalia fiunt & producuntur, vel immediate à Deo, vel à Natura uniuscujusque corporis, quæ vicem Dei gerit; sic ut ea fieri vel non fieri, produci vel non produci, non pendeat ab arbitrio vel potestate hominis: nemo enim hominum, aut nivem, aut lapidem, aut stellas, aut plantam, aut aliquid corpus naturale, producere valet.

Per causas proximas intelliguntur materia & forma.

Per affectiones intelliguntur quantitas, qualitas, locus, motus, tempus.

3. Ejusque objectum est materiale vel formale.

Objectum materiale Physicæ ei cum Medicina est commune: objectum formale Physicæ est proprium.

4. Materiale, est corpus naturale, id est, ex materiâ & formâ substantiali compositum.

Corpus naturale dari in Physica præsupponitur, non probatur, quia subjectum in scientiis non probari solet sed præsupponi.

5. Formale, est quatenus naturale, id est, habens in se principium motus & quietis.

Objectum formale sic vocatur, quia est velut forma sub qua objectum materiale ab unaquaque scientia pertractatur; sic Physica non agit de naturali corpore quatenus curari potest, ut Medicina, sed sub forma alia, scilicet, quatenus naturale est, id est, quatenus moveri potest, aut quiescere: nota vero, objectum formale semper significari per vocem quatenus vel quæ, & vocari vulgo rationem formalem.

6. Itaque non pertinent ad Physicam Deus & Angeli.

Deus & Angeli non pertinent ad Physicam; quia sub objecto materiali non comprehenduntur, neque enim sunt corpora.

7. Nec objectum ejus rectè ponitur corpus mobile, multò minùs ens mobile.

Corpus aut ens mobile non est objectum Physicæ, quia pugnat utrumque cum ratione formali objecti Physicæ, quæ est quatenus naturale.

Mobile propriè significat id quod moveri potest, & sic non est objectum Physicæ, sed affectio de eo demonstranda; si mobile dicatur id quod movere potest, jam male loquimur, & clarius hoc exprimitur per vocem naturalem.

8. Definitur ergò rectè Physica scientia corporis naturalis quatenus naturalis.

Definitio ista desumpta est à genere & objecto, tum materiali tum formali.

9. Dividitur rectè in partem communem seu generalem, & propriam seu specialem.

Divisio ista est non generis in species, sed integri in membra.

10. Generalis agit de Corpore naturali in genere ejusque principiis & affectionibus.

11. Specialis agit de Corporis Naturalis speciebus.

12. Physica debet tradi methodo synthetica.

Ratio thesæ est, quia Physica est disciplina speculativa, qualis semper debet tradi methodo synthetica, de qua videatur ultimum caput Logicæ Burgerdic.

13. Itaque faciendum est initium à principiis rerum Physicarum simplicissimis, & progrediendum ad ipsa corpora, quæ ex iis componuntur.

14. Principia alia sunt cognoscendi, alia essendi.

Principium in genere definitur, primum, unde aliquid fit, est, aut cognoscitur: hac thesi sub Principiis essendi comprehenduntur & principia fiendi.

15. Principia essendi sunt, quæ ad ipsum esse corporum naturalium concurrunt.

Ad ipsum esse, scilicet, vel producendum vel constituendum.

16. Suntque vel externa, scil. Efficiens & Finis, vel interna.

Principia externa dicuntur, quæ corpus naturale non ingrediuntur, illud constituendo; interna, contra.

17. Interna corporum naturalium principia sunt, quæ non fiunt ex aliis, quia non essent prima, nec ex se invicem, & ex quibus sunt vel fiunt omnia.

Vocula, *ex*, ter hac thesi ponitur, non semper eodem sensu: interdum *ex* notat partem componentem, sic principia non sunt ex aliis, neque ex se invicem: interdum *ex* significat terminum à quo, hoc sensu simul & priori, ex principiis sunt omnia corpora naturalia.

18. Eaque vel sunt constitutionis & transmutationis, vel transmutationis tantum.

Principia constitutionis aliis dicuntur compositionis, & transmutationis dicuntur generationis vel terminationis Principia.

19. Principia constitutionis & transmutationis sunt, Materia & Forma.

Materia intelligitur hic ex qua, non in qua, non circa quam, vide caput 26. de materia Logicæ Burgerdic.

Forma intelligitur non accidentalis sed substantialis, quæ alteram partem essentia corporis naturalis constituit.

20. Principia transmutationis sunt, Materia, Forma & Privatio.

Privatio est principium transmutationis tantum: at materia & forma insuper constitutionis.

21. Materiam dari ex eo manifestum, quia ex nihilo nihil fit naturaliter, id est, naturali modo, ordine, viribus naturæ, ab agente naturali: actio, quæ ex nihilo quid fit, vocatur creatio, quæ ex aliquo aliquid, generatio.

Naturaliter, id est, naturali actione, quæ ab agente naturali, naturæ viribus, secundum naturæ ordinem, insituitur.

22. Materia est prima vel secunda.

Hæc divisio non est generis in species, nec integri in membra, imo nec rei quidem divisio est, sed nominis tantum distinctio, & petita fere à mente seu ratione nostra: Materia enim secunda est materia uniuscujusque corporis Physici singularis: cum vero omnis materia corporum singularium in eo conveniat, ut singula corpora ex illa constituentur, tanquam ex parte componente & subjecto formarum, fit ut communis hæc natura & ratio materialium singularium, à corporibus singulis per mentem abstracta & concepta, dicatur materia prima.

23. Materia secunda est corpus aliquod naturale variis dispositionibus & qualitatibus vestitum ex quo aliud fit.

Materia secunda est principium non quorumlibet corporum naturalium, sed eorum quæ ex ea tantum nascuntur & producuntur.

24. Materia prima definitur vel positivè vel negativè.

Materia prima, quia ens est imperfectum, & princi-

principium tantum ac pars corporis naturalis, perfecte definire nequit, sed qualicumque descriptione adumbrari tantum potest, idque vel terminis positivis seu affirmatis, vel negatis.

25. *Negative, neque est quid, neque quantum, neque quale, neque aliquid eorum quibus ens determinatur.*

Materia prima dicitur non esse quid, non quasi non sit ens aut aliquid, sed quia non est hoc aliquid seu ens certae speciei: sic neque quantum esse dicitur, non quod nullam habeat quantitatem, sed quia non habet quantitatem determinatam: sic neque est quale, quia nullam habet qualitatem certam aut definitam, imo, si in se spectetur, ex se ne ullam quidem qualitatem habet.

26. *Positive, est primum subjectum uniuscujusque ex quo fit aliquid, id est, corpus naturale, cui insit per se & non secundum accidens, & si corrumpitur aliquid, in hoc ultimo resolvitur.*

Materia prima significat id omne, ex quo aliquid producitur primo, sic ut maneat in producto, & productum in illud, quando corrumpitur, redeat atque revertatur: quod utrumque intelligendum est de productione & corruptione naturali, quae fit ab agente naturali naturae viribus, secundum naturae ordinem; si enim talis materia generationis & corruptionis omnis subjectum non daretur, aliquid ex nihilo fieret naturaliter, quod est absurdum.

27. *Haec proprie est principium generale, de quo hic agimus.*

28. *Materia prima non est corpus, neque per formam corporeitatis, neque per simplicem essentiam.*

Per corpus intellige Physicum, non Mathematicum, & substantiam constantem materiae & formae: nam principium corporis ejusque pars non potest esse ipsum totum corpus.

Forma corporeitatis dicitur, per quam corpus est corpus. Quae ab aliis dicitur forma mixti, aut, si ab hac distingatur, merum est signum.

29. *Est tamen ens, & quidem substantia, licet incompleta.*

Materia prima est ens, quia essentiam habet

& existentiam, imo & subsistentiam quae non est in alio ut in subjecto, distinctas ab essentia, existentia, & substantia formae, quia principium est distinctum a forma; porro dicitur substantia incompleta, quia ad corpus, tanquam substantiam completam, ut ejus pars & principium ordinatur: unde nec prima nec secunda est substantia, quia haec est divisio substantiae completae, qualis non est materia prima.

Essentia sive esse rei, est id quod definitione exprimitur: quia ergo materia prima definitur, habet quoque essentiam esse sibi propriam. Existentia est id, quo res ponitur extra causas producentes in hoc modo: atqui materia prima producta est, & stat extra causas suas, quia existit in & cum materia secunda; ergo & existentiam habet. Subsistentia est modus, quo substantia non est in alio ut in subjecto: atqui materia prima non est in alio ut in subjecto, est quidem in secunda, sed ut pars essentiae in toto; ergo & subsistentiam habet.

30. *Habetque actum ex se entitativum.*

31. *Et simul est potentia subjectiva.*

Actus entitativus vocatur, quo aliquid vere existit in rerum natura, extra causas producentes; ei opponitur potentia objectiva, qua aliquid non vere existit, sed existere potest, atque objectum est potentiae activae producentis a quo potest produci: quemadmodum mundus, antequam conderetur, erat in potentia objectiva Dei, postquam conditus est, habet actum entitativum, quo ut ens actu existit. Potentia subjectiva dicitur, qua res, quae est, potest esse subjectum alicujus formae, sive substantialis sive accidentalis: huic potentiae opponitur actus formalis, sive informans, quo res naturalis certam aliquam formam seu substantialem seu accidentalem actu possidet: quando materia prima dicitur esse pura potentia intelligitur subjectiva, non objectiva: quando dicitur habere actum, intelligitur entitativus, non formalis: haec duo pugnant, ut aliquid simul sit in potentia objectiva, & habeat actum entitativum, uti pugnant quod aliquid sit in potentia subjectiva, & habeat actum formalem ei materiae respondentem: sed potest aliquid esse in potentia subjectiva & habere actum entitativum, ut materia prima.

32. *Imò ex se planè est (esse essentiae) informis.*

Sensus thesios est, quod materiae primae essentia in sui definitione & conceptu essentiali nullam formam includat aut involvat.



33. Nunquam tamen est (esse existentiae) sine forma.

Sensus thesicos est, quod materia prima nunquam existat sine forma: ratio est, quia non existit nisi in materia secunda, quae est formata.

Materia prima nunquam existit sine omni forma, potest tamen considerari aut intelligi, non considerata aut intellecta ulla forma, quia potest abstrahi ab omni forma, abstractione simplici ac praecisionis, qua concipitur res una, non concepta alia, non vero abstractione composita aut negationis, qua concipitur res una, negata alia; neque enim materia concipi potest, ut de ea negetur omnis forma.

34. Imò ne esse (esse existentiae) quidem potest.

Ratio thesicos est, quia materia prima nunquam existere potest extra secundam, nam universalis non possunt existere extra singularia: at materia secunda nunquam existere potest sine forma; ergo nec prima quae extra secundam non existit, imò tantum ratione ab ea distinguitur.

35. Materie primae tribuitur potentia universalis:

Potentia, scilicet, subjectiva non objectiva, quo sensu intelligitur quoque potentia, Thesi 38.

36. Haec est, quae indifferenter respicit quamlibet formam.

Formam intellige vel substantialem vel accidentalem, sed potissimum substantialem.

37. Potentia haec est essentialis materiae primae, unde materia substantiatur per potentiam.

Essentialis, vel constitutiva, quia illa potentia universalis essentialiam materiae primae constituit, vel consecutiva, quia essentialiam materiae primae constitutam immediate consequitur, ut proprietas sui subjecti.

38. Potentia particularis est materiae secundae.

Vocatur potentia particularis, quia materia haec aut illa particularis respicit & recipit hanc vel illam formam particularem.

39. Tribuitur materiae quoque quidam appetitus universalis:

40. Nam particularis materiae secundae convenit.

Quia materia est ens imperfectius formam, & à formam perficitur, ascribitur ei appetitus quidam, quo formam appetit tanquam se perficientem, omne enim imperfectum appetit sui perfectionem; materia prima appetit perfici à quacunque forma; secunda vero ab illa forma quae suae naturae convenit: ideoque illius appetitus dicitur universalis, hujus vero particularis.

41. Uterque ab utraque potentia tantum ratione discrepat.

Potentia materiae primae ejusque appetitus re ipsa idem sunt, sed sola differunt de finitione, uti quoque potentia & appetitus materiae secundae.

42. Materiae coeva est quantitas interminata, id est, indeterminata, cujus termini ab intellectu humano assignari nequeunt.

Quantitas interminata dicitur, non quod detur in rerum natura actu talis quae omnibus terminis ac finibus careat, sic enim daretur aliud quod ens corporeum ac infinitum mole sua, quod est absurdum; sed vocatur interminata quantitas, cujus termini & fines, cum in se sint finiti, à nobis tamen humana mente definiti, designari, ac determinari nequeunt: talis quantitas dicitur materia prima coeva, quia est proprietas ac quarto modo materiae primae, omne proprium & subjecto suo est coevum, sunt enim ista duo simul tempore, & se mutuo ponunt ac tollunt.

43. Forma est actus primus substantialis corporis naturalis, unum per se cum materia constituens.

Actus primus vocatur principium operandi, actus secundus operatio: actus substantialis idem est quod substantia, accidentalis quod accidens: forma dicitur actus, non entitativus, sed formalis.

Unum per se dicitur, aut quod habet essentialiam simplicem & non compositam, quo sensu Deus, Angeli, & Animae rationales dicuntur unum per se; vel quod, tamen si habeat essentialiam compositam ex aliis, talem tamen habet ut partes componentes sint ejusdem naturae ac praedicamenti, & unione quadam mutua in unum coalescant: hoc sensu forma cum materia constituit corpus naturale unum per se.

Actus & potentia non sunt ejusdem naturae: materia est potentia, forma est actus; ergo: Ref. Neg.

Neg. Maj. nam actus substantialis & potentia substantialis, ut sunt forma & materia, sunt ejusdem naturæ.

44. Dari formas substantiales, accidentium variorum in hoc subjecto concursus, in alio non item, clare demonstrat.

Quod ignis sit calidus & siccus, aqua humida & frigida, ejus rei causa non est materia, quia illa se indifferenter habet ad omnem qualitatem, sicuti ad omnem formam, neque potest causa esse accidens aliud in igne aut aqua, quia de eo utrumque queritur, quare hoc potius fit in igne & non in aqua, ac vice versa; ergo oportet esse causam ipsam aquæ & ignis formam.

45. Forma est vel separabilis, quæ seorsim à materia existere potest, vel inseparabilis, quæ non potest.

Seorsim, id est, loco & tempore diversis atque divisis: forma inseparabilis tolli quidem potest, hoc est, auferri à subjecto, per corruptionem aut annihilationem, sed non potest separatim à materia sua existere alio loco atque tempore.

46. Hæc dicitur materialis, illa immaterialis.

Forma dicitur materialis, quæ à materia sic dependet, cum sit, existit, atque operatur, ut citra vel extra eam fieri, existere, aut operari nequeat; in materiali contra, quæ sine materia & fieri potest, & existere, & operari, qualis est sola anima rationalis.

47. Formæ materiales non sunt ante sui productionem in materia actu, neque secundum se totas, neque secundum aliquam sui partem.

Ratio thesæ est, quia sic nulla foret generatio, quod est absurdum, nam nihil produceretur.

48. Sed educuntur ex potentiâ materiæ.

Potentia materiæ intelligitur non-objectiva sed subjectiva, ex qua dicitur educi forma, quando materia sua capacitate & aptitudine actionem agentis naturalis formam materialem producentis juvat, perficit, ac promovet.

49. In quo differunt ab immaterialibus formis:

50. Nam hæc creantur.

Forma immaterialis creatur, puta anima rationalis, quia corpus materia hominis nihil confert ad ejus productionem; neque enim Ens corporeum potest assurgere ad productionem Entis incorporei.

51. Forma substantialis, five materialis, five immaterialis, in quolibet composito una tantum est specifica & ultima.

Specifica hic vocatur forma, quæ speciem largitur ultimam, id est, qua non potest Ens per formam aliam superiorem transire ad speciem Entis perfectioris.

52. Plures tamen formas subordinatas vel disponentes dari in eodem composito, non est absurdum.

Subordinatæ formæ dicuntur, quæ rem quidem in certa specie corporis naturalis constituunt, sed ita ut res illa per adventum formæ alterius ac superioris transire possit ad speciem Entis perfectioris: quemadmodum anima vegetans in fœtu hominis eum quidem constituit in specie viventium, sic ut sentiens eundem collocat in specie animalium, sed ita ut fœtus ille per accessum animæ rationalis transire possit in speciem perfectiorem hominis; ideoque non sunt formæ specificæ hominis, sed subordinatæ.

53. Privatio est absentia formæ quæ poterat inesse.

Hæc privatio vulgo dicitur Physica, ad distinctionem privationis Logicæ, quæ est absentia formæ, quæ inesse debebat per naturam subjecti & tempus à natura constitutum.

54. Estque principium non constitutum sed terminativum.

55. Quatenus scilicet in generatione est terminus à quo.

Licet privatio non sit Ens reale, potest tamen esse terminus à quo generationis, & principium non quidem essendi sed fiendi.

56. Ex hisce tribus principiis oritur corpus naturale, quod ex materia & forma constat.

57. Corpus enim Materiâ Formâque constans vocatur corpus naturale.

Ratio thesæ est, quia materia & forma sunt ipsa natura corporis naturalis, uti hoc patebit Disputatione sequenti.

THESIUM PHYSICARUM SECUNDUM PERIPATEETICOS,

*Disputatio Secunda,*

DE

NATURA, CAUSA EFFICIENTE, FINE, QUANTITATE, QUALITATE, ET LOCO.

THESIS I.

**C**orpus Naturale est quod habet Naturam.

Ratio thesæ est, quia naturale & natura sese habent ut concretum & abstractum.

2. Natura dicitur de Materia & Forma consideratis in ordine ad Motum, reliquasque affectiones Corporis Naturalis.

Natura non est diversa à materia & forma, sed eadem res quæ est materia, & eadem res quæ est forma, utraque simul quoque est natura: diverso tamen respectu, diversa sortitur nomina, & definitiones diversas, quæ res corpus naturale constituit & componit, & sic est principium ipsius corporis naturalis: dicitur materia vel forma, & utraque sub hoc respectu, disputatione precedenti, fuit definita: atqui eadem res quæ materia & forma est, in quantum utraque in composito naturali est, principium proprietatum & operationum in eo, utraque dicitur natura, & sub hoc respectu definitur thesi 6. hujus Disputationis.

3. Eadem enim sunt principia subjecti in Physica, quæ sunt affectionum demonstrandarum.

Exempli gratia: materia & forma sunt principia corporis naturalis, quod est, sive sit subjectum; eadem sunt principia qualitatis, loci, motus, temporis, quæ sunt affectiones in Physica demonstrandæ.

4. Naturæ vox interdum quamlibet rei cujuscvis essentiam notat, quæ cujuscunque motionis principium est.

Sic natura tribuitur Deo, qui vulgo dicitur

natura naturans, quemadmodum creatura dicitur natura naturata.

5. Interdum eam ejus rei essentiam quæ ortui & interitui obnoxia est, ut hic.

Sic natura Deo tribui nequit, sed soli creature.

6. Definitur Natura Aristot. Principium & Causa motus & quietis, ejus, in quo est, primo, per se, & non per accidens.

Definitio naturæ non debet exigi ad leges definitionis perfectæ, quia principium, uti est natura, perfectam definitionem non admittit, quæ tantum est rei perfectæ.

7. Dicitur (Principium) respectu corporum, quæ constituit.

8. Dicitur (Causa) respectu motus & quietis in corpore Naturali.

Natura debet spectari duplici modo, vel prout corpora naturalia constituit, vel prout in corporibus constitutis origo est omnium proprietatum & operationum: hunc duplicem respectum videtur Aristoteles exprimere voluisse in definitione naturæ gemina voce principii & causæ, ut natura dicatur principium respectu priori, & causa respectu posteriori.

9. Particula (&) partim conjungit, partim disjungit.

Per particulam (&) intellige illud (&) quod secundo ponitur loco in definitione naturæ inter voces (motus & quietis) vocula (&) conjungit, quando motus & quies in eodem corpore, sed diverso tempore, inveniuntur: sic natura ignis extra locum naturalem positi est causa

cut



cur moveantur sursum ad locum suum, eadem natura ignis est causa, cur ubi ad locum suum pervenit ibi quiescat; particula (&) disjungit in corporibus diversis, quorum alterum tantum movetur, alterum tantum quiescit: tum natura est causa motus in corpore quod movetur tantum, ut in cœlo, & est causa quietis in eo quod quiescit tantum, ut in terra.

10. Vox (motus) significat quamlibet mutationem naturalem.

Sic vox (motus) etiam generationem, quæ est mutatio instantanea, sub se comprehendit, à qua alioquin distinguitur, prout (motus) postea ex Aristotele definitur.

11. Vox (quietis) significat quietem in termino ad quem tendit motus naturalis, non vero quietem in termino à quo.

Quies, quæ est terminus ad quem motus, est illa, quæ per ipsum motum acquiritur, qualis est quies ignis, quæ sequitur motum ejus, quando extra locum suum constitutus ad eum pervenit.

Ejus in quo est, id est, natura est principium internum motus in corpori naturali, in quo est; sic distinguitur ab arte, quæ est principium motus externum corpori naturali, in quo motum exercet.

12. Vox (primo) removet accidentia, quæ licet nonnunquam sint principia motus; non tamen sunt primo.

Accidentia sunt principia motus secundaria & instrumentaria, ut calor calefactionis; sed natura sive forma ignis est ipsius calefactionis causa primaria & principalis.

13. Vox (per se & non per accidens) removet artem, quæ interdum internum est principium motus, ut medica in medico ægro tante est curationis, sed per accidens.

Dicitur per accidens ars medica curare ipsum medicum, quia per se illa destinata est ad curandos alios.

14. Hæc naturæ definitio æque convenit materiæ ac formæ.

(Æque) id est, æqualiter, sed non eodem tamen modo.

15. Materia est principium motus passivum.

Ratio thesæos est, quia materiæ nulla est actio aut efficientia, nam ejus est recipere formas, recipere vero aliquid est pati.

16. Forma est activum.

Ratio thesæos est, quia forma est origo, fons, ac causa omnium actionum.

17. Respectu motus, cujus est principium, dicitur Forma causa efficiens.

Non est absurdum, ut eadem res sit & causa externa efficiens & causa interna forma, respectu diversorum terminorum; sic anima rationalis est forma hominis & causa efficiens suarum operationum.

18. In nullo motu natura agit temere sed semper aliquem finem intendit.

Est receptum axioma, quod natura nihil faciat frustra: ejus ratio est, quia natura nihil est aliud quam vis quadam Dei creaturis indita, qua operantur, quæ vicem gerit quasi Dei, qui nihil facit frustra & omnibus rebus creatis aliquem finem præfixit.

19. Si finem non assequatur natura, dicitur aliquid fieri casu aut fortuna.

Finem dicitur non assequi natura, quando impeditur à causis aliis, quemadmodum fit generatione monstri: non tamen plane tum agit frustra aut sine suo excidit, sed si non posset assequi finem perfectissimum, quia impeditur, studet assequi finem perfecto proximum, quantum per impedimenta licet.

20. Affectiones quæ per naturam tanquam principium demonstrantur de naturali corpore sunt, quantitas, qualitas, locus, motus, tempus.

Per affectiones hic intelliguntur proprietates, quæ solæ demonstrari possunt, non vero attributa communia.

21. Quantitas intelligitur continua.

Quantitas continua, id est, magnitudo, nam alioquin tempus etiam est quantitas continua.

22. Defi-

22. Definitur affectio per quam corpus undequaque est extensum.

Extensum dicitur, quod est longum, latum, & profundum, vulgo, quod est trina dimensione praditum.

23. Ejus ratio formalis est sita in extensione partium in ordine ad locum.

Extensio partium in ordine ad locum tum fit, cum partes loco à se invicem disjunguntur, vocaturque vulgo extensio localis & quantitativa.

24. An realiter tanquam accidens distinguatur à corpore naturali, an vero ratione tanquam modus materiæ, in utramque partem disputari potest.

Quamvis in utramque partem disputetur an quantitas ens, & accidens distinctum à substantia, sicuti est qualitas, verisimilior tamen videtur opinio eorum qui eam à corpore non distinguunt re ipsa, quia quomodocunque corpus immutaveris, abstuleris omnem colorem, saporem, odorem, canorem, aliasque qualitates, semper adhuc manebit extensum, id est, longum, latum, & profundum.

25. Quicquid sit, omnis quantitas corporis naturalis finita est, & terminata.

Quantitas dicitur finita & terminata, quia certos habet limites, ultra quos extendi nequit.

26. Ipsa quantitas materiam, termini & fines formam immediate consequuntur.

Uti forma materiæ indifferentem naturam restringit ad certam corporis naturalis speciem, item eadem materiæ quantitatem interminatam ad certos terminos fines ac limites redigit.

27. Itaque quantitas actu immateriata & infinita non datur ulla.

Accurate distinguendum est, inter infinitum & indefinitum, interminatam & indeterminatam: dicitur quantitas infinita ac corpus interminatam, quando in se, id est, in natura sua, nullos habet terminos aut fines; hoc sensu nullum corpus infinitum, nulla quantitas interminata datur, aut dari potest: indefinitum dicitur corpus & determinata quantitas, quando quantitatis in se quidem finitæ fines, & corporis in se quidem terminati terminos, mens tamen nostra seu humana assignare, determinare, definire ne-

quit; quo sensu mundus recte dicitur indefinitus & indeterminatus, sed non potest dici infinitus aut interminatam.

28. Ergo nec corpus infinitum aut interminatam.

Ratio theos est, quia quantitas & corpus se mutuo ponunt & tollunt.

29. Si enim daretur, tolleretur motus localis.

30. Nam corpus infinitum localiter moveri est contradictio.

Ratio utriusque est, quia nihil foret loci, in quo corpus infinitum moveri posset.

31. Fines & termini sunt vel finiti vel indefiniti.

Divisio ista finium, ut & terminorum, instituta est, respectu mentis, quæ interdum eos finite, hoc est, numerare ac comprehendere potest, ac tunc dicuntur finiti; interdum non potest, ac tunc dicuntur indefiniti; ac extra mentem in rebus ipsis semper sunt finiti, sic verbi causa, figura mille angulorum in se finita est, respectu mentis nostræ indefinita.

32. Aliud enim est quantitas infinita, quam negamus, aliud indefinita, quam admittimus.

Vide notas ad thesin 28. & 29.

33. Viventia & Heterogenea corpora habent quantitatem definitam.

Heterogenea corpora sunt, quæ habent partes diversi nominis ac naturæ.

34. Inter non viventia & homogenea, elementa non habent certum magnitudinis terminum à natura, sc. naturata, materiata & finita, definitum.

Homogenea dicuntur, quæ habent partes ejusdem nominis ac naturæ.

35. Habent tamen quantitatis definitos terminos aliunde, id est, à corporibus ambientibus.

Nisi cælum ambiens, ignem elementareum eum impediret, extenderet se ille in infinitum.

36. Nec habent terminum certum parvitatē à natura definitum, quia minima etiam pars mixti est mixta, & si Physice possent dividi in infinitum, etiam minimas partes elementa penetrarent.

Ratio est, quia elementa, ut omnia continua, in infinitum dividi possunt.

37. Habent tamen eum aliunde.

Ratio est, quia à corporibus ambientibus impediuntur, ne in infinitum in partes minores & usque minores elementa dividantur; si enim ad minimam partem pervenirent, non possent corporibus ambientibus resistere.

38. Mixta non viventia habent parvitatem à natura definitam, sed non item magnitudinem, quia non datur minimum Physicum.

Ratio est, quia si, verbi causa, lapides usque & usque dividantur, ex illa divisione tandem resultabunt elementa, quæ mixtum composuerunt.

39. Qualitas corporis naturalis est potentia ad agendum vel patiendum, quod naturæ est consentaneum, quia lapis in infinitum excresceret, nisi arroderetur & exederetur ab aëre.

Per qualitatem hic intellige secundam & tertiam speciem qualitatis.

40. Est manifesta vel occulta.

Sic dividitur qualitas ratione essentiæ, non existentia; utramque enim existere ex operationibus liquet, sed quid sit occulta qualitas latet, quid sit manifesta patet: occulta subdividitur in Sympathiam & Antipathiam.

41. Locus Aristoteli est superficies corporis continentis proxima & immobilis.

Superficies, id est, latitudo, seu plana, seu concava, seu convexa: proxima dicitur, quæ rem locatam cingit ac circumscribit:

Immobilis, quia, si movetur res locata, manet locus; ut, sublato libro de mensa, manet mensa.

42. Aliis spatium rei locatæ; & rectius.

Spatium proprie nec substantia est, nec accidens, nec tamen nihil, sed privatio & absentia corporum quæ in eo esse possunt; atque cum jam sunt, spatium dicitur locus.

43. Quia juxta Aristot. definitionem non conveniret locus omni corpori naturali.

Nam cælum extremum seu ultimum seu supremum non foret in loco, quia nullum datur corpus illud ambiens, cujus superficies locus ejus esse queat.

44. Esse in loco convenit corpori propter quantitatem; Hinc

Ut quantitas est proprietas materiæ, ita locus quantitatis.

45. Quam necessarium est corpus esse quantum, tam necessarium est corpus esse in loco.

Ratio est, quia esse corpus, esse quantum, esse in loco, se mutuo ponunt ac tollunt.

46. Et dimensiones partisque loci, respondent dimensionibus partibusque corporis; hinc

Dimensiones, id est, longitudo, & crassities: ratio theseos est, quia, ut totum corpus est in loco totali, ita partes corporis sunt in locis partialibus.

47. Non possunt duo corpora simul esse in eodem loco.

Ratio theseos est, quia daretur dimensionum penetratio, quod ab omnibus habetur absurdum in Philosophia.

48. Nec magis unum corpus potest esse in duobus locis vel pluribus.

Ratio theseos est, quia corpus unum foret & non unum, nam unum est ex Hypothesi; non unum erit, quia erit divisum à se, quod enim in duobus pluribusve locis disjunctis est, illud non potest non à se esse divisum; at vero unum est indivisum: ergo corpus illud simul erit divisum & indivisum, unum & non unum, quæ est contradictio.

49. Locus omnis est repletus corpore.

Locus omnis, scilicet, in hoc mundo, nam ad dentur spatia, ut vocant, imaginaria extra hunc mundum, inter sese disputant Philosophi.

50. Vacuum itaque non datur.

51. Nec dari potest naturaliter.

b

Ratio

Ratio utriusque est, quia nulla sic fieret in hisce inferioribus generatio aut corruptio, motus aut mutatio; quia, admissio vacuo, virtus ac influxus cœlorum ad nos derivari non posset, quo tamen opus est ad mutationes & motus in inferioribus.

52. At quin supernaturaliter dari possit, non videtur negandum.

Ratio est, quia nec ex parte Dei, nec ex parte rei ulla implicatur contradictio; aut, si implicetur, ostendatur.

## THESIUM PHYSICARUM SECUNDUM PERIPATETICOS.

*Disputatio Tertia,*

DE

MOTU, ET TEMPORE.

THESIS I.

**D**ari motum ipse testatur sensus.

Hic vox (motus) sumitur latius quam thesi 5. sic ut hic comprehendat generationem quoque & corruptionem, quæ ex definitione motus Aristotelica thesi 5. excluduntur. Per sensum intellige externum.

2. Est inter affectiones corporis naturalis longe nobilissima.

3. Quia in ipsa definitione naturæ ponitur.

Est enim natura causa & principium motus, ubi vox motus iterum latius sumitur.

4. Est tamen explicatu difficilis ejus essentia, quia est imperfecta, & magna motuum varietas.

Natura motus est imperfecta, quia est ens in fieri, est enim motus nihil aliud quam terminus ad quem, dum fit; sic calefactio est ipsum fieri caloris.

5. Aristot. definit motum: actum ejus, quod est potestate, quatenus est tale.

Definitio motus ex Aristotele non est examinanda ad amissim & normam definitionis perfectæ, quia quod perfecte definitur, debet esse ens perfectum, quale non est motus.

6. Actus intelligitur non substantialis, sed accidentalis, isque non primus, sed secundus, non entitativus, sed formalis.

Actus substantialis est omnis substantia, & accidentalis omne accidens: Actus primus, est principium operandi, secundus, ipsa operatio.

7. Quamvis ratione termini ad quem alio quo modo primus dici possit.

Ratio thesios est, quia motus est quasi forma termini ad quem, dum fit, ut calefactio caloris forma est, dum calor fit.

8. *Ejus quod est*: significat mobile, seu corpus naturale.

Vocula (est) hic sumitur pro existit, & significat esse existentia, non vero esse essentia, est enim motus actus ejus quod existit, non quidem ex toto, sed ex parte saltem, si enim terminus ad quem in totum existit, motus cessat: si verò motum referas ad patiens, vere est actus ejus quod existit, etiam ex toto, quia totum patiens existit; verbi causa, in calefactione patiens est aqua, quæ in totum existit, terminus ad quem est calor, qui existit ex parte.

9. Dicitur vero mobile esse potestate, non ratione motus; sed ratione formæ introducendæ.

Per formam introducendam intelligitur, terminus ad quem, qui in patiens introduci debet, & dicitur forma, quia patiens informat; sic calor introducendus in aquam, aquam informat, cum est introductus.

10. Intelligitur potestas non activa, sed passiva.

Ratio thesios decima hæc est, quia terminus ad quem simul & motus recipiuntur in patiente, seu subjecto; non potest intelligi alia potestas quam passiva, quæ subjecto seu patienti est propria, nam activa potestas est propria agentis, in



ti, in quo nec motus nec terminus ad quem ejus est.

11. Illa verba; *quatenus est potestate*, significant, motum esse quid imperfectum, & cujus essentia consistat in fieri.

Essentia motus est proprie ipsum *in* produci, seu *in* fieri rerum, & quando quidem res quæ fiunt per motum non producuntur simul & semel, id est, unico momento, sed successive per partes aut gradus; quæritur hic, an motus dicatur respectu partium vel graduum acquirendorum, an vero respectu acquirendorum: respondemus posterius, quia calefactio, verbi causa, non dicitur respectu caloris jam introducti in aquam, sed respectu caloris introducendi adhuc, qui ideo dicitur esse potestate, quod, cum nondum sit, esse tamen possit, & sic motus dicitur actus ejus quod est, potestate (quatenus potestate) sic calefactio dicitur motus caloris, qui non est sed potest esse, & quatenus potest esse.

12. In omni motu est: movens, mobile, terminus à quo, & terminus ad quem.

Hæc quatuor debent esse inter se distincta, quod ex sequentibus patebit.

13. Movens est, à quo motus est.

Idco motus respectu moventis est actus secundus.

14. Hoc debet esse distinctum à mobili.

Quo modo movens à mobili distinguatur, dicitur thesi 16.

15. Omne enim quod movetur ab alio movetur.

Hoc axioma intelligendum de motu transeunte, non immanente, item de motu materiali, non immateriali, item de motu reali, non intentionali, item de motu naturali seu Physico, non morali seu Ethico.

16. Vel ut totum à toto, vel ut pars à parte, vel ut pars à toto.

Totum movetur à toto, ut quando equus trahit currum; pars à parte, ut quando muscoli movent brachium; pars à toto, ut quando corpus hominis movetur à toto homine, aut rota una horologii à toto horologio.

17. Nam non potest idem respectu ejusdem formæ esse, & actu, potestate.

Ratio est, quia sic idem esset, & non esset, respectu ejusdem; quod enim potestate est, illud non est, quod actu est, illud est: ergo, quod simul actu ac potestate est, simul erit & non erit, quæ est contradictio.

18. At hoc foret, si aliquid movetur à se ipso.

19. Quod enim movet, formam introducendam actu continet, quod movetur, potentiâ.

Hæc thesis vera est de motu univoco, quando movens producit effectum suæ speciei, sed non de motu æquivoco, ibi enim movens non continet actu, id est, formaliter formam introducendam, sed tantum eminenter.

20. Mobile est, in quo est motus.

Mobile idem est quod patiens sive subjectum.

21. Motus enim non est in movente, sed in mobili.

Ratio thesios est, quia terminus ad quem est in mobili, non in movente; at motus à termino ad quem non distinguitur: sic, quia calor est in aqua, & calefactio est in ea.

22. Hinc omne, quod seipsum movet naturaliter, constat parte movente, & mobili.

Pars movens est forma corporis naturalis, mobile est ejus materia.

23. Neque tamen actus moventis realiter est distinctus ab actu mobilis, sed ratione tantum.

Ratio est, quia actio & passio non distinguuntur etiam re ipsa, sed respectu tantum diverso ad agens & patiens.

24. Idem enim motus, quatenus à movente, ut à principio est, dicitur actus agentis, quatenus in mobili, ut in patiente recipitur, actus mobilis.

Respectus motus ad movens, explicatur per præpositionem *à* vel *ab*; ad mobile per præpositionem *in*, atque hinc patet veritas thesios 21.

25. **Movens debet esse conjunctum mobili.**

Si movens nullo modo conjungatur mobili, nullus quoque fieret motus.

26. **Vel virtute, vel supposito:**

Movens dicitur mobili conjungi quoad suppositum, quando ipsum corpus moventis attingit corpus mobilis, ut cum aqua humectat, aut abluit manum; quoad virtutem vero, cum sola agendi vis ipsum attingit mobile per actionem mediam, non vero ipsum corpus moventis, cum sol calefacit faciem nostram.

27. **Itaque, non datur motus in distans.**

Subintellige in tale distans, quo pertingere non valet, nec suppositum, nec virtus moventis, tum enim mobile est positum extra sphaeram activitatis, quæ moventibus creatis singulis sua est destinata; & sic creatura distinguitur à Deo, qui nullam habet sphaeram, qua in agendo circumscribatur, sed operatur ubique.

28. **Plures termini duobus, à quo, & ad quem, dari nequeunt.**

Ratio est, quia terminus à quo & ad quem opponuntur immediate.

29. **Si plures videantur, vel non sunt totales, vel non sunt ultimi, vel non intrinseci, vel non per se, & primo intenti.**

Terminus totalis, ultimus, intrinsecus, per se, & primo intentus, vulgo dicitur adequatus, non totalis, non ultimus, non intrinsecus; non per se, & primo intentus, dicitur inadæquatus.

30. **Termini motus inter se sunt oppositi, interdum contrarie, semper privative, negativè.**

Semper privative, quia terminus à quo, vel nude negat terminum ad quem, vel si contrarium ponat, adhuc oppositum terminum ad quem nihilominus negat; quemadmodum frigus simul, & non est calor, & qualitatem ponit contrariam calori.

31. **Abjectio tamen termini à quo, & acquisitio termini ad quem, non sunt duo diversi, sed unus idemque motus.**

Quemadmodum iter susceptum Lugduno Hagam, non est geminum iter, sed unum, licet

duo sint termini, unus à quo, alter ad quem; sic hic se res habet.

32. **Motus formaliter non est forma in fieri, sed via ad formam.**

Motus formaliter est ipsum fieri rerum, causaliter res quæ fit; est enim calefactio causa quod fiat calor, aut melius causalitas qua fit calor.

33. **Neque tamen re ipsa differt à forma, seu termino ad quem, sed ratione tantum, ac definitione.**

Cum motus non dicitur differre realiter à termino ad quem, intellige terminum ad quem in fieri, nam à termino ad quem in facto esse, re ipsa differt, quia re ipsa ab eo separatur.

34. **Terminus ad quem debet esse divisibilis.**

Divisibilis, scilicet, vel in partes vel in gradus.

35. **Quia, omne quod movetur, partim est actu, partim est potestate.**

Ratio est, ex definitione motus, thesi 5. & 9. & 11.

36. **Hinc sequitur, omnem motum esse successivum.**

Ratio thesios est, ex thesi 33. quia motus non distinguitur à termino ad quem, qui est successivus.

37. **Itaque, nihil movetur in momento.**

Ergo generatio & corruptio non sunt motus, vide thesin 52.

38. **Et successio est de motus essentia.**

Ratio est, quia terminus ad quem est de essentia motus; at de essentia termini ad quem successio; ergo.

39. **Non tamen continuitas.**

Continuitas motus dicitur, qua partes motus ita connectuntur, ut inter eas nullum detur temporis interstitium medium.

40. **Quia eâ sublatâ non tollitur motus essentia, sed tantum unitas numerica.**

Unitas.

Unitas motus numerica requirit unitatem temporis ; at vero etiam si tempore dividantur duo ejusdem speciei motus , ut duæ calefactiones , quarum una nunc fiat , altera post horam , in eadem aqua , ab eodem movente , non est quidem unus motus numero , ac continuus , sed geminus atque interruptus : uterque tamen verus & vere motus , & successivus.

41. Unitas, & distinctio motus, generica, & specifica, desumenda est ab unitate & distinctione termini ad quem.

Ratio est , quia motus idem est realiter , licet non formaliter cum termino ad quem , unde ad divisionem vel entitatem termini ad quem , dicitur vel idem est motus.

42. Itaque tres tantum sunt motus species.

Species , scilicet , subalternæ non infimæ , id est , tria sunt motus genera subalterna.

43. Quia ad tria tantum prædicamenta pertinet ejus terminus ad quem.

44. Ad quantitatem motus est, qui dicitur augmentatio, & diminutio.

Accretio & diminutio nomen commune non habent , cum tamen conveniant in communi natura generis, quod utraque sit motus ad quantitatem.

45. Ad qualitatem motus dicitur alteratio, quæ habet varias species.

Alterationis species sunt , calefactio , frige- factio , rarefactio , condensatio , &c.

46. Ad ubi motus dicitur latio, vel motus localis.

Latio dicitur à ferendo, quia corpus, quod loco movetur , de loco quasi fertur in locum.

47. Situs, & habitus, decimi prædicamenti, mutantur per lationem.

Quia partes corporis & vestes non possunt mutari, nisi è loco moveantur.

48. Ad relationes non datur motus.

Relationes adveniunt quidem, saltem aliqua, cum motu & per motum præcedentem, ut paternitas cum & per generationem, sed nunquam sunt terminus ad quem motus, generatio

enim non terminatur ad paternitatem, sed ad substantiam filii.

49. Uti nec ad quando, nisi impropiissime localis.

Tò Quando est causa sine qua non motus fieret, seu, conditio ad movendum requisita, quia omnis motus fit aliquando, hoc est, in tempore.

50. Ad substantias non datur motus.

Ratio est, quia motus tantum datur ad terminum ad quem successivum & divisibilem, qualis non est substantia, quatenus est substantia.

51. Datur tamen mutatio, generatio, & corruptio.

Unde mutatio est quasi genus, dividiturque in momentaneam & successivam, tanquam species: momentanea est, generatio vel corruptio; successiva est, motus, hac Disputatione definitus.

52. Quæ cum fiant in instanti, motus non sunt.

Ratio est, nam motus fit successive.

53. Motus motui est oppositus bifariam.

Bifariam, id est, ob duplicem causam.

54. Vel propter contrarietatem terminorum, ut in alteratione:

Sic contrarii motus sunt calefactio & frige- factio.

55. Vel propter accessum & recessum ab eodem termino, ut in accretione.

Sic contrarii motus sunt actio & diminutio.

56. Motus localis est, naturalis, vel violentus.

Latio naturalis est, quæ fit ab interno mobilis principio; violenta, quæ fit ab externo agente: utraque potest dividi in rectam & circularem; recta est, vel à centro, vel ad centrum.

Centrum hic dicitur medium mundi ac terre punctum.

57. Naturalis in initio tardior, in fine velocior est: contra violentus.

Naturalis, qualis est gravium cum ex natura sua

sua tendunt deorsum, & levium cum tendunt sursum ex natura sua.

58. Ratio est, quia in principio medium magis resistit, in fine minus.

Medium est id per quod movetur, atque intelligitur hic potissimum aër. Violentus motus initio velocior, in fine tardior est, quia vis impresso initio major, in fine languidior est.

59. Motus projectorum est à virtute projectis impressa.

Virtus impressa aut sola est causa motus violenti, aut si non sit sola, est saltem principalis ac præcipua.

60. Tempus definitur Aristoteli: Numerus motus secundum prius, & posterius.

Motus hic est genitivi casus: secundum prius & posterius, id est, secundum partes priores & posteriores.

61. Numerus intelligitur, non numerans, sed numeratus.

Numerus numeratus idem est, atque res numerata seu mensurata: sensus est, quod sensus sit duratio corporis naturalis, numerata seu mensurata à motu, atque hoc tempus vocant internum; ipsum illud seu motus quo numeramus & mensuramus corporum durationem, vocant tempus externum.

62. Motus intelligitur præsertim cœlestis.

Intelligitur interdum & secundario quoque motus artificialis, *γνωμονων*, indicum, seu horologiorum, sciometricorum, ut hodie numeramus tempus.

63. Secundum prius, & posterius, scil. motus.

Id est, secundum partes priores & posteriores motus, seu cœlestis, seu artificialis; nam tempus numerari aut mensurari nequit, secundum partes priores & posteriores sui ipsius.

64. Unde, tempus esse successivum æque ac motum, patet.

Ratio est, quia ubi est pars una post partem aliam, sicuti est in tempore, quadrans enim quadrantem, hora horam sequitur &c. ibi est successio.

65. Partes temporis sunt: præteritum, & futurum: momentum est terminus temporis.

Præsens non est pars temporis, quia est aliquid indivisibile, at pars temporis est divisibilis, quia tempus est continuum quid, at vero continuum divisibile est in partes usque & usque divisibiles. nam componitur ex partibus divisibilibus in infinitum; præsens autem est terminus copulans partes temporis, scilicet, præteritum & futurum, sicut momentum aliud est inchoans tempus, scilicet, quo momento Deus in principio omnia creavit.

66. Tempus melius definitur: quantitas durationis successivæ quæ est in motu.

Melius, id est, clarius.

Quantitas, scilicet continua & fluens, non discreta aut permanens.

Quantitas, id est, mensura, quia omnis mensura quanta est.

Duratio successiva dicitur, quæ per partes acquiritur, quarum una alteri succedit, unde res durat successive propter istam partium successionem dicitur in motu, quia motus partes suas habet, sibi invicem succedentes, quæ quamdiu succedunt aliæ aliis, motus durat; & tempus dicitur id quo istam motus durationem mensuramus, quæ mensura debet esse continua & successiva, quia ipse motus qui mensuratur est continuus & successivus, oportet enim mensuram & mensuratum esse ejusdem generis ac conditionis.

## A N N E X A.

1. *Tempus nec est ens reale, nec rationis.*
2. *An motus æque mensurat tempus, ac tempus mensurat motum? Quodlibet.*
3. *An tempus realiter distinguatur à motu? Quodlibet.*
4. *An aliquid posset agere in subjectum distans, non agendo in intermedium. N.*



## THESIUM PHYSICARUM SECUNDUM PERIPATETICOS,

## Disputatio Quarta,

DE

## MUNDO, ET COELO.

## THESIS I.

**S**pecies corporum Naturalium considerantur vel aggregatè vel segregatè.

Disputationes tres præcedentes exposuerunt principia & affectiones corporis naturalis in genere, nunc in posterum explicabuntur principia & affectiones corporum naturalium in specie, nam ad individua nulla descendit scientia: possunt vero species corporum naturalium vel conjunctim spectari, prout comprehenduntur toto mundo, vel divisim, pro ut in mundo à se invicem distinguuntur.

2. Aggregatè considerata corpora constituunt Mundum.

3. Mundus est, ordinata compages omnium corporum naturalium ab uno principio pendentium, & in unum finem tendentium.

Hæc Mundi definitio non est perfecta, sed imperfecta, quia Mundus perfecta definitione explicari nequit, cum sit ens aggregatum.

Ab uno principio, id est, ab una causa efficiente, scilicet Deo.

In unum finem, scilicet Gloriam Dei.

4. Mundi considerandæ sunt causæ & affectiones.

5. Materia Mundi, ex qua constat, sunt corpora naturalia.

Materia Mundi generationis, ex qua factus est, fuit nihil, nam creatus fuit, id est, productus ex nihilo.

6. Forma Mundi est ordo.

Ratio est, quia Mundus est ens aggregatum cum ordine, non sine ordine, quemadmodum acervus lapidum est.

7. Hæc forma est accidentalis, non substantialis.

Ratio est, quia ordo accidens est, non substantia.

8. Substantialis Mundi forma nulla est.

Ratio est, quia Mundus non est substantia una, sed multiplex.

9. Quia Mundus non est unum per se, sed ens aggregatum.

Unum per se dicitur, quod vel simplex est, uti non est Mundus, vel si ex variis partibus componatur, componitur ex partibus ejusdem generis ac naturæ unitis, & sic quoque Mundus non est unum per se.

10. Errant, qui Mundi formam faciunt Deum, spiritum aut animam, vel etiam Cælum.

Deus nullius rei forma esse potest, quia nullius rei essentiam ingredi potest, ut pars: spiritus, anima, aut Cælum, non possunt dici forma Mundi, quia sic Mundus foret unum per se, quod est contra thesin 9.

11. Mundus habet aliquam sui causam efficientem:

Ratio est, quia alioquin Mundus foret æternus; at vero Deus nihil patitur extra se, sibi coæternum: & si Mundus non haberet causam sui efficientem, esset à se ipso; atqui nihil potest esse à se ipso.

12. Ea non est fortuitus atomorum concursus.

Ratio est, quia sic tolleretur Dei providentia; quod enim à fortuna est, & fortuito, illud non est à Dei directione.

13. Sed est Substantia intelligens atque infinitæ virtutis.

14. Id

14. Id liquet ex ejus ornatu & vasta mole.

Ornatus mundi arguit causæ ejus efficientis sapientiam atque intelligentiam, vasta moles ejusdem infinitam virtutem.

15. Hæc Efficiens causa est Deus.

16. Deus Mundum non produxit ex informi materia præexistente, sed ex nihilo.

Ratio est, quia Deus mundum creavit, at creatio est productio rei ex nihilo: est autem creatio duplex, vel immediata, quando nihil plane præcedit rem creandam, & sic mundus fuit creatus ex nihilo, quæ vocatur creatio ex nihilo subjecti; vel mediata, quando præcedit creationem materia, sed inhabilis atque indispõsita, & sic Adam creatus fuit ex nihilo, ut-  
cunque productus fuerit ex gleba terræ, quæ est creatio ex nihilo termini.

17. Itaque vere eum creavit: Hinc,

18. Deus Mundum fecit in tempore.

Ratio est, ubi succedit esse post non esse, ibi datur tempus: sed in eo quod creatur, succedit esse post non esse: ergo in eo datur tempus; ergo Deus creando mundum fecit in tempore.

19. Nam creatio cum æternitate pugnat.

Ratio est, quia in æternitate non est, non esse post esse, sed esse perpetuum.

20. Itaque contradictio est, cum quis Mundum statuit creari, & tamen esse ab æterno.

Contradictio est, si quis dicat Mundum creari & non creari: at qui dicit mundum esse ab æterno, dicit Mundum non creari; si ergo simul statuat Mundum creari, statuit Mundum & creari & non creari.

21. Quia, quod creatur, aliquando nihil fuit.

Ratio est, quia creatio est productio rei ex nihilo, ideòque 77 nihil præcessit rem creatam.

22. At hoc non est æternum.

Quod aliquando nihil fuit, non est æternum, quia æternum nunquam fuit nihil.

23. Deinde, vel in momento factus fuit Mundus vel successive.

Illatio hujus dilemmatis valet, quia membra sunt immediate opposita, nec datur tertium.

24. Si successive, ergo non ab æterno.

25. Quia successio cum æternitate pugnat.

Ratio utriusque, quia æternitas definitur, interminabilis tota simul & perfecta durationis possessio: si vero duratio rei æternæ possideatur tota simul, ergo non per partes, ergo nec successive, quia successio partes dicit.

26. Si in momento, vel fuit illud primum, vel aliquid fuit illo prius:

27. Utrumvis dicatur, evertitur æternitas.

Ratio est, quia in æternitate non datur primum, nam æternum quod caret principio ac fine; nec datur unum momentum altero prius, quia sic foret successio, quam æternitas excludit; & continuum, quale est æternitas, componeretur ex indivisibilibus, quod est absurdum; denique duo indivisibilia forent continua, quod fieri nequit.

18. Imò ne quidem æternus esse potuit.

Ratio est, quia contrarium implicat contradictionem: primo, ex parte Dei, quia Deus, ex parte sui, nihil extra se potest habere contrarium: secundo, ex parte Mundi, quia nulla creatura, qualis est Mundus, ex parte sui potest esse coæterna creatori, sic enim creatura adæquaretur creatori, quod est absurdum: tertio, ex parte creationis, quia cum creatio sit productio rei ex nihilo, non potest fieri ut aliud simul possit creari, & simul esse æternum, quia creatio nihil ponit, æternum nihil negat.

29. Deus Mundum produxit liberrimè.

Ratio est, quia Deus à Mundo producendo potuit abstinuisse; quod intelligendum est, non post decretum de Mundo creando, sed antequam concipiatur decrevisse Mundum creare, potuit enim decernere Mundum à se creandum fore vel non fore: nihil enim hic est, quod Deo necessitatem induxit.

30. Finis Mundi est homo, hominis Deus.

Ratio est, quia Mundus est propter hominem, homo ipse & mundus simul sunt propter Deum; Deus enim omnia fecit propter se.

31. Omnia

31. Omnia enim imperfectiora serviunt perfectioribus.

Corpora simplicia sunt imperfectiora mixtis, & sunt propter mixta: hæc sunt imperfectiora viventibus, & sunt propter vivencia: hæc sunt imperfectiora brutis, & sunt propter bruta: hæc sunt imperfectiora homine, & sunt propter hominem.

32. At homo omnium corporum naturalium est perfectissimum.

Ratio est, quia homo possidet omnes perfectiones, scilicet, & sensum & vitam, & esse mixtum & esse corporeum ac substantiale, quæ in aliis corporibus naturalibus reperiuntur.

33. Hinc Elementa, mixta, plantæ, bruta, sunt propter Hominem, quem ducunt ad cognitionem Creatoris, qui est finis Hominis.

Omnia reliqua corpora in Mundo ducunt hominem ad cognitionem creatoris, quatenus homo illa contemplando in iis invenit & ex iis eruit characteres sapientiæ bonitatis ac potentiæ divinæ.

34. Accidentia Mundi sunt, perfectio, quantitas, figura, duratio.

Accidentia, id est, attributa; sive re ipsa sive ratione à Mundo distinguantur, nihil referunt.

35. Perfectio Mundi est, secundum quam omnes species ea serie sunt inter se connexæ, ut unaquæque alteram proximè attingat, & nulla earum in sibi debitis deficiat.

Perfectio Mundi alia est essentialis, & quoad species, alia integralis, & quo ad individua: Mundus est perfectus priori modo, quia omnes habet species quibus eget, & unaquæque species habet perfectionem qua eget, quo sensu dicitur Deus post creationem quiescere ab omni opere, quatenus nullas novas species rerum in Mundo postea produxit; sed Mundus non est perfectus posteriori modo, quia potest Deus plures stellas, plura mixta, plures plantas, plura bruta, plures homines &c. partes Mundi in individuo producere, quam produxit.

36. Quantitas Mundi est continua vel discreta.

37. Ratione quantitatis continuæ, Mundus est mole & magnitudine finitus.

Ratio est, quia corpus mobile & Magnitudine infinitum dari nequit; nam sic nullus daretur motus.

38. Ratione quantitatis discretæ, Mundus est unus:

Thesis vera est, prout Mundus significat compagem non tantum corporum inferiorum infra Cælum, sed & ipsorum Cælorum; nam, qui ex singulis Cælorum orbibus singulos faciunt Mundos, errant.

39. Nihil tamen vetat, plures Mundos esse posse.

Ratio est, quia nulla hic implicatur contradictio; aut offendatur.

40. Figura Mundi probabiliter statuitur spherica.

Ratio adferri potest, quia perfectissimo corpori deberetur figura perfectissima: sed Mundus est corpus perfectissimum, figura spherica est figura perfectissima; ergo.

41. An sit Mundus perpetuo duraturus, ex Philosophia definiri non potest.

42. Ex Sacris tamen constat, eum, aut interiturum, aut renovatum iri in Extremo Judicio.

Quæstio hæc in utramque partem disputari solet, & tum rationes, tum testimonia Scripturæ utrinque soli possunt.

43. Corpora naturalia segregate considerata sunt, Cælum vel Subcælestia.

Corpora naturalia dicuntur segregate considerari, quando considerantur non conjunctim sumpta, ut in mundo, sed divisim accepta.

44. Cælum non est elementaris naturæ, sed quinta quædam essentia ab omnibus elementis distincta.

Per naturam cæli aut ejus essentiam intelligitur materia & forma cæli, aut potius id quod ex utraque resultat.

Cælum est naturæ distinctæ ab essentiis elementorum, quia forma cæli à materia cæli naturaliter est indissolubilis, at forma elementorum à materia eorum naturaliter dissolvi potest.

45. Ejus essentia componitur ex materia & forma, ut cæterorum corporum.

Ratio est, quia omne corpus constat materia & forma.

46. Materia cæli an sit ejusdem speciei cum elementari, in utramque partem disputari potest.

Peripatetici tamen malunt defendere materiæ cælestis diversitatem specificam ab elementari materia.

47. Cæli motus est ab ejus forma & non ab intelligentiis.

Per intelligentias intelliguntur, Angeli, qui si cælum moverent, motus cæli foret violeptus, quia esset à principio extrinseco; at vero cæli motus est naturalis; ideoque à principio intrinseco, quod nihil est aliud, quam forma cæli.

48. Pars Cæli, est stella.

Unde stella vulgo definitur pars densior sui orbis: sed hodie disputari cœptum est, an dentur tales orbis cælestes: quicquid fuerit, stella pars cæli est, sed lucida, ob materiæ cælestis condensationem & in unum orbem contractionem; cælum ipsum pellucidum est, ob materiæ cælestis raritatem.

49. Stellæ à reliquis Cæli partibus tantum differunt densitate.

50. Stellarum affectio aut potius forma est lux.

Lux est forma stellarum accidentalis, nam substantialis earum eadem est quæ cæli, cum cælum & stellæ specie non differant.

51. Lux non est forma stellarum, per quam sunt corpora naturalia, sed per quam sunt stellæ.

Qualis illa sit forma substantialis stellarum, pariter ac cælorum, ignotum.

52. Hinc accidentaliter tantum, non specie, stella differt à reliquo cælo.

53. Est enim lux accidens & qualitas corporis lucidi, cælum reliquum est pellucidum.

Lux non est substantia aut corpus, quia reflectitur & repercutitur, quod est accidentis.

54. Cælum agit in inferiora, mediante lumine, motu, & occultis qualitatibus.

Inferiora vocantur, quæ sunt ad orbem lunæ ad ipsam usque terram, & in ipsa terra.

Lumen dicitur, quod à stellis gignitur in aëre; lux, quæ manet in ipsis stellis ac corporibus lucidis.

Motus cæli est orbicularis.

Qualitates occultæ in cælo dicuntur, quarum effecta deprehenduntur in inferioribus, quid tamen ipsis sunt, ignoratur.

Lux est in corporibus lucidis subjective, ut in stellis: lumen est à corporibus lucidis effective, ut in aëre à sole genitum.

55. Cælum accidentia producit principaliter.

Accidentia, ut calorem, frigus, humiditatem, siccitatem, &c.

56. Imo & substantias inanimes.

Ut lapides, gemmas, ferrum, æs, &c. tum mineralia, tum metalla.

57. Imperfecta viventium genera minus principaliter.

Imperfecta viventium genera sunt, verbi causa, quæ nascuntur ex putri materia, ut multa insecta, & exigua animalcula.

58. Perfecte viventia dispositiva tantum.

Perfecte viventia sunt, quæ ab aliis viventibus producuntur ex semine, ut planta, bruta, homines.

Dispositiva, id est, quatenus cælum suo influxu dispositiones varias in semen, ex quo gignitur vivens, introducit.

59. In voluntatem agit indirecte, quatenus voluntatis motus aliquo modo sunt à corporis temperamento.

Nullum agens materiale potest agere directe in patiens immateriale: sed cælum est agens materiale, voluntas hominis est patiens immateriale; ergo cælum non potest agere directe in voluntatem hominis: potest tamen agere in corpus hominis, ejus temperiem vel immutando vel alterando; & sic agit indirecte in voluntatem hominis, quatenus ea aliquo modo pendet à temperie corporis, dum anima humana corpori in hisce terris est alligata.



## THESIUM PHYSICARUM SECUNDUM PERIPATETICOS,

*Disputatio Quinta,*

DE

## ELEMENTIS.

## THESIS I.

**C**orpus subcæleste vel est elementum vel corpus ex elementis mixtum atque conflatum.

Subcæleste corpus dicitur, quod locum suum accipit sub Cælo.

2. Elementum est corpus, in quod reliqua corpora resolvuntur, ipsum in alia corpora, quæ specie diversa sunt, resolvi non potest.

Elementum resolvitur quidem in materiam & formam, sed non potest resolvi in corpora alia se priora; materia vero corpus non est, uti nec forma: contra mixtum omne resolvitur in corpora, non tantum se priora, sed & specie diversa; nam Elementa, in quæ fit mixtorum resolutio, & mixtis sunt priora, & sunt vera corpora & sunt specie diversa.

3. Hinc vocantur simplicia:

Simplex vel opponitur mixto, quod ex aliis corporibus non est conflatum, vel opponitur composito, quod ex materia & forma non est conflatum: priori sensu Elementa recta dicuntur simplicia, posteriori sensu non item; sic enim solæ substantiæ immateriales, puta, Deus, Angeli, animæ humanæ dicuntur simplices: Cælum quoque simplex est priori sensu, non posteriori: at mixta & ex materia ac forma componuntur, & ex aliis etiam corporibus.

4. Elementa, cum sint corpora, materiam habent & formam.

Nam in eo distinguitur Corpus à Spiritu, qui materia caret: ideoque etiam cum formæ dicuntur, intelliguntur non informantes, quæ materiam præxigunt, sed assistentes.

5. Materia Elementorum omnium est una atque eadem: sed forma est diversa.

Ratio est, quia nullum accidens, ut est qua-

litas, potest esse forma substantiæ, ut est Elementum.

6. Formæ Elementorum non sunt qualitates, sed substantiales.

7. Quia substantia non potest componi ex non substantia.

Ratio est, quia totum & partes in uno per se sunt ejusdem generis ac naturæ.

8. Sunt tamen formæ illæ ignotæ, earumque loco qualitates adhibentur, quæ à formis emanant.

Formæ Elementorum sunt ignotæ, quid sint, sed non quod sint; nam eas esse, id est, existere, ex earum proprietatibus & operationibus manifestum est; sed quæ illarum sit essentia, aut ignotum aut obscurum est:

Adhibentur, tum ad explicandas operationes Elementorum, tum ad Elementorum definendas qualitates.

Qualitates, scilicet, propriæ non alienæ, non communes; hæ enim positæ formis non ponuntur, ut quidem propriæ.

9. Qualitates Elementorum sunt motrices & alteratrices.

Ut motus localis & alteratio sunt distinctæ species motus, ita distinctæ sunt qualitates Elementorum, quæ motum localem & alterationem faciunt.

10. Motrices sunt gravitas & levitas.

Gravitas facit Elementum moveri deorsum, levitas sursum.

In Elementis nulla datur qualitas motrix, quæ sit causa motus circularis, quia talis motus non convenit Elementis: si dicas ignem & ærem moveri in orbem à motu solis & Cæli; respondeo, istum motum utriusque Elementi non esse naturalem, ideoque non habere pro causa

aliquam qualitatem naturalem, sed est motus præter naturam.

11. Ratione qualitatum motricium, considerantur Elementa ut sunt partes Mundi.

Quia Elementa, ut partes Mundi, & ad salutem univèrsi vel sursum moventur vel deorsum.

12. Elementa ita considerata sunt quatuor; ignis, aër, aqua, terra.

Quaternarius elementorum numerus asseritur multis rationibus, sed quæ quoad maximam partem sunt probabiles, ut quæ desumuntur à quatuor humoribus, anni tempestatibus, & qualitativibus primis.

Efficacissima ratio desumitur à quadruplici motu elementorum, qui exponitur thesi 16. 17. si dicas, elementorum motus est tantum duplex, sursum & deorsum: respondeo, in genere quidem id verum est; sed motus sursum, iterum duplex est, uti & motus deorsum: & sic omnis elementorum motus est quaduplex.

13. Terra centrum Mundi occupat, hanc proxime ambit aqua, aquam aër, aërem ignis.

Centrum Mundi vocatur, quod est intra Mundi circulos, medium & intimum: quemadmodum in capa intimum corculum in medio omnium tunicarum aut pellicularum situm est centrum capæ, aut quemadmodum punctum medium, quod à circulis ambitur, & centrum circulorum est; ita terra, respectu aquæ, aëris, ignis, & cælorum se ambientium, omnium eorum est centrum.

Naturali quidem situ aqua ambit totam terram, sed quia tum terra non esset habitabilis, neque idonea, in aqua vivere homines & animalia; Deus voluit terram aliqua sui parte existare extra aquam, unde aqua, terra, efficiunt unum globum.

14. Hujus rei ratio desumenda est ab impressa Elementis vel majore vel minore gravitate & levitate.

Quod enim gravissimum est ex elementis, uti est terra, infimum locum mundi occupat; quod levissimum est elementum, supremum, ita tamen ut supremum elementum media, & hæc infimum ambient: ideoque respectu reliquorum elementorum terra centrum est, & medium respectu aliorum corporum ambientium; quemadmodum punctum est medium respectu circuli ambientis.

Gravitas est qualitas motrix, quæ Elementum fertur deorsum, levitas quæ sursum.

Fertur, id est, movetur motu locali, hic enim latio dicitur.

16. Deorsum est vel medium vel versus medium Mundi.

Medium, hic est centrum Mundi, extremum Mundi sunt cæli, vel inter cælos, cælum extremum.

17. Sursum est vel extremum, vel versus extremum mundi.

18. Hinc gravitas & levitas est una simpliciter, altera secundum quid.

Levitas simpliciter vocatur, quia elementum fertur ad cælum usque; secundum quid, quia non ad cælum usque movetur, sed aliquo usque versus cælum: sic & gravitas simpliciter est, quia elementum fertur ad centrum usque; secundum quid, quia movetur aliquo usque versus centrum.

19. Levitas simpliciter est propria Igni, secundum quid Aëri, gravitas simpliciter Terræ, secundum quid Aquæ.

20. Hæ qualitates motrices sunt veræ qualitates & positivæ, non privationes.

Ratio est, quia cujus operationes veræ sunt & positivæ, id ipsum principium oportet esse verum & positivum: sed qualitatum motricium operationes, scilicet, ascendere & descendere, sunt veræ & positivæ; ergo & ipsas qualitates motrices oportet esse veras & positivas.

21. Suntque causæ proximæ omnis Elementorum motus: Exque instrumentales:

Qualitates motrices dicuntur causæ instrumentales motus elementorum, quia à forma elementorum ad motus eorum faciendos excitantur, elevantur, promoventur; hæc enim ratio est instrumenti, ut ab alia causa secunda ad agendum applicetur.

22. Forma est causa motus Elementorum principalis.

Dicitur forma causa motus in elementis principalis, quia à nulla alia causa secunda ad agendum excitatur, licet excitetur à causa prima, uti omne agens creatum.

23. Generans non est causa motus, nisi quatenus formis Elementorum gravitatem & levitatem indidit.

Generans, id est, causa elementa producens est causa motus in elementis, remota, non proxima.

24. In locis propriis Elementa, nec gravitant, nec levitant.

Gravitare, id est, descendere, levitare, id est, ascendere, quæ sunt operationes gravitatis & levitatis: itaque elementa, cum in locis sunt propriis, sunt quidem gravia & levia in actu primo, sed non in actu secundo, quia non habent quo vel ascenderent vel descenderent.

25. Ignis omnium Elementorum est rarissimum & levissimum.

Ratio est, quia ignis est omnium elementorum calidissimum.

Ignem elementarem dari probant vulgo ex proportione qualitatum inter se, quæ plane periret, igne elementari sublato: ut enim aer convenit cum aqua humiditate, discrepat caliditate, sic aqua convenit cum terra frigiditate, discrepat humiditate, & sic terra & aer nullam habent qualitatem communem; ita oportet dari elementum, quod cum aqua nullam habeat qualitatem communem, & habeat aliquam communem cum terra, puta siccitatem, & cum aere, puta caliditatem, est enim ignis calidus & siccus.

26. Ob summam levitatem summum tenet locum.

Ratio est, quia quo quid est levius eo altius ascendit.

27. Ob summam raritatem in suo loco non lucet.

Ratio est, quia lux oritur ex commixtione radii & densi, quod enim mere rarum est, non lucet sed pellucet, id est, perspicuum ac pellucidum, ut est cælum & aer, sed quod lucem habet condensatam & compactam lucet, uti stellæ in cælo.

28. Igni proximus loco est aer, qui tribus regionibus distinguitur.

Distinctio trium regionum aeris, à nobis est & mente humana; aer enim est corpus continuum, non divisum, aut distinctum in partes.

29. Infima regio aeris pertingit à terra ad eum locum, ubi reflexi solis radii finiuntur.

Quia terra est corpus aliquo modo politum, radii solis ad superficiem terræ demissi ad ea reflectuntur; cum enim lux incidit in corpus politum, ab eo repercutitur, quæ radiorum solarium hic reverberatio aliquo usque pertingit. & istic ubi finitur etiam finitur infima regio aeris.

30. Media à radiis reflexis ad altissimorum montium cacumina.

Exempla altissimorum montium sunt Alpes, aut si qui existant iis altiores.

Nota vero, mediam regionem aeris nonnunquam Philosophis dici frigidum, quod intelligendum est, quod sit nimis calida, quam suprema aut infima, nam totus aer calidus est; quod vero suprema aeris regio sit calidior, ideo est, quia igni elementari & soli propior est: sed quare infima dicitur calidior media, cum infima longius absit ab igne elementari & sole, quam media; respondeo, quia radii solis reflecti in infima regione aeris, à terra calorem ejus reddunt intensiorem, quod videre quoque est in speculis, quando ab iis iisdem radii reflectuntur.

31. Suprema à montium cacuminibus ad locum Ignis.

32. Aquæ locus est naturalis inter terram & aerem:

Ratio est, quia aqua est aere gravior, & terra levior, id est, minus gravis.

33. At nunc ad bonum universi terra multis locis extat extra aquam.

Ratio est, quia terra debebat esse domicilium & habitaculum animantium ac viventium.

34. Terra est elementorum densissimum, & gravissimum, ideoque infimum tenet locum.

Ratio est, quia terra est elementorum figidissimum; at frigus est causa densitatis & gravitatis, sicut calor est causa gravitatis & levitatis.

35. Ex aqua & terra unus fit globus.

Itaque aqua & terra habent commune & idem centrum.



36. Qualitates Elementorum alteratrices sunt primæ vel secundæ.

Qualitates alteratrices dicuntur, quibus elementa alterantur, id est, secundum quas immutantur.

Et tum spectantur ut principia mixtionis.

37. Primæ, quæ non oriuntur ex aliis, ut, Calor, Frigus, Siccitas, Humiditas.

Nonnulli volunt qualitates primas sic dici, quia primo conveniunt corporibus primis, puta, elementis.

Alii volunt, quia non habent qualitates superiores.

38. Hæ veræ sunt & positivæ, omnesque agunt in se invicem, Calor in Frigus, Humiditas in Siccitatem, & contra.

Ratio est, quia veras & positivas exercent operationes, agunt in se invicem; ergo omnes partim sunt activæ, partim passivæ qualitates.

Humiditas & siccitas dicuntur interdum passivæ simpliciter, quia minus efficaciter agunt; & calor & frigus dicuntur interdum activæ simpliciter qualitates, quia magis efficaciter agunt.

39. Itaque datur reactio.

Reactio est mutua elementorum & qualitatum in se invicem actio & pugna: nam quia qualitates sunt contraria in elementis, student sese mutuo expellere atque expugnare.

40. Ratione harum qualitatum dicuntur Elementa principia mixtionis.

Elementa sunt principia mixtionis efficientia. Atque etiam materialia; nam mixta ex elementis tanquam ex materia constant.

41. Quia per has omnis in Elementis mixtio peragitur.

Quid sit mixtio, explicabitur disputatione 8.

42. Qualitates secundæ sunt, quæ oriuntur ex primarum temperie.

Qualitatum secundarum exempla sunt, raritas, densitas, sapor, odor, &c.

43. Qualitates primæ mixtionem antecedunt, secundæ sequuntur.

Quia qualitates primæ sunt causæ mixtionis, secundæ sunt ejus effecta.

44. Caloris actio est, 1. calefacere, 2. homogœna congregare, heterogœna disgregare.

Homogœna non tantum intelliguntur quæ per omnia sunt ejusdem naturæ, sed & quæ licet sint diversæ naturæ, in unam tamen naturam commutari possunt: sic & heterogœna sunt non simpliciter, quæ sunt naturæ diversæ, sed tam diversæ ut in unam commutari nequeant. Congregare, id est, in unam naturam colligere, aut mutare; disgregare, contra.

Quemadmodum cibus & potus, caro & piscis, commutantur in unum chylum; sic lapis & panis non possunt commutari in unum alimentum.

45. Frigoris actio est, 1. frigefacere, 2. frigefaciendo constipare, & sic homogœna atque heterogœna congregare.

Constipare, id est, obturare.

46. Humiditatis actio est humectare, siccitatis exsiccare.

Humectare, id est, humidum facere, & exsiccare siccum facere.

47. Ignis est Elementum calidum & siccum.

48. Aër est elementum calidum & humidum.

49. Aqua est elementum humidum & frigidum.

50. Terra est Elementum frigidum & siccum

Si Elementa forent pura, uti non sunt, tum haberent singula singulas suas qualitates in gradu intenso ac superlativo: nunc vero, cum sint impura, eas possident in gradu remisso, & ut Grammatici loquantur, positivo.

51. Ex Elementis quædam sunt symbolica, quædam asymbolica.

Symbolum Græce dicitur signum aliquod commune, quale datur de nocte vigilibus, cum mœnia urbis circumvent: sic dicuntur Elementa Symbolica, quæ habent aliquam qualitatem communem; Asymbolica, quæ nullam.

52. Symbolica, quæ una tantum qualitate diversa sunt, altera conveniunt.



Sic ignis & aër conveniunt calore, differunt siccitate & humiditate, differunt calore & frigore: terra & aqua conveniunt frigore, differunt siccitate & humiditate.

53. Asymbola, quæ utraque qualitate differunt.

Asymbola sunt ignis & aqua, aër & terra.

54. Per qualitates primas unumquodque Elementum in quodlibet mutari potest.

Quia per illas qualitates Elementa in se invicem agunt, donec se mutuo devicerint.

55. Facilius tamen mutatur symbolicum in symbolicum, quam asymbolum in asymbolum.

Ratio est, quia minor est resistentia & minor pugna, inter duo Elementa Symbolica, quam inter duo Asymbola.

56. Elementum symbolicum gigni potest ex symbolico & asymbolo.

Sic ignis potest gigni ex aëre, & ex aqua, verum ut aqua prius mutetur in aërem; nam ut Asymbolum ex Asymbolo gignatur immediate, fieri nequit.

57. Asymbolum ex Asymbolo tantum.

Quando scilicet utraque qualitas contraria in contrariam mutatur simul & semel, non immediate alia qualitate in quam prius mutetur.

## THESIUM PHYSICARUM SECUNDUM PERIPATETICOS,

*Disputatio Sexta,*

DE

## GENERATIONE ET CORRUPTIONE.

### THESIS I.

**E**lementa, quia constant materia & forma dissolubiter unitis, generationis & corruptionis in inferioribus existunt causæ.

In eo differunt Cœli ab Elementis, quod Cœlorum materia & forma à se invicem dissolvi naturaliter nequeant: in Elementis contra se res habet; quin materia & forma cœli dissolvi possint supernaturaliter, nullum est dubium: quod vero in Elementis materia & forma naturaliter possunt dissolvi, fit ob pugnam qualitatum contrariorum in illis, quæ in cœlis locum non habet.

2. Generatio & corruptio non uno modo dicuntur.

3. Nam & substantiis & accidentibus utraque tribuitur.

Generatio & corruptio proprie de substantiis, & improprie de accidentibus dicuntur.

4. Accidentia, cum primum fiunt, generantur, cum ultimum desinunt, corrumpuntur.

Generatio & corruptio accidentium, non sic dicuntur, ac si terminus utriusque ad quem foret accidens, sic enim generatio & corruptio confunderetur cum alteratione: sed accidens dicitur generari, cum primus ejus gradus in subjectum introducit, & corrumpi, cum ultimus ejus gradus ex subjecto expellitur; alteratio enim est totius accidentis pleni ac perfecti vel productio vel destructio.

Quando aqua primum incipit caleferi, primi caloris aut gradus in calore productio, est generatio caloris; sed reliquorum graduum caloris productio, est alteratio.

5. Generationem & corruptionem substantialem dari, experientia demonstrat.

Generatio & corruptio substantialis dicitur, à termino ad quem, qui est substantia.

6. Interdum enim corpora sic mutantur, ut ad pristinum statum reverti queant; interdum, ut nequeant.

Cum corpora mutantur, sed ita ut redire possint naturaliter, si sibi relinquuntur, ad antiquum

quum naturæ statum, dicuntur alterari, si non possunt, dicuntur generari vel corrumpi.

7. In illis forma substantialis non est mutata, in his quam maxime.

Sic aqua, quando calefit, dicitur alterari, quia calefacta ad pristinum frigus naturaliter redit.

8. Generatio & corruptio communi definitione definiuntur, *quando totum mutatur, nec sensibile quippiam ut subjectum idem permanet*, lib. 1. de Gener. & Corr. c. 4.

Per totum intellige, non totum compositi, sed totum compositum: per totum compositi intelligitur vel materia vel forma, quam neutram necesse est mutari, ut fiat generatio & corruptio, sed sufficit, si mutetur illud totum quod ex illis constat.

Ut subjectum idem, id est, ut subjectum ejusdem speciei vel idem numero: idem genere subjectum utrobique manet, sed non idem specie semper aut idem numero est in generatione aut aut in corruptione.

9. Hæc definitio distinguit generationem & corruptionem ab alteratione.

10. In generatione enim & corruptione, aut nullum manet sensibile subjectum, aut non idem, id est, ejusdem speciei: at in alteratione & idem manet & ejusdem speciei.

Verbi causa, in calefactione aquæ frigidæ manet idem numero, & ejusdem speciei subjectum, tum in calefactione tum in frigectione, scilicet aqua, at contra se res habet in generatione & corruptione, ubi subjectum interdum non manet idem numero, interdum non ejusdem speciei.

Sic corpus mortuum non est ejusdem speciei cum corpore vivo.

11. Generatio non sumitur hoc loco pro sola animatorum productione, sed pro productione cujuslibet substantiæ.

Cum dicitur, quod generare sit naturalissimum opus viventis, aut quod generatio juxta accretionem & nutritionem sint actus animæ vegetantis, generatio sumitur stricte: hic vero latius accipitur, ut sub se comprehendat substantiæ etiam non viventis productionem.

Qualis est generatio lapidis in terræ cavernis, aut generatio nivis in aëre.

12. Generatio est mutatio à non esse ad esse simpliciter.

13. Corruptio est mutatio ab esse ad non esse simpliciter.

Intelligitur hic esse & non esse totius compositi, non vero partium singularium.

14. Utriusque idem est subjectum: non numero, nec specie, sed genere.

Idem, puta genere, non numero, ne hæc thesis pugnet cum octava.

15. Imo & iidem termini:

Idem termini, scilicet, genere non specie, non numero.

16. Sic tamen, ut generationis terminus à quo sit corruptionis terminus ad quem, & contra.

Generatio enim incipit à non esse substantiam completam & tendit ad esse substantiam completam; corruptio contra incipit ab esse substantiam completam & tendit ad non esse substantiam completam.

Substantia completa est terminus ad quem generationis adæquatus, ac remotus, & totalis: forma sæpe dicitur Philosophis generationis terminus ad quem inadæquatus, proximus & partialis.

17. Nam generationis terminus à quo & corruptionis terminus ad quem, est non esse simpliciter.

Non esse simpliciter, id est, non esse substantiam totam ac perfectam seu esse compositum.

18. Et corruptionis terminus à quo & generationis terminus ad quem, est esse simpliciter.

Esse simpliciter, significat esse substantiam totam ac perfectam, seu esse compositum.

19. Hinc, omnis generatio est quædam corruptio, & contra.

Exempli gratia, quando in fœtum humanum intro lucitur anima rationalis, corrumpitur anima sentiens & vegetans, non quod desinant existere

existere, nam manent in foetu post animæ rationalis introductionem, sed dicuntur corrumpi, quia non amplius tenent rationem formæ, nam una cum corpore, in quo sunt, faciunt materiam hominis; homo enim pro materia habet non corpus simpliciter, sed corpus animatum, anima vegetante & sentiente.

20. Quin, eadem actione, aliquid generatur & aliud corrumpitur; seu generatio unius est corruptio alterius, & contra.

Hoc & sequens axioma intelligendum est, non formaliter aut in sensu formali, sed causaliter aut in sensu causali, id est, ipsa ratio, qua aliquid generatur, non est eadem qua aliquid corrumpitur, respectu ejusdem, sed corruptio unius formæ est causa, cur generetur forma alia, & vice versa: generatio unius formæ est causa cur corrumpatur alia, non quidem semper quoad entitatem, non quasi desinant esse formæ quæ corrumpuntur, sed, cum corrumpuntur, semper corrumpuntur quoad informationem, quia desinunt esse formæ, id est, desinunt informare aut munus formæ sustinere.

21. Subjectum generationis est materia.

Materia, subintellige, habilis, quæ actionem generantis juvet.

22. In quo distinguitur à creatione:

Nam creatio aut nullam habet materiam præ-existentem, aut si materiam habet præ-viam, ea est inhabilis.

23. Sic, & per materiam corruptio distinguitur ab annihilatione.

Nam in corruptione manet eadem materia, saltem genere, quæ fuerat in productione, ut visum est thesi 14. annihilatione vero, dicit non tantum compositi, non tantum formæ, sed & ipsius materiæ distinctionem.

24. Cum enim creatio sit productio totius substantiæ ex nihilo, annihilatione conversio totius substantiæ in nihilum, nullum potest fingi commune terminorum subjectum.

Nam repugnant, dari communem materiam termini à quo & ad quem, & tamen totam substantiam compositi ex nihilo fieri aut in nihilum redigi.

Si enim materia aliqua communis manet, neque substantia ex nihilo fit, neque in nihilum redit.

25. Materia generationis non est prima, sed secunda.

Materia secunda, est materia singularis, prima est universalis: at operatio omnis, sicuti & existentia, singularium est; ergo & generatio fiet in materia singulari seu secunda, non in universali seu prima.

26. Quia debet esse disposita.

Nam non ex quolibet ligno fit Mercurius, hoc est, forma non potest introduci in materiam quamcunque, non sane in indispositam, hæc enim non est idoneum formæ subjectum.

Sic non potest ex lapide naturaliter generari homo.

27. At dispositiones, formæ introducendæ convenientes, non primæ sed secundæ conveniunt materiæ.

Dispositiones, intellige, tum accidentales tum substantiales: hæc vocantur vulgo formæ disponentes & subordinatæ, illæ sunt accidentia. Sic cum ex ligno generatur ignis, debet primum introduci in lignum & calor & siccitas & cætera dispositiones accidentales, & in viventium generatione insuper debent induci dispositiones substantiales seu formæ quædam subordinatæ, ut in generatione hominis debent introduci in semen seu materiam anima vegetans & sentiens.

28. Quare, in corruptione nunquam datur resolutio usque ad materiam primam.

Verbi causa, cum homo moritur, aut planta interit, anima quidem hominis à corpore ejus solvitur, sed ipsum corpus non statim fit materia prima, & in planta forma quidem, anima vegetans, relabitur in materiæ potestatem, sed quod superest plantæ corruptæ corpus non statim fit materia prima, verum utriusque & hominis & plantæ materia variis adhuc modis mutatur, vel in vapores, vel in vermes, vel in pulverem, vel in aërem: &c.

29. Sed præter quantitatem, quædam etiam qualitates manent eadem in genito, quæ fuerant in corrupto.

Qualitates quæ manent in corrupto, cum ante essent in genito, sunt qualitates quæ sequuntur formam vel Mixti vel Elementorum.

30. Imo sæpe forma aliqua substantialis  
d  
superest,



supereſt, ſc. tum animata generantur & corrumpuntur.

Sic cum homo generatur, id eſt, cum anima rationalis corpori unitur, adhuc ſupereſt forma ſentiens, vegetans, mixti, ſed non ſunt forma hominis, nec exercent munus forma in homine, ſed faciunt una cum corpore materiam hominis, ſicuti anima rationalis facit ejus formam; ſic cum homo corrumpitur, anima rationalis deſinit informare quidem, ſed non deſinit eſſe forma ſentiens & vegetans, deſinunt & informare & eſſe, manet tamen & ſupereſt forma mixti in cadavere ſeu corpore, materia hominis quæ ante erat in ejus corpore vivo.

**31. Nam manet in genito quæ fuit in corrupto, & contra, forma mixti.**

Forma mixti in corpore naturali dicitur, quæ reſultat ex concursu quatuor Elementorum in corpore mixto.

Sic manet eadem figura cicatricis in cadavere, quæ fuerat in corpore viventis.

**32. Hæc tamen, accedente anima, exercet munus diſpoſitionis; at recedente, eſt ſpecifica.**

Diſpoſitionis, id eſt, formæ diſponentis, quæ quidem rem conſtituit in certa ſpecie, ſed tali quæ adventu formæ ulterioſis ac nobilioſis in ſpeciem perfectiorem tranſire valeat:

ſpecifica, id eſt, ſpeciem facit ſeu largitur ultimam, id eſt, talem quæ in aliam ſpeciem perfectiorem non poteſt tranſire naturaliter; quia naturali via & ordine ac naturæ viribus nobilioſior forma ſuperaccedere nequit.

**33. Quoties nova ſubſtantia generatur, duæ actiones diſtincte conſiderari poſſunt, formæ productio & ejuſdem unitio.**

In formis materialibus productio earum & unitio, non ſunt re ipſa diſtinctæ actiones, per mentem tamen diſtinguuntur, in formis materialibus reſpectu cauſarum ſecundarum, diſtinguuntur earum productio & unitio, nam crea-

turæ eas non producant, quia non poſſunt, nam creantur; attamen eaſdem corpori uniunt: reſpectu Deſi, productio earum & unitio non differunt realiter, quippe qui eas producendo unit, & uniendo producit.

**34. Generatio conſiſtit non in productione formæ, ſed in unitione.**

Et ideo homo rectè dicitur generare hominem, licet animam rationalem non producat, quia eam corpori unit.

**35. Formæ ſubſtantiales, nec intenduntur nec remittuntur.**

ſcilicet, inſtar qualitatum, ſine variatione aut mutatione ſpeciei; nam calor, nunc intenſus nunc remiſſus, manet tamen idem numero calor: talis intenſio & remiſſio non cadit in formas ſubſtantiales, ſed, quæ accedit cum variatione ſpeciei, ea à multis ſtatuitur accidere formis ſubſtantialibus Elementorum in mixtione, vide Diſput. 8. theſi 15. & 16.

**36. Hæc cauſa eſt, quod generatio & corruptio fiant in momento.**

ſubſtantia omnis, ſeu completa, ut totum compoſitum, ſeu incompleta, ut forma, poſita eſt in indiviſibili, ideoque partium ſucceſſionem nullam habet, & idcirco generatio & corruptio fiunt in momento: ac ſic diſtinguuntur à reliquis motibus Phyſicis, qui habent terminum ad quem diviſibilem ſucceſſive, in partes aut gradus, ideoque non fiunt in inſtanti ſed in tempore.

**37. Cur generatio & corruptio habeant locum in ſubcæleſtibus, non item cælo, ejus cauſa eſt ſubcæleſtium corporum alteratio ſecundum qualitates contrarias, quæ in cælo non ſunt.**

Hæc enim firma eſt ratiocinatio; ubi eſt pugna contrariarum qualitatum, ibi locus eſt generationi & corruptioni naturali.

## THESIUM PHYSICARUM SECUNDUM PERIPATETICOS.

Disputatio Septima,

DE

M E T E O R I S.

T H E S I S I.

**E**lementorum, Generationis ac Corruptionis, quibus tum Elementa, tum res Elementares, subjiciuntur, doctrinam sequitur doctrina eorum, quæ ex Elementis fiunt. In divisione corporum in Elementa & Elementaria, unum membrum sub alio continetur.

Generalis est divisio corporum subcælestium in Elementa & res Elementares, id est, quæ ex Elementis oriuntur quocunque demum modo.

2. Ea sunt, vel meteora, vel corpora mixta: hæc vulgo mixta perfecte, illa imperfecte mixta dicuntur, quod in illis omnia Elementa, in his non omnia coëant, aut sæpe una aliqua Elementi forma superfit cæteris pereuntibus.

Meteora dicuntur à voce græca *μετά* & *αίθρα*, quia sursum tolluntur: hæc non differunt specie ab Elementis, uti quidem ab iis differunt perfecte mixta. vide thesin 12. hujus disputationis.

3. Materia Meteororum, vel proxima est vel remota.

Materia proxima est, inter quam & ipsum meteorum nulla intercedit materia media: remota est, inter quam & meteorum ipsum intercedit alia materia media.

4. Proxima est, vapor vel fumus: communi nomine, exhalatio vel halitus.

Vapor & fumus in communi sermone quidem confundantur, sed hic tamen distinguuntur.

5. Remota, est aqua, vel terra.

Nec aër nec ignis sunt materia meteororum, neque ex iis ullum constat meteorum, propter naturam eorum nimis subtilem; exhalationes

enim ex crassioribus, qualia sunt aqua & terra, exhalant elementis.

6. Ad aquam & terram etiam referri debent mixta illa, quæ, quia ex iis habent ortum, apta sunt halitum emittere, ut lac, vinum, sanguis, &c.

Hinc causa petitur, cur dicatur interdum lacte, vino, sanguine pluere, nimirum quia Sol calore suo primum attrahit, atque sursum elevat, crassiores lactis, vini, aut sanguinis partes, quæ postea resolutæ iterum decidunt: sunt autem liquida adhuc magis idonea ad exhalationes faciendas, quam solida; humida, quam sicca.

7. Fumus elicitur ex terra & rebus terrestribus, ideoque siccus est.

Ratio est, quia terra sicca est, & in rebus terrestribus siccitas præ aliis qualitatibus prædominatur.

8. Vapor elicitur ex aqua & rebus aqueis, ideoque humidus est.

Ratio est, quia aqua humida est, & in rebus aqueis prædominatur humiditas.

9. Sæpe fumus miscetur vaporibus, & vapor fumo.

Imo, quia Elementa sunt impura, semper fumo aliquid vaporis admiscetur & vaporibus aliquid fumi.

10. Communi definitione sub nomine exhalationis definiri potest, substantia levis, quæ ex corporibus gravibus virtute caloris rarefacientis resolvitur.

Quod exhalatio omnis sit substantia levis, id ex motu sursum deprehendi potest; quod ex corporibus gravibus accipitur, inde liquet, quia ex terra petitur & aqua, quod resolutio utriusque

que Elementi fiat, per rarefactionem partium à calore, inde patet, quod omnis calor rarefacit, sicut frigus condensat.

11. Itaque, vapor nihil aliud est quam aqua, & fumus quam terra, sed rarefacta.

12. Atque utriusque forma substantialis est eadem quæ Elementi, ex quò oritur.

Quæ differunt sola raritate & densitate, non habent diversas formas substantiales, quando scilicet raritas & densitas de eodem dicuntur subjecto: ideoque quemadmodum stella non distinguitur specie à cælo, quia est densior pars cæli, & ipsum cælum, in quo sunt stellæ, est materia rarior stellis; sic & hic aqua spectata in se, quo respectu est densa, non distinguitur specie, non forma substantiali à se ipsa, ut est per calorem rarefacta, & tum vocatur vapor; nec terra in se spectata, ut densa distinguitur à se ipsa, spectata ut per calorem rarefacta, & tum vocatur fumus.

13. Forma autem accidentalis est, impressio quædam variorum accidentium.

Forma accidentalis interdum dicitur de uno accidente, interdum de accidentium multorum concursu, uti hic ista vera accidentia varia sunt, variæ partium figuræ, varia magnitudo, varii situs, varii motus: &c.

14. Itaque meteora non sunt unum per se, nec substantiæ meræ, sed unum per accidens, & substantiæ accidentalibus formis vestitæ, ut res artificiales.

Unum per se dicitur, aut quod est essentia simplicis, ut res immateriales, aut quod ex pluribus quidem conflatur partibus, sed in naturam unam per unionem coalescentibus, sic ut rotam & partes inter se sint ejusdem naturæ: sic homo est unum per se, meteora neutro modo sunt una; non priori, quia sunt substantiæ materiales, non posteriori, quia totum meteorum est substantia, & partes ejus sunt, partim substantia, partim accidens: nec unio est substantialis, sed accidentalis, quomodo in horologio simul cum ferro & rotis concurrunt, varii motus, situs, partes, & figuræ ferri ac rotarum.

15. Causa efficiens Meteororum est calor,

vel astrorum, præsertim Solis, vel ignis subterranei, vel innatus.

Calor astrorum vel solis dicitur, non quem in se habent sed quem motu suo produunt, nullum enim in se possident.

Calor innatus dicitur calor Elementaris.

16. Meteora vulgo dividuntur in vera & apparentia.

Est hæc divisio non generis in species, sed ambigua vocis in significata.

17. Sed apparentia non nisi æquivoce sunt meteora, ut homo pictus est homo; apparet est Iris.

Æquivoca enim sunt seu homonyma, quando vox una quidem communis est pluribus, definitio non item, ut in exemplo adposito videre est, neque enim definitio hominis convenit homini picto. Vocantur apparentia meteora, quæ non sunt uti apparent esse, uti Iris quæ non est revera tanta varietas colorum in nubibus, ut apparet, sed deceptio tantum visus, ex quo quod lux solis per radios incidens in varios angulos à nubibus roscidis repercutiatur, & ex varia ista lucis incidentia ac repercussione putat visus se videre tam varios colores.

18. Vera ex fumo fiunt, vel ex vapore.

19. Quæ ex fumo fiunt, vel ex pingui fiunt, vel ex arido.

Fumus pinguis dicitur, aliis oleaginosus, quia multum habet admixtum olei, quemadmodum fumus, qui oritur ex cespitibus valde bituminosis, aut ex lignis in quibus est multum terebinthi: fumus contra aridus dicitur, qui parum olei habet admixtum, qualis est qui nascitur ex lignis siccissimis.

20. Quæ ex pingui fumo generantur, dicuntur ignea, quæ ex arido, aërea, quæ ex vapore, aquea.

Non dicuntur meteora ignea, quasi ex igne tanquam ex materia consent, nec aërea, quasi eorum materia sit aër, hoc enim falsum est; sic cum materia utriusque sit terra, quia illorum materia est terra pinguior, quæ ob pinguedinem facile flammam concipit, ideo hæc dicuntur ignea, & quia aliorum materia est terra aridior, quæ non ita facile flammam concipit, illa dicuntur aërea.

21. Me-



21. Meteora ignea, pro triplici aëris regione, distingui possunt.

De triplici aëris regione, vide disputationem 5. thesi 29. 30. 31.

22. In infima aëris regione sunt, Ignis fatuus, Castor, Pollux, Helena, ignis lambens.

23. Ignis fatuus, aliis erraticus, qui & errat & errare facit, & ambulo, habet pro materia fumum pinguem & viscosum; ejusque forma est saltus ad modum hominis fatui: in locis paludosis potissimum hæret.

Belgæ vocant *een Stal-keers*, aut *Dryael-licht*, quia lucet instar candelæ, & facit errare eum de via, qui talem ignem sequitur; inde dicitur vulgo homines abducere in fossas & in loca devia.

24. Castor, Pollux, Helena, ab igne fatuo distinguuntur, quod hic terræ, isti mari impendeant.

Hæc nomina desumpta sunt ex Gentilismo, in quo Castor, Pollux, & Helena, aut navium erant tutelares aut insignia; ac quamvis hæc meteora in mari conspiciantur, sunt ex halitibus terrestribus & aridis ad mare delatis.

25. Ignis lambens, est exhalatio tenuis, ex spiritibus animalium concinnata, ac circa crines eorum relucens.

Ignis lambens in júbis equorum vel equarum conspici solet, videturque idem fuisse, qui à Virgilio narratur conspectus in capite Africanii.

26. In media aëris regione sunt, draco volans, stella cadens, fulmen ac fulgur, tonitru, procella.

27. Draco volans, pinguis est exhalatio & copiosa, quæ deorsum oblique cadit è nubibus, & refert draconem volantem.

28. Stella cadens, è nubibus veluti nucleus à digitis compressis excernitur, & generatur, ut draco.

Hæc duo nomina, ob similitudinem draconis & stellæ quam referunt, sic dicuntur: neque enim stella ulla in nubibus est, sed in cælo; neque unquam ex nubibus decidit in terram, ut vulgus stulte credit.

29. Fulmen, est exhalatio multa & subtilis, in nube accensa, & deorsum ad terram usque vi erumpens.

30. Si in terram non perveniat, dicitur fulgur.

Fulmen & fulgur in eo differunt, quod fulmen pro comite habeat tonitru, & causa sit combustionis rerum in terra, fulgur vero non habeat adjunctum tonitru, neque ad terram usque descendat: Belgæ fulgur vocant, *Weerlicht*, & fulmen, *Blixem*.

31. Tonitru nascitur ex ictu illo, quo exhalatio in fulmine aërem & nubem frangit.

Quamvis tonitru natura prius sit fulmine: nam quia nubes frangitur, hinc lux illa fulminis nascitur, prius tamen videtur fulmen quam auditur tonitru, quia species visibiles citius deferuntur ad oculum, quam audibiles ad aurem, sunt enim hæ crassiores, at istæ sunt subtiliores: sic primum videmus flammam pulveris pyrii sive tormentarii ex Bombarda erumpentem, quam audimus sonum.

32. Procella easdem habet causas quas fulmen.

Procella hic non significat speciem venti, vulgo *een Bny*, sed motum fulminis aut tonitru, varium & quaquaversum delatum, atque corpora objecta pererrumpens.

33. Meteora ignea supremæ regionis describi debent figura & motu, quia hæc est causa ipsorum formalis.

Figura & motus in meteoris igneis supremæ regionis sunt quidem potissima causa formalis eorum, sed non unica aut sola; nam situs & quantitas ad formam eorum accidentalem quoque pertinent.

34. Suntque, capra saltans, trabs, Pyramis, stipulæ ardentes, Clypeus videns, fax, stellæ discurrentes, dolia & cometæ Elementares: De quibus videantur meteorologi.

Hæc omnia nomina sunt desumpta à similitudine earum rerum, quas meteora ista vel referunt vel exprimunt.

35. Meteorum aëreum est ventus.

Non quasi aër sit materia venti, sicut Stoici dicebant, ventum esse aërem motum, sed sic vocatur.

vocatur, quia materia venti est exhalatio arida, ex terra profecta, quæ proxima ad aërem accedit, vide thesin 20. hujus Disputationis.

36. Ventorum materia est exhalatio sicca & calida.

Ergo venti materia fumus, non vapor, exhalatio terrestris, non aquea.

37. Forma ventorum est motus transversus per terram.

Quia venti terras perflant quaquaversum.

38. Vento pro Meteoro aëreo vulgo additur terræ motus.

Terræ motus non potest dici meteorum, quia non gignitur in sublimi, sed in ipsa terra, loco infimo, additur tamen meteoris & quidem vento, quia easdem habet causas.

39. Meteora aquea sunt nubes & ros.

40. Nubes, est vapor crassus, vi Solis ad mediam regionem aëris evectus ibique loci

frigore condensatus, & partim insito calore, quo est evectus, partim aëris motu, suspensus.

Dicitur mediæ regionis locus in aëre frigidus, quia est minus calidus, quam suprema aut infima regio; nam alioquin omnis aër est calidus: in eo est videre admirabilem Dei sapientiam, quod nubes, cum sint corpora tam gravia, nihilominus suspensæ teneantur in alto in ipso aëre.

41. Ex nube, vel resoluta, vel coacta, fit pluvia, nebula, grando, nix.

Nubes resoluta est pluvia; coacta, nebula, grando vel nix.

42. Ros est vapor subtilis, qui à debili occidentis Solis calore in aërem evocatus, à temperatæ & serenæ noctis frigore, in exiguas guttas condensatur.

43. Hæ guttæ, cum ab auroræ frigore congelantur, dicuntur pruina.

Ros & pruina fere differunt, ut aqua & glacies.

## THESIUM PHYSICARUM SECUNDUM PERIPATETICOS,

*Disputatio Octava,*

DE

## MIXTIONE, ET TEMPERAMENTO.

### THESIS I.

**C**orpus proprie ac perfecte mixtum, quod mixtum dicitur simpliciter, est, quod ex Elementorum mixtione oritur.

Corpus perfecte mixtum, dicitur mixtum simpliciter, absque additamento vocis perfecte, per Synecdochen generis: & quia divisio corporis mixti, est divisio Analogi in sua Analogata, id est, quia mixtum uni speciei magis, alteri minus, magis, perfecte mixto, minus, imperfecte mixto, competit.

2. Ortus mixtorum vocatur mixtio, est, que miscibilium alteratorum unitio.

Maxima hæc difficultas est in voce, alteratorum, nam quandoquidem mixtio est productio substantiæ novæ ex Elementis, substantiis quo-

que Elementorum inter se mixtis, & alteratio sit motus ad qualitatem, quæritur quo modo mixtio definiri possit unitio miscibilium Elementorum alteratorum? an igitur Elementa in mixtione tantum mutantur, quoad qualitates: si sic, mixtio non est novæ substantiæ productio: si Elementa mutantur quoad substantiam in mixtione, cur tantum dicuntur alterari? respondeo; in mixtione novam substantiam produci, item Elementa seu miscibilia mutari quoad substantiam, sed quia Elementa mutari nequeunt quoad substantiam nisi prius alterentur quoad qualitates, & quia alteratio Elementorum in sensu incurrit, mutatio eorum non item, quæ quoad substantiam fit, hæc est ratio, cur in definitione mixtionis potius fiat mentio alterationis, id est, mutationis Elementorum quoad qualitates, quam corruptionis, hoc est,



est, mutationis quoad substantiam; unitio dicitur potius quam unio, quia mixtio est actio quæ melius exprimitur per unionem quam per unionem, quia hæc est modus potius ex unitio-  
ne resultans, & terminus ad quem.

3. Per miscibilia alterata non intelligimus res quaslibet, ut quæ in pharmaco miscentur, sed Elementa.

Possunt corpora mixta aliis corporibus mixtis misceri, uti fit in compositis medicamentis; sed hic intelligitur mixtio corporum simplicium, id est, Elementorum.

4. Horum unitio non est confusio aut quedam accumulatio, sed substantialis conjunctio, qua ex quatuor diversis Elementis fit una substantia mixta.

Mixtio alia est improprie, alia proprie dicta: prior est, quando corpora multa in unum acervum accumulatur, ut si quis siliginem tritico & utrumque avenæ commisceat, vel etiam cum multi liquores in unum confunduntur: fit enim hæc mixtio improprie dicta, vel confusis extremitatibus miscibilium vel iis distinctis, puta, superficiibus: at posterior mixtio proprie dicta fit, cum Elementa quoad substantias simul conveniunt, & ex eorum coalitione & commixtione tertia exurgit substantia, quam vocamus mixtum.

5. Misti generatio definitur ab *Aristotele* lib. 3. *Meteor. cap. 1. mutatio à qualitatibus ætæris proportionem cum subjecta materia naturæ convenientem habentibus.*

Per qualitates activas hic intelliguntur calor & frigus, quæ sic dicuntur, non quasi tantum agant, & nihil patiantur, sed quia magis agunt quam patiuntur, si quid ex adverso: humiditas & siccitas dicuntur qualitates passivæ, non quia tantum patiantur, & nihil agant, sed quia magis patiuntur quam agunt; ut hic denominatio fiat à potiori.

6. Per materiam subjectam intelliguntur qualitates passivæ in concreto, humidum & siccum; per naturam forma misti generandi.

Dicuntur qualitates sumi in concreto, quando se ipsas significant, & simul subjectum suum: quamvis natura ram dicatur de materia quam de forma, hic tamen peculiariter de forma debet intelligi, & quidem de forma mixti, quia oranis forma nobiliori modo natura est.

7. Mixtio & misti generatio re ipsa idem sunt, ratione vero differunt, ideoque & definitione.

Ratione, scilicet, ratiocinata, quæ habet fundamentum in re: ex hac thesi liquet, non statim re ipsa differre, quæ differunt definitione, ita ut hoc argumentum non valeat; quæ habent diversas definitiones, habent diversas essentias.

Nam diversitas definitionum sæpe fundatur in diversis tantum respectibus, qui diversitatem rerum non inferunt; quemadmodum id liquet in actione & passione, quæ diversas habent definitiones, non tamen sunt res diversa.

8. Mixtio de Elementis dicitur, generatio de substantia mixta: Elementa misceri; substantia generari dicitur.

Quemadmodum aliud est totum, aliud sunt partes, ita alia tribuuntur toti, alia partibus, totum componitur, partes componunt; sic hic Elementa generant, mixtum generatur, & non generant Elementa mixtum, nisi prius inter se misceantur: ideoque mixtio proprie est Elementorum, sed mixti ex Elementis productio, constitutio, generatio, non nisi de toto dicitur mixto.

Ut sese habent medicamenta simplicia, quæ à Pharmacopola miscentur, ad medicamentum compositum quod ex illis generatur, ita sese habent Elementa quæ miscentur ad omne mixtum, quod ex illis generatur: sed medicamentorum simplicium est misceri, & medicamentum compositum dicitur generari; ergo & Elementa recte dicuntur misceri & mixtum generari.

9. Ad mixtionem tria requiruntur. Primo, ut Elementa in unum locum coeant. Secundo, ut in minimas particulas dividantur. Tertio, ut mutua actione & passione sese invicem debilitent.

Locus mixtionis est aqua & terra, tum in superficie sua, tum in partibus interioribus: sed hic gravissima oritur difficultas, quomodo ignis & aer, cum sint Elementa levia, ad superficiem terræ vel aquæ descendere possint, cum iste motus eorum sit futurus contra naturam, atque adeo violentus; at vero nullum violentum est perpetuum: respondeo, omnino corpora levia contra naturam ferri deorsum, respectu causæ efficientis internæ, quæ est forma, & sic omnino motus ignis & ætis, cum ad mixtionem in terra faciendam descendunt, est violentus, sed

sed respectu finis, qui est salus universi, quod sine mixtione & mixtis consistere nequit, motus ille non est violentus, unumquodque enim Elementum studet servare universum, ejusque salutem procurare; sic videmus gravia quoque ascendere, & levia descendere, cum impediendum est vacuum, quod cum natura universi pugnat.

Minimas, id est, valde parvas, nam partes minimæ hoc sensu, ut non dentur minores, nullæ sunt, nam non datur minimum Physicum, & corpus naturale, quia continuum est, dividi potest in partes minores, & usque minores in infinitum, si fuerint proportionales:

Debilirent, nam si non se invicem Elementa debilitarent, sed si integra manerent, mixtum non foret unum per se, sed esset unum per aggregationem, ut acervus lapidem, quod absurdum est.

Elementa debent in unum locum coire, quia ita debent sibi invicem approximari, ut inter se commisceri valeant.

Et sic ille motus deorsum ignis & aëris non est violentus, nec etiam naturalis, sed præter naturam: at motus violentus est contra naturam, & naturalis secundum naturam.

10. In hac Elementorum pugna formæ eorum substantiales non pereunt.

11. Si enim perirent ac penitus abolerentur, quomodo possent uniri?

Non possunt uniri quæ non sunt: atqui, si formæ Elementorum interirent, non essent; ergo, neque unirentur, neque uniri possent; & sic mixtio male definiretur unio.

12. Sed nec manent integræ:

14. Nam sic corpus mixtum non foret unum per se.

Ubi enim plura corpora concurrunt integra, totum ex iis compositum est unum per aggregationem, sive ordinem inter se habeant, ut exercitus, sive non habeant, ut acervus lapidum.

14. Verum castigantur, refringuntur, ac remittuntur.

Id est, formæ Elementorum in mixtione aliqua sui parte imminuuntur, & aliquid quasi de essentia sua perdunt.

15. Non tamen remittuntur eo modo, quo qualitates:

16. Quia hæc remissæ non mutant speciem, illæ quam maximè.

Formæ dicuntur remitti, non quod entitas earum aboleatur, sed quia perit earum formalitas, id est, non amplius exercent munus formæ Elementorum, neque constituunt amplius Elementa, sed faciunt novam speciem, quam vocamus corpus mixtum; in quo differunt à qualitatibus, quæ remittuntur, sic ut maneat ejusdem speciei: & sic verum est, quod substantia recipit magis & minus, cum variatione speciei, qualitas recipit magis & minus, sine variatione speciei.

17. Atque ut formæ ita & qualitates Elementorum non abolentur sed castigantur.

Quia qualitates Elementorum emanant à formis, ideo, si hæc refringuntur, & refringi debent illæ, quamvis diversæ sit refractionis ratio.

18. Et quia sic castigatæ *Ambæ* manent in mixto, dicuntur Elementa manere in mixto virtute vel virtualiter.

*Ambæ*, id est, & formæ & qualitates Elementorum.

Dicuntur Elementa manere in mixto virtualiter, quia & formæ Elementorum & eorum qualitates, quamvis sunt imminutæ, & non nihil castigatæ, virtutes tamen suas calefaciendi, frigefaciendi, humectandi, exsiccandi, in mixto exerunt atque exercent.

19. Mixti *ortum* ac generationem sequitur ejus *interitus*: mixtioni resolutio, & generationi corruptio opponitur.

Ratio est, quia contrariorum eadem est scientia: interitus aliis Physicis vocatur corruptio.

20. Interitus est vel naturalis, 1. quoad individua, non quoad species, 2. ex lege naturæ universalis non particularis, 3. ratione materiæ propter potentiam ad esse & non esse formæ, 4. ratione formæ, propter pugnam qualitatum quæ ab ea emanant: vel interitus est contra naturam.

Quæstio gravissima est, quomodo corruptio sit naturalis, quandoquidem nullum corpus naturale tendit in sui corruptionem; respondeo: corruptio dicitur naturalis prout, naturale opponitur artificiali vel supernaturali; corruptio naturalis est, & respectu materiæ, quæ & subjectum & principium est corruptionis, & respectu formæ.

Atu formæ quæ est terminus corruptionis, forma enim est, quæ corrumpitur: corruptio autem ipsa non fit à principio externo, quale est ars, nec adeo actione supernaturali, sed à materia & forma unitis dissolubiliter; unio vero materiæ & formæ dissolvi potest in mixtis, quia qualitates in eo contrariæ se mutuo oppugnant ac debilitant, & licet corruptio non videatur naturalis, respectu corporum singularium in individuo, est tamen naturalis, respectu naturæ in genere, in qua nulla dari posset generatio naturalis, nisi & corruptio naturalis daretur; nam generatio & corruptio naturaliter se invicem consequuntur.

Nam unumquodque individuum studet conservare se ipsum.

Materia est principium corruptionis, quia habet se indifferenter ad quaslibet formas, ita ut quæ materia nunc est sub hac forma, verbi causa, corpus sub forma viventis, alio tempore possit esse sub forma non viventis, & quidem naturaliter, quando scilicet vivens moritur: atqui materia est natura; ergo corruptio mixti, propter materiam, respectu ejus bene dicitur naturalis: forma quoque est principium corruptionis quando ea à materia dissolvi potest, quod fit cum qualitatum pugnantium est origo: forma vero est natura; ergo corruptio mixti respectu materiæ quoque dicitur naturalis.

21. *Naturalis* est putrefactio: *contra naturam* combustio, cui vulgo additur petrificatio.

Putrefactio dicitur corruptio naturalis, quia ipsa materia rei putrefaciendæ disposita est ex natura sua ad corruptionem totius: est enim in materia potentia naturalis ad esse, vel non esse, sub hac vel alia forma; quæ potentia est radix corruptionis naturalis.

Quod videre est in pomo, aut ligno, quod putrefit.

22. *Putrefactio* dicitur interitus mixti naturalis, quia universalis naturæ lege constitutum est, ut mixtum putredine intereat.

Universalis naturæ lex est, quam Deus naturæ autor fixit universo, qua cautum est, ut, quæcunque sunt orta, vicissim intereant: itaque respectu universi tam naturalis est corruptio quam generatio, licet, respectu hujus vel illius individui, quod studet esse suum conservare, quam diu potest, corruptio videatur esse contra naturam.

Natura est vel universalis, id est, totius universi, vel particularis uniuscujusque corporis

singularis in universo; hic intelligitur natura prior.

23. *Putrefactio*, est corruptio caloris proprii ac naturalis, in unoquoque humido, à calore corporis ambientis.

Corpus ambiens est vel Sol vel aër, vel quodcumque aliud calore præditum.

Calor proprius, est calor insitus ipsis rebus naturalibus; calor ambiens, est à corpore cælesti vel alio extrinsecus ad rem naturalem accendens.

24. *Combustio*, est totius mixti à vehementi calore in ignem & cineres mutatio.

Calore, scilicet, qui ab externo & ambiente corpore accedit.

25. *Petrificatio*, est totius mixti à vehementi frigore in substantiam lapideam ac terrestrem mutatio.

Petrificatio, nomen suum habet à petra, id est, lapis, & facio, quia per eam mixtum mutatur in lapidem.

26. *Affectiones*, quæ corpori mixto insunt propter mixtionem, sunt, vel *qualitates* vel *mutationes*, quibus corpora mixta ob qualitates istas & per illas alterantur.

Qualitates, quarum hic fit mentio, sunt propriæ corporis mixti, uti & mutationes, non vero Elementorum.

27. *Qualitates* sunt, vel *temperamentum*, vel *qualitas ex temperamento orta*.

Temperamentum dicitur à temperando, quia significat temperatam qualitatum Elementarium mixtionem.

28. *Temperamentum* non est simplex aliqua qualitas à quatuor primis qualitibus distincta, sed ipsæ primæ qualitates refractæ, aut potius earum conveniens mixtura & complexio.

Quæstio est inter Physicos, an temperamentum sit quinta quædam qualitas, diversa à quatuor qualitibus Elementorum; respondemus non esse, sed tantum congeriem quatuor istarum qualitatum remissarum & refractarum ad certam mensuram.



29. *Temperamentum est æquale vel inæquale.*

Hæc divisio non est generis in species, nec integri in membra, sed ambiguae vocis in suas significationes, quemadmodum homo dividitur in pictum & verum.

30. *Æquale est, in quo qualitates primæ ad amissim sunt cœquatæ, vulgo, temperamentum ad pondus.*

Vocatur temperamentum ad pondus, quia æquales gradus caloris, frigoris, humiditatis, in eo collocantur.

31. *Tale non datur.*

Ratio est, quia nunquam qualitates Elementares ad istam æqualitatem in mixto redactæ reperiuntur, propter pugnam perpetuam in qua semper aliqua earum prædominatur, & victrix est.

Si daretur temperamentum ad pondus, violentia nunquam morerentur, nec mixta interirent.

32. *Inæquale, quod dicitur temperamentum ad justitiam, ab hoc qualitatum primarum æquilibrio recedit.*

Temperamentum ad justitiam sic dicitur, quia sicut justitiæ est, unicuique suum tribuere, ita hoc temperamentum unicuique corpori naturali tribuit, istas vires agendi, quæ pro ratione naturæ ei conveniunt.

33. *Quod si una qualitate recedat, est temperamentum simplex: si gemina & utraque, dicitur compositum.*

Hinc ortum ducunt, ista quatuor temperamentorum genera, sanguineum, cholericum, Phlegmaticum, Melancholicum.

34. *Qualitas ex temperamento orta, vel est qualitas sensibilis seu patibilis, vel potentia naturalis.*

Non omnis qualitas sensibilis vel patibilis oritur ex temperamento corporis mixti, nam calor est talis qualitas, item frigus, attamen neutra qualitas ex temperamento oritur, sed in ipsis reperitur Elementis: hoc tantum dicitur in præsentiarum, qualitatem ex temperamento ortam, aliquam esse sensibilem, id est, in sensus incurrentem, aliam non item.

35. *Qualitas sensibilis temperamentum secuta, est vel sapor, vel odor, vel color, vel qualitas tactilis.*

Lux non recensetur, quia illa ex temperamento corporis mixti non oritur, quippe quæ sedem quoque inveniat in corporibus simplicibus, Cælis puta & Elementis quibusdam:

Qualitas tactilis intelligitur hic secunda, vide thesin 41. non prima, qualis est calor, frigus, siccitas.

36. *Sonus non sequitur mixtionem, sed motum localem & corporum collisionem.*

Corporum sive mixtorum sive simplicium, utrorumque.

Collisio corporum differt à commixtione, quod in collisione corpora collidentia singula suas habeant superficies distinctas & non confusas inter se; at vero in commixtione corpora, quæ commiscantur, non habent superficies distinctas, sed inter se confusas.

37. *Sapor est qualitas mixti corporis, orta ex absterfione sicci terrestris, per humidum aqueum à calore facta, quæ potest afficere gustum.*

Mixti, itaque pura aqua si daretur non saperet: in sapore prædominatur humidum, succumbit siccum; inde omnia liquida sunt magis sapida quam sicca: causa efficiens saporis est calor ipsius corporis sapidi:

Quomodo sapor afficiat gustum, an per species intentionales, an vero secundum esse reale, explicabitur Disput. 13.

38. *Odor est qualitas mixti corporis, orta à sicci terrestris sapidi in humido aëreo vel aqueo digestionem, facta à calore, apta afficere odoratum.*

Mixti, itaque purus aër, aut aqua pura, si darentur, non fœterent: sed fœtor omnis, id est, odor malus, ex mixtione oritur, uti & bonus:

In odore prædominatur siccum, & succumbit humidum; inde corpora siccissima maxime sunt odorifera:

Quomodo odor afficiat odoratum, an realiter, an intentionaliter, explicabitur disputatione 13.

39. *Color non tam sequitur mixtionem primarum qualitatum, quam lucidi, perspicui, & opaci.*

Lucidum.



Lucidum est, quod radiat, id est, quod radios luminis dispergit, per & versus corpora alia: perspicuum dicitur, per quod lumen à corpore lucido demissum & dispersum pervadit, ac permeat; opacum est, per quod radii luminosi à corpore lucido profecti non pervadunt, nec permeant, sed in quo sistantur ac terminantur: exemplum corporis lucidi est Sol, stella, ignis cunicularis: exemplum corporis perspicui est aër, vitrum, crystallus: exemplum corporis opaci est terra, lapis, paries &c.

40. Itaque, est qualitas mixti corporis, orta ex mixtione luminis & perspicui cum opaco, vim habens afficiendi visum.

Luciditas sive lumen, perspicuitas & opacitas, sunt qualitates singula suorum corporum, ex quarum debita temperatura oritur color, & pro varia earum mixtione color varius nascitur.

41. Qualitates tactiles, quæ ex primarum mixtione oriuntur, sunt variæ, raritas, densitas, asperitas, lævitas, &c.

Raritas oritur ex prædominio caloris in mixtione, supra qualitates alias; densitas ex victoria frigoris, supra qualitates alias, &c.

42. Potentia naturalis ex temperamento orta, est activa vel passiva.

Addi potest tertium membrum, scilicet vel

potentia partim activa, partim passiva, quæ vulgo dicitur mixta,

Potentia activa, est principium transmutationis in alio, quatenus aliud est, sic in igne est potentia calefaciendi aquam: potentia passiva est principium mutationis ab alio, quatenus aliud est, sic in aqua est principium, quæ mutari potest ab igne, ea frigida in calidam: potentia mixta est principium mutationis in se ipso, talis est visus, nam mutat se ea non vidente in videntem, & visionem in sese retinet.

43. Ad activam pertinent Antipathia & Sympathia rerum naturalium.

Antipathia & Sympathia vulgo dicuntur qualitates occulte, non quia ignoratur quod sint, sed quia nescitur quid sint, nam illas esse effecta demonstrant: est vero antipathia occulta qualitas, qua unum corpus naturale alterum fugit & fugat, id est corrumpit ac destruit: Sympathia est occulta qualitas, qua unum corpus naturale alterum amat, ambit, amplectitur, & amice cum eo conspirat; exempla utriusque videre est elegantissima in colloquio Erasmi, de Amicitia.

44. Mutationes mixti corporis sunt, concoctio sive digestio, ejusque species, maturatio, elixatio, affatio, &c.

De hisce mutationibus specialibus corporis mixti videatur Magirus.

## THESIUM PHYSICARUM SECUNDUM PERIPATETICOS,

Disputatio Nona, |

DE

A N I M A.

T H E S I S I.

**H**Actenus de corpore, inanimi est disputatum, sequitur animatum.

Corpus interdum significat totam aliquam substantiam materia & forma constantem, quo sensu substantia dividitur in materialem seu corpus, & immaterialem seu spiritum: interdum corpus significat alteram partem, puta materiam rei animatæ, oppositam animæ tanquam parti alteri, sic dicitur homo constare, corpore & anima: priori vero sensu, dicitur homo corpus naturale, & species corporis naturalis; &

in quantum homo ut species spectatur corporis naturalis, in tantum agitur de anima in Physicis, quia & quatenus est hominis, ut corporis naturalis, pars ac forma.

Hoc sensu anima non est forma omnis corporis naturalis, hoc enim si verum foret, omne corpus naturale esset anima; tum etiam Cali, Elementa, lapides &c. quod falsum est:

Nam ejusdem est disciplinæ, explicare partes, & explicare totum; ideoque, quia Physicæ est agere de homine aut corpore naturali, etiam de anima agendum est ei.

2. Corpus animatum, uno nomine vivens, est quod ex anima, tanquam forma, & corpore seu materia constat.

Vivens corpus opponitur non viventi, ac utriusque commune genus est mixtum.

3. Animam esse, ex operationibus ejus est manifestum.

Ratio est, quia dantur operationes, quæ non possunt adscribi corpori.

4. Illa enim natura, qua corpora vigent, & à se ipsis moventur, dicitur anima.

Si vita, vigor, sensus, & id genus alia, proficiscerentur à natura corporum, jam ea competere omnibus corporibus: sed falsum est posterius; ergo & prius.

5. Anima aut est substantia, aut accidens.

Si dicas dari tertium inter substantiam & accidens, ideoque hoc Dilemma non valere, respondeo: quamvis detur tertium, quod sit medium negationis inter hæc duo, ut nec sit substantia nec accidens, divisio tamen hæc immediata est, & solida, quando instituitur de ente reali, quale est anima, nam inter entia realia non datur medium, ne quidem negationis, inter substantiam & accidens: sed omne ens reale alterutrum est; ideoque & anima alterutrum est.

6. Non accidens, quia per accidens non possunt substantiæ animatæ ab inanimatis distinguui.

Quod non constituit substantiam, non potest eam ab alia substantia distinguere: accidens non constituit substantiam; ergo &c. anima contra constituit substantiam, ideoque distinguit, ergo non est accidens.

7. Itaque anima non est temperamentum.

8. Quia sic vel foret harmonia quatuor primarum qualitatum, vel qualitas quædam ex primis resultans.

Utrumvis dixeris, animam ex numero accidentium non exemeris.

9. Si substantia sit anima, vel materia, vel forma, vel compositum erit.

Ratio est, quia substantia omnis in ista tria dividitur, id est, aliquid est istorum trium.

10. Non materia, quia materia indifferens est ad corpus animatum: anima vero est animatis propria.

Quod animatis proprium est, non potest dici eorum materia, quia materia eis cum inanimatis corporibus est communis: sed anima est propria animatis corporibus; ergo non est eorum materia.

11. Multo minus corpus est, quia dimensionum daretur penetratio.

Si anima corpus esset, homo ex duobus componeretur corporibus; & quando quidem anima non est extra materiam animatam, dimensiones utriusque, id est, longitudo, latitudo, crassities, sese invicem penetrarent.

12. Nec compositum est, puta Physicum, quia non totum vivens, sed pars tantum viventis.

Pars unaquæque differt realiter à toto, neque potest esse eadem cum toto: anima est pars compositi viventis; ergo &c.

13. Est igitur anima substantia, immaterialis, incorporea, ac forma, una voce *ὡς τὸ ἐλεγεῖται* seu actus.

Notetur hic accuratè distinctio vocis hujus, immaterialis, quæ hic significat animam carere materia, tanquam parte essentiali ac constituyente: sed vero si hæc vox significet substantiam, quæ nullo modo, nec in fieri, nec in esse, nec in operari dependet à materia, non omnis anima est substantia immaterialis, sed sola rationalis est talis; vegetans & sentiens, hoc sensu, non sunt tales. sunt tamen immateriales prioris sensu, æque atque anima rationalis.

14. Est forma non assistens, sed informans.

Ratio est, quia anima non solum motum largitur corpori sed essentiam insuper.

Forma assistens est, quæ tantum largitur motum, ut nauta, qui clavum tenet, largitur navis informans, quæ & motum & essentiam largitur composito, ut est anima.

15. Est actus non secundus sed primus.

Actus secundus tolli potest, salva manente re cuius est actus secundus, primus non item; at anima, salva re animata, tolli nequit.

Anima est actus primus substantialis non accidentalis, quia sic foret accidens; quemadmodum

modum calor in igne est actus primus accidentalis, forma ignis est actus primus substantialis, calefactio est actus secundus.

16. Quia non est operatio, sed principium operationis.

17. Definitur anima, *actus primus corporis organici potentia vitam habentis.*

Hæc definitio ex Aristotele est, & tanquam à priori: altera ex eodem, quæ adfertur thesi 23. est à posteriori.

18. Per *corpus* non intelligitur materia prima, sed corpus naturale constans materia & forma, quam mixti formam vocamus.

Ratio est, quia anima non in quamlibet materiam introduci potest, sed in eam quæ sibi congruit; at nulla talis est nisi quæ formam mixti in se habeat.

19. Hæc forma mixti respectu animæ est dispositio, & ea adveniente non aboletur, sed definit specificare.

Scholastici dicerent, non amittit entitatem, sed formalitatem, id est, non amplius constituit compositum in illa specie rerum tantum, in qua illud constituebat ante.

Ideoque forma mixti manet post accessum animæ, sed non manet specifica & principalis.

20. Corpus *organicum* est, quod vario organorum apparatu est instructum.

Organa hic vocantur instrumenta exercendi operationes vitales & animales.

21. Per verba ista, *potentia vitam habentis*, intelligitur idem quod per vocem, *organicum*, & sunt hujus explicatio.

22. *Organicum* significat simpliciter, id quod habet varia instrumenta; *potentia vitam habens*, significat illa instrumenta corpori esse concessa ad exercendas vitæ operationes.

Discrimen inter ista duo videri potest in cadavere, quod quidem est corpus organicum, quia variis organis adhuc est instructum, sed tamen non potentia vitam habet, quia non sunt cadaveri ista organa relicta, ut instrumenta functionum vitalium & animalium exercendarum, utrifque enim cadaver caret.

23. Præter hanc animæ definitionem, alia adhuc extat apud Aristotelem: scilicet. *Anima est id quo vivimus, sentimus, & intelligimus primo.*

Id, hoc est, substantia.

24. Additur, *primo*, quia duplex est id quo vivimus, anima & corpus: sed corpore non primo vivimus.

Propriè compositam totum vivit per animam; sed quia hæc composito vitam largiri nequit, nisi primum faciat vivere corpus cui inest, secundario per ipsum corpus vivens, id est, per corpus vita ab anima donatum, totum compositum vivere dicitur.

25. Particula *quo* significat principium vitæ internum.

Internum, scilicet, substantiale.

26. Ex posteriori hac animæ definitione, oritur quedam animæ divisio in vegetativam, sensitivam, & rationalem.

Hæc divisio animæ ab omnibus quidem est recepta, sed non eodem modo explicata, de qua explicatione videbimus thesi 30. estque divisio desumpta ab effectis.

27. Vegetativa est qua vivimus.

28. Sensitiva qua sentimus.

29. Rationalis qua intelligimus.

Hæc sunt descriptiones incompletæ & imperfectæ, perfectior & completa uniuscujusque animæ dabitur Disput. 10. 11. & 15.

30. Hæ tres animæ sunt distinctæ quoad essentiam ac substantiam.

Quin hæ tres animæ in distinctis subjectis, scilicet, planta, bruto, homine, sint distinctæ, nullum est dubium; sed quæstio est gravissima, an in eodem subjecto, puta homine, sint diversæ essentiæ atque substantiæ: ita quidem videtur, nam quæ à se invicem separantur, distinctam habent essentiam & substantiam: sed in homine, & cum oritur, & cum moritur, tres animæ à se invicem separantur; ergo & essentiam habent & substantiam inter se distinctam: probatur minor; cum homo gignitur, longo tempore ante adventum animæ rationalis inveniuntur in foetu humano anima sentiens & ve-

getans, quod manifestum est ex utriusque operationibus, nam foetus diu ante & crescit & nutritur, & loco se movet; ergo ista duae animae vegetans & sentiens re ipsa à rationali separantur, ergo & re ipsa distinguuntur.

Cum moritur homo, anima rationalis vel in Coelo recipitur, vel ad tartara defertur: vegetans & sentiens post mortem non manent superstites, alioquin immortales forent, ut rationalis; ergo & separantur ab anima rationali, ergo & realiter ab ea distinguuntur.

31. Itaque male dicuntur facultates unius & ejusdem animae.

Substantia distincta ab anima rationali non potest dici ejus facultas, nam facultas est accidens, scilicet potentia: sed anima naturalis, vegetans & sentiens, est substantia distincta ab anima rationali; ergo neutra est ejus facultas.

32. Hae tamen animae inter se diversae, in eodem tamen composito sibi invicem subordinantur.

Hae subordinatio est, non categorica, quasi una anima sit generica, altera specifica, omnes enim sunt specifica, ac largiuntur speciem, sed diverso modo; quaedam ultimam, ut anima rationalis in homine, sentiens in Bruto, vegetans in planta; quaedam non ultima, ut sentiens in foetu humano, & vegetans in foetu bruto: verum est subordinatio haec causalis, tanquam inter causas remotas & proximas, nam ex tribus hisce formis seu animabus, una tantum est hominis causa, & forma proxima, scilicet, rationalis; reliquae duae sunt in homine, causa & forma remota, puta sentiens & vegetans; at causa remota subordinatur proximae.

33. Rationalis ita est diversa à duabus aliis, ut haec in fieri, esse, & operari dependeant à materia, illa non item.

Rationalis anima quamvis fiat in materia, non tamen ex materia, scilicet corpore, quamvis sit & operetur in materia, existit tamen & operatur quoque extra materiam, quando scilicet à corpore separatur: sed vero anima vegetans & sentiens non tantum fiunt in materia, scilicet corpore, sed etiam ex ea, non tantum existunt & operantur in materia per instrumenta ejus sed insuper extra materiam existere & operari sine ejus instrumentis nequeunt.

34. Anima nulla est in aliqua corporis parte, sed per totum corpus diffusa.

Quia enim anima omnis est substantia immaterialis, facile per materiam seu corpus potest diffundi, nam omnis substantia materialis per dimensiones materiae suae impeditur, quo minus per aliam materiam diffundatur; daretur enim dimensionum penetratio, quod in Philosophia est absurdum.

35. Haec tamen diffusio non eadem est, aut ejusdem rationis in singulis animabus.

Ratio est, qua utcumque animae haec tres sunt substantiae quidem immateriales, id est, nullam materiam tanquam partem essentialem includentes, quia tamen duae à materia dependent, tertia non item, in fieri esset operari; ideo etiam diverso modo, per sua corpora singulae diffunduntur.

36. Anima vegetativa & sensitiva, ita sunt diffusae per totum corpus, ut toti corpori coextendantur.

Hoc inde liquet, quod ad divisionem corporum in plantis & Brutis ipsae quoque animae dividi possint, patet in Anguillis dissectis, & ramis arboris amputatis: in prioribus operationes animae sentientis, motus scilicet localis, apprehenduntur; in posterioribus motus animae vegetantis: nam rami amputati, terrae iterum insiti, iterum crescent, quod argumento est, animam vegetantem in plantis, & sentientem in Brutis, sese extendere ad omnes totius corporis partes, & simul ostendit veritatem theos sequentis.

37. Itaque sunt totae in toto corpore, sed non totae in singulis partibus.

Nam si totae forent in singulis partibus haec duae animae, nihil foret opus, ut ad divisionem plantarum & Brutorum in partes & ipsae dividerentur.

38. At anima rationalis ita diffunditur per totum corpus, ut tamen non coextendatur ei.

Dicitur forma coextendi corpori, quando partes formae respondent partibus corporis, sicuti tota forma toti corpori, & cum ipsa forma ad divisionem partium corporis, ipsa quoque in partes dividi potest: hoc modo anima vegetans & sentiens coextenduntur corpori, sed rationalis non item, quae quidem est in toto corpore hominis, omnibusque ejus partibus, ita ut nulla pars humani corporis animae rationalis sit experta, sed tamen ipsa in se nullas habet partes, respon-



respondentes partibus corporis, neque ad divisionem corporis in partes, & ipsa quoque dividitur in partes.

39. Itaque est tota in toto, & tota in singulis partibus.

Hic sumitur vox tota, negativè, quia nec extra totum nec extra partem corporis ullam, anima rationalis est, sic tamen in singulis, ut nullas ipsa partes ponat, uti totum positive, sed omnes tollat ac neget; quo sensu dicitur aliquid

negativè totum, & Deus dicitur totus ubique, & Angelus aliquis totus in hoc vel illo loco.

40. Id est, nec in toto, nec in partibus corporis, ipsa est per partes, quia iis caret.

Anima rationalis caret partibus, quia spiritus est, & omni modo independens à corpore aut materia, cujus est habere partes: si autem caret partibus, non est per partes in corpore, quod per se est manifestum.

THESIUM PHYSICARUM SECUNDUM PERIPATETICOS,

Disputatio Decima,

DE

A N I M A V E G E T A N T E.

T H E S I S I.

**A**nima vegetativa, est actus primus corporis organici, quo illud vivit, nutritur, augetur, & sibi simile gignit.

Vox illa, vivit, tanquam genus sub se comprehendit, ut nutriti, accrescere & generare.

2. Ejus facultates sunt tres, nutrix, accretrix, generatrix.

Facultates hæ sunt instrumenta & potentia, quibus anima vegetans operationes vitales exercet.

3. Hæ facultates non sunt re ipsa distinctæ ab ipsa animæ substantia.

Queritur an hæ facultates non tantum ab ipsa animæ substantia, sed & inter sese sint distinctæ realiter: ita quidem vulgo existimant, sed non videtur necessarium tot accidentia ponere in anima, ab ea & inter se realiter distincta; quid nisi enim eadem anima vegetans sit causa efficiens nutritionis, accretionis, generationis, per diversa tantum organa eas operando; neque diversitas organorum est sufficiens argumentum distinguendi realiter potentias ab anima vegetante & inter se.

4. Hisce facultatibus inserviunt aliæ, attractrix, retentrix, alteratrix, expultrix, &c.

Fortasse plures facultates ministra animæ

vegetantis reperiri possent, sed hæ quatuor sunt quidem maxime illustres & notissima.

5. Facultas nutrix est, qua anima vegetativa nutrimentum convertit in substantiam viventis, ut calor innatus conservetur, & partes per eum absumptæ restaurentur.

Quid sit calor innatus, dicitur Annexo 12. disputationis hujus; quid sit nutrimentum, dicitur thesi 7.

6. Ad nutritionem tria requiruntur. 1. anima vegetativa, nutritionis principium. 2. id quod nutritur, scilicet corpus animatum. 3. id quod nutritur, scilicet alimentum.

Anima vegetans est causa nutritionis efficiens remota, facultas nutrix est ejusdem causa efficiens proxima, alimentum est causa instrumentalis, corpus quod nutritur est patiens.

7. Alimentum est substantia corporea mixta, nec omnino similis, nec omnino dissimilis rei, quæ nutritur.

Substantia, ergo accidentia mera nulla nutriunt: mixta, ergo pura aqua non nutrit, & fabula est, aliqua animalia solo aëre, ut Chamæleonta, alia nudo igne, ut Salamandram nutriti; nam Elemento nudo, aut corpore simplici, quocunque tandem, res nulla potest nutriti.

Unumquodque nutritur quibus constat: sed nulla

nulla substantia constat accidentibus; ergo nulla substantia etiam accidentibus nutritur, ergo nec alimentum nutriens potest esse accidens.

8. Debet esse simile alimentum, ut in corpus possit mutari.

Quod enim plane est dissimile corpori, in quod mutari debet, illud in id mutari nequit: sic saxa, quia sunt dissimillima corpori humano, pro alimento assumi nequeunt; neque enim in substantiam hominis mutari possunt.

9. Debet esse dissimile, ut in id possit agi.

Quando enim agens & patiens omni modo sunt similia, id est, specie & gradu conveniunt, nulla datur inter utrumque actio.

10. Hinc nec Elementa, nec metalla, nec odores, nec venena aut medicamenta, quatenus sunt talia, alimentum dici possunt.

Hujus thesios ratio petitur ex thesi 7. 8.

Medicamenta, quatenus sunt medicamenta, non possunt nutrire; sed si contingat idem esse & alimentum & medicamentum, tum medicamenta nutriunt, quatenus sunt alimenta.

11. Alimentum vulgo distribuitur in cibum & potum.

Cibus est alimentum solidum & siccum, potus est alimentum humidum & liquidum.

12. Potus non est alimentum nisi quatenus est esculentus.

Nam nudus liquor non nutrit, sed alimentum solidum & siccum movet, quo facilius ad stomachi fundum deveniat, & ex stomacho in partes alias pellatur.

13. Appetitio cibi, dicitur fames.

14. Appetitio potus, dicitur sitis.

Intelligitur hic *Appetitio innata*, non elicita, hæc enim est affectio animæ vel sentientis vel rationalis, prout sequitur vel sensus vel rationis cognitionem.

Appetitio innata dicitur, quæ inest rebus non tantum viventibus, sed etiam inanimatis, & quæ tam viventibus vita vegetante inest, quam viventibus sensitiva & rationali.

15. Nutritioni inserviunt facultates, attractrix, concoctrix, retentrix, expultrix.

Facultas nutrix, est facultas principalis; hæc quatuor sunt instrumentales, non quod sint quatuor realiter distinctæ facultates, sed unius facultatis diversa quasi munera.

16. Attractrix est, quæ alimentum attrahit.

Attractrix est in stomacho, qui inanitus alimentum appetit, & cum offertur attrahit.

17. Concoctrix est, quæ alimentum alterando perficit & assimilât.

Alimentum alteratur per calorem ventriculo insitum naturaliter:

Assimilat, scilicet, corpori alendo, in quod debet mutari.

18. Concoctio tribus absolvitur actionibus.

19. Prima est, qua alimentum in ventriculo mutatur in chylum.

Chylus nihil aliud est, quam alimentum reductum per calorem ventriculi ad formam pulvis, habentis colorem album.

20. Secunda est, qua melior chyli pars in hepate, vel, ut hodie quibusdam placet, in corde mutatur in sanguinem.

Sanguificatio, id est, actio qua Chylus vertitur in sanguinem; initium quidem capit in hepate, sed consummatur & perficitur in corde, ubi demum sanguis perfectissime elaboratur.

21. Tertia est, qua sanguis per totum corpus distributus prius mutatur in rorem, deinde in substantiam corporis vertitur.

Ros hic significat substantiam liquidam rubicundam, qui per venas & arterias dispergitur, quemadmodum ros dispergitur per prata.

22. Retentrix, quæ alimentum aliquandiu retinet & conservat.

Nisi alimentum aliquandiu retineretur, non posset concoqui, multo minus in substantiam viventis mutari.

23. Expultrix, quæ excrementa & sordes ejicit.

Si excrementa & sordes retinerentur, nutritio impediretur & corpus vivens nimium oneraretur;

ur: sunt vero excrementa quædam prima, quædam secundæ, quædam tertiæ concoctionis; porro excrementa quædam sunt utilia, quæ non eiiciuntur, nisi cum necessitas id exigit, ut semen, quædam inutilia, ut sudores, lacrymæ: &c.

24. *Facultas accretrix est, qua corpus animatum ex assimilato alimento nutritum, in omnes dimensiones extenditur.*

Accretrix, quæ facultas facit vivens crescere, id est, facit illud extendi in longum, latum, & profundum.

25. *Accretio non fit sine nutritione.*

Ratio est, quia cum accretio sit motus ad majorem quantitatem, non potest vivens majus fieri, nisi accessu partium aliarum: at unde accedent, nisi ex nutrimento assumpto & in substantiam viventis converso.

26. *Quia partes non possunt extendi, nisi post accessum alimenti, & ejus in substantiam viventis conversionem.*

27. *Potest tamen nutritio fieri sine accretione.*

Videmus enim homines post ætatem adultam & virilem quotidie adhuc nutriri ad finem vitæ, etiam si ad extremam perveniant ætatem, non tamen eo usque crescere.

28. *Ad accretionem tria requiruntur. 1. ut ex aliqua extrinsecus accedente materia augeatur vivens. 2. ut idem numero maneat id quod augeri dicitur. 3. ut non tantum toti, sed singulis partibus fiat additio magnitudinis.*

Ad 1. non sufficit ut vivens augeatur à materia extrinsecus accedente, sic enim & lapides augentur, sed requiritur ut illa auctio sive augmentatio fiat à principio viventis interno, quo modo non fit in lapidibus, hoc principium internum in vivente sed facultas accretrix animæ vegetantis. Ad 2. id quod accrescit manet idem numero, per accessum novarum partium ad materiam, materia non fit diversa numero à se ipsa. Ita manet idem numero corpus infantis, verbi causa, Petri, quod accipit quotidie majorem in singulis partibus & membris magnitudinem. Ad 3. si uni tantum parti magnitudo accrescat, ut, verbi causa, capiti cum

illi adnascitur tuber, vel tergo cum illi subnascitur gibbus, tum monstrum fit, neque vivens naturali accretione accrescit.

29. *Itaque accretio non fit per pulsum sed per majorem partium extensionem.*

Pulsus dicitur hoc loco, cum materiæ pars una alteram propellit; quemadmodum ungues crescunt & pili, non sic crescit vivens, sed in ejus accretione nova undique substantia ad partes crescentes accedit, per potentiam crescendi internam.

30. *Et illi errant, qui existimant eam fieri per rarefactionem.*

Quia rarefactio est motus ad qualitatem, accretio vero ad quantitatem, & in rarefactione nulla accedit nova materia, imo ne quidem nova quantitas, at in accretione utrumque fit.

Spongia rarefacta, nec novam accipit materiam nec novam quantitatem, quam ante non habuerit, cum fuit condensata; sed cum corpus infantis crescit, & novam accipit materiam & novam quantitatem in singulis membris.

31. *Facultas generatrix est, qua vivens ex femine prolifico novam substantiam, sed sui similem, producit.*

Semen vocatur prolificum, quia gignendæ proli est idoneum.

Sui similem, quoad speciem, scilicet, non quoad conditiones individuantes.

32. *Huic ancillantur facultas alteratrix & formatrix.*

Quia ex femine non potest fieri proles aut vivens, nisi illud prius alteretur, & vario modo formetur, id est, variis organis afficiatur ac disponatur.

33. *Alteratrix, quæ ex nutrimento viventis copiosiore elicit excrementum tertiæ concoctionis utilissimum, & semen inde elaborat; illudque ad generationem viventis præparat.*

Semen deciditur ab omnibus viventis partibus, quia fit ex nutrimento tertiæ concoctionis, quæ nutrimentum convertit in substantiam viventis, & omnes partes ejus: ubi vero hæc facultas alteratrix, & semen elaborans, sedem suam habeat, de eo nec Physici nec Medici inter se conveniunt.



34. *Formatrix est, quæ in semen jam præparatum operatur & in eo distinctam formam efformat generanti similem.*

Facultas formatrix est nihil aliud quam ipsa vis plastica feminis, id est, substantia feminis spirituosior, subtilior, rarior, quæ in parte feminis terrestriori ac crassiori effigiat organa ad vitæ functiones exercendas necessaria.

35. *Animæ vegetativæ effectus vel affectio, est vita.*

Vita alia est animæ, alia corporis seu totius compositi: vita animæ est affectio ejus propria, vita corporis aut compositi est effectum vitæ, quæ est in anima.

36. *Omne enim animatum vivit.*

Et reciproce, omne vivens est animatum.

37. *Vita non est ipsa animæ substantia, non facultas, non corpus organicum, nec aliquid ex corpore aut anima constans, sed est ratio viventis in abstracto.*

Vita & vivens sese habent, ut humanitas & homo: humanitas non est anima, non corpus hominis, non totus homo, non unio animæ & corporis, sed est id, quo homo ut homo intelligitur; ita & vita, nec est viventis substantia, nec pars ejus substantialis, nec unio animæ & corporis, sed id, quo vivens ut vivens intelligitur.

38. *Itaque vita, non est proprie in anima, non in corpore, sed in toto vivente, sequiturque unionem materiæ, scilicet corporis, & formæ, scilicet animæ.*

Vita est effectum quasi consequens ex eo quod materia, scilicet corpus, uniat formæ, scilicet animæ; atque ex illa unione naturaliter vita resultat.

39. *Vita consistit in calore.*

Scilicet, causaliter, non formaliter; nam, ut innuitur thesi sequenti, qui invenitur calor primo unionis animæ & corporis momento, in semine maris ac foeminæ mixto, causa est vitæ.

40. *Quatenus calor à primo conceptionis momento est corpori præsens, vitæ causa est.*

41. *Calor in vivente duplex est, elementaris & vitalis.*

Elementaris Calor invenitur etiam in non viventibus, ut in lapidibus, metallis, &c. sed vitalis tantum in viventibus.

Qui nec elementaris nec cælestis esse videtur sed tertii fere generis, & diversus ab utroque, si non specie saltem numero & origine, seu causa efficiente; nam ignis est causa caloris elementaris, sol caloris cælestis, sed ipsum semen viventis est causa caloris vitalis.

42. *Calor Elementaris oritur ex Elementorum mixtione, & temperatione cujusque partis.*

Calor Elementaris proficiscitur ab Elemento ignis, quatenus ingreditur Mixtionem & mixtum.

43. *Non differt specie à calore vitali.*

Quia, quorum operationes non differunt specie, ea ipsa principia non differunt specie: sed caloris Elementaris & vitalis operationes non differunt specie; Ergo.

44. *Calor vitalis animam in corpore conservat, ejusque instrumentum est ad vitales functiones obeundas.*

Quid sit calor vitalis, in Annexo 12. pluribus dicitur.

45. *Vitæ opposita est mors.*

Scilicet, privativè, ut vita enim habitus est, ita Mors privatio ejus.

46. *Mors est absentia aut dissolutio animæ à corpore ob extinctionem caloris vitalis.*

Dissolutio, id est, ablatio:

Caloris vitalis, quia calor vitalis est vinculum quo anima corpori unitur, & unita manet.

47. *Mors est vel naturalis vel violenta.*

Mors dicitur naturalis, non respectu individuum, est enim contra eorum naturam, ut moriantur; sed quia & quatenus proficiscitur à principio interno: omne enim corpus naturale, quod vivit, in se habet etiam principium mortis, quatenus constat ex pugnantibus qualitatibus, quæ tam diu pugnant, donec se invicem interemerint, unde sequitur Mors totius.

48. *Naturalis, quæ fit per ultimam humidi resolutionem à calore naturali, qui, absumpto à se humido, tandem consumitur.*

Quem-



Quemadmodum in lampade oleum humidum consumitur à calore flammæ, donec absumpto humido & ipse calor flammæ exstinguatur, quam exstinctionem sequitur exstinctio totius lampadis; sic in vivente, ubi humidum radicale consumptum est à calore nativo, tanquam oleum à flamma, exstinguitur ipse calor, nam caret pabulo, quod erat humidum, uti oleum est pabulum flammæ, ac tum sequitur naturalis viventis Mors.

49. Violenta, cum per vim externam calor nativus exstinguitur, ut à nimio frigore, à frangulatione, &c.

Quemadmodum aqua affusa igni ignem vi externa exstinguit, ita in viventibus, quando frigore obfrigescent, calor internus eorum à vi externa frigoris exstinguitur, quæ est Mors violenta; nam violentum est, quod est à principio externo.

#### ANNEXA DE SPIRITU, CALIDO ET HUMIDO INNATO.

1. *Partes hominis sunt, vel extremæ ac primaria, anima & corpus, quæ uniuntur, vel mediæ & secundariæ, quæ animam corpori & vicissim uniunt, suntque spiritus, calor nativus, & humidum radicale.*

Partes hominis Scholasticis dicuntur, aliæ, ut quod, barbæ, aliæ, ut quo: illæ sunt partes constituentes compositum, hæ sunt id quo partes constituentes inter se uniuntur: anima & corpus sunt partes prioris ordinis, sunt enim eæ, quæ ipsam vivens componunt; posterioris ordinis sunt spiritus, calor nativus, & humidum radicale, quæ sunt veluti quibus anima & corpus sibi mutuo uniuntur.

2. *Spiritus in corpore, viventi, est corpus, subtilis & æreæ tenuitatis, è sanguinis vapore & æris permissione genitum, univèrsale facultatis vitalis & animalis organum, unionisque animæ & corporis vinculum.*

Spiritus in Philosophia fere significat tria: primo, substantiam immaterialem, sic Deus, Angelus, anima rationalis dicitur spiritus; 2. significat corpus subtile ac tenue, quemadmodum ventus dicitur spiritus, nam spirat. 3. significat accidens seu virtutem valde actuosam, agitabilem, mobilem, quomodo vis plastica feminis dicitur spiritus feminis: hic sumitur secunda significatione. Facultas vitalis, dicitur facultas

animæ vegetantis; facultas animalis, dicitur facultas animæ sentientis.

3. *Hic Spiritus, in toto corpore quoad substantiam idem, pro variis functionibus & variarum partium, in quibus nonnihil temperari videtur, natura, diversa sortitur nomina.*

Spiritus, de quo hic agitur, non est substantia alia aut specie distincta à sanguine, sed subtilior & tenuior ac mobilior pars sanguinis: & quemadmodum substantia sanguinis per univèrsum corpus est eadem, differtque tantum hic & illic accidentibus; ita & spiritus per totum corpus diffusus ubique ejusdem est substantiæ, sed non eadem semper habet in se accidentia: unde diversa quoque accipit, in diversis partibus, sæpe nomina.

4. *Spiritus hic alius est insitus; alius influens.*

Institus spiritus vocatur quoque innatus, influens adventitius.

5. *Institus, qui ex primis naturæ principis (semine & menstruo sanguine) in singulis membris relictus est.*

Semen & sanguis menstruus dicuntur, prima naturæ principia, scilicet generationis non compositionis: utrumque, quia ex sanguine descendit, suum sibi habet spiritum, ex quo inferitur & innascitur ipsi foetui spiritus, qui ideo insitus & innatus dicitur.

6. *Influens, qui quotidie, propter continuam dissipationem, in corpore generatus, membris affluit, & accedit, instrum & primigenium reparans, conservans & augens.*

Quia spiritus insitus perpetuo motu confumeretur, opus est ipsi aliqua restauratione, quæ ipsi fit per spiritus novos ex alimento desumpto genitos, qui producti influunt in spiritum innatum eum reficiendo.

7. *Influentis spiritus materia adhuc in hepate rudior, nimirum, sanguinis ibi elaborati vapor tenuis & calidus, à quibusdam spiritus naturalis dicitur.*

Cum influens spiritus hic dividitur in naturalem Annexo 7. in vitalem. Annexo 8. in animale. Annexo 9. non est existimandum spiritus hosce esse specie distinctos, sed perfectione tantum & accidentibus sunt diversi.

Quia in hepate sunt sanguinis novi rudimenta, quæ pars sanguinis, dum primo incipit elaborari in jecore, subtilior ac tenuior est alia, illa dicitur spiritus naturalis.

8. In corde vero, copia illa halituum subtilium & flammule instar accensorum è sanguine magis attenuato & probe concocto, cum admixto & temperato aëre, per inspirationem aucto, virtute sinistri cordis ventriculi elaborata, & inde per arterias in totum corpus diffusa, dicitur spiritus vitalis.

Cum sanguis ex jecore delatus est ad cor, per calorem cordis maximum elaboratur adhuc plenius ac perfectius, & sic elaborati ejus pars tenuior & subtilior, per omnes corporis partes diffusa, dicitur spiritus vitalis.

9. Hic spiritus vitalis per cervicis arterias sursum ad cerebrum latus, in plexum retiformem aut ipsos cerebri ventriculos, vel motu cerebri, vel vi ac proprietate spiritus cerebro ingeni, ut alii volunt, cum aëre per naves attracto contemperatus ac mixtus, dici solet animalis.

Quando spiritus vitalis delatus est ad cerebrum, novo ibi modo afficitur, & liceat sic loqui, qualificatur; atque ibi vocatur spiritus animalis, quia infervit ibi functionibus animalibus, id est, sensitivis exercendis.

Plexus cerebri retiformis dicitur, quia situs cerebri rete representat.

10. Spiritus universus est subjectum & vehiculum caloris innati.

Spiritus universus dicitur hic quasi spiritus tum insitus tum influens.

Calor innatus dicitur, qui ex semine & sanguine menstru in foetu nascitur eo modo, quo spiritus innatus.

11. Calor in corpore humano est, vel insitus, vel influens.

Termini hi caloris insiti & influentis eo sensu sumuntur, quo dicuntur de spiritu ante.

Spiritus insitus & influens differt à calore insito, & influente, quod ille sit substantia, hic accidens.

12. Insitus est, qui toti corpori singulisque ejus partibus ab ipso ortu inest: eumque fixum vulgo vocant & primigenium.

Calor insitus hic idem est, qui Annexo 10. vocatur innatus.

13. Influens est, qui ex corde (caloris & spiritus quasi officina) insiti illius caloris conservandi gratia, in cæteras partes, per arterias, tanquam canales, diffunditur.

Quemadmodum spiritus influens reparat insitum, ita calor influens restaurat calorem insitum.

14. Ex spiritu & calore componitur calidum innatum.

Calidum itaque innatum est aliquid compositum ex substantia & accidente, spiritus enim substantia, est adeoque ipsis sanguis subtilior calor accidens est.

15. Itaque calidum innatum est corpus compositum ex spiritu ut subjecto & calore ut adjuncto.

In hoc calido innato consistit vita totius tanquam in causa.

16. Caloris innati pabulum, quo fruitur, est humidum.

Quia calor est maxime activus, debet habere aliquid in quod agat, quod consumat ac depascat, illud vero est humidum, non aquosum, sed oleaginosum: quemadmodum in lampade calor flammæ consumit oleum, atque oleum est pabulum, quo flamma nutritur; ita calor innatus consumit humidum oleaginosum, quod est pabulum, quo ipse calor nutritur.

17. Humidum illud est vel Insitum vel Adventitium.

Humidum insitum vocatur etiam innatum.

18. Insitum, à semine & sanguine menstru ortum, corpori ab ipsa conformatione inest. Solet dici Radicale & Primigenium.

Quia semen & sanguis menstru non tantum spiritum aliquid in se habent ac calorem, unde in foetu oritur & spiritus & calor insitus, sed quia utrinque insuper est humidum, etiam corpori viventis gignendo, ab ipsa conceptione & post nativitate inest aliquid humidum, quod ex semine & sanguine menstru humidis provenit, & quia ab initio inest, vocatur humidum nativum radicale & primigenium.

19. *Adventitium, humoris infiti reparandi gratia ab alimentorum utiliore parte proficiscitur.*

Quia humidum radicale perpetuo depascitur à calore nativo, facile illud consumeretur, nisi restauraretur ab adventu novi humoris, qui gignitur ex alimentis assumptis, in quibus, uti qualitates ceteræ, ita & humiditas inest.

20. *Radicalè humidum, ab infantia est maximum, minus ætate consistente, minimum in senectute: causa est, quod calor innatus illud perpetuo depascat.*

In infantia calor natus est imbecillior, humidum radicale abundantius, quia infantis temperies est humidior: in ætate virili calor natus maxime crescit, humidum radicale non tam est abundans, quia temperies tunc est sicior,

utrumque tamen est moderatum: at in senectute calor natus minor est, quam ætate virili, sed humidum radicale est maxime exiguum, quia senum temperies est maxime sicca.

21. *Vt autem ab ipsa nativitate humidum radicale ad obitum usque decrescit, ita contra adventitium initio crescit, deinde consistit, postea una cum radicali paulatim deficit.*

Quod humidum radicale à nativitate momento ad mortem usque decrescat perpetuo, fit quia calor natus fortior est in agendo quam humidum radicale in resistendo:

Humidum adventitium in infantibus magis crescit, quia infantes sunt voraciores & plus alimenti assument: in viris consistentiam aliquam habet, quia illi moderatius aluntur: in senibus maxime deficit, quia senes alimenti minus ac minimum assument.

## THESIUM PHYSICARUM SECUNDUM PERIPATETICOS,

*Disputatio Undecima,*

DE

ANIMA SENTIENTE,

THESIS I.

**A**nima sensitiva est, qua animal sentit, appetit & locomovetur.

Definitio hæc est à posteriori & ab effectis.

2. Itaque ejus facultates sunt, cognoscitiva, appetitiva, locomotiva.

Hæ facultates non distinguuntur re ipsa ab anima essentia nec inter se.

3. Non quod in omni animali omnes repetantur hæ facultates.

4. Nam in imperfectioribus sæpe deest locomotiva.

5. Sed quod in perfectioribus saltem repetantur tres.

Dantur quædam animalia, quæ se loco non movent, quia habent sibi præsens alimentum, quo nutriuntur, cujus generis præferim sunt quædam Zoophyta: nam quæ non habent sibi

præsens alimentum, ea loco moventur ut alimentum conquirant, quo appetitui satisfaciant.

Zoophyta sunt viventia mediæ naturæ inter animalia & plantas, qualia rupibus marinis sæpe adhærent immobiliter.

6. Anima sensitiva sine vegetativa esse nequit.

Ratio est, quia sensitiva anima operationes suas animales exercere nequit, nisi in subiecto viventi: at subiectum vivens nullum est, nisi per animam vegetantem.

7. Et, quando ei adest, si non sit ordinata & idonea ad suscipiendam animam rationalem, est forma brutorum.

Ex hæc thesi liquet, esse animam sentientem duplicis ordinis: unam, quæ est forma ultima, neque apta ad formæ nobilioris susceptionem, qualis est Brutorum; alteram, quæ est forma subordinata, apta ad formæ superioris susceptionem,

prionem, qualis est anima sentiens in foetu humano.

8. Facultatam prima est cognoscitiva, quam sensum vocamus.

Cognoscere vox est generalis, & significat quamcumque cuiuscunque rei perceptionem, sive fiat mediis & organis corporis, qualis est sensus, sive fiat absque adminiculo corporis, qualis est intellectus.

9. Sensus vox interdum ipsam animæ sentitivæ facultatem, interdum ipsam sensationem significat.

Cum dicimus sensum minui, vel roborari, intelligimus facultatem sentiendi: cum dicimus sensum fieri per species, intelligimus actum sentiendi.

Nomina verbalia in iis interdum significant actum primum, interdum secundum.

10. Hic sumitur à nobis pro facultate.

11. Et definitur, facultas organica, objecta sensibilia apprehendens ac cognoscens.

Sensus vocatur facultas organica, quia pro subiecto habet organum, id est, aliquam portionem corporis, sine qua operationem suam exercere non posset:

Objecta vocantur sensibilia, quæ apta sunt, ut sensus moveant.

12. Hæc ut in actum deducatur, requirit objectum, species, medium & sensorium.

Liquet hinc sensum esse potentiam passivam, quia debet in actum deduci passive; causa efficiens sensationis est objectum, quod sensum movet.

13. Objectum sensus est, id quod movet sensum & ab eo percipitur.

Objectum sensus non tantum hic est, quod sensum terminat, sed & quod sensum ad sentiendum excitat, ac movet; ut sit hic & terminativum & motivum.

14. Estque singulare & materiale.

Ratio est, quia singulare & materiale solum est accidentibus sensibilibus præditum.

15. Universale enim & immateriale ab intellectu percipitur.

Hæc thesis non negat singulare & materiale ab intellectu quoque percipi. sed significat non percipi tantum; nam præter hæc duo, etiam universalialia & immaterialialia intelliguntur, quæ tamen sensu non percipiuntur.

16. Itaque à Brutis cognosci neutrum potest.

Ratio est, quia bruta carent intellectu.

17. Objectum sensus est vel per se sensibile, vel per accidens.

Est hæc divisio recepta & immediata.

18. Objectum sensibile per se est, quod primo per se & non interveniente alio sensum afficit.

Exemplum est, calor respectu visus, qui nullo alio intercedente visum afficit.

19. Objectum sensibile per accidens est, quod alio objecto interveniente sensum afficit.

Exemplum est, Petrus aut Paulus qui videtur medio colore.

20. Objectum sensibile est vel proprium vel commune.

Et hæc divisio est immediata.

21. Proprium, quod uno tantum sensu percipitur.

Ita singuli sensus habent objecta sibi propria, visus colorem, auditus sonum, &c.

22. Commune, quod duobus pluribusve sensibus percipitur.

Objecta communia sunt fere hæc, magnitudo, numerus, distantia, figura, motus, quies.

23. Vt objectum agat in sensum cumque immutet, requiritur species & medium.

Ratio thesæos est, quia nihil agit in distans: quando quidem aurem objectum non accedit ad organum, debet aliquid esse medium, per quod objectum organo approximetur, hoc est, species, id est, imago objecti & medium, id est, istius imaginis subiectum & receptaculum.



24. Species est qualitas intentionalis objectum repræsentans.

Species dicitur ab antiquo verbo specio, & significat id per quod videmus, sed per Synecdochen speciei translata est vox ad significandum in genere id quo aliquid vel sentitur vel cognoscitur, unde species alia est sensibilis, alia intelligibilis: qualitas dividitur, in realem & intentionalem; realis dicitur, quæ invenitur in re ipsa, uti calor est qualitas realis parietis; intentionalis vocatur, quæ intenditur, hoc est, assumitur ad qualitates reales percipiendas ac cognoscendas.

Notandum vero est, ipsas species non sentiri, omnia tamen sentiri per eas; ideoque sunt objectum quo, sensationis, non objectum quod.

Neque enim videtur imago, quæ oculo colore repræsentat, sed ipse color per imaginem.

25. Vocatur qualitas intentionalis, tum quia sensum movet eumque intendit, tum quia à qualitate materiali & subiecti sui essentia distingueretur.

Dicitur species sensibilis sensum intendere, quatenus eum facit actu sentire:

Qualitas realis dicitur materialis, quia est in subiecto materia prædita, & ab illo fluit; sed intentionalis non ita à materia dependet.

26. Dari species sic evincitur, quia objectum non potest movere facultatem, nisi cum illa uniat.

Ratio theos est, quia in omni actione requiritur debita approximatio agentis ad patiens, sine qua nulla fit actio.

27. At non unitur cum facultate secundum esse reale.

Hoc est, objectum ipsum non transit ad facultatem sentientem; sic non transit color in oculum.

28. Ergo secundum esse intentionale, id est, per species.

Species sunt effluvia objectorum sensibilium ab objectis emanantia, & in aëre recepta atque ad organum delata, ibique objectum repræsentantia.

29. Species ab objecto emanant, eo fere modo, quo proprietates à forma.

Sensus est, quod objectis sensibilibus positus statim ponantur in aëre & ipsæ species seu simulacra rerum sensibilium in aëre recepta.

30. Itaque nullus est sensus agens, à quo species in præsentia objecti efficiuntur.

Sensus agens dicitur vulgo, qui faciat species resultare ab objectis suis; sed eo non est opus, quia talis est natura objectorum sensibilium, ut sponte sua de se diffundant, seu simulacra, seu repræsentamina.

31. Sed species ab objecto naturali necessitate fluunt & quaquaversus per medium propagantur.

Dicuntur species fluere ab objecto naturali necessitate, quia in specierum emanatione ab objecto nulla prævia est consultatio.

Diffunduntur per medium ab unoquoque puncto objecti in omnes partes, quemadmodum lux candelæ in circulum vibratur quaquaversum.

32. Medium dari ex eo liquet, quia objectum positum supra organon seu sensorium nullam facit sensationem.

Ratio hæc, si non in omni sensu vera est, vera saltem est in visu, sensu nobilissimo, & fortasse in aliis.

33. Medium illud positum inter objectum & organon non debet esse vacuum.

Vacuum dicitur, quod omni corpore est nudum; tale nullum datur.

34. Nam in vacuo nihil sentiri potest.

Ratio est, quia ad omnes operationes inferiores, atque adeo ad sensationes, requiritur influxus Cæli: atqui hic dari non potest, posito vacuo.

35. Sed substantia quæ apta sit recipiendis & propagandis speciebus.

Ratio est, quia medium debet esse subiectum recipiens species.

36. Medium vel est internum vel externum.

Vocatur medium internum, quod in ipso sentiendi organo invenitur; externum, quod extra illud reperitur.

37. Internum est pars animalis sensus expers, qua organon est vestitum ac tectum.

Sensus expers, id est, carens isto sensu, quo prædita est pars illa sentiens, in qua est sentiendi organum.

38. Externum est corpus interjectum inter objectum & animal quod sentit.

Hoc corpus debet esse idoneum speciebus & recipiendis & traiciendis.

39. Medium externum in solo visu est necessarium;

Ratio est, quia solus visus non potest repleti immediate colore aut luce, sic ut ipse videat alium colorem aut aliam lucem.

40. In auditu & olfactu esse potest.

41. Quando scilicet aliquid eminens audimus & olfacimus.

Ratio est, quia cominus, hoc est, in propinquo, potest ipse sonus & ipse odor subintrare aures & nares, & tum medio externo non est opus, sed è longinquo sive eminens omnino eo opus est.

42. Sed non est necessarium.

43. In gustu & tactu non habet locum, sed tantum medium internum.

Dicitur in gustu & tactu nullo opus esse medio externo, quia ipse sapor & qualitas tactilis realis organum penetrat: interim opus est medio interno, quia non potest organum gustus, uti gustet, esse infectum isto sapore quem gustavit, nec organum tactus potest esse infectum qualitate tactili in isto gradu, quo eam percepit.

44. Species in unaquaque parte medii representant totum objectum.

45. Quia sunt in representando indivisibiles.

Species duobus considerantur modis, aut in natura sua, aut in representando: in natura sua nec sunt divisibiles nec indivisibiles, quia esse divisibile aut indivisibile tantum convenit entibus realibus, qualia non sunt species sensibiles: at vero in representando sunt indivisibiles, quia non respondet pars aliqua speciei sensibilis par-

ti ipsius objecti, sed quæ species ab objecto sensibili emanant, receptæ in minutissima parte aëris, totum representant objectum; unde etiam species objecti diffunduntur in circulum, ad instar radiorum solis, aut lucis in candela.

46. Nec species ipsæ sentiuntur.

Gravis questio est, an non ipsæ species sentiuntur? multi enim putant ipsam speciem visibilem objecti representati apparere in speculo & videri: alii dicunt, species viridis coloris foliorum videri, in manu aut linco, aut papiro alba. Peripatetici tamen existimant nunquam species esse objectum quod videtur, sed tantum instrumentum, quodensione fit.

47. Sed objectum sentitur per species.

Non tamen objectum sentiri videtur per species in omni sensu, nam in tactu saltem videtur sentiri ipsa qualitas realis, calor puta, aut similis sine specie.

48. Quia species movere possunt sensum, terminare non item.

Id est, species possunt excitare sensum ad sensationem, sed non potest sensus terminari seu finire in ipsis speciebus, quasi illæ sentiuntur, nam objecta per illas sentiuntur.

49. Hinc cum objectum lædit organon, non est illud à specie, sed à qualitate, quam una cum specie objectum producit.

Species sensibilis, cum sit qualitas intentionalis, non potest effectum edere realem, ideoque neque organum potest lædere; sed quando illud læditur, est hoc ab ipsa qualitate reali, quemadmodum oculus læditur à nimia luce.

50. Organon sensus est determinata pars corporis, in qua objectum sensibile recipitur.

Objectum sensibile recipitur in organo, non per se, sed per speciem sui.

51. Nulla pars corporis ad id est idonea, nisi peculiari modo sit figurata, disposita ac temperata, sic quidem ut à facultate sensitiva informari possit tanquam instrumentum sensationis.

In facultatibus materialibus, quæ in operando in totum à materia dependent, multum refert quomodo sint partes organi figurate, dispositæ,

positæ, ac temperatæ; neque enim qualibet corporis pars, ad quaslibet operationes animæ sentientis, est idonea.

52. Pars ergo corporis secundum substantiam spectata, est subjectum sensus & sensationis.

53. At secundum facultatem sentiendi in se residentem, est instrumentum animæ ad sentiendum.

Eadem corporis pars, & subjectum & instrumentum est sensus ac sensationis: subjectum quidem, quatenus potentia sentiendi inest ei, & quatenus sensus in ea recipitur: instrumentum vero, quatenus anima sentiens illa parte corporis utitur, tanquam adminiculo, sine quo non potest operari.

54. Organon sensus debet esse convenienter dispositum & vacuum ab ea qualitate quæ sentiri debet.

Aliquis hic objiciet, oculum non esse vacuum colore, qui videri debet, & tactus organon non esse vacuum à calore, qui tangi debet: respondeo, ad prius, istam partem oculi, quæ nempe est tunicæ retiformis, & instrumentum videndi, esse expertem coloris: ad posterius, esse quidem calorem in organo tactus, sed non isto gradu exsuperanti qui à tactu apprehenditur; si enim par caloris gradus esset in organo tactus, qui est in objecto tactili, tactus non tangeret objectum suum.

55. Organon sensus est vel proprium vel commune.

56. Proprium, quod uni tantum sensui intervit.

Organon proprium in visu, oculus est, quia oculo tantum videmus, non auribus &c.

57. Commune, quod pluribus sensibus intervit.

Organon commune dicitur, quia recipit species sensibiles singulorum sensuum, & eas judicat.

58. Hoc est cerebrum.

In cerebro omnes species sensibiles omnium

sensuum exteriorum recipiuntur, atque ibi discernuntur & judicantur.

59. Quia est origo nervorum & officina spirituum animalium.

Quod nervi à cerebro & non à corde originem trahant, ipsa docet experientia, atque autopsia: vocatur cerebrum officina spirituum animalium, quia spiritus vitales à corde ad cerebrum delati ibi perficiuntur & elaborantur, ut in servire valeant functionibus sensuum exercendis.

60. At hæc duo in organo aut sensorio requiruntur.

Quia species sensibiles per nervos à spiritibus animalibus ex propriis organis deferuntur ac devehuntur ad cerebrum.

61. A cerebro derivantur nervi sensorii in organa propria.

Anatomia demonstrat, nervos visorios, auditorios, reliquosque ab ipsa cerebri substantia deduci ad organa sensuum propria, oculos, aures, &c.

62. Per hos nervos commeant spiritus animales ad organa propria.

Nervi isti habent suas fibras aut fibrillas, & sunt spirituum animalium vehiculum, quemadmodum spiritus animales sunt vehiculum specierum sensibilibus.

63. Sensus sunt vel interni vel externi.

Divisio hæc sensuum desumpta est à subjecto, in quo sunt, quod aliud est intra caput, aliud extra id.

64. Interni resident in cerebro.

Ratio est, quia cerebrum intus est in capite hominis, atque intra illud.

65. Externi resident in aliqua parte corporis externa.

Oculus, auris, reliquaque organa sensuum exteriorum possunt apprehendi in exterioribus partibus corporis.

## THESIUM PHYSICARUM SECUNDUM PERIPATETICOS,

Disputatio Duodecima,

DE

V I S U.

## T H E S I S I.

**V**isus, est sensus inter externos nobilissimus.

Alia est necessitas, alia nobilitas sensuum: quoad necessitatem, tactus superat ceteros, est enim omnium maxime necessarius, utpote sine quo vita animalis consistere nequit; sed sine visu, auditu & cæteris, vita servari potest: quoad nobilitatem vero, visus est omnium sensuum primus.

2. Quia ejus actio est celerrima & maxime immaterialis.

Ratio est, quia species visibiles sunt maxime immateriales & ab omni terrestri crassitie puriores.

Quo enim aliquid est à materia purius & liberius, eo movetur celerius.

3. Objectum ejus, sunt omnia, quæ radiant vim in se habent.

4. Radiare, est speciem sui recta linea diffundere.

Radiare proprie est radium lucis emittere, quo sensu proprie competit Soli: hic vero significat imaginem sui, seu speciem visibilem, de se, per aërem fundere, & ad oculum transmittere: fit autem radiatio in circulum sive orbem, quæ enim radiant ab omni parte sui rados ejiciunt.

Quemadmodum candelæ lux lumen suum spargit in omnes partes circumjacentis spatii.

5. Radiant lux seu lumen & color.

6. Lux seu lumen per se radiat, color non sine luce aut lumine.

Color non radiat actu, sine luce aut lumine, quia non videtur sine iis: lux enim, seu lumen, est id, quo colores ipso actu videntur; ideoque de nocte nullos videmus colores.

7. Lux est, quæ manet in corpore lucido.

Lux est proprietas corporis lucidi, ideoque ab eo non migrat.

8. Lumen, quod diffunditur ad alia corpora.

Lumen est, quod à luce corporis producitur in aëre, aut alio corpore perspicuo: itaque non communicatur subjective lux corpori alteri, sed corpus lucidum efficit in corpore alio lumen per lucem suam, quemadmodum calor gignit calorem.

9. Lumen est effectus emanans à Luce.

Lumen à luce emanat, sed à corpore lucido producitur ut à causa activa.

10. Lumen non est corpus.

Quia lumen tum constaret materia & forma, at vero iis non constat.

11. Sed est qualitas corporis luminosi à corpore lucido producta.

Distinguendum corpus luminosum à corpore lucido: hoc dicitur, quod in se atque ex natura sua lucem habet, ut Sol: illud vero, quod ex se eam non habet sed aliunde accipit, ut aëre.

12. Si lumen corpus esset, daretur corporum penetratio.

Ratio est, quia lumen penetrat aërem; atqui aër corpus est.

13. Lumen magis est visibile ut quo, quam ut quod.

Color est visibile ut quod, quia visionem terminat, ut objectum: lumen dicitur visibile ut quo, quia fere est instrumentum videndi coloris.

14. Lumini privative opponuntur tenebræ.

Ratio



Ratio est, quia tenebræ nihil significant positivum.

15. Lumen & tenebræ versantur circa idem subjectum.

Ratio est, quia privatio & habitus versantur circa idem subjectum, scilicet, successive non eodem tempore, ut visus & cæcitas circa oculum.

16. Cum lumen est actu, tenebræ sunt potentia, & contra.

Ratio est, quia opposita non possunt simul esse actu in eodem subjecto: at lumen & tenebræ sunt opposita: ergo.

17. Color est extremitas perspicui terminati.

Extremitas, id est, superficies, sive plana, sive concava, sive convexa: perspicuum est illud, quod species visibiles trajicit ac transmittit: quod sistitur ad certos terminos, & non nimis condensatur, dicitur perspicuum terminatum.

Quemadmodum si aëris, qui totus est perspicuus, aliqua pars densetur, illa pars densata sistet & terminabit perspicuitatem, unde recte dicitur perspicuum terminatum, & colorem aliquem in se recipiet, quem ante non habuit.

18. Terminatum enim perspicuum habet colorem in superficie, non tamen tantum.

Sic ut color nihil aliud videatur esse quam lux aut lumen condensatum & variis modis ac terminis terminatum.

19. Color ille superficiei, visum terminat, sui speciem per corpus luminosum ad oculos transmittendo.

Dicitur color visum terminare, quatenus actio videndi figitur, finitur, & sistitur in colore.

20. Perspicuum vocamus, quod habet partium tenuitatem transparentem, & quod lumen & colores recipere natum est, ut aër.

Perspicuum dicitur aliis pellucidum, quia lumen & colores non ibi sistuntur, sed per illud ac trans illud transmittuntur ac trajiciuntur.

21. Corpora densa lumen aut colorem non transmittunt.

Corpora densa, scilicet, omni modo; nam corpora quædam etiam densa, seu paululum tantum, lumen aut colorem transmittunt, uti vitrum & crystallus.

22. Color generatur ex condensatione perspicui cum admitione opaci.

Opacum dicitur corpus, per quod nullum lumen pertransit, & opponitur perspicuo.

23. Fit enim corpus coloratum, cum definit esse pervium.

Sic materia calis, cum ob sui condensationem definit esse pervia, scilicet luci aut colori transmittendis, fit stella, corpus coloratum, ac tum videtur.

24. Alia magis, alia minus sunt colorata, prout vel plus habuerint vel minus opaci, in admitione.

Cum plus est opaci quam perspicui, color ad nigrum magis accedit: contra, cum plus est perspicui quam opaci, magis vergit ad album: & hinc petenda est ratio colorum mediorum, quorum aliqui magis albicant, alii magis nigricant.

25. Et hinc est colorum varietas.

26. Ignis, aër, aqua, sunt perspicua, terra opaca est.

27. Hoc intelligendum est comparative.

Terra dicitur opaca, non quasi omnis lucis sit expers, sed quia minus lucis habet quam Elementa cætera & plus opaci, nisi quod circa centrum censeatur omni luce carere: aqua dicitur perspicua, non quasi sit expers omnis densitatis, sed quia plus habet perspicui, quam opaci: sic ignis quoque & aër, licet, quia Elementa sunt impura, non omni careant opacitate, magis tamen sunt perspicua, quam opaca.

28. Ignis est maxime perspicuus, post hunc aër, aqua minus, terra minime.

Habent tamen omnia Elementa propter naturæ suæ impuritatem aliquid opaci & aliquid perspicui.

29. Ignis, si condensetur, paululum splendescit.

Id videre est in flamma.

30. Aër, & aqua, si condensantur, albescent.

Sic videmus glaciem, quæ non est nisi aqua condensata, albam esse.

31. Terra propter opacitatem planc est nigra.

Quia perspicuum illud, quod est in terra, tam est exiguum ut fere nihil sit.

32. Color, etsi in superficie corporis colorati visum terminat, non tamen ideo est in sola superficie.

33. Sed color etiam in interioribus & medio corporum est.

Pater veritas, si corpus coloratum in suas partes dividatur; tum enim apparebit, in mediis partibus corporis colorati videri quoque colores.

34. Quia mistio perspicui & opaci non tantum in superficie, sed & in intimis partibus corporis datur.

Ratio est, quia quælibet pars corporis mixti est mixta.

35. Color iste interior potentia est visibilis, non actu.

Color partium Internus in corpore colorato actu videri nequit, quamdiu partes non sunt à se invicem separatae, sed, facta separatione, actu videntur.

36. Nec actu videtur nisi præsentis luminis.

Ratio est, quia medium in visione debet esse illustratum.

37. Lumen tamen non est interna coloris forma.

Lumen non facit colorem esse colorem, sed facit colorem videri, qui ante non videbatur.

38. Sed est actus objecti colorati, quo actu videtur.

Actus hic non significat formam, sed id quod actuatur, id est, quod colorem, visibilem in potentia, reddit actu visibilem, id est, facit actu videri.

Potest existere actus aliquis seu forma, licet non actuatur, id est, licet actu non operetur, quemadmodum ignis actu existit sub cineribus, licet non calefaciat.

39. Lumen facit colorem actu videri; dum illuminat medium.

Sive illuminetur medium à corpore lucido, extra se constituto, quemadmodum aer illuminatur interdum à Sole, sive illuminetur à luce organi, quemadmodum de nocte illuminatur aer à luce oculorum in felibus.

40. Medium, quod à lumine illustratur, est corpus interjectum inter visum & objectum.

Et ideo vocatur medium, quia interiacet medio loco inter organon videndi, ad rem quæ videtur.

41. Hoc non tantum est aër, sed & aqua, & vitrum, & crystallus, & omnia transparentia.

Quia per ista omnia videmus, nam species transmittunt.

42. Identitas & diversitas medii non pendet ab identitate & diversitate essentia, sed à perspicuitatis gradu.

Est quidem aër divisa essentia ab aqua, sed in quantum utrunque est medium videndi, essentia diversitas non spectatur, sed consideratur discrimen graduum in perspicuitate, scilicet, quod aër sit magis perspicuus, aqua minus.

43. Medium est causa visionis sine qua non.

Quia sine medio nulla potest fieri visio; nam, si objectum imponatur oculo, res non videtur.

44. Itaque, ad visionem requiritur, & lumen, & aliquod intervallum corporis perspicui & illuminati, quod interpositum est inter objectum & visum.

Visio ut fiat, requiritur & objectum, & organum & corpus inter utrumque medium, & lumen in eo, & distantia ejus ab organo.

45. Hinc, si corpus coloratum proxime admoveatur oculo, non videbitur.

Proximè, id est, ut objectum attingat ipsum organon.

## 46. Visionis organon est oculus.

Quia in oculo fit visio, & ibi species visibiles recipiuntur.

## 47. Oculus constat sex musculis, quinque tunicis, tribus humoribus, &amp; nervo optico.

Musculi sunt, qui faciunt oculum moveri; tunicae humores ambiunt; nervus opticus oculi substantiam jungit cerebro, estque decussatus, nam qui à sinistro est oculo decussatim jungitur ei, qui à dextro est, ac vice versa; videatur oculi cum suis partibus pictura apud Eustachium in Physicis.

## 48. Ex his, visionis organon proprium est tunica retiformis seu retina.

Humor CrySTALLINUS non est Organum visionis, ut vulgo existimant, quia transparent, & species visibiles transmittit: at vero ista parte oculi fit visio, ubi species visibiles sistantur: at hoc fit in tunica retiformi, quia hæc opaca est, & nigricans, quemadmodum representatio rei in speculo, non fit in vitro, quia hoc species transmitteret, sed in argento vivo quod species sistit, unde argento vivo ablato, nulla fit rerum representatio in speculo: dicitur vero hæc tunica retiformis aut retina, quia refert prope-modum rete.

## 49. Quia in ista tunica species visibiles in oculum illapsæ figuntur.

## 50. Visio fit specierum receptione, non radiorum emissionem.

Quia oculus consumeretur, si perpetuo tot eijceret radios, & visio fieret extra oculum, non in oculo.

## 51. Recipitur species per pupillam.

Per pupillam, scilicet, ut eam transeat.

52. Species rerum per pupillam ingressæ, oculi humores trajiciunt, impinguntur autem & hærent in retina tunica, cujus partes cum obscuræ sint & tenebrosæ, pingunt istam tunicam species; quæ pictura, objectum extra oculum, oculo representat: & sic fit visio.

Quemadmodum res extra conclave aliquod constituta per unicum foramen fenestræ lignæ representantur in papyro alba, conclavi ipso undique clauso: ita res extra oculum collocata, per pupillæ foramen intra oculum admittæ ibi representantur, & representatæ oculum per sui speciem quasi pingunt, & sic ab eo videntur; si enim talis charta aut etiam speculum animata forent, viderent.

## A N N E X A.

1. *An visus circa objectum proprium errare possit? Neg.*
2. *An circa objectum per se? Neg.*
3. *An circa commune & per accidens? Aff.*
4. *An visus ab excellenti visibili leadatur? Aff.*
5. *An visu possit fieri fascinatio & contagio? Neg.*
6. *An visus sit homini perfectissimus? Aff.*
7. *An visus possit terram penetrare? Neg.*
8. *An quibus præstantior est odoratus, sit visus semper deterior? Neg.*
9. *An visus aquilæ & borvis differant specie? Aff.*
10. *An angustia pupillæ faciat res videri majores & dilatatio minores? Neg.*

## THESIUM PHYSICARUM SECUNDUM PERIPATETICOS,

Disputatio Decima-Tertia,

DE

AUDITU, OLFACU, GUSTU, TACTU, &c.  
SENSU INTERNO IN GENERE.

## T H E S I S I.

**A**uditus, est sensus externus circa sonum.

Sensus & potentia omnis non potest definiri melius quam per genus & objectum; sic & hic definitur auditus.

2. Sonus, est qualitas orta ex plaga aëris percussæ & impulsæ.

Sonus nec prima est qualitas nec secunda: non prima, quia non est proprietas Elementorum; non secunda, quia non oritur ex commissione caloris & frigoris, humiditatis & siccitatis:

Errant, qui putant ad sonum requiri semper aëris fractionem, hæc enim in multis invenitur sonis, sed non in omnibus; sufficit enim in multis aëris percussio atque impulsio.

3. Plagam accipit aër, cum inter duo corpora plana, solida, lævia, inter se collisa, intercipitur.

Corpora hic dicuntur plana, quæ sunt læta, & superficiem habent, vel propriè planam vel concavam vel convexam: Solida, id est, dura, nam mellia corpora mollibus collisa sonum non edunt, ut si plumam plumæ illidas: lævia, nam inter corpora polita & superficiei æqualis melius aër intercipitur, quam inter corpora glabra aut scabra.

4. Itaque, sonus non est proprie in corporibus percutientibus sed in aëre percussio.

Si sonus foret, in sonibus in corporibus insufficientibus, unum accidens foret in duobus subiectis: atqui hoc est absurdum: Ergo.

5. Aër acceptâ plagâ undiquaque concutitur.

Concussio aëris in orbem fere fit in circulum, unde sonus undiquaque auditur.

6. Hac concussione ad aliquam distantiam propagatur sonus.

Scilicet, quo usque aër concutitur eo usque defertur sonus: at non concutitur in infinitum; ergo nec in infinitum defertur sonus.

7. Itaque, sonus dicitur motus non formaliter sed causaliter.

Si sonus foret motus formaliter, esset actio: atqui non est actio, sed qualitas: ergo; Interim motus aëris concussus est causa soni, unde hæc definitio soni, quod sit motus aëris, est causalis.

8. Sonus propagatur secundum esse intentionale per species.

Id est, non ipse realis sonus ad aures usque defertur, sed ejus species, id est, imago in aëre recepta.

9. Hæ species sunt materialiores, quam species visibiles.

10. Hinc res citius videtur quam auditur.

Exemplum est, in explosione bombardæ, & tonitru ac fulmine, ubi utrobique citius videtur lumen, quam auditur sonus.

11. Cum sonus, aut potius soni species, in cavum corpus incidit, repercutitur.

Repercutitur, id est, redit, quemadmodum lumen polito corpore reflectitur, aut pila reticulo retrorsum revertitur.

12. Ista repercussio, Echo dicitur.

13. Itaque, Echo non est novus sonus, sed sonus repercussus.

Quemadmodum lumen reflexum non est novum ab eo quod primum in corpus politum incidit, sic idem sonus in cidens in corpus cavum reverberatur.

Repercussio soni plerumque quidem fit, quia in corpus incidit cavum, sed & nonnunquam fit cum sonus incidit in corpus planum, modo illud sit è regione oppositum corporibus sonantibus.

14. Cum sonus in unicum corpus reflexioni idoneum incurrit, unica est Echo, aut repercussio; si in plura, est multiplex.

Reflexioni, id est, repercussioni, aut motioni retrogradæ.

15. Organon Auditus, non est aër innatus, sed pars aliqua interior auris, quâ nervo Auditorio conjungitur.

Quoniam pars interior auris propriè sit immedietatum organon audiendi, non est valde certum.

Aër innatus vocatur hic, qui à nativitate innatus est auribus animalium, estque non semper idem, sed per varios motus variatur, semper tamen auribus inest aliquis.

16. Olfactus est sensus externus circa odorem.

Olfactus aliis dicitur odoratus.

17. Odor,



17. Odor, est qualitas patibilis misti corporis, orta ex temperatura qualitatum primarum, dominante calido & sicco.

In odore omnes quidem concurrunt qualitates Elementares, sed calor & siccitas prædominantur; unde videbimus illa corpora esse maxime odorata, quæ sunt maxime sicca & calida, quod liquet ex aromatibus, pipere, zingibere.

18. Medium, per quod odor defertur, est aer & aqua.

Quod aer sit medium, per quod odor vehitur, liquet tempore pestis, cum odoribus fœdis est inquinatus: quod aqua quoque odores deferat ad olfactum, liquet ex piscibus, qui sub aqua odorantur escam aut simile quod in insectum in aquam.

19. Diffunditur odor per medium secundum esse intentionale, id est, per species.

Ita quidem plerumque fit, sed non semper, nam interdum odor realis defertur ad nares, quod liquet cum ipse nalis odore aliquo seu bono seu malo repletur.

20. Organon olfactus sunt processus mamillares in superiori parte narium fiti.

Processus vocantur mamillares in naso, quia sese habent, sicut mamilla mulierum.

21. Gustus, est sensus externus circa saporem.

22. Sapor, est qualitas patibilis corporis mixti, orta ex humidi aquei prædominantis & sicci terrei decoctione.

In sapore omnes quoque concurrunt Elementorum qualitates, sed prædominatur humidum aqueum & siccum terrestre: dicitur humidum aqueum, ad distinctionem humidum aërei, quod propter tenuitatem suam non est idoneum ad saporem, per nimiam suam subtilitatem: notandum vero est ea, quæ sunt maxime humida, esse maxime sapida.

23. Sapores sunt vel extremi vel medii.

Quemadmodum colores alii sunt extremi, alii medii, qui ex extremorum mixtione oriuntur, ita & sapores quidam sunt extremi, qui inter se nihil habent commune, alii medii, qui ex extremorum compositione nascuntur.

24. Extremi; dulcis, amarus.

25. Dulcis, ex mediocri & temperato sicco terrestri & humido aqueo moderatoque calore producitur, ut in melle.

In sapore dulci qualitates sapide, id est, saporem efficientes, fere sunt redactæ ad aliquam temperaturam.

26. Amarum, ex multo sicco terrestri & paucò humido aqueo, per abundantem calorem gignitur, ut in felle.

In sapore amaro nimius calor humidum aqueum consumit, unde fit ut remaneat multum siccitatis terreæ, quæ amaritudinem inducit.

27. Sapores medii sunt, salsus, acer, austerus, acidus, &c.

Ex saporibus mediis, alii ad dulcem, alii ad amarum propius accedunt, pro inæquali extremorum mixtura, & temperatura.

28. Organon gustus, sunt nervi linguæ.

Nonnulli organon gustus faciunt caspidem linguæ, nec male, quia ibi maximus est nervorum in lingua concursus.

29. Odor & sapor in multis conveniunt, in multis differunt.

Ratio est, quia odor & sapor quasdam habent causas communes, quibus conveniunt, quasdam proprias, quibus differunt.

30. Conveniunt, quatenus uterque consistit in humido & sicco: differunt, quia sapor præsertim in humido, odor præsertim consistit in sicco.

Hinc est, quod humida magis sapiant, odori-fera minus.

31. Conveniunt in materiâ sive subjecto: quia, quicquid sapidum est, est & odoriferum, & contrâ.

Datur tamen semper aliquis excessus saporis præ odore, aut odoris præ sapore.

32. Conveniunt in causâ efficiente, quæ utrinque est calor: differunt, quod in odore calor superet humorem, in sapore contrâ.

Calor in omni mixtione est causa efficiens.

33. Tactus,

33. **Tactus**, est sensus externus circa qualitates tactiles.

Qualitates tactiles vocantur, quæ tactum afficiunt: sunt vel prima, calor, frigus, humiditas, siccitas; vel secunda, raritas, densitas, &c.

34. **Tactus** est unus specie, non plures.

Si tactus foret multiplex specie, quia objectum ejus est tale, nam calor & frigus specie differunt, item humiditas & siccitas, asperitas & densitas, &c. etiam visus esset multiplex specie, quia objectum ejus est tale, nam color albus & niger specie differunt: posterius est falsum: ergo & prius.

35. **Quia**, licet objecta sint materialiter plura, formaliter tamen in una ratione tangibilis conveniunt.

Id est, eodem modo tactum afficiunt & organon immutat qualitates tactiles, etiam quæ sunt oppositæ speciei.

36. **Omne animal præditum est tactu.**

Ratio est, quia tactus comes vitæ, & quod tactu caret, vita caret, calor enim nativus utriusque est causa; quod autem calore nativo erutum est, vitam perdidit.

37. **Homo tamen habet tactum omnium excellentissimum.**

Ratio est, quia temperies hominis supra alia animalia est temperatissima.

38. **Organon tactus, sunt nervi ac membranæ, seu membranacea & nervea partium substantia.**

Alii faciunt organon tactus cuticulam, quæ corpus cingit & ambit.

39. **Præter hosce sensus externos, dantur interni.**

Vocantur sensus interni, quia intra corpus hominis sedem suam ac subjectum habent, non in exteriore ejus parte, ut sensus externus.

40. **Quia omnia animalia sentiunt se sentire:**

Id est, animalia reflectuntur super sensationem factam à sensibus externis, hoc est, cognoscunt se videre, audire, &c.

Hoc autem non est ipsius visus, nec ipsius auditus, imo nullius sensus externi: neque enim oculus videt se videre, neque auris audit se audire, &c.

41. **At, hoc non est sensuum externorum;**

42. **Quia nullâ facultas materialis potest super actum suum reflecti.**

Obstat ipsa materialitas facultatis materialis, seu dependentia ejus à materia, cur minus super actus suos reflectatur.

43. **Organon & sedes sensus interni est cerebrum.**

Ratio est, quia inde derivantur nervi, ibidem sedem habent spiritus animales, quibus utrisque sensus internus utitur, in sensatione sua facienda.

44. **Sensus internus est tantum unus;**

Id est, sensus internus est tantum una potentia, facultas, aut virtus sentiendi, quamvis diversâ gerat nomina, & diversâ edat operationes.

45. **Sed, ob diversas functiones & officia, fortitur varia nomina.**

Quænam functiones diversæ sensus interni sint & officia varia, disputatione sequenti explicatur.

46. **Dicitur interdum sensus communis, interdum phantasia, interdum æstimativa, interdum memoria.**

Æstimativa in homine nonnullis vocatur cogitativa.

47. **Qui ex quatuor ventriculis cerebri deducunt numerum quaternarium sensuum internorum, errant.**

Profecto, quidni possit una potentia esse diffusa per quatuor cerebri ventriculos?

Quemadmodum una potentia loco motiva diffusa est per pedes, manus, & reliqua corporis membra.

48. **Nam quatuor isti ventriculi aliis usibus intervire possunt, vel generandis spiritibus, vel excrementis ejiciendis, &c.**

Intelligentur hic spiritus animales.

Excrementa intelligentur hic fuligines, cerebri defluxiones, mucus, &c.

49. Sensus internus res cognoscit per species.

Species sensibiles, quibus res cognoscit sensus internus, vel fuerunt prius in sensibus externis, & vocantur sensatæ, vel non fuerunt, & dicuntur species non sensatæ, aut insensatæ.

50. De singulis sensus interni muneribus agatur Disput. sequenti.

## A N N E X A.

1. An idem numero sonus per totum medium ad aures usque propagetur? Neg.

2. An Echo sæpius quam semel sonum reddere possit? Aff.

3. An aqua possit esse medium auditus? Aff.

4. An soni sit aliqua efficacia aut efficientia? Neg.

5. An omnia animalia eodem modo odorentur? Neg.

6. An odor sit vapor, quem spirant corpora odorifera? Neg.

7. An cum odore aliquid exhalet substantiæ? Neg.

8. An aqua sit medium quoque odoratus? Aff.

9. An sapor reperitur in corporibus simplicibus? Neg.

10. An tactus solam qualitatum redundantiam sentiat? Aff.

11. An qualitates tactiles bene dividantur in primas & secundas? Aff.

12. An qualitates primæ sint activæ simul & passivæ? Neg.

13. An calor sit magis activus quam frigus? Aff.

14. An frigus sit qualitas positiva? Aff.

15. An dicitur Antiperistasis? Aff.

16. An humiditas bene definiatur, qualitas patibilis, suo termino difficulter, alieno facile sese continens? Neg.

17. An humiditas alia sit aquea, alia aërea? Neg.

18. An siccitas bene definiatur, qualitas patibilis, suo termino difficulter, alieno facile sese continens? Neg.

19. An sit duplex raritas & densitas, una in prædicamento qualitatis, altera in prædicamento situs? Neg.

20. An quod rare fit acquirat novam quantitatem? Neg.

## THESIUM PHYSICARUM SECUNDUM PERIPATETICOS,

[Disputatio Decima - Quarta,

DE

## SENSU INTERNO IN SPECIE, APPETITU SENSITIVO, ET LOCOMOTIVA.

## T H E S I S I.

Sensus communis officia sunt varia.

Per hæc officia distinguitur sensus communis à Phantasia Æstimativa, Memoria, non re sed ratione.

2. Primum est, sensibus exterioribus communicare spiritum animale.

Sensus exteriores egent spiritu animali, non ut sentiant, sed ut species sensibiles receptas ad cerebrum ac sensus internos deferant.

3. Secundum, externorum sensuum operationes percipere.

Externi sensus sentiunt, sed non percipiunt suas sensationes. hoc est, sensus interni, qui cum hoc agit, vocatur communis sensus.

4. Tertium, objecta externorum sensuum percepta discernere.

Nota, sensum communem percipere & discernere objecta externorum sensuum, præsentia tantum.

5. Quod munus non exercet componendo, aut dividendo, sed simplici plurium objectorum intuitu.

h

Compo.

Componere & dividere Phantasia est, & non sensus communis officium, qui non alio modo discernit objecta varia externorum sensuum, quam ea diversis actibus simpliciter percipiendo: verbi causa, cum à visu ad sensum externum deferuntur simul species coloris albi & nigri, quia uterque simul videtur, sensus communis utrumque percipit, & quia species utriusque aliter representat colorem album, aliter nigrum, utrumque percipiendo alterum ab altero discernit.

Componere & dividere significat affirmare & negare: at qui simul apprehendit colorem album & nigrum, & apprehendendo discernit, is non affirmat aut negat; atqui sic apprehendit utrumque sensus communis: ergo nec affirmat nec negat, quod utrumque solius Phantasiae est.

**6. Phantasiae munus est primum, species sensibiles depurare & convertere in naturam Phantasmatis.**

Species sensibiles, quando primum ad sensum internum deferuntur, sunt impuriore & materialiores; in cerebro percepta, & nihil purificantur. hoc est, à terrestribus conditionibus materiae non nihil purgantur, quod facere est Phantasiae officium.

**7. Alterum, eas varie componere ac dividere.**

Ergo bruta etiam componunt ac dividunt, id est, affirmant & negant, sed non ratiocinantur, seu non utuntur discursu aut syllogismo.

**8. Tertium, objecta externorum sensuum absentia cognoscere.**

Cognoscit Phantasia objecta absentia externorum sensuum, quatenus species in cerebro recepta ibi perpetuo manent.

**9. Hinc distinguitur à sensu communi, qui tantum circa praesentia versatur.**

**10. Aestimativa officium est, ex speciebus sensatis colligere species non sensatas.**

Exemplum est, cum ex viso lupo ovis colligit ejus odium & inimicitiam, hic tum lupo à sensu interno percipitur, per speciem sensatam, id est, per speciem sui, sensu interno, puta visu, perceptam: inimicitia & odium lupi percipitur ab eodem sensu interno, per speciem non sensatam, quia odium & inimicitia in sensum externum non incurrit.

**11. Quod facit, cum de rebus sensu perceptis format notiones boni vel mali.**

Notio enim boni & mali sensibus non percipitur externis: intellige vero hic bonum utile vel jucundum, & malum inutile vel triste; nam bonum honestum & malum turpe, non sunt objectum sensus sed intellectus.

**12. Vbi aestimativa rationem utilis & inutilis ex rebus sensu perceptis elicuerit, movet appetitum ac locomotivam ad rem vel prosequendam vel fugiendam.**

Appetitus enim & locomotiva non feruntur in rem ullam, nisi à sensu externo primo cognitam & interno judicatam.

**13. Memoriae sensitivae munera duo sunt.**

Dico, sensitivae, ad distinctionem memoriae intellectualis, de qua disputatione sequenti.

**14. Primum est, species sensatas & non sensatas conservare.**

Unde memoria dicitur custos rerum perceptarum.

**15. Eas interdum, cum necesse est, rememorare.**

Dico, cum necesse est, quia non semper necesse est, quando scilicet objecta iterum sunt praesentia; nam memoria non versatur circa res praesentes, sed absentes tantum, nec absentes futuras, sed absentes praeteritas.

**16. Et tum dicitur Reminiscencia & Recordatio.**

**17. Hinc dicitur Memoria rerum esse praeteritarum.**

Rerum praeteritarum: si enim res iterum sensui externo praesentantur, non versatur circa eas sensus internus tanquam memoria, sed tantum sensus communis.

**18. Sensus internus non ratiocinatur, nequidem in homine.**

Ratiocinari, est unum ex alio, scilicet conclusionem ex praemissis, inferre: atqui eo non assurgit sensus internus: sed quae in brutis videntur proficisci operationes ab ratiocinatione, ex referenda sunt ad Phantasiae eorum conjunctionem cum instinctu naturali in iis.

**19. Sen-**



19. Sensuum affectiones sunt, Vigilia, Somnus, & Somnium.

20. Vigilia, est non impeditum sensuum externorum exercitium propter spiritus animales, quantum est satis ad sentiendum, à cerebro ad organa missos.

Quamdiu spiritus animales descendunt ad organa sensuum externorum, & species secum vehunt ad cerebrum, tamdiu homo vigilat, ita ut in vigilia operentur & sensus externi & interni.

21. Somnus, est cessatio externorum sensuum, vaporibus nervos & meatus sensorios opplentibus, & spirituum animalium influxum prohibentibus.

In somno soli operantur sensus interni, quamvis non semper; non item externi, quia nulli descendunt spiritus animales, qui species sensibiles ab exterioribus organis ad cerebrum devehant: & spiritus animales descendere nequeunt, quia obstructa est via, nam in somno nervi & meatus sensorii implentur vaporibus ex assumpto cibo versus cerebrum ascendentibus; at per nervos & meatus sensorios spiritus animales descendunt & ascendunt.

22. Animal expergiscitur, cum panduntur meatus per quos spiritus animales commeant.

Thesis loquitur de naturali expergiscencia seu expergefactione animalium; alioquin vi externa, tractionis, pulsionis, clamoris, etiam solvitur animal somno, quamvis meatus & nervi nondum sint liberari à vaporibus obsidentibus.

23. Id fit, vel ab externâ causâ, sc. à sono, aut alio objecto vehementiore, vel ab insito calore cerebri vapores dissipante.

Naturalissima causa expergiscendi est, quando insitus calor animalis omnes vapores ad cerebrum delatos consumpsit & discessit.

24. Somnium, est representatio objectorum absentium quasi presentium, sensu interno species conservatas varie versante & commiscente.

Quia sensus internus in somno non est otiosus, sese occupat circa species sensibiles vario modo contemplandas, volvendas, & revolvendas; ex qua actione oritur varia rerum in som-

no ac somnio representatio in sensu interno, quas cum cognoscit, dicitur animal somniare; quin non tantum representantur in somnio res absentes, quæ fuerunt, & sunt præterita, sed & res quæ nunquam fuerunt, nam somniamus etiam de montibus aureis &c.

25. Somnia fere sunt quadruplicia.

Dico, fere, quia vix possunt somnia ad certas classes reduci.

26. Vel oriuntur ex affectibus, quibus animal commotum ad dormiendum accessit, ira vel trilitia, &c.

Affectus in dormituro dormitantes reddunt sibi similia somnia: sic, qui iratus abivit cubitum, fere somniat de igne & incendio, &c. quia tum bilis commota est.

27. Vel ex studiis atque negotiis de die gestis.

Quia de nocte recurrunt totius acta diei.

28. Vel ex peculiari corporis temperie.

Temperies ut multum facit ad vigiliam & mores vigilantium, ita non parum confert ad somnum & somnia: sic, qui temperie sunt frigidiori & phlegmatica, de aquis & submersione fere somniant, &c.

29. Vel immittuntur à Deo, aut Diabolo.

Deus olim multa Prophetis & Apostolis & viris sanctis revelavit, per insomnia, ejus rei exempla existant in Testamento veteri ac novo.

Somnia diabolica seu à diabolo emissâ fere sunt ea, quæ cum peccati fœderate sunt conjuncta.

30. Facultatem sensitivam cognoscentem sequitur appetens.

31. Ubi enim illa est, ibi & hæc.

Ratio est, quia facultates hæc ætissimo vinculo inter se sunt connexa.

32. Appetitus sensitivus est facultas, qua animal inclinatur ad bonum sequendum, quod sensus approbat, & malum fugiendum, quod sensus improbat.

Bonum intelligit præsertim jucundum, & utile, etiam non formaliter sed materialiter: malum

lum intellige triste & etiam inutile, si materialiter sumatur & non formaliter: id est, appetitus sensitivus appetit quidem rem, quæ est utilis, & fugit rem, quæ est inutilis, sed non qua est utilis vel qua inutilis.

Nam quia sensus non potest percipere rationem medii ad finem, non potest percipere bonum utile qua utile, seu formaliter, ista enim perceptio fit per ratiocinationem, ideoque nec appetitus sensitivus sequitur perceptionem sensus non potest quoque appetere bonum utile, qua utile, seu formaliter: pariter philosophandum est de malo inutili, quod sicuti sensus non percipit formaliter, ita nec appetitus illud averfatur formaliter.

### 33. Appetitus sensitivi sedes est cor.

Sedes, id est, subjectum, nam in corde ibi generantur spiritus vitales, qui maxime ab appetitu sensitivo moventur; unde videmus, affectibus vehementer motis, animalia interdum pati deliquium animi, interdum extingui, quia calor vitalis per agitationem nimiam spirituum vitalem vel debilitatur vel absimitur.

### 34. Quia cor afficitur appetitu sensitivo vehementius moto.

Hoc ipsa demonstrat experientia, quotiescunque aliquis affectus nimium excitatur, cor nimium dilatar, ut in læticia, vel contrahi, ut in tristitia, &c.

### 35. Appetitus sensitivus per se est irrationalis.

Ratio est, quia facultas animæ irrationalis, puta, sensitivæ.

### 36. In homine tamen fit rationalis participativo.

Ratio est, quia in homine anima sensitiva subordinatur animæ rationali, unde participat de ejus ratione, libertate, aliisque proprietatibus.

### 37. Appetitus sensitivi objectum est bonum & malum:

Sed diversis actibus, ut indicatur thesi 39.

### 38. Bonum jucundum & malum triste.

Intelligitur bonum jucundum, quod sensibus voluptatem; triste, quod sensibus dolorem adfert.

### 39. Circa illud versatur appetendo, circa hoc averfando.

### 40. Circa bonum honestum & utile, malum turpe & inutile non versatur, nisi in quantum sequitur ductum rationis.

Nunquam tamen attingit sensitivus appetitus bonum honestum & utile, aut malum turpe aut inutile, formaliter: ratio datur thesi sequenti.

### 41. Quia hæc bona & mala judicio sensus non substant.

Causa est, quia hæc bona & mala non dignoscuntur nisi ratiocinatione, quæ in sensus internos non cadit.

### 42. Appetitus sensitivus est sedes affectuum proprie dictorum.

Affectus hic spectantur naturales, seu in genere naturæ, non morales, seu in genere moris, prout sunt boni vel mali, ex circumstantiis moralibus variatis; sic enim pertinent ad Ethicam.

### 43. Affectus, est motio appetitus sensitivi, à sensu interno, objectum vel bonum vel malum proponente, facta, ad illud consequendum, hoc fugiendum.

Proponente, non simpliciter, sed etiam judicante: ad affectum hæc omnia concurrunt; primo, sensus externus & internus cognoscentes objectum; secundo, objectum ipsum judicatum aut bonum aut malum; tertio, appetitus sensitivus objectum, ut bonum judicatum prosequendo, ut malum judicatum fugiendo.

### 44. Itaque errant, qui affectus volunt esse pravas opiniones:

### 45. Sic enim pertinent ad facultatem cognoscentem, non appetentem;

### 46. Et concitentur in cerebro:

### 47. At concitantur in corde;

Quæ distinguuntur subjectis, non sunt idem: affectus & opiniones distinguuntur subjectis; ergo non sunt idem: probatur minor; affectus sunt in corde & appetitu sensitivo: opiniones sunt in cerebro & facultate cognoscente.

### 48. Et sunt motiones facultatis appetentis:

Affectus sunt motiones partim activæ, partim

tim passivæ; nam & excitantur ab objecto in appetitu sensitivo, & sic sunt passiones, & per illos appetitus appetit, & sic sunt actiones, & in appetitu recipiuntur, atque sicuterum sunt passiones.

49. Tales motiones, quibus appetitus sensitivus movetur;

50. Unde & affectus vulgo dicuntur *πάθη* passiones.

Tum enim denominatio fit à potiori. quia affectus duplici nomine sunt passiones, simplici nomine actiones.

51. Non quod meræ ac solæ sint passiones: Sunt tamen potissimum passiones.

52. Nam & actiones dici debent, & quidem immanentes.

Quia affectus manent in appetitu sensitivo.

53. Quatenus appetitus sensitivus, à sensu interno excitatus, etiam activè concurrat ad eas motiones eliciendas.

Nam appetere, est agere, uti & fugere.

54. Affectus, alii sunt in appetitu sensitivo irascente, alii in concupiscente:

Non quod appetitus irascens & concupiscentis sint distincti realiter inter se; sed sunt ejusdem appetitus sensitivi diversæ operationes, propter diversam rationem objectorum, quæ appetuntur vel fugiuntur.

55. In concupiscente sunt, amor, odium, desiderium, fuga, gaudium, trititia.

56. In irascente sunt, spes, metus, audacia, desperatio, ira.

Hi affectus undecim ita enumerantur à Peripateticis, cum tamen revera tantum duo sint, amor, & odium; nam reliqui affectus varii sunt tantum modi, quibus rem amamus aut odimus.

57. Appetitus concupiscentis dicitur, qui versatur circa objectum bonum vel malum absolute simpliciterque spectatum.

58. Appetitus irascentis dicitur, qui versatur circa bonum vel malum arduum, aut potius circa impedimenta, quæ efficiunt, quo

minus concupiscentis, aut bonum consequatur aut malum evitet.

Quemadmodum bonum & malum, absolute spectatum, non differt à se ipso in quantum spectatur cum molestia vel difficultate, vel consequendi vel fugiendi; ita non differt appetitus concupiscentis ab irascente, quorum ille appetit bonum absolute, hic malum difficile.

59. Appetitus executrix facultas est locomotiva.

Quia objectum, quod appetitur, & quod fugitur, non semper est præsens, per locomotivam virtutem acquiritur vel fugatur.

60. Hæc est facultas quæ animal ad imperium appetitus se movet ad sequendum bonum, & malum vitandum.

Facultas locomovendi subest imperio sensitivi appetitus, sicut hic imperio Phantasiæ.

61. Estque sita in Musculis.

Musculi sunt partes carnosiores datæ animali ad motum Organorum efficiendum, & sunt potissimum instrumentum motus localis.

62. Nervi tamen, tendines, ligamenta, articuli, & spiritus animales, suo modo ad motum concurrunt.

Hæc omnia inserviunt motui faciendo, sed minus principaliter, nam præcipuum instrumentum localis motus sunt musculi.

### A N N E X A.

1. Phantasia, non est per se & directè activa:
2. Nec per se habet vim aliterandi:
3. Nec est causa efficiens motus voluntarii:
4. Nec causa principalis sed instrumentalis tantum eorum effectuum, qui ei adscribuntur.
5. Magnam vim habet in corporis permutatione:
- Afficit corpus per accidens, movendo alias potentias, quæ ipsum afficiant per se:
7. Imò corpus afficit mediantibus animi passionibus:
8. Item mediante motu humorum & spirituum:
9. Humores tamen & spiritus non movet per se:
10. Sed habet saltem vim dirigendi spiritus & humores.

## THESIUM PHYSICARUM SECUNDUM PERIPATETICOS,

*Disputatio Decima-Quinta,*

DE

## ANIMA RATIONALI.

## T H E S I S I.

**A**nima Rationalis, vel considerari potest, ut substantia quædam per se extra corpus subsistens, & sic pertinet ad Metaphysicam, vel quatenus est pars hominis, & sic pertinet ad Physicam.

Objectio: Quod corporis naturalis nec species est, nec affectio, nec principium, de eo male agit Physica: sed anima rationalis nec est species corporis naturalis, nec affectio, nec principium: Ergo.

Respondeo: Corpus naturale dicitur ambiguum: vel significat compositum naturale constans materia & forma, quemadmodum planta dicitur corpus naturale; vel significat alteram partem compositi, materiam scilicet, quæ corpus est, verbi causa, in planta; & contra distinguitur formæ seu animæ, quæ non est corpus.

Priore sensu naturale corpus est objectum Physicæ, & sic anima non ut species ejus, nec ut affectio ejus, sed ut principium ad illud pertinet; est enim homo corpus naturale priori sensu, hominis vero principia materia & forma; materia est corpus Organicum & naturale & animatum, prout corpus naturale sumitur secundo sensu; forma est anima rationalis; ergo anima rationalis, ut omnis forma, recte dicitur principium hominis, ut homo est corpus naturale primo sensu. Adde, ejusdem Disciplinæ esse, explicare totum & ejus partes: atqui Physicæ est explicare hominem; est enim species corporis naturalis primo modo sumpti: ergo & Physicæ est agere de anima rationali puta hominis principio & parte.

2. Animam rationalem dari, à nemine potest negari.

Qui enim negaret esse animam rationalem, eo ipso, quod negaret eam esse, convinceretur, quia negare est actus animæ rationalis; at actus omnis principium suum infert: neque valet consequentia, ubi est actus, ibi est potentia agendi, sed negatio cujuscumque rei, veri & affirmatio animæ intelligentis, ergo ubi illa actio est, & hæc est.

3. Ea est forma hominis.

Quia per animam rationalem homo est homo.

4. Nec assistens, nec informans.

Non assistens, quia non dat homini nudum motum, sed essentiam; non informans, quia non dependet à materia in fieri, esse, & operari, sicuti dependet informans.

5. Sed mediæ naturæ ac conditionis inter utramque.

Est anima rationalis medium negationis inter informantem & assistentem, qualis forma nomine hætenus caret.

6. Non est una in pluribus individuis.

7. Sed multiplicatur ad multiplicationem individuorum.

Sicut substantiæ corporeæ constituuntur per formas, ita per easdem distinguuntur ab aliis substantiis corporeis; ergo, si substantiæ singulares, puta homines individui, inter se distinguuntur, & per formas eorum illos inter se distingui ultro sequitur; & profecto, si una foret anima rationalis omnium individuorum hominum, eadem & saperet in Socrate, & desperet in Chorocho, & ratione uteretur in homine sanæ mentis, & fureret in homine insano; quo nihil potest cogitari absurdius.

8. Anima rationalis est forma immaterialis.

Non tantum dicitur anima rationalis immaterialis eo sensu quo substantia dicitur immaterialis, quæ pro parte essentiali nullam includit materiam; sic enim anima vegetans & sentiens sunt formæ etiam immateriales: sed anima rationalis etiam eo sensu est immaterialis, quatenus non dependet à materia, in fieri, esse, aut operari; quo sensu anima vegetans & sentiens non possunt dici esse formæ immateriales.

9. Ideo-



9. Ideoque est immortalis.

10. Ideoque est indivisibilis.

Utraque thesis hoc probatur syllogismo.

Quod caret materia, caret radice corruptibilitatis ac divisibilitatis: anima rationalis caret materia; ergo.

Probatur major. Si corruptibilitas & divisibilitas sequantur materiam, ergo quod caret materia, caret radice corruptibilitatis & divisibilitatis: sed verum est prius; ergo & posterius. Probatur minor: si corruptibilitas sequatur potentiam contradictionis ad esse & non esse, & divisibilitas sequatur extensionem partium extra se invicem, ergo ambæ sequuntur materiam: sed verum est prius; ergo & posterius. Probatur major: quia corruptibile dicitur, quod cum est potest non esse: at materia quia est indifferens ad quaslibet formas, & nunc sub hac nunc sub illa cupit esse forma, causa est, quod forma, quæ nunc adest, possit abesse, & sic causa est, quod totum possit corrumpi, & animatum mori: deinde divisibile est, quod in partes dividi potest: sed materia partes habet, in quas dividi potest; ergo divisibile sequitur materiam five extensionem partium in materia. Probatur minor: quia in eo consistit ratio corruptibilitatis, ut quod est, possit non esse, & in eo consistit ratio divisibilitatis, ut quod unum est, possit in plura dividi.

11. Est immaterialis, & in fieri, & in esse, & in operari.

In fieri, quia materia generationis, scilicet, semen utriusque parentis, nihil confert ad animæ rationalis productionem. In esse, quia extra corpus existere potest, & de facto existit in statu separationis.

In operari, quia etiam dum unita est corpori, quando se ipsam cognoscit anima rationalis intuitiva, à materia five corpore non dependet, uti nec quando separata à corpore aliquid intelligit.

12. Itaque non producitur à parentibus.

Ratio est, quia, si produceretur à parentibus, in fieri dependeret à materia, puta semine, quo mediante parentes generant.

13. Et potest subsistere extra corpus.

Ratio est, quia alioquin dependeret à materia in esse.

14. Et potest operari independentem à corpore.

Ratio est, quia alioquin dependeret à materia in operari.

15. Anima rationalis potest dici tota in toto corpore & tota in qualibet parte.

16. Sed debet tum totum sumi negative.

Vox, totus, a, um; aliter dicitur de spiritibus, aliter de corporibus: de illis dicitur negative, hoc est, ut illi dicantur quidem esse in loco, sic ut nulla pars loci eis careat, sed ut tamen ipsi non habeant partes, quibus commensurari possunt à partibus loci: hæc vero, corpora scilicet, sunt tota in loco, locique partibus, sic ut liceat in ipsis corporibus assignare partes commensuratas partibus loci; unde cum anima dicitur esse in toto corpore, & in partibus corporis, significatur, eam nullas habere partes respondentes partibus corporis: at corpus dicitur esse totum in loco positive, quia habet in se partes respondentes partibus loci, sic ut qua parte loci est una pars corporis, eadem parte loci non sit alia.

17. Animæ rationales sunt dignitate impares & inæquales.

Non enim videtur omnis animarum rationalium inæqualitas esse perenda ab inæquali temperie & dispositione corporis: nam si sit imparitas & major & minor, ac major ac minor perfectio in Angelis, quidni in animabus rationalibus: sed verum est prius; Ergo & posterius: non quod substantiæ angelorum aut animarum rationalium inter se sint inæquales, nam omnes sunt substantiæ spirituales & expertes materiæ, sed hæc inæqualitas intelligenda est, quoad operationes intelligendi, ac volendi; nam non pugnat cum statu angelorum, aut animarum beatarum, ut detur discrimen graduum perfectionis majoris vel minoris in operationibus illorum, intellectio unius sit acutior, promptior, facilius, & ad plura se extendat, quam intellectio alterius: nam uti in Inferno erant gradus pœnarum, ita in Cælo gradus gloriæ: cur non igitur ista inæqualitas statuatur quoque inter animas rationales, unitas corpori.

18. Facultates animæ rationalis vulgo statuuntur, intellectus & voluntas.

Sub intellectu comprehenditur memoria intellectualis.

Qualis superest in animabus separatis, nam etiam hæc reminiscuntur.

19. Quæ tamen potentiæ non distinguuntur inter se & ab anima realiter.

Videtur

videtur natura spiritali animæ rationalis obſtare, quo minus ipſi tribuantur potentia, quæ ſunt entia & accidentia diſtinſta ab ejus ſubſtantia: nam quod dicunt, nullam ſubſtantiam creatam eſſe immediatum principium operationis ſux, id, ut dicitur, ita rejicitur; ſufficit enim varietas objectorum, & modi, quo ſubſtantia una eademque in objecta varia tendit.

20. Intellectus poteſt conſiderari, vel ante intellectionem, vel in intellectione, vel poſt intellectionem.

Hæc triplex conſideratio totam intellectus naturam abſolvit.

21. Ante intellectionem, dicitur intellectus in potentia.

22. Non ratione ſux entitatis.

23. Sed ratione ſpecierum & imaginum.

Intellectus dicitur in potentia, non quaſi ipſa facultas intelligendi non ſit actu in anima, ſed quia, cum poſſit intelligere, actu non intelligit; non vero intelligit actu, quamdiu in ſe actu non habet ſpecies intelligibiles ſive imagines actu repræſentantes objecta intelligibilia: eſt vero intellectus in potentia reſpectu quorumlibet objectorum, in infantibus ante rationis uſum, in adultis reſpectu objectorum quorundam, quia adulti, cum non omnia intelligant, quædam poſſunt intelligere, quæ non intelligunt, & dum intelligunt unumq; actu, manet intellectus eorum in potentia ad intelligendum aliud.

24. Nam intellectus naſcentium eſt tabula raſa.

25. Hinc nullæ ſpecies rerum actuales animæ inſitæ ſunt.

Quemadmodum tabula raſa & charta pura nihil habet actu ſibi inſculpum vel inſcriptum, omnia tamen in utraque inſculpi & inſcribi poſſunt: ita & intellectus infantium in ſe, ante rationis uſum, nullas poſſidet actu ſpecies intelligibiles intellectui ſuo inſculptas, quia cerebrum eorum nimis eſt madidum, & hinc ineptum ut aliquid actu inſculpatur aut inſcribatur; ideoque infantes nihil cognoscunt, nec ſe, nec parentes, nec quippiam rerum.

Quare igitur dicitur nobis in eſſe idea Dei in nata, aut ſpecies intelligibilis Dei inſita?

Reſpondeo, non ideo quia aut quaſi in infante recens nato ſtatim in eſſet intelligibilis imago

Dei, qua actu Deum cognosceret: nullo modo; ſed quia in infantium & omnium hominum animis innascitur, & à primo nativitatibus momento eſt inſita ſpecies & idea Dei. non actu repræſentans intellectui Deum, ſed quia, ſimul atque ad rationis uſum ætate adultiori pervenit inſans, ſine ulla inſtitutione, demonſtratione, ſyllogiſmo, ſine ullo termino medio extrinſecus aſſumpto, ſtatim atque incipit ratione uti, ipſi offert atque ejus intellectui ſiſtit, & actu repræſentat, Deum eſſe, quia Dei exiſtentia tanquam character eſt inſitus ipſius animæ, ad quam impreſſam Dei imaginem tum incipit attendere, quæ & qualis ſit, unde orta, an ea ſibi dederit, an aliunde acceperit, an omnia intelligat, ac non quædam ignoret, &c. nam ipſa anima ipſum iniquentem convincit per ſe ipſam, de Dei exiſtentia: atque hæc eſt naturalis Dei notitia, hoc ſenſu hominum mentibus inſita, innata, vulgo ſubjectiva, & teſtimonium noſtræ conſcientiæ in corde noſtro teſtificantis eſſe Deum; atque diſtinguitur à notitia naturali Dei acquiſita ſeu objectiva, quæ naturali lumine, ex objectis extra hominem poſitis ſive ex rebus viſibilibus, colligit per ſyllogiſmum ac ratiocinationem, eſſe Deum inviſibilem.

26. Cum intellectus intelligit, dicitur intellectus in actu.

Quemadmodum dicitur viſus in actu, quando ei de facto repræſentatur objectum viſibile: ita dicitur intellectus in actu, quando ei repræſentatur de facto objectum intelligibile; quia repræſentatio ſit per ſpecies intelligibiles.

27. Intelligere dicitur, cum rerum intelligibilium ſpecies recipit à ſenſu.

Recipit intellectus à ſenſu rerum intelligibilium ſpecies: vel immediate, propriè & proxime, ut cum actu intelligit ſingularia & materialia; vel mediate, impropriè & remote, & tum intelligit actu univerſalia & immaterialia.

28. Non tamen intelligit ſola ſenſibilia, quæ ſunt ſingularia & materialia.

Quod intellectus intelligat ſingularia & materialia, inde probatur; quia, quod poteſt facultas inferior, id quoque poteſt ſuperior: ſed ſenſus poteſt cognoscere ſingularia & materialia; ergo & intellectus, quia ſenſu eſt ſuperior.

29. Sed & intelligit univerſalia & immaterialia.

Atqui universalis & immaterialia per se & directe in sensus non incurrunt, quia carent qualitatibus sensibilibus.

30. Scilicet, notiones rerum immaterialium elicit ex materialibus, & universalium ex singularibus.

Immaterialia & universalis possunt dici phantasmatata, id est, percepta per species sensibiles, non quidem sui, sed rerum materialium & singularium, ex quarum specierum analogia ipsa immaterialia & universalis cognoscuntur.

31. Nam intellectus primo intelligit singularia.

32. Quia sunt sensibus viciniora.

Quia in nobis hominibus sensuum usus prior est, quam rationis, etiam ea prius cognoscimus intellectu, quæ prius cognovimus sensu: sed singularia ob proprietates sensibiles prius cognoscuntur à sensu, quam universalis; idco quoque prius cognoscuntur ab intellectu.

33. Et cognoscit singularia, ut sunt singularia.

Ratio est, quia intellectus à singularibus abstrahit condiciones individuantes, & sic singularia cognoscit, qua singularia, & simul universalis, ut distincta à singularibus.

Nam abstractio singularium à conditionibus individuantibus præsupponit ipsarum conditionum individuantium cognitionem.

34. Deinde, sepositis proprietatibus individuantibus, id solum intelligit, in quo singularia conveniunt.

Tres sunt operationes intellectus, quæ discerni debent eum intelligit universalis.

35. Et tum format conceptum rei universalis, sc. speciei.

Primo, apprehendit singularia, 2. apprehensa inter sese comparat, & in quibus inter se conveniant, & in quibus inter sese differant, attendit. 3. sepositis, id est, præcis ac relictis seu abstractis, id est, non conceptis conditionibus individuantibus, ea cognoscit, in quibus singularia conveniunt, ac tum cognoscit universalis: cum verò universalis sint varia & quædam viciniora singularibus, ut species infimæ, quædam remotiora à singularibus, ut species subal-

ternæ & genera, intellectus, quia sequitur cognoscendi ordinem à sensu servatum, etiam prius cognoscit species infimas, tanquam viciniore singularibus, quam species subalternas aut genera, tanquam à singularibus remotiora: ut tota controversia, de ordine intelligendi, hic dirimatur; scilicet, singularia prius cognoscuntur ab intellectu, quam universalis, & minus universalis prius, quam magis universalis, ob rationem jam datam thesi 32.

36. Collatis speciebus & relictis differentiis specificis, format conceptum generis.

37. Itaque species prius intelligitur quam genus.

38. Et minus Universalis, prius quam magis Universalis.

Ratio trium thesium una est eademque, quia species propior est singularibus quam genus, & minus universalis, quam magis universalis.

39. Quia minus universalium est abstractio facilior ab inferioribus.

40. Nam pauciores differentie sunt abstrahendæ.

Hæc ratio paulo latius debet explicari.

Quandoquidem universalis non cognoscuntur nisi per abstractionem à singularibus, ulro sequitur, illa universalis facilius cognosci & prius, quæ paucioribus differentiis distat à singularibus, à quibus abstrahi debent: sed species distat ab individuo paucioribus differentiis, quam genus; nam species distat ab individuis, per solas differentias individuantes, quæ conveniunt individuis & non speciebus; at vero genus distat ab individuo, per differentias non tantum individuantes, quæ individuis competunt, sed & per differentias specificas, quæ speciebus conveniunt, non generi, ideoque species à paucioribus differentiis abstrahitur quam genus, & hinc prius cognoscitur quam genus ab intellectu; & omne minus universalis ob eandem causam, quia paucioribus differentiis distat & abstrahitur à singularibus, prius cognoscitur ab intellectu quam magis universalis.

41. Intellectus est potentia passiva.

Non tamen tantum, sed quemadmodum sensus potentia est primum passiva, quatenus sensibiles species recipit; pari enim est recipere effectum agentis; mox est activa, quatenus sensum elicit ac sentit; denique passiva, quatenus

ensiones in se recipit: ita intellectus, in quantum species intelligibiles in se primum recipit, patitur; in quantum per eas intelligit, agit; in quantum denique ipsam recipit intellectionem, patitur iterum; ut sit duplici nomine potentia passiva, uno activa.

42. Itaque debet aliunde in actum deduci.

Ratio est, quia nihil se ipsum ex potentia vellet traducere in actum; nam, si hoc fieri posset, idem esset actu & potentia; quod enim deducit, est actu, quod deducitur, est potentia.

43. Quod cum in actum deducit, est obiectum.

Obiectum intelligibile, in intellectum agit, ut causa procatartica.

44. Et obiectum à sensu perceptum.

A sensu perceptum, scilicet, vel per se vel per aliud, mediate vel immediate, proxime vel remote.

45. Quod rerum singularium imagines ei offert.

46. Ex quarum collatione universalia intelligit.

Harum thesum explicatio pendet ex thesi 30. & sequentibus.

47. Itaque non est opus intellectu agente distincto.

Arifoteles & qui eum sequuntur, ponunt intellectum quendam agentem distinctum à patiente, quem nonnulli ipsum faciunt Deum, extra hominem intelligentem; alii facultatem quandam ponunt in homine intelligente, distinctam ab intellectu patiente: sed vero, sicut nullus requiritur sensus agens, ita & nullus requiritur intellectus agens, nam sufficit obiectum intelligibile, debite approximatum intellectui per species intelligibiles; nam ad actionem nihil amplius requiritur, quam ut obiectum debite approximetur potentiae, quae per vim sibi insitam, cum omnes adfunt conditiones ad agendum requisitae, in obiectum tum tendit & agit.

48. Potest tamen ipse intellectus dici agens.

49. In quantum à phantasmatibus excitatus, conceptum format in se.

Non abhorremus à phraasi intellectus agentis, modo non significetur aliquid distinctum ab intellectu patiente, qui idem est agens, cum actu intelligit; in actionibus enim immanentibus, qualis est intellectus, idem est agens & patiente.

50. Intellectus operationes sunt tres, simplex apprehensio, iudicium, discursus.

Qui operationes intellectus faciunt duas, inventionem & iudicium, sub iudicio comprehendunt discursus, dividuntque in iudicium noëticum & dianoëticum, quod postremum est discursus.

51. Iudicium intellectus est speculativum vel practicum.

Hiac intellectus dividitur in theoreticum & practicum, quae est divisio, non generis in species, non integri in partes, sed subjecti per adjuncta, aut causae per effecta; aliud enim est minus intellectus theoretici in iudicando, aliud practici, nam theoreticus intellectus de rerum veritate & falsitate, sed practicus de rerum bonitate & malitia.

52. Speculativum versatur circa res ut res, & ut verae sunt:

53. Practicum circa res ut bonas vel malas:

Obiectum quidem intellectus est ens, sed cum illud possit intellectui sibi ac representari, vel ut conveniens cum principis suis constituentibus ac definitivibus, vel ut conveniens cum alio, tanquam vel finis, vel medium, priori respectu circa illud versatur intellectus & iudicium speculativum, posteriori respectu, circa eas versatur intellectus & iudicium practicum.

54. Estque vel absolutum, vel comparativum.

Absolutum practici intellectus iudicium, tam diversum est saepe à comparato, ut quod iudicio absoluto iudicatum fuit ut bonum, illud comparato iudicetur ut malum, & vice versa; nam iudicium absolutum tantum iudicat rem vel esse bonam simpliciter, quia convenit cum lege, vel esse malam simpliciter, quia repugnat legi, sed comparatum iudicium iudicat rem bonam hoc loco & tempore, omnibusque circumstantiis



stantiis singularibus esse prosequendam, malam esse fugiendam: at hæc iudicia possunt esse opposita, ut liquet in exemplo Medæe iudicantis, simpliciter esse bonum, ut maneret in patria, iudicio absoluto, sed illud rescindentis iudicio comparato.

55. Intellectus post intellectionem dicitur intellectus in habitu;

Ratio est, quia species intelligibiles reservate in intellectu ibi sunt per modum habitus, quatenus intellectum faciunt ad facilius & citius intelligendum.

56. Aliis memoria intellectualis:

57. Quatenus rerum species retinet;

Species, scilicet, intelligibiles.

58. Non tamen semper ideo actu cognoscit:

Quia species non semper actu representant res intelligibiles; alioquin homo, omnia ante cognita, semper cognosceret.

59. Quia ad intelligendum opus est phantasmatum concursu.

60. Nam oportet intelligentem speculari phantasmata.

Utraque thesis vera est, de intellectionibus plurimis, non de omnibus; nam quando anima cognoscit se ipsam cognitione intuitiva, nullis est opus Phantasmatibus.

Cognitio animæ intelligentis, alia est abstractiva, alia intuitiva: prior sic vocatur, quia fit per abstractionem specierum, materialium & sensibilibus rerum, à materia & sensu: posterior sic dicitur, quia per eam anima intelligit absque ulla abstractione, & objectum præsens intuetur.

Phantasma vocatur species intelligibilis, quæ primum fuit sensu percepta, & inde ad intellectum delata: tali Phantasmate non eget anima in cognitione intuitiva, sed in abstractiva tantum.

61. Voluntas etiam est potentia passiva;

Voluntas est potentia passiva, quatenus movetur ab objecto bono, activa, quatenus vult: passiva iterum, quatenus volitionem in se recipit.

62. Ideoque & aliunde ad agendum debet excitari:

Vide rationem datam thesi 42.

63. Hoc est objectum,

Objectum voluntatem movet ut finis, vel ultimus vel subordinatus, qui est medium.

64. Quod non movet voluntatem nisi ante ab intellectu fuerit cognitum:

Ratio est, quia ignoti nulla cupidio.

65. Cognosci debet objectum, non tantum simplici intellectus apprehensione:

Ratio est, quia per simplicem apprehensionem intellectus objectum nondum iudicatur ut bonum; atqui debet iudicari ut bonum, antequam possit movere voluntatem.

66. Sed requiritur intellectus iudicium,

67. Non tantum absolutum, sed comparatum:

Comparatum iudicium fertur de objecti voluntatis bonitate, quando illud iudicatur, bonum & appetendum, omnibus circumstantiis expensis; ideoque vocatur ultimum iudicium, quia postremum est in actione, quæ fit deliberate, qualis est actio voluntatis in appetendo.

68. Ab hoc verè determinatur voluntas in agendo.

Non Physicè sed moraliter, id est, iudicium intellectus voluntatem determinat, ei rationes proponendo, ob quas objectum bonum sit prosequendum, & malum fugiendum.

69. Voluntatis actiones sunt, velle & nolle.

Velle, est amare, nolle, est odisse; huic opponitur utrique, non velle, & non nolle, id est, vel amoris vel odii negatio; velle & nolle opponuntur contrarie; velle & non velle, item, nolle & non nolle, contradictorie.

70. Objectum, bonum & malum.

Bonum & malum in concreto opponuntur contrarie, in abstracto privative.

Nam bonitas est habitus, & malitia privatio.

71. Circa bonum volendo, circa malum nolendo, versatur.

Circa utrumque versatur voluntas, interdum negative, id est, non volendo, non nolendo.

72. Neque potest malum velle, aut bonum nolle:

Formaliter, non materialiter, id est, voluntas non potest velle malum, quod intellectus iudicat esse malum, licet possit velle, & sepe velit, id quod est malum, sed quod intellectus erroneo iudicio iudicavit esse bonum; sic non potest nolle bonum, quod intellectus esse bonum iudicavit, quamvis possit nolle, id quod bonum est, sed quod intellectus erroneo iudicio iudicavit esse malum: & hoc est quod dicunt, voluntatem non posse velle malum, qua malum, non posse nolle bonum, qua bonum.

73. Licet possit utrumque non velle.

Sicuti, quando dormit homo, abstinet ab actu & volendi & nolendi.

74. Cum fertur in bonum, vel fertur in finem, vel in media.

In finem, scilicet, ultimum, quia omne bonum est vel finis ultimus vel medium.

75. Finem vult necessariò, item media cum fine necessariò connexa:

Ratio est, quia intellectus non potest non iudicare, finem ultimum esse appetendum, uti & media, cum illo fine necessariò connexa, quæ dicuntur esse illa, sine quibus finis obtineri nequit.

76. Media alia vult indifferenter.

Ratio est, quia intellectus iudicium indifferenter sese habet circa media, quæ non necessariò cum fine connexa sunt; potest enim iudicare, ex iis unum esse acceptandum, aliud esse rejiciendum.

77. Sive velit sive nolit, semper determinatur ab ultimo intellectus practici iudicio:

Ratio est, quia ultimum intellectus practici iudicium plenam perfectamque objecti bonitatem voluntati sistit ac representat, sine qua nulla ejus sequitur appetitio; quemadmodum sine

plena perfectaque mali representatione facta, quæ non fit nisi ab ultimo intellectus practici iudicio, nulla ejus sequitur aversatio.

78. Attamen determinatio libertatem ejus non tollit.

Determinatio, quæ à naturali principio interno oritur, libertatem tollit, quemadmodum ignis ad tendendum sursum, lapis ad tendendum deorsum, determinantur ab interno principio naturali, forma, scilicet, sua, ideo neutrum dicitur agere libere; sed determinatio, quæ ab intellectu determinatur voluntas, est voluntati extrinseca, quia fit ab objecto iudicato, quod voluntati est extrinsecum.

79. Quia necessitatem hypotheticam tantum infert.

Nam nulla necessitas hypothetica, id est, talis quæ oritur ab aliqua conditione extra agentem posita, libertatem tollit, qualiscunque fuerit conditio, modo sit externa, sive antecedit, sive concomitetur, sive consequatur actionem, quam facit necessariam.

80. Ex intellectu & voluntate oritur liberum arbitrium:

Oritur, id est, componitur; intellectus enim & voluntas, cum conjunctim sumuntur, constituent liberum arbitrium; dicitur enim liberum, respectu voluntatis, & arbitrium, respectu intellectus, cum quo utroque est idem.

81. Hoc est, facultas faciendi, quod, quando, & quantum intellectus faciendum esse iudicat.

Est facultas, ergo non actus, non habitus; deinde est facultas, non Ethica, qua quis agit, quæ vult, sine ulla restrictione legum, sic enim solus Deus habet liberum arbitrium, sed Physica, qua homo potest agere, quod, quando, quantum, & quamdiu lubet, per adminiculum bonorum, fortunæ, vel corporis, vel animi; tantum autem potest agere per ea, quantum lubet, id est, quantum ultimo intellectus practici iudicio agendum esse iudicat.

P R Æ F A T I O  
A D L E C T O R E M.



*Vid me moverit, Lector benigne, ut post tot Physicæ, Logicæ, systemata, syntagmata, ideas, medullas, nucleos, tabulas, methodos, institutiones, compendia, &c. passus sum meas quoque hic cogitationes ac MELETEMATA in apertam protrudi lucem, paucis exponam. Equidem, non me tenet illud seculi nostri cacoëthes, ista scripturandi insatiabilis prurigo, qua, scribimus indocti doctique volumina passim, omnes scribendi fere assumunt partes, quæ non nisi paucorum sunt. Paucos hodie invenias memores præcepti Horatiani, nonumque prematur in annum. Videas scriptores quosdam otio & litteris intemperanter abuti. Non is mihi genius, nec ea sedet mens. Verum nunquam hæc mea palam prodissent, nisi vidissem ea nunc esse secula, quibus, sine ullo Philosophiæ studio aut adminiculo, Studiosorum multi, si non plerique, ad disciplinas superiores, Theologiam, Jurisprudentiam, Medicinam, sed imprudenter, ac cum suo, & aliorum, Ecclesiæ, ac Reip. ineffabili damno, præcipiti nimis gradu contendunt. Dicendum est, quod sine dolore dici non potest. Cruda hodie studia, in Ecclesiam, in Rempublicam, in communem hominum societatem, protruduntur, dum neglecto omni Philosophiæ (ut de Linguis & Litteris humanioribus nihil dicam) studio, ad severiores & sublimiores sese conferunt disciplinas, atque ita, non ad solidam ac masculam eruditionem, sed ad caliginosam, magnis passibus, inscitiam, perveniunt. Qui Theologia operatur sacris, sine ullo Philosophiæ, ac præsertim Logicæ, subsidio, & modum disputandi ignorat, & terminos, quibus suæ institui plerumque solent disputationes, Jurisprudentiæ Candidatus, omnis Philosophiæ expertus, Juris sui fontes, atque unde illud sit haustum, in totum nescit. Medicina Studiosus, Philosophiam uno saltu transiliens, non tam studia sua maturat, quam egrorum mortem, maturat. Sic ista studiorum compendia, vita, honoris, bonorum, atque ipsius denique salutis, existunt dispendia. Atque, cum hanc studiorum pestem & corruptelam, nimiam festinationem ac precipitantiam, etiam hanc nostram Academiam invasisse atque infecisse animadvertissem, inquisivi in tanti mali causas: deprehendi esse, præterendi saltem, & obscuritatem, & prolixitatem, & inordinationem, quibus res*  
Philoso-

*Philosophica à multis tractari dicuntur. Clamant enim, hac Philosophia vitia, animos absterrere, quo minus Philosophentur, aut, si qui ad Philosophiam, paulum generosiores, animum adjuce decernunt, Philosophari quidem velint sed, paucis. Studii ergo pro virili, Philosophia, aut neglecta, aut non satis exculta, sive causas, sive pretextus amovere, ne in posterum manibus pedibusque illotis in adyta superiorum disciplinarum irruatur, & res Physicas, Ethicas, Logicas, clare, breviter, ordinate, hic tradere, ut saltem primis labris libare eas dignentur, ne plane hospites in rerum divinarum humanarumque rerum notitiâ audiant. Physica quidem & Ethica, propriis, ad claritatem majorem, notis sunt illustrata: Logica iis caret, quod extent edita à me ad Synopsin Logicam Burgersdicianam. Salve Lector, & si quid nosti rectius istis, Candidus imperti, si non, his utere mecum, & Errata Typographica, quae tamen sunt pauca, ipse emenda.*

A. H E E R E B O O R D,

*Professor Philosophiæ Ordinarius.*

COLLE-



COLLEGIUM  
LOGICVM.

POSITIONUM LOGICARUM.

DISPUTATIO PRIMA,

DE

PHILOSOPHIÆ ET LOGICÆ NATURA.

THESIS. I.



Hilosophia perfecte definiri nequit.

2. Nec enim est una disciplina aut habitus.

3. Sed plurium habituum compages.

4. Describitur tamen Philosophia, definitione imperfecta.

5. Philosophia est, rerum divinarum & humanarum ex principiis per se notis naturali intellectus lumine collecta cognitio.

6. Res divinæ vocantur aliis necessariæ, quæ extra nos causas suas habent cur sint vel fiant.

7. Res humanæ dicuntur aliis contingentes, quæ ut sint vel fiant, in nostro est arbitrio & potestate.

8. Hinc Philosophia in duas partes dividitur; Theoreticam, & Practicam.

9. Theoretica complectitur tres scientias, Metaphysicam, Mathematicam, & Physicam.

10. Harum objectum, sunt res necessariæ.

11. Finis, θεωρία seu contemplatio.

12. Practica comprehendit tres prudentias; Ethicam, Oeconomicam, Politicam.

13. Harum objectum, sunt res contingentes.

14. Finis, πραξις five actio.

15. Logica Philosophiæ sic divisæ non est pars.

16. Quia, nec scientia, nec prudentia, sed ars est.

17. Finis enim ejus, nec est θεωρία con-

templatio, nec πραξις actio, sed ποιησις effectio.

18. Est namque ἐξις ποιητικῆ, habitus effectivus.

19. A praxi quis dicitur bonus vel malus; à poiesi peritus vel imperitus.

20. Unde πραξις vulgo dicitur actio moralis; ποιησις effectio artificialis.

21. Logicæ æquipollet, quoad vocem, Dialectica.

22. Ejusque genus est ars.

23. Non prout definitur, ordinata præceptorum congeries extra mentem.

24. Sed ut est in mente ars, ac definitur, habitus cum recta ratione effectivus.

25. Itaque male assignatur ejus genus ab aliis, scientiæ;

26. Nec enim objectum, nec genus scientiæ, Logicæ quadrat.

27. Male item habitus instrumentalis,

28. Quia relatum non est genus absoluti.

29. Logica dividi solet in docentem & utentem:

30. Quæ non est distributio rei, sed distinctio nominis;

31. Eadem enim est, quæ cum præcepta tradit, docens, cum iis utitur, utens dicitur.

32. Pro consideratione tamen hac duplici, Logicæ finis & objectum sunt gemina.

33. Logicæ docentis objectum, sunt partim instrumenta cognitionis, partim instrumentorum istorum materia.

34. Instrumenta cognoscendi sunt quatuor,

a tuor,

tur; Definitio, Divisio, Syllogismus, & Methodus.

35. Materia instrumentorum est; ex qua, & circa quam.

36. Materia ex qua, sunt affectiones Logicæ.

37. Materia circa quam, sunt themata, i. e. res quæ definiti, dividi, concludi, ordinari possunt.

38. Finis Logicæ docentis est, naturam materiæ duplicis explicare, & modum fabricandi instrumenta exponere.

39. Objectum Logicæ utentis, est proximum vel remotum.

40. Proximum, vel est mediatum, vel immediatum.

41. Mediatum est intellectus.

42. Immediatum, sunt intellectus operationes.

43. Intellectus à Logica utente dirigitur, subjective, operationes ejus, objective.

44. Remotum, sunt res omnes, etiam ficta & non-entia.

45. Finis Logicæ utentis est, dirigere mentem in cognitione rerum, entium & non-entium.

46. Ex fine & objecto Logicæ docentis, instituitur ejus divisio in thematicam & organicam.

47. Quæ divisio non est generis in species, sed integri in membra.

48. Thematica agit de themate & variis affectionibus, materia circa quam, & ex qua argumentorum.

46. Organica agit de ipsis instrumentis.

POSITIONUM LOGICARUM

DISPUTATIO SECUNDA,

DE

PRÆDICAMENTIS, IN GENERE:

ET

SUBSTANTIA, IN SPECIE.

THESIS I.

**T**hema est, quicquid intellectui cognoscendum proponi potest.

2. Cognitio, est repræsentamen rei in intellectu.

3. Cognitio (aliis notio) est prima, vel secunda.

4. Notio prima repræsentat rem intellectui immediate ut est in se.

5. Notio secunda repræsentat modum, quo mens rem primâ notione apprehendit.

6. Thema, est simplex vel complexum; alii vocant terminum simplicem vel complexum.

7. Thema simplex unico mentis actu apprehenditur.

8. Thema complexum duobus pluribusve mentis actibus apprehenditur.

9. Thema simplex est, vel universale vel singulare.

10. Universale, quod de pluribus suapte naturâ prædicari aptum est.

11. Singulare, quod de uno tantum prædicari aptum est.

12. Vocatur aliis individuum, quia non potest dividi in plura ejusdem nominis ac naturæ.

13. Themata omnia simplicia, tum universalialia, tum singularia, disponuntur suis classibus, quæ Categoriarum vocantur.

14. Singularia infra collocantur ac basin faciunt Categoriarum.

15. Uni-

15. Universalia supra basin suo quæque ordine collocantur.
16. Categoria est, series rerum sub eodem summo genere gradatim dispositarum.
17. Categoriae sunt decem, una substantiarum, reliquæ accidentium.
18. Unde & decem summa genera sunt, non quidem  $\tau\acute{\omicron}\nu\acute{\iota}\sigma\tau\omicron\varsigma$ , sed  $\kappa\omicron\sigma\mu\omicron\tau\omicron\varsigma$ .
19. Ens verò genus summum non est;
20. Equè enim immediate prædicatur de individuo, atque de aliis.
21. At genus summum de individuis immediate prædicari nequit.
22. Imo ens, ne genus quidem dici potest, nisi æquivocum, aut, ut alii volunt, analogum.
23. Univocum saltem non est.
24. Quicquid de aliquo prædicari potest, in hisce decem categoriis ponitur, vel directè, vel indirectè.
25. Directè in prædicamentis sunt, Entia realia & positiva, simplicia & per se una, completa seu tota, universalia, distincta voce significata.
26. Indirectè res in prædicamentis collocantur variis modis.
27. Fundamentaliter, ad categorias pertinent individua tanquam bases:
28. Analogicè, Deus:
29. Collateraliter, differentia:
30. Reductivè, concreta, aggregata, partes, principia, entia in fieri, modi rerum, & themata complexa:
31. Transcendentaliter, transcendentia:
32. Per accidens, entia intentionalia extramentem, entia rationis, ficta possibilis, privationes:
33. Nec directè, nec indirectè, sunt in prædicamentis, ficta impossibilia, & æquivoca ante factam distinctionem.
34. Prædicamentum Substantiæ præcedit categorias Accidentium;
35. Quia substantia prior est Accidente, natura, cognitione, dignitate:
36. Naturâ, est enim substantia causa accidentium:
37. Cognitione; Accidens enim per substantiam definitur:
38. Dignitate; quia nobilissimum habent modum prædicandi, sc. essentialiter & in quid.
39. Substantia est ens per se subsistens.
40. Per se subsistere, est, non esse in alio, ut in subiecto.
41. Esse in alio, ut in subiecto, est, ita inesse alteri, ut non sit pars, nec possit separatim existere extra illud.
42. Substantia Aristotelis dividitur in primam & secundam.
43. Substantia prima, aliis singularis, quæ non dicitur de subiecto.
44. Substantia secunda, aliis universalis, quæ dicitur de subiecto.
45. Dicitur de subiecto, est, quoad nomen & definitionem subiecto tribui.
46. Hæc divisio non est generis in species, sed analogi in sua, ut loquuntur, analogata.
47. Prima enim substantia magis est & prius substantia, quam secunda;
48. Secunda quippe non est substantia, nisi quatenus inest primis.
49. Nam genera & species (ut substantiæ sunt secundæ) non existunt nec subsistunt nisi in individuis (quæ sunt substantiæ primæ.)
50. Non sunt tamen substantiæ secundæ in primis ut in subiecto, sed ut essentia in supposito.
51. Accidentia non sunt partes essentiæ subiecti in quo sunt, multo minus tota essentia.
52. At secunda substantia, aut pars est essentiæ, aut tota essentia primarum.
53. Hinc fit, ut definitio substantiæ secundæ sit etiam essentialis definitio primæ.
54. Nullius vero accidentis definitio est definitio substantiæ, nec primæ, nec secundæ.
55. Ideoque accidentia dicuntur de substantiis primis quoad nomen tantum, sc. in concreto.
56. Nam accidentia in abstracto, nec dicuntur de iis quoad nomen, nec quoad definitionem:
57. At substantiæ secundæ dicuntur de primo quoad utrumque.
58. Nam & nomen generis ac speciei convenit individuis & definitio.
59. Sub-

59. Substantiis ex *Aristotele* sex vulgò tribuuntur, five proprietates, five notæ.

60. *Prima*: nulla substantia est in subiecto, ut accidens.

61. *Secunda*: quædam substantiæ dicuntur de aliis *πρωτογενῆς* vel univocè, sc. secundæ.

62. *Tertia*: quædam substantiæ significant *ἰδιότῃ*, vel hoc aliquid, sc. primæ.

63. *Quarta*: nulla substantia habet contrarium, id est, nec prima primæ, nec secundæ secundæ est contraria.

64. *Quinta*: substantia nulla recipit magis & minus;

65. Quia consistit in indivisibili.

66. Hæc nota intelligi debet, vel de una eademque numero substantia, vel de pluribus ejusdem ordinis, id est, vel primis inter se, vel secundis inter se.

67. *Sexta*: Una eademque substantia singularis suscipere potest sui mutatione ac successivè contraria, non tamen omnis sed quædam.

## POSITIONUM LOGICARUM

## DISPUTATIO TERTIA,

DE

## Q V A N T I T A T E.

## T H E S I S I.

**A**ccidens definitur vulgò, ens substantiæ inhærens;

2. Inhærentia intelligitur non aptitudinalis sed actualis.

3. Accidentis genera sunt novem, quantitas, qualitas, relatio, actio, passio, ubi, quando, situs, & habitus.

4. Accidentium hic numerus oritur ex diversitate quæstionum, quæ de substantiis primis extrâ essentialiter insitui possunt.

5. Quantitas primum tenet inter accidentia locum, quia sequitur immediatè materiam, & immediatè substantiæ inhæret, alia accidentia eâ mediante.

6. Quantitas est accidens, quod per se partem habet extra partem:

7. Partem extra partem habere, est habere partes loco & situ differentes.

8. Hinc est, quod vulgo dicitur, quantitatis essentia esse sita in extensione partium situati, five in ordine ad locum.

9. Extensio entitativa non est extensio, sed partium multitudo.

10. Quantitas est continua vel discreta.

11. Continua est, cujus partes communi termino copulantur,

12. Estque, vel fluens vel permanens.

13. Fluens est tempus, cujus partes, licet sibi invicem connectantur, fluunt perpetuo, nec unquam consistunt.

14. Partes temporis sunt præteritum & futurum.

15. Termini, *ῥαῖς*, five momenta.

16. Itaque, tempus præfens nullum est.

17. Et nihil temporis præfens est præter momentum, partium temporis copulam.

18. Tempus Aristoteli in *Physicis* definitur, Numerus motus secundum prius & posterius.

19. Melius, mensura durationis, quæ est in motu.

20. Permanens quantitas continua, *Aristot.* 5. *Metaph.* 1. 8. dicitur magnitudo.

21. Magnitudo est Linea; Superficies; Corpus, five corpulentia.

22. Linea est magnitudo uno modo divisibilis, sc. secundum longitudinem.

23. Superficies duobus modis, sc. secundum longitudinem & latitudinem.



24. Magnitudo tribus, sc. secundum longitudinem, latitudinem, & profunditatem, seu crassitiem.

25. In hisce omnibus Magnitudinis speciebus observari debent partes & termini.

26. Magnitudo componitur ex partibus non ex terminis.

27. Pars unaquęque Magnitudinis est Magnitudo, habetque partem extra partem:

28. Hinc omnis magnitudo in infinitum dividi potest:

29. Si enim dividendo ad partem perveniri possit indivisibilem, aut pars magnitudinis non esset, aut magnitudo componeretur ex indivisibilibus, contra quantitatis definitionem.

30. Itaque, in nulla magnitudine pars minima dari aut mente concipi potest, quin cā minor dari aut concipi possit.

31. Et nulla magnitudo in terminos dividi potest:

32. Terminus enim, ut terminus, indivisibilis est.

33. Terminus & claudit magnitudinem, & copulat ejus partes.

34. Unde vulgo distinguitur, in terminantem & copulantem.

35. Terminus actu terminans non est copulans.

36. Terminus actu copulans non est terminans.

37. Terminus copulans dicitur communis, quia est principium unius partis & finis alterius.

38. Lineæ terminus, est punctum;

39. Superficię, linea;

40. Corporis, superficies.

41. Linea nunquam existit actu sine superficie, nec superficies sine corpore:

42. Natura tamen, essentia, & definitione, differunt.

43. Ideoque ratione separantur & abstrahuntur à se invicem.

44. Quantitas discreta est, cujus partes communi termino non copulantur, diciturque numerus.

45. Numerus est, vel materialis, concretus, numeratus; vel formalis, abstractus, numerans.

46. Ille nihil est aliud quam ipsę res quę numerantur, ut tres homines, qui ternario numero numerantur.

47. Hic est, quo numeramus, ut unum, duo, tria, & quem definivimus th. 44.

48. Ex definitione sequitur, unitatem non esse numerum.

49. Numerus omnis finitus est, neque dari potest numerus actu infinitus.

50. Numeri causa, est distinctio rerum, vel realis vel mentalis.

51. Unde nonnullis dicitur, interdum ens reale, interdum rationis.

52. Locus ab *Arist. c. 6. Categ.* ad Quantitatem continuam refertur, quia in Phisicis eum definit, superficiem corporis proxime ambientis locatum.

53. Sed nec locus ad quantitatem continuam bene refertur, nec per superficiem bene definitur.

54. Motus & oratio sunt quanta per accidens.

55. Quia quanta sunt, ob id in quo sunt, quod quantum est.

56. Ponderus non est quantitas, sed qualitas, gravitas puta & levitas.

57. Multo minus quantitas intensiva; talis quippe non est:

58. Quia essentia quantitatis est extensio, non intensio.

59. Notę quantitatis ex *Arist. c. 7. Categ.* tres sunt.

60. *Prima.* Quantitati nihil est contrarium:

61. *Secunda.* Quantitas non recipit magis & minus.

62. *Tertia.* A quantitate res dicuntur æquales vel inæquales, pares vel impares.

COLLEGIUM LOGICUM.  
POSITIONUM LOGICARUM  
DISPUTATIO QUARTA,

DE

## QUALITATE.

## THESIS I.

**Q**ualitas est accidens, à quo subjectum quale duntaxat dicitur.

2. Qualitatis species sunt 4. Habitus & Dispositio, Potentia & Impotentia naturalis, Patibilis qualitas & Passio, Forma & Figura.

3. Duo singularum specierum nomina non indicant diversitatem specificam, sed solum diversitatem gradus, aut temporis, aut circumstantiæ alterius, quæ speciem non variat.

4. Habitus est, qualitas adventitia ad operandum cum facilitate: dispositio est, habitus imperfectus.

5. Habitus est, vel infusus, ut fides, vel concreatus, ut iustitia originalis, vel innatus, ut peccatum originale, vel acquisitus, ut ars, &c.

6. Habitus acquisitus est vel corporis vel animi.

7. Habitus animi est intellectualis vel moralis.

8. Intellectualis, sunt Scientia, Ars, Prudentia.

9. Moralis, sunt Fortitudo, Temperantia &c.

10. Neuter cadit in Bruta,

11. Quæ enim ex habitu morali vel intellectuali videntur agere, ea ad instinctum & memoriam ac phantasiam referri possunt.

12. Habituum acquiritorum causæ sunt actiones;

13. Actiones habitum antecedentes & acquisitum consequentes non differunt specie sed gradu.

14. Habitus non corrumpuntur solâ actionum intermissione, sed actione contrariâ aut saltem disparatâ.

15. Potentia naturalis est, qualitas sensibus non obvia, qua subjectum est aptum ad agendum aut patiendum: impotentia est diminuta potentia.

16. Potentia naturalis est, activa vel passiva, prima vel secunda.

17. Activa, est principium transmutationis in alio quatenus est aliud.

18. Passiva, est principium transmutationis ab alio quatenus est aliud.

19. Prima, quæ immediatè fluit à formâ.

20. Secunda, quæ etiam fluit ab organi & materia dispositione.

21. Qualitas patibilis est, quæ passionem efficit in sensu: passio est, cum citò evanescit.

22. Differunt principio, quia hæc ex subitâ perturbatione oritur, illa ex firmioribus causis; tum etiam permanentiâ, quod hæc facilius, illa difficilius tollatur.

23. Patibilis qualitas est prima vel secunda:

24. Prima, vel simpliciter, ut lux cœlestis quæ prior est omnibus, vel in inferioribus, ut calor, frigus, humiditas, siccitas.

25. Secunda, sunt qualitates aliæ sensibiles, sapor, odor, color, gravitas, levitas, &c.

26. Figura est, qualitas orta ex terminatione magnitudinis: forma est figura cum colore.

27. Figura est rerum Mathematicarum, forma Physicarum.

28. Qualitas habet contrarium.

29. Hæc nota reperitur tantum in prima & tertia specie;

30. Nec tamen in omnibus primæ & tertiæ speciei qualitatus.

31. Qualitas recipit magis & minus, seu intenditur & remittitur.

32. Hæc

32. Hæc nota omnibus qualitatis speciebus convenire videtur præter quartam.

33. Qualitas omnis intenditur & remittitur, quæ aliam habet qualitatem, vel contrariæ, vel privative sibi oppositam.

34. Intensio fit in qualitate per liberationem à contraria vel à privatione:

35. Remissio per admixtionem contrariæ vel privationis.

36. Unde intensio est, alteratio à minore qualitatis gradu ad majorem, remissio contra, à minore gradu ad majorem.

37. Recipere magis & minus, si significet, capere plures aut pauciores gradus essentielles in eodem subjecto, idem est quod intendi & remitti.

38. Quo sensu, nota hæc vera est de qualitibus in abstracto: sic albedo & calor dicuntur intendi & remitti:

39. Recipere magis & minus, si significet prædicari per adverbia magis & minus, tum convenit qualitibus in concreto, ut album & calidum est magis vel minus tale.

40. A Qualitate res dicuntur similes vel dissimiles.

## POSITIONUM LOGICARUM

## DISPUTATIO QUINTA,

DE

## RELATIVIS.

## THESIS I.

**R**elata sunt, quæ id ipsum, quod sunt, aliorum esse dicuntur, aut alio quovis modo ad aliud referuntur.

2. Relata, alia sunt secundum dici, alia secundum esse.

3. Relata secundum dici, sunt entia absoluta, quæ à nobis concipiuntur atque explicantur, ac si essent relata.

4. Relatorum secundum esse totum esse est respectivum, seu referri ad aliud.

5. Discrimen inter relata secundum dici & secundum esse non tam in relationibus quam in vocibus situm est.

6. Nam vox quæ primario significat relationem, consequenter subjectum, significat relatum secundum esse.

7. Vox quæ primario significat rem absolutam, consequenter relationem, significat relatum secundum dici.

8. Relata sunt vel realia vel rationis.

9. Relata realia sunt, quæ sua natura referuntur ad aliud.

10. Horum tria sunt genera. 1. cum extrema sunt entia. 2. cum sunt reipsa seu rea-

liter distincta. 3. cum ordo eorum non dependet à mente.

11. Relata rationis sunt, quæ sola mentis operatione referuntur ad aliud.

12. Horum tria sunt genera, vel cum entia rationis ad se invicem referuntur, ut genus & species, vel cum extrema non sunt realiter distincta, ut identitas, quæ est relatio sui ipsius ad semet, vel cum relatio fingitur ab intellectu, ut cum dextrum & sinistrum dicuntur relata.

13. Relata realia sunt, vel prædicamentalia vel transcendentalia.

14. Transcendentalia, quæ referuntur ad aliud non sub ratione puri termini, sed & sub ratione causæ aut effecti, &c.

15. Prædicamentalia, quæ ad aliud referuntur sub ratione puri termini.

16. Ad Relationis prædicamentum pertinent, Relata secundum esse, realia, prædicamentalia, non item species oppositæ illis.

17. Abstractum relati est relatio, quæ est habitudo unius ad aliud.

18. Itaque in omni relatione duo sunt: unum,

unum, quod refertur; aliud, ad quod refertur.

19. Quod refertur, subjectum dicitur, illud, ad quod subjectum refertur, dicitur terminus.

20. Inter hæc gemina est relatio, una subjecti ad terminum, altera termini ad subjectum.

21. Itaque, omnia relata sunt mutua.

22. Relata non mutua, nulla sunt, sed videntur talia ob defectum vocabulorum.

23. Quod in una relatione est subjectum in altera est terminus, & contra.

24. Subjectum cum relatione vocatur relatum.

25. Terminus cum relatione opposita correlatum.

26. Si relato & correlato idem sit nomen, vocantur relata æquiparantia.

27. Si nomen utrique sit diversum, disquiparantia.

28. Subjectum & terminus ad relationis prædicamentum non pertinent, sed tantum relatum & correlatum, ac, quæ intercedit inter utrumque, relatio.

29. Præter subjectum & terminum in quibusdam relationibus requiritur fundamentum distinctum ab utroque.

30. Fundamentum est quo mediante relatio subjecto inhaeret:

31. Hoc non in omnibus est distinctum à subjecto & termino;

32. Non in iis relationibus, quæ ex sola subjecti & termini coexistentia oriuntur,

33. At in aliis, quæ sic non oriuntur, distinctum est ab utroque.

34. Fundamentum relationis tum semper est accidens absolutum.

35. Relata habent contrarium, non omnia, sed quædam.

36. Relata recipiunt magis & minus, non omnia sed quædam:

37. Utraque nota convenit iis, quorum fundamenta vel subjecta sunt contraria aut magis & minus recipiunt.

38. Relata reciprocantur, omnia, sc. in casu obliquo.

39. Relata sunt simul natura, omnia, sc. quatenus sunt relata.

40. Relata sunt simul cognitione, omnia, sc. ut sic, formaliter, quatenus sunt relata.

41. Relationes non sunt entia realia realiter distincta à subjecto, fundamento, aut termino.

42. Multo minus accidentia Physica, ad modum qualitatum inherentia,

43. Sed accidentia Logica, quorum esse non est inesse, sed ad subjectum referri illudque quovis modo afficere;

44. Hinc est, quod relationes, nec componant, nec mutant subjectum.

## POSITIONUM LOGICARUM

### DISPUTATIO SEXTA,

DE

# SEX POSTREMIS PRÆDICAM.

## THESIS I.

**P**ostrema sex prædicamenta (sicut & relationis) non complectuntur accidentia Physica, i. e. entitate distincta, sed Logica, i. e. modo prædicandi diversa.

2. Itaque, definiri debent non per entia sed per modos entium.

3. Hi modi entium diversi diversum fundant modum prædicandi.

4. Actio est modus, quo quippiam dependet à causa efficiente.

5. Passio est modus, quo quippiam dependet à subjecto recipiente.

6. Actio



6. Actio & passio non sunt modi diversi, multò minus essentia distincta.

7. Sed enim idem modus sunt, respectu tantum diverso diversimodè definitur.

8. Itaque generaliter utraque definiri potest, modus quo res quæpiam est in fieri, aut potius, ipsum fieri rerum.

9. Hoc fieri, aut modus in fieri, ut respicit principium à quo proficiscitur, dicitur actio: ut subiectum respicit, in quo recipitur, dicitur passio.

10. Hinc ratione tantum distinguuntur actio & passio.

11. Actio ut actio requirit agens, terminum à quo, terminum ad quem;

12. Non requirit subiectum per se, sed ratione termini ad quem.

13. Itaque, non omnis actio requirit subiectum, sed ea solum, quæ terminum habet per se non subsistentem, eumque, substantiam completam.

14. Actio, cum subiectum habet, non est in agente sed in patiente.

15. Hoc tamen non intelligendum est de actione formaliter, ut est actio, sed materialiter, ut est passio;

16. Sunt enim unus idemque, & modus, & motus.

17. Actionum & passionum differentia sumitur à termino ad quem.

18. Alia est ex nihilo, alia ex subiecto.

19. Ex nihilo, vocatur creatio, cui opponitur annihilatio.

20. Ex subiecto, est vel immanens vel transiens.

21. Immanens, cuius terminus est in agente, non tamen quæ agente, sed quæ patiente.

22. Nam in illà actione Agens & Patiens idem sunt.

23. Transiens, cuius terminus est extra agens in alio.

24. Estque, vel ad substantiam, vel ad quantitatem, vel ad qualitatem, vel ad ubi.

25. Ad substantiam dicitur generatio, cui opponitur corruptio.

26. Ad quantitatem dicitur accretio, cui opponitur diminutio.

27. Ad qualitatem dicitur alteratio, quæ multis modis pro diversitate termini ad quem subdividitur.

28. Ad ubi dicitur motus localis, qui etiam varie dividitur.

29. Actio etiam dividitur in perficientem & corrumpentem.

30. Perficiens, cum patienti aliquid accedit, & nihil decedit.

31. Versaturque inter terminos à quo & ad quem privativè oppositos.

32. Corrumpens, cum patienti aliquid accedit & aliud decedit.

33. Versaturque inter terminos à quo & ad quem contrarios.

34. Actioni & passioni convenit, habere contrarium, & recipere magis & minus.

35. Sed non per se, verum ratione termini ad quem.

36. Ideoque non omnibus sed quibusdam tantum convenit.

37. Ubi est modus quo res finitæ alicubi esse dicuntur.

38. Deus non est alicubi seu in aliquo ubi sed ubique;

39. Unde ipsi tribui solet ubi repletivum, quia omnia replet.

40. Creaturarum ubi, est vel circumscriptivum vel definitivum.

41. Circumscriptivum ubi, est modus existendi alicubi, ut ex isto ubi alia corpora excludantur;

42. Deus non alicubi, sed semper est.

43. Definitivum ubi, est modus existendi alicubi, ut ex eo ubi alia corpora non excludantur;

44. Competit solis spiritibus finitis.

45. Quando est modus, quo res finitæ aliquando, id est, in aliqua temporis differentia, esse, fuisse, vel fore, dicuntur.

46. Deus non aliquando, sed semper est.

47. Qui modus existendi, dicitur duratio infinita, & unâ voce, æternitas.

48. Creaturarum quando, est modus perseverandi in existentia permanente vel successiva.

49. Prior, dicitur ævum, competitque spiritibus finitis.

50. Posterior, dicitur tempus, competitque corporibus.

51. Situs est modus corporis resultans ex ordine partium inter se.

52. Situs mutari nequit sine mutato ubi, sed Ubi mutari potest non mutato situ.

53. Non ergo situs & ubi debent confundi.

54. Nam ubi significat ordinem totius ad locum, situs ordinem partium inter se.

55. Non est tamen situs formaliter relatio, sed relatio ex situ nascitur.

56. Habitus est modus, quo vestis aut aliquid inftar vestis corpori appositum, appensum, aut alio quovis modo adjunctum est.

## POSITIONUM LOGICARUM

### DISPUTATIO SEPTIMA,

DE

# PRÆDICABILIBVS.

## THESIS I.

**E**X rerum in prædicamentis dispositarum collatione, oriuntur notiones secundæ, sive affectiones Logicæ.

2. Hæ sunt vel simplices vel conjunctæ.

3. Simples, quæ singulis rebus seorsim conveniunt.

4. Conjunctæ, quæ pluribus rebus conjunctim conveniunt.

5. Simples sunt, Prædicabilia, totum & pars, causa & causatum, subjectum & adjunctum.

6. Prædicabilia sunt, quæ vere, proprie, naturaliter, atque immediatè, de alio aut pluribus affirmantur.

7. Ea sunt numero quinque.

8. Ex iis sunt duo universalia, Genus & Species.

9. Genus est, quod de pluribus specie differentibus prædicatur in quæstione, qua quæritur, quid sit res.

10. Specie differre est differre essentialiter.

11. Essentialiter differunt, quando in essentiali unius ponitur quod non est in essentiali alterius.

12. Species est, quæ collocatur sub genere, directè.

13. Genus est summum, vel subalternum:

14. Summum, quo non est superius genus, subalternum contrà.

15. Species est subalterna, vel infima.

16. Subalterna, quæ est alia inferior species, infima contrà.

17. Genus & species, subalterna, non differunt reipsa, sed respectu diverso.

18. Genus subalternum dicitur respectu inferiorum, species respectu superiorum.

19. Genus non potest conservari in unâ specie, sed potest species conservari in uno individuo.

20. Itaque, malè nonnulli vocant individua species specialissimas.

21. Species specialissima est, quæ de pluribus numero differentibus prædicatur in quæstione, quæ quæritur, quid sit res.

22. Differentia est, quæ res à re differt.

23. Estque vel accidentalis vel essentialis.

24. Accidentaliter pertinet ad 4. & 5. prædicabile.

25. Essentialis est, quæ addita generi speciem constituit, eamque ab aliis speciebus essentialiter distinguit.

26. Hinc dicitur ratione generis divisiva, ratione speciei constitutiva.

27. Differentia essentialis definitur, quæ de pluribus numero vel specie differentibus prædi-

prædicatur essentialiter, in quæstione, qua quæritur, qualis sit res.

28. Itaque alia est generica, quæ de pluribus specie, alia specifica, quæ de pluribus numero differentibus, prædicatur.

29. Proprium, scilicet quarto modo, est, quod non declarat quid res sit & tamen soli inest & cum eâ recipiatur.

30. Proprium est vel internum vel externum.

31. Internum emanat ab essentia subjecti.

32. Externum ponitur in subjecto positâ causâ extra subjectum.

33. Internum à subjecto in quo est separari nequit, nec separatione reali, nec mentali.

34. Nec potest subjecto alteri specie diverso communicari.

35. Accidens est, quod adest & abest sine subjecti interitu.

36. Quæ definitio intelligenda est divisim, non conjunctim.

37. Interitus intelligitur, tum Physicus, rei corruptio, tum Logicus, contradictio.

38. Accidens est separabile vel inseparabile.

39. Separabile, quod reverâ separari potest, viribus naturæ.

40. Inseparabile, quod viribus naturæ separari nequit:

41. Potest tamen separari virtute supernaturali;

42. Item per separationem mentalem, non tantum simplicem, sed & complexam.

43. Et in hoc differt à proprio, quod separatione mentali nullo modo à subjecto separari potest.

44. Licet subjectum separari possit à proprio, separatione mentis simplici, non item complexâ:

45. At subjectum five species ne quidem simplici mentis abstractione à differentiâ essentiali separari potest.

## POSITIONUM LOGICARUM

## DISPUTATIO OCTAVA,

D E

TOTO ET PARTE, CAUSA ET CAUSATO  
IN GENERE.

## T H E S I S I.

**T**otum dicitur, vel negativè vel positivè.

2. Totum negativè dicit partium carentiam, idemque est, quod indivisibile.

3. Unde, cum Deus dicitur totus ubique, aut anima tota in corpore, id est, non per partes.

4. Totum positive, ponit partes, ad quas dicit respectum.

5. Unde benè dicitur, constare plurium, id est, partium unione.

6. Hoc totum hic spectatur, & à partibus unitis non differt realiter:

7. Differt tamen hoc modo, aut à partibus

singulis, aut à simul etiam sumptis, sed non unitis.

8. Partes sunt priores natura quam totum, vel secundum existendi consecutionem, vel secundum causalitatem.

9. Hinc notiores sunt toto simpliciter & cognitione distincta.

10. Totum est per se vel per accidens.

11. Totum per se est, cum, vel totum est de essentia partium, vel partes sunt de essentia totius:

12. Prius vocatur totum constituens & potentiale; posterius, constitutum & actuale.

13. Constituens, quia hoc totum essentiam partium constituit.

14. Potentiale, quia partes suas continet potentia.
15. Constitutum, quia ejus essentia à partibus constituitur.
16. Actuale, quia suas partes continet actu.
17. Totum constituens & potentiale est genus respectu specierum, aut species respectu individuorum.
18. Unde solet vocari totum universale vel Logicum.
19. Totum constitutum & actuale habet partes, vel ratione vel re ipsa distinctas.
20. Quæ partes ratione distinguuntur, ex constituunt totum formale seu Metaphysicum:
21. Hoc nihil est aliud, quam definitum respectu partium definiens, generis & differentia.
22. Quæ partes re ipsa distinguuntur, vel se mutuo penetrant, & constituunt Totum Physicum, vel situ discrepant, & constituunt Totum Mathematicum.
23. Totum Physicum, aliis essentiale, est compositum respectu materiæ & formæ.
24. Totum Mathematicum, aliis integrale, est, quod habet partem extra partem.
25. Hoc est, continuum vel discretum.
26. Utrumque vel simile vel dissimilare.
27. Similare habet partes ejusdem inter se nominis ac naturæ.
28. Dissimilare habet partes diversi inter se nominis ac naturæ.
29. Totum per accidens, est causa respectu diversorum effectuum, & contra: subiectum respectu diversorum adjunctorum, & contra.
30. Causa est, cujus vi res est.
31. Principium latius est, quam causa.
32. Omnis enim causa est principium, non contra.
33. Causatum est, quod à causis constituitur.
34. Omnis causa natura est prior causato:
35. Ideoque & notior cognitione distincta.
36. Non omnis tamen tempore est prior causato.
37. Causa est vel interna vel externa.
38. Interna, quæ ingreditur causati essentiam ut pars.
39. Externa, quæ extra causati essentiam manet.
40. Interna est materia & forma; externa, efficiens & finis.
41. Itaque 4. sunt in universum causæ, non plures, non pauciores.
42. Idea non est quintum genus causæ, sed vel ad causam efficientem minus principalem, vel ad formam reduci potest.
43. Causæ internæ aliquam in causando imperfectionem involvunt quia causant componendo: externæ non item.
44. Hinc Deus vicem potest sustinere causæ externæ; internæ non item.
45. Causæ internæ inter se & cum externis necessario conjunguntur: externæ quidem inter se, cum internis non item.
46. Causæ internæ quia simul causant, causatum earum communi nomine vocatur compositum:
47. Causatum efficientis vocatur effectum; finis, medium vel destinatum.
48. Communis causarum affectio est subordinatio.
49. Causæ subordinatæ sunt, quarum una dependet ab altera.
50. Causæ dependent à se invicem, vel quoad existentiam, vel quoad causalitatem, vel quoad utrumque.
51. Totidem modis sibi invicem subordinantur.
52. Quæ quoad existentiam tantum sibi invicem subordinantur, aut quoad causalitatis exercitium in genere, ex subordinantur sibi invicem accidentaliter, aut per accidens.
53. Quæ vero sibi invicem quoad causalitatis exercitium ad effectum tale, hoc vel illud, subordinantur, ex subordinantur sibi invicem per se & essentialiter.
54. Itaque, causa essentialiter alteri subordinata exigit. 1. ut à superiori ad causandum moveatur. 2. ut moveatur ad effectum tale.
55. Causa accidentaliter alteri subordinata requirit, ut vel causâ inferior ab alia superiore nullo modo moveatur, vel saltem non moveatur ad effectum tale.



## POSITIONUM LOGICARUM

## DISPUTATIO NONA,

D E

## MATERIA, FORMA, FINE.

## T H E S I S I.

**M**ateria vox significat, vel objectum, & dicitur materia circa quam, vel subiectum, & dicitur materia in qua, vel id ex quo aliquid fit vel constat, & dicitur materia ex qua.

2. Significatu tertio proprie causa est.
3. Causalitas materiae est, formas excipere easque sustinere, & cum forma causatum constituere.
4. Unde causatum materiae proximum sed inadaequatum est forma; remotum sed adaequatum est totum compositum: illud vocant Scholastici, causatum quo; hoc, causatum quod.
5. Materia est vel prima vel secunda: illa est universalis, haec particularis.
6. Neque materia prima alia est aut diversa à secunda, sed differt ab illa, fere ut genus à specie.
7. Materia secunda certam habet formam, qua particulare aliquid ens cum ea constituit.
8. Materia prima consideratur ab omni forma per mentem praecisa; inde dicitur informis.
9. Hinc, non dicitur sic quod reipsa ab omni forma separari possit; hoc enim fieri nequit.
10. Materia utraque, tam prima quam secunda, est vel compositionis (alii dicunt immanens) ex qua res constat, vel generationis (alii dicunt transiens) ex qua res fit.
11. Dicitur transiens, non quod materia transire possit, sed quia, antequam ultimam formam accipiat, per illam formam & dispositiones transeat.
12. Forma est causa interna per quam res est id quod est.
13. Ejus causalitas est, materiam informa-

re & cum materia compositum constituere.

14. Forma est materialis vel immaterialis.
15. Materialis, quae producitur ex potentia materiae, immaterialis contra.
16. Produci ex potentia materiae, est, ita in fieri dependere à materia, ut materia actionem producentis sua causalitate promoveat ac juvet.
17. Forma etiam est substantialis vel accidentalis.
18. Dari formas substantiales, praeter argumenta alia, evincit diversorum accidentium in diversis subiectis concursus, & alterati corporis ad naturalem statum reductio.
19. Forma substantialis non incurrit in sensus per se:
20. Nec variatur gradibus;
21. Est principium proprietatum atque operationum.
22. Forma etiam alia est principalis, alia disponens.
23. Principalis tantum est substantialis, & unica in uno composito,
24. Instrumentalis est, vel substantialis, vel accidentalis, & potest esse multiplex in uno composito.
25. Principalis forma speciem per se constituit.
26. Disponens forma, qua talis, non constituit speciem, sed materiam aptam facit ad recipiendam principalem.
27. Divisio formae in genericam & specificam vitiosa est, quia nulla est forma generica, sed omnis est specifica:
28. Quae vulgo dicitur forma generica, materiae habet rationem potius quam formae respectu compositi ultimi, quod à forma specifica constituitur.

29. Nec bona est divisio formæ in assistentem & informantem, quia nulla est assistens, sed omnis est informans.

30. Finis est causa externa, quæ sui amore efficientem excitat ad agendum.

31. Quæ definitio intelligi debet de fine in intentione, non item in executione.

32. Finis enim in executione est effectum potius quam causam.

33. In illa excitatione efficientis ad agendum consistit causalitas finis, quæ vulgo motio Metaphorica dicitur.

34. Dicitur motio Metaphorica, non quod non sit vera motio, sed quod non sit Physica aut qualis est efficientis, immediate tendens in causatum.

35. Ut finis causalitatem suam exercent, debet cognosci.

36. Non ipsa tamen cognitio, ejus est causalitas, sed conditio sine qua non.

37. Itaque finis movet, non secundum esse cognitum, sed secundum esse reale;

38. Non secundum esse reale actuale, sic enim est effectum, sed possibile, & sic est causa.

39. Finis est cujus vel cui: ille, quem efficiens expetit; hic, in cujus gratiam expetit aliquid.

40. Finis est principalis, quem agens primario, & secundarius, quem secundario expetit.

41. Finis est subordinatus, qui refertur ad ulteriorem finem, & ultimus, qui non.

42. Omnia agunt propter finem ultimum, vel virtualiter & implicite, ut res inanimæ &

plantæ, & bruta, vel formaliter & explicite, licet non semper, ut homines.

43. Homines cognoscunt finem propter quem agunt ut finem, bruta rem cognoscunt quæ est finis, plantæ & res inanimæ neutrum cognoscunt, sed tendunt in finem cognitum à Deo, à quo diriguntur.

#### A N N E X A.

1. *Quicquid habet materiam, habet & formam.*

2. *Quicquid habet formam, habet & materiam.*

3. *Materia prima est ingenerabilis & incorruptibilis, sed producta est per creationem & non potest desinere nisi per annihilationem.*

4. *Posita forma ponitur formatum.*

5. *Formæ, quanto dant esse nobilior, tanto sunt nobiliores.*

6. *Forma Substantialis constituta est in indivisibili.*

7. *Omnis finis est bonum quid.*

8. *Finis & bonum reciprocantur.*

9. *Acquisito fine cessat actio.*

10. *Finis non habet modum aut mensuram.*

11. *Media habent modum & mensuram à fine.*

12. *Media sunt bona bonitate finis.*

13. *Finis est prior mediis.*

14. *Qui vult finem, vult etiam media ad finem.*

15. *Finis, qui primus est in intentione, est ultimus in executione.*

16. *Quo finis est ulterior, eo melior.*

17. *Hinc finis ultimus est optimus.*

### POSITIONUM LOGICARUM

#### DISPUTATIO DECIMA,

DE

## CAUSA EFFICIENTE.

#### THESIS I.

**C**AUSA efficiens, est causa externa à qua res verè causalitate proficiscitur:

2. Estque, vel emanativa, vel activa.

3. Emanativa est, à qua res immediata

tema-

tè emanat, id est, sine mediâ causalitate.

4. Nam ipsa causâ existentiâ est ejus causalitas.

5. Itaque, positâ causâ emanativâ, implicat contradictionem effectum non poni.

6. Causa activâ est, quæ causatum producit mediante actione:

7. Ideoque, positâ causâ activâ, potest citra contradictionem effectum non poni.

8. Causa activâ dividitur in immanentem & transeuntem.

9. Immanens est, quæ producit effectum in se.

10. Transeuntem, quæ producit effectum extra se:

11. Estque vel creans vel immutans.

12. Creans, producit effectum ex nihilo.

13. Immutans, ex præcedente materiâ.

14. Causa Transeuntem debet realiter distinguî à patiente.

15. Deinde debet conjuncta esse patienti, vel quoad suppositum, vel quoad virtutem:

16. Itaque, non datur actio in distans:

17. Tertiò, debet patienti esse dissimilis, vel quoad speciem, vel quoad gradum.

18. Causa efficiens est vel libera vel necessaria.

19. Causa libera est, quæ consultò causat.

20. Consultò causat, quæ agit ex prævio dictamine rationis.

21. Itaque libertas, est facultas totius hominis, ex præscripto intellectus & præerecti voluntatis, operantis.

22. Causa necessaria est, quæ agit necessitate naturæ.

23. Hæc necessitas naturæ sub se complectitur necessitatem animalem.

24. Causa efficiens est, vel per se, vel per accidens.

25. Causa efficiens per se est, quæ producit effectum consilio aut propensione naturali conveniens; consilio, si sit libera; propensione, si sit necessaria; vel quæ producit effectum, quatenus est talis.

26. Causa efficiens per accidens est, quæ producit effectum consilio aut naturæ suæ dissidentaneum, vel quæ non producit effectum, quatenus est talis.

27. Causa efficiens per accidens est, vel fortuita, vel casualis.

28. Causa efficiens est, principalis vel minus principalis.

29. Principalis est, quæ suâ virtute effectum producit.

30. Ea nunquam est deterior effecto, sed vel nobilior vel par.

31. Estque univoca vel æquivoca.

32. Univoca continet effectum formaliter, ac producit effectum suæ speciei.

33. Æquivoca continet effectum eminenter, ac producit illud diversæ speciei.

34. Causa minus principalis est vel impulsiva vel instrumentalis.

35. Impulsiva est, interna vel externa: illa vocatur proëgumena, hæc procatartica.

36. Proëgumena causam principalem intus disponit vel etiam proritat ad agendum.

37. Procatartica causam principalem extrinsecus excitat ad agendum.

38. Huc pertinet objectum & causâ Moralibus.

39. Causa Moralis est, quæ non producit effectum per influxum realem, ut causâ Physicâ, sed hortando, dehortando, &c.

40. Instrumentalis causâ est, quæ ad effectum concurrat dependenter à causâ principali.

41. Itaque, instrumenti ratio in eo est sita, quod ejus virtus elevetur à causâ principali.

42. Instrumentum naturale quoad activitatem à causâ principali separatam nullum datur.

43. Causa efficiens est, vel prima vel secunda.

44. Prima, quæ à nulla alia causâ pendet.

45. Secunda, quæ dependet à primâ.

46. Prima est, vel absolute talis vel secundum quid.

47. Absolute talis est Deus.

48. Hujus actiones tres sunt, creatio, conservatio, concursus.

49. Causa prima secundum quid est, cælum in genere actionum naturalium; anima in genere actionum vitalium.

50. Causa efficiens est, vel universalis vel particularis.

51. Universalis, cujus causalitas ad plura effecta extenditur:

52. Particularis, cujus causalitas ad unum tantum effectum pertinet.

53. Causa efficiens est proxima vel remota.

54. Proxima, vel absolutè vel in suo genere.

55. Causa absolutè proxima est, inter quam & effectum nihil omnino intercedit medium, nec causa alia nec conditio ad causandum requisita vel causalitas.

56. Causa proxima in suo genere est, inter

quam & effectum non intercedit alia causa ejusdem ordinis, licet intercedat causa efficiens alterius ordinis, & in super causalitas.

57. Causa remota est, inter quam & effectum ejusdem ordinis causa alia intercedit.

58. Itaque opponitur propriè causæ in suo genere proximæ.

59. Causa absolutè proxima est sola emanativa.

60. Estque vel interna, quæ est in subjecto illius accidentis cujus causa est, vel externa, quæ non est in subjecto ejus accidentis cujus causa est.

## POSITIONUM LOGICARUM

### DISPUTATIO UNDECIMA,

D E

# SVBIECTO ET ADIVNCTO.

## THESIS I.

**S**ubjecti vox, vel significat id, cui aliquid præter essentiam adjungitur, vel id, de quo aliquid prædicatur.

2. Subjectum, quod dicit respectum ad prædicatum, vocatur subjectum axiomaticum, vel denominationis, vel prædicationis.

3. Subjectum, quod dicit respectum ad adjunctum, vocatur subjectum topicum, & speciatim, vel inhætionis, vel adhætionis, vel occupationis.

4. Subjectum prædicati latius patet subiecto adjuncti.

5. Nam illud, de quo aliquid prædicatur vel falsò vel negative vel essentialiter, subjectum est prædicati, non item adjuncti.

6. Adjunctum enim, nec falsò, nec negative, nec essentialiter, prædicatur.

7. Itaque; nec omne prædicatum est adjunctum, sed illud tantum, quod præter essentiam alicui adjungitur.

8. Subjectum & adjunctum se mutuò definiunt, quia sunt relata.

9. Et quot modis dividitur unum, totidem & alterum.

10. Adjunctum est vel necessarium vel contingens.

11. Necessarium, quod copulam habet cum subjecto necessariam, ut est proprium quarto modo.

12. Contingens, quod habet copulam cum subjecto contingentem, ut est accidens prædicabile.

13. Adjunctum est vel absolutum vel limitatum.

14. Absolutum, quod subjecto convenit simpliciter, ejusque subjectum vocatur subiectum quod.

15. Limitatum, quod convenit subjecto secundum quid, ejusque subjectum dicitur subjectum quo.

16. Adjunctum est vel internum vel externum.

17. Internum, quod subjecto inhæret.

18. Externum, quod ad subjectum extrinsecus ordinatur.

19. Sub-



19. Subjectum adjuncti interni est subjectum inhæſionis.

20. Subjectum adjuncti externi est, vel adhæſionis, vel occupationis.

21. Cum subjectum inhæſionis denominatur ab adjuncto interno, est denominatio intrinseca.

22. Cum subjectum adhæſionis vel occupationis denominatur ab adjuncto externo, vocatur denominatio extrinseca.

23. Adjunctum externum, est vel objectum, vel signum, vel circumstantia.

24. Objectum est, circa quod res operando versatur.

25. Unde dicitur adjunctum occupans.

26. Objectum propriè est actionis; Substantiæ, facultatis, habitus, non nisi per & propter actionem.

27. Objectum est vel per se vel per accidens.

28. Utrumque est tale, vel ratione subjecti, vel ratione sui.

29. Objectum per se ratione subjecti, est circa quod subjectum natura sua versatur.

30. Objectum per se ratione sui, est quod ipsum quâ tale subjecto objicitur.

31. Objectum per accidens ratione subjecti, circa quod non versatur subjectum natura sua.

32. Objectum per accidens ratione sui, quod non quâ tale subjecto objicitur.

33. Objectum est proprium vel commune.

34. Proprium, quod uni tantum rei objicitur.

35. Commune, quod objicitur pluribus rebus.

36. Objectum commune vocatur in disciplinis materiale, proprium formale.

37. Materiale, dicitur res ipsa, quæ consideratur.

38. Formale objectum, dicitur modus considerandi.

39. Objectum est vel mediatum vel immediatum.

40. Mediatum est, quod alio mediante alicui objicitur.

41. Immediatum, quod nullo mediante alicui objicitur.

42. Signum est, quod se ipsum sensibus & id cuius est signum facultati cognoscenti internæ offert.

43. Hinc, quod in sensum non incurrit, non est signum.

44. Subjectum, cuius adjunctum dicitur signum, est res signata.

45. Signum est vel naturale vel arbitrium.

46. Naturale, quod significat sua natura.

47. Arbitrium, quod significat ex institutione.

48. Arbitrium est Divinum vel humanum.

49. Divinum, quod significat ex institutione Dei.

50. Humanum, quod significat ex institutione hominis.

51. Signum est vel notificans vel memorativum vel certificans.

52. Notificans, quod rem simpliciter indicat.

53. Memorativum, quod rei præteritæ memoriæ inducit.

54. Certificans, quod obſignat, vocaturque sigillum.

55. Signa sunt vel antecedentia rem signatam, vel consequentia, vel cum eâ conjuncta.

56. Signum est, vel materiale vel formale.

57. Materiale, quod rem signat seu significat, sed non repræsentat.

58. Formale, quod rem repræsentat.

59. Formale, vel repræsentat rem signatam, sine sui cognitione, vel per sui cognitionem.

60. Quod signum rem sine sui cognitione repræsentat, dicitur formale simpliciter.

61. Quod signum per sui cognitionem rem signatam repræsentat, dicitur signum instrumentale.

62. Signum est necessarium vel contingens.

63. Necessarium, certum Dei indicium facit: contingens incertum.

64. Circumstantia est adjunctum, quod circa rem est, eive adjacet vel appositum est.

65. Huc pertinent, Locus, Tempus, &c.

# CONVENIENT. ET DISTINCT.

## THESES. I.

**A**ffectiones thematis simplicis conjunctæ sunt, convenientia, diversitas, oppositio, & ordo.

2. Convenientia est affectio conjuncta, qua plura aut quasi plura ununtur.

3. Estque realis vel rationis.

4. Realis, est convenientia unius rei cum seipsa.

5. Ununtur hic quasi plura.

6. Convenientia rationis, est convenientia plurium in uno conceptu.

7. Ununtur hic plura.

8. Utraque species convenientiæ ad res prædicamentales tantum, non item ad Deum, applicari debet.

9. Præterea, convenientia est vel simplex vel analogica.

10. Simplex, est convenientia unius cum alio in eodem tertio.

11. Analogica, est convenientia plurium cum pluribus in eadem habitudine.

12. Convenientia simplex, est vel essentialis vel accidentalis.

13. Essentialis, dicitur identitas, estque unitas essentialis.

14. Identitas est, vel subordinata vel coordinata.

15. Identitas subordinata est, qua conveniunt superiora cum inferioribus sibi subiectis.

16. Estque hæc convenientia realis.

17. Identitas coordinata est vel numerica vel specifica vel generica.

18. Identitas numerica est identitas unius individui cum seipso.

19. Estque hæc convenientia realis.

20. Identitas numerica Scholasticis dicitur absoluta, quia est convenientia indi-

vidui secum sine comparatione ad aliud.

21. Idem numero est, qua res ita in essentiali est una, ut numerari non possit.

22. Identitas specifica est identitas plurium individuorum sub eadem specie.

23. Estque hæc convenientia rationis.

24. Identitas generica est identitas plurium specierum aut individuorum sub eodem genere, vel proximo vel remoto.

25. Quæ sunt eadem numero sunt quoque eadem specie, & quæ eadem sunt specie sunt quoque eadem genere, non contra.

26. Convenientia accidentalis est vel interna vel externa.

27. Interna est Paritas vel similitudo.

28. Paritas, est convenientia in quantitate.

29. Similitudo, est convenientia in qualitate.

30. Convenientia externa, est convenientia in causis, effectis, subiectis, adjunctis, omnibus externis.

31. Diversitas est, qua res à se invicem distinguuntur.

32. Estque realis, rationis, modalis.

33. Accuratus per dichotomiam dividitur in distinctionem rei & rationis.

34. Distinctio rei est, quæ citra mentis nostræ operationem fit.

35. Distinctio rationis est, quæ fit per mentis nostræ operationem.

36. Distinctio rei est realis vel modalis.

37. Distinctio realis est positiva vel negativa.

38. Distinctio realis positiva est, cum utrumque distinctionis extremum est positivum.

39. Distinctio realis negativa est, cum vel utrumque distinctionis membrum vel alterum est negativum.

40. *Distinctio modalis est, qua res una eademque distinguitur à seipsa per modos suos.*

41. *Non datur convenientia modalis opposita distinctiōni modalī:*

42. *Nam quæcunque modaliter conveniunt, si sit res eadem, realiter conveniunt; si sint res diversæ, solâ ratione conveniunt.*

43. *Distinctio rationis est, vel rationis ratiocinantis, vel ratiocinatæ.*

44. *Distinctio rationis ratiocinantis est, quâ res distinguuntur conceptibus similibus.*

45. *Distinctio rationis ratiocinatæ est, quâ res distinguuntur conceptibus dissimilibus.*

46. *Quæ distinguuntur distinctiōne rationis ratiocinantis, faciunt enunciationem identicam: quæ verò distinctiōne rationis ratiocinatæ, non item.*

47. *Distinctio est præterea vel essentialis vel accidentalis.*

48. *Distinctio essentialis, qua distinguuntur res essentiâ, vel essentialiter.*

49. *Distinguuntur essentiâ, quando essentia unius non est essentia alterius.*

50. *Distinguuntur essentialiter, quando aliquid est in essentia unius quod non est in essentia alterius.*

51. *Distinctio essentialis est subordinata & coordinata.*

52. *Subordinata, qua differunt superiora ab inferioribus sibi subiectis.*

53. *Coordinata est, numerica, specifica, generica.*

54. *Numerica, qua distinguuntur individua ejusdem speciei.*

55. *Specifica, qua distinguuntur species infimæ ejusdem generis, & earum individua.*

56. *Generica, qua distinguuntur generatum summa, tum subalterna, eorumque species & individua.*

57. *Quæ genere distinguuntur, etiam specie, & quæ specie, etiam individuo differunt; non contra.*

59. *Interna est diversitas in quantitate, quæ dicitur imparitas, in qualitate, dissimilitudo.*

60. *Externa est diversitas in causis, effectis, subiectis, adjunctis, omnibus externis.*

## POSITIONUM LOGICARUM

## DISPUTATIO DECIMA-TERTIA,

DE

## OPPOSITIONE ET ORDINE.

## THESIS I.

**O**ppositio est pugna rerum.

2. *Opposita sunt, quæ neque de se invicem, neque de eodem tertio singulari, secundum idem, ad idem, eodem modo atque eodem tempore affirmari possunt.*

3. *Oppositorum species sunt quinque, disparata, relative opposita, contraria, privative opposita, contradicentia.*

4. *Hæc oppositorum divisio intelligenda est de oppositione directa.*

5. *Disparata sunt, quorum unum opponitur pluribus eodem modo.*

6. *Opponuntur. 1. multæ species ejusdem generis. 2. quæ ex distinctis generibus sumuntur, 3. quæ sub nullo sunt genere.*

7. *Relata sive relative opposita sunt, quæ id ipsum quod sunt aliorum esse dicuntur, aut alio quovis modo ad illud referuntur.*

8. *Contraria sunt duo absoluta, quæ sub eodem genere plurimum distant.*

9. *Intelligitur genus, non Physicum, quod vocat subiectum, sed Logicū seu universale.*

10. *Et tale genus vel remotum vel proximum.*

11. Distantia intelligitur non localis καὶ τὸ  
τόπος, sed specifica, καὶ τὸ εἶδος.
12. Atque hæc contrarietas Aristoteli &  
Peripateticis restringitur ad solas qualita-  
tes.
13. Videtur tamen etiam pertinere ad sub-  
stantias & quantitatem.
14. Contraria vel sunt mediata, vel im-  
mediata.
15. Contraria mediata sunt, quæ admit-  
tunt medium; immediata contra.
16. Medium intelligitur participationis,  
non negationis.
17. Nam medium negationis cadit in o-  
mnia opposita, excepta contradictione.
18. At medium participationis reperitur  
tantum in contrariis, aut fortasse privative  
oppositis.
19. Contraria se mutuo destruunt, alte-  
rumque alterius contagione remittitur.
20. Nam, quod contrarium à contrario in-  
tendatur, est per accidens & per ἐν περιεργίᾳ.
21. Contraria non possunt esse in eodem  
subjecto singulari.
22. Idque verum est tam de gradibus re-  
missis quam intensis.
23. Versantur tamen circa idem subje-  
ctum vel genere vel specie.
24. Privative opposita sunt habitus & ejus  
privatio.
25. Habitus non significat primam spe-  
ciem qualitatis, nec decimam categoriam,  
sed quodlibet accidens separabile.
26. Privatio intelligitur non Physica, id  
est, absentia formæ quæ inesse potest, sed Lo-  
gica, id est negatio formæ quæ inesse debet.
27. Itaque privatio est absentia habitus in  
subjecto non quolibet, sed in quo per natu-  
ram subjecti & tempus à natura definitum ef-  
fere potest ac debet.
28. A privatione ad habitum non datur  
regressus.
29. Quod axioma intelligendum est de  
privatione potentie naturalis secundæ, ad  
quam naturæ viribus à principio intrinseco  
activo ipsius subjecti non datur regressus.
30. Contradicentia sunt ens & negatio  
ejus.
31. Estque vel inter terminos transcen-  
dentales vel inter terminos predicamentales.
32. Contradicentia dividunt totam entis  
latitudinem.
33. Ideoque carent omni medio.
34. Hinc, contradictio est omnium oppo-  
sitionum maxima, prima, ac mensura.
35. Quod enim cætera opposita opponan-  
tur, sit vi contradictionis quam includunt.
36. Contradictio alia est explicita, alia im-  
plicita.
37. Explicita, cum unum extremum fi-  
nitum est, alterum infinitum.
38. Implicita, cum sine particula negatio-  
nis alterum extremum ab altero evertitur.
39. Ordo est, secundum quem aliquid al-  
tero prius, posterius, aut simul dicitur.
40. Prius & posterius dicitur, tempore, na-  
tura, dispositione, dignitate, & honore.
41. Prius tempore, quod est altero vetu-  
stius & antiquius.
42. Prius natura, est vel existendi conse-  
cutione vel causalitate.
43. Prius existendi consecutione est, à quo  
non reciprocatur existendi consecutio.
44. Prius causalitate est, quod reciproca-  
tur quidem secundum existendi consecutio-  
nem, & quomodocunque causa est, cur alte-  
rum existat.
45. Prius dispositione dicitur, quod mi-  
nus abest ab initio.
46. Prius dignitate est, quod est præstan-  
tius.
47. Prius cognitione, quod facilius co-  
gnoscitur.
48. Est prius cognitione sensuali & con-  
fusa, vel intellectuali & distincta.
49. Quod prius est cognitione sensuali &  
confusa, id nobis notius est.
50. Quod prius est cognitione distincta &  
intellectuali, id natura notius est.
51. Simul totidem modis dicitur quod  
prius: sed inter omnes modos est usitatissi-  
mus, quo res sunt simul natura.
52. Simul natura dicitur, vel simpliciter  
& absolute, vel secundum quid respectu  
tertii.
53. Simul natura simpliciter sunt, quæ  
recipor-

reciprocantur secundum existendi consecutionem, sed sic ut neutrum sit causa cur alterum existat.

54. Simul natura secundum quid sunt, quæ ex eodem genere æqualiter sibi invicem opponuntur.

## POSITIONUM LOGICARUM

## DISPUTATIO DECIMA-QUARTA,

D E

## INTERPRETATIONE SIMPLICI ET COMPOSITA.

## T H E S I S I.

**I**nterpretatio est, vox articulata animi conceptus ex instituto significans.

2. Est que simplex vel composita:

3. Simplex est, cujus nulla pars significat separatum.

4. Composita, cujus pars aliqua significat separatum.

5. Interpretatio simplex dicitur dictio; composita verò, oratio, enunciatio, propositio, axioma.

6. In dictione est Etymologia & Conjugatio; Homonymia & Synonymia.

7. Etymologia est, ratio vocis in significando ex origine declarata.

8. Conjugatio est, vorum terminatione differentium in significatione affinitas.

9. Homonymia est in voce, quæ significat res, quibus ratio essentiae, communi nomini accommodata, est diversa.

10. Synonymia est in voce, quæ significat res, quibus ratio essentiae, communi nomini accommodata, est eadem.

11. In enunciatione sunt species & affectiones.

12. Species Enunciationis sunt, simplex & composita, pura & modalis.

13. Simplex, quæ non potest in plures enunciationes resolvi.

14. Ejus partes sunt subjectum & prædicatum.

15. Subjectum est, cui aliquid tribuitur in enunciatione simplici.

16. Prædicatum, quod alicui tribuitur in Enunciatione simplici.

17. Copula (est) est pars enunciationis, & quidem prædicati, si sit tertii adjecti, vel ipsum prædicatum, si sit secundi adjecti.

18. Composita, quæ potest in plures e-

nunciationes resolvi; estque copulativa, hypothetica &c.

19. Pura est, in qua non exprimitur, quomodo partes coherent.

20. Modalis, in qua exprimitur, quomodo partes coherent.

21. Modi sunt 4. Necessè, Impossibile, Possibile, Contingens.

22. Affectiones enunciationis sunt, quantitas & qualitas.

23. Ratione quantitatis, est enunciatio universalis, & particularis, indefinita, & singularis.

24. Universalis, in qua subjectum universale accipitur universaliter.

25. Particularis, in qua subjectum universale accipitur particulariter.

26. Indefinita, in qua subjectum universale nulla quantitatis nota definitur.

27. Singularis, in qua subjectum est singulare.

28. Ratione qualitatis, est enunciatio affirmans vel negans, vera vel falsa.

29. Affirmans, quæ partes conjungit.

30. Negans, quæ partes dividit.

31. Utraque est, vel finita vel infinita.

32. Finita, quæ constat subjecto & prædicato finitis.

33. Subjectum & prædicatum est finitum, cum certam habet significationis latitudinem.

34. Infinita, quæ constat subjecto & prædicato infinitis, aut utroque, aut alterutro.

35. Subjectum & prædicatum dicuntur infinita, cum eorum significationem negandi nota infinitam facit.

36. Afirmatio prior est negatione, simul & notior.

37. Enunciatio vera est, quæ conjungit ea, quæ conjuncta sunt, & dividit, quæ divisa sunt.

38. Falsa,



38. Falsa, quæ conjungit divisa, aut dividit conjuncta.

39. Vera est, vel necessaria vel contingens.

40. Necessaria, quæ non potest esse falsa.

41. Contingens, quæ potest esse falsa.

42. Intelligitur hic necessitas & contingencia, non in essendo, non in causando, sed in prædicando.

43. Necessitas enunciationis in prædicando tribus absolvitur gradibus, quorum posterioriorem includit.

44. Primus gradus est *κατὰ τὴν ἀπορία*, quando

prædicatum convenit omni subjecto & semper.

45. Secundus est *κατὰ τὸ αὐτὸ*, quando prædicatum est de essentia & definitione subjecti, & dicitur primi modi, vel subjectum est de essentia & definitione prædicati, & dicitur secundi modi.

46. Tertius est *κατὰ τὴν ἀντιθέσιν*, cum prædicatum & subjectum inter se reciprocantur.

47. Enunciatio falsa, est possibilis, quæ potest esse vera, vel impossibilis, quæ non potest esse vera.

## POSITIONUM LOGICARUM

### DISPUTATIO DECIMA-QUINTA,

D S

## QUATUOR INSTRUMENTIS COGNOSCENDI.

### THESIS I.

**P**ARS Logicæ Organica, agit de cognoscendis instrumentis.

2. Esse quatuor cognitionis instrumenta, probat quadruplex mentis nostræ defectus, ignorantia, confusio, dubitatio, inordinatio.

3. Eorum primum est definitio, quæ est instrumentum Logicum explicans, quid res ipsa sit.

4. Estque vel perfecta, quæ rei essentiam explicat attributis essentialibus perfecte, vel imperfecta, quæ contra.

5. Omnis definitio perfecta essentialis est, non tamen omnis definitio imperfecta accidentalis.

6. Divisio est, totius per partes explicatio.

7. Unde, quotuplex fuerit totum, totuplex & divisio.

8. Syllogismus est oratio, in qua quibusdam positis, diversum quid à positis, propter ea quæ posita sunt, necessario sequitur.

9. Necessitas hic intelligitur non consequentis sed consequentiæ.

10. Partes syllogismi sunt tres enunciationes, major, minor, & conclusio.

11. Conclusio male dicitur nonnullis effectum syllogismi.

12. Figuræ syllogismorum tres sunt triplici dispositione medi.

13. Prima est, in qua argumentum sive terminus medius majori extremo subjicitur, & de minore prædicatur.

14. Secunda, in qua argumentum de utroque extremo prædicatur.

15. Tertia, in qua argumentum utriusque extremo subjicitur.

16. Quarta syllogismorum figura nulla est.

17. Syllogismus est Dialecticus, Apodicticus, Sophisticus.

18. Dialecticus est syllogismus generans opinionem aut alium quemlibet assensum præter scientiam.

19. Apodicticus est syllogismus generans scientiam.

20. Scientia est *ἡ δόξις* & *ἡ ὄξις*.

21. Totuplex est demonstratio.

22. Hæc est divisio analogi in sua analogata.

23. In demonstratione *ἡ δόξις* medium debet esse causa proxima prædicati, eaque, vel efficiens,

efficiens, vel finis; & efficiens, vel interna vel externa.

24. Causa intelligitur proxima absolute.  
 25. Potest etiam medium esse causa, & quidem forma subjecti, sed non necessario est.  
 26. Præmissæ demonstrationis debent esse necessario veræ ac reciproçæ, deinde immediatæ ac primæ.  
 27. Quod tamen totum intelligendum est potissimum de majore.  
 28. In minore sufficit ut sit vera, licet nec necessaria, nec immediata fuerit.  
 29. Conclusio debet esse effectum præmissarum non tantum ut causæ cognoscendi sed & ut essendi.  
 30. Et præmissæ debent esse notiores & priores natura ipsa conclusione.  
 31. Demonstratio *τὸ ὑπὸ* est ab effectu & à causâ remota.  
 32. Illa colligit causam ex effectu, hæc effectum ex causâ remota.  
 33. Cum causâ cognoscitur ex effectu & vicissim, vocatur regressus.

34. Regressus non est idem cum circulo.  
 35. Syllogismus Sophisticus est, qui generat errorem, seu ignorantiam pravæ dispositionis.

36. Hæc doctrina tam est necessaria pars Logicæ, quam doctrina de syllogismo vero.  
 37. Methodus est apta dispositio rerum eodem pertinentium, ut quam optimè facillimèque intelligantur.  
 38. Estque naturalis vel arbitraria.  
 39. Naturalis, quæ sequitur ordinem naturæ & cognitionis nostræ distinctæ.  
 40. Estque Synthetica & Analytica.  
 41. Synthetica, quæ progreditur à principiis ad composita, habetque locum in scientiis.  
 42. Analytica, quæ progreditur à fine ad media, habetque locum in prudentiis & artibus.  
 43. Itaque Methodus definitiva nulla est.  
 44. Arbitraria, quæ relicto ordine naturæ pro arbitrio est instituta.

F I N I S.

COLLEGIUM  
ETHICVM.

DISPUTATIONUM PRACTICARUM

PRIMA,

DE

CONSTITUTIONE PHILOSOPHIÆ PRACTICÆ.

THESIS I.



IVINÆ imaginis tenues in homine post lapsum reliquæ, & quæ superest naturalis luminis exigua scintilla inter ignorantia cineres micans non tantum ad rerum con-

templationem sese extendit, sed & ad honesti inhonestique discrimina pertingit. Non tantum manere in animis hominum sapientia originalis, sed & justitiæ igniculi, nec tantum universi naturam speculari, sed & debita erga Deum hominesque officia præstare, ipsa quidem nobis innata lex docet: Illa ergo insita nobis Philosophiæ rudimenta excoli & studio perfici par est, quo magis ad Conditoris nostri imaginem accedamus. Cum igitur Philosophia theoretica pulcherrima variarum rerum cognitione animum exornet, sed secundum eam actiones nostras dirigere non doceat, ipsa luce meridiana clarius est, (a) talem Philosophiam dari debere, quæ mentem ea doctrina, quæ est de vita recte instituenda secundum naturæ rationisque leges, imbuat. Theoretica enim Philosophia frustra foret, nisi practica quoque esset, cui aliquo modo illa subordinetur. Hæc illa Philosophiæ pars est, quam, quod actiones nostras dirigat, Practicam vel Activam, quod ratio in se mores formet, Moralem sive Ethicam quidam vocant, licet hoc nomen aliis quandâ ejus partem designet. Speculativa Philosophia intellectui speculativo, Practica practico inest: illa in veritatē investigandum tantum incumbens, hominem ad Dei notitiam pleniorum (utpote jam per naturam à natiuitate ejus inchoatam) per creaturas de-

ducit: hæc vero mortales cognitum ex ratiocinatione diligenti Deum jubet colere, venerari, adorare: illa hominem sui cognitionem docet, mentisque humanæ qualemcumque cum Deo similitudinem summa cum delectatione contemplatur; hæc vero dirigere ejus actiones fatagit, & viribus ejus jam exploratis, secundum eas, & cogitatio suas instituendi modum tradit. Hanc publicis disputationibus, Deo favente, proponemus; & quo melius ejus natura intelligatur, prima hac disputatione de ejus constitutione, quantum fieri potest, breviter & perspicue agemus.

(a) Ethicam dari & quidem distinctam à Theologia probatur ex principiis practicis sive notitiis boni & mali omnium hominum cordibus naturaliter insitis, quæ nihil sunt aliud, quam superstitis quædam reliquæ imaginis divinæ in homine, quas in se inveniunt gentiles scripturarum luce destituti, & ex quibus procederunt præcepta de virtutibus exercendis & moribus honeste insituendis. Hæc Ethicam nobis faciunt ac constituunt. Præterea eam dari probatur à Philosophia Theoretica; quæ Deum docet, cognoscere ex libro naturæ, non scripturæ, lumine naturæ, non gratiæ aut fidei, ac frustra id doceret nisi alia foret Philosophiæ pars, quæ exponeret Dei jam cognitum cultum ex lege naturæ, non revelatâ, quod facit Ethica dum explicat virtutes, docetque eas exercere, quibus exercitis Deus colitur.

Imago Dei, secundum quam conditus est homo, consistebat in sapientia, justitia & sanctitate; hæc per lapsum Adami multum fuit corrupta atque imminuta. non in totum sublata. ideoque remanserunt in hominis animo quædam reliquæ sapientiæ primæ circa verum & falsum, quæ vulgo principia Theoretica vocantur:

& reliquæ quædam iustitiæ originalis circa bonum & malum, quæ vocantur principia practica; utraque dicuntur insita sive innata, quia horum principiorum notitia, non postea accedit institutione, sed ab ipsa natiuitate omnium hominum animis est insculpta, non quod statim atque homo natus est in actum prorumpat, infans enim nihil novit, nec Deum, nec se, nec parentes, nec aliquid rerum, sed quod, cum in cordibus nostris lateat, adultiore ætate, quando rationis usus accedit, sese exerat, sine syllogismo aut demonstratione, quia hæc principia sola vocabulorum significatione percepta cognoscuntur: spæciatim dicuntur principia practica, sive notitiæ naturales insitæ boni aut mali, lex naturæ, aut innata, quæ distinguuntur à lege morali, quæ sunt revelata.

II. (a) Ut vero Philosophiæ constitutionem distincte & methodice explicemus, duo capita examinanda nobis sunt, *definitio*, ejusque membra, & *divisio*. Definitur autem Philosophia Practica hoc modo: *Philosophia Practica est prudentia humanas actiones dirigens, ut in hac vita naturæ viribus homo beate vivat*. Hæc definitio genere & differentia, ab objecto, officio & fine desumpta, constat, de quibus singulis quædam dicemus.

(a) Quæcunque Disciplinæ distinguuntur per diversos considerandi modos, non sunt eadem: sed Ethica seu Doctrina Morum ac virtutum, prout illa cognoscitur naturali intellectus lumine ex principii naturæ insitis, & Theologia seu Doctrina morum ac virtutum, prout illa cognoscitur supernaturali intellectus lumine ex verbo Dei, distinguuntur per diversos considerandi modos, ergo non sunt eadem; Major vera est, quia omnium Disciplinarum distinctio, à diverso considerandi modo, seu, ut alii loquuntur, objecto formali petitur; Minor sic probatur: Naturale intellectus lumen vocatur ipsa intelligendi potentia, qua omnes homines sunt præditi ex natura sua, & res intelligunt absque ulla revelatione, aut fide infusa, quæ vocatur supernaturalale intellectus lumen, quia supra naturalem potentiam intelligendi illi superadditur: prius vocatur lumen Naturæ, estque omnibus hominibus commune, posterius vocatur lumen Gratix, & convenit solis Christianis, ac fidelibus, non item paganis, aut infidelibus: quantum verò differt lumen Naturæ à lumine Gratix, seu fidei, ratio à revelatione, tantum differt Ethica à Theologia. Porro principia naturæ insita dicuntur enunciationes quæ-

dam omnium hominum animis ab ipsa natiuitate inscriptæ, atque insculptæ, vulgo communes notiones, per quas non quidem homo intelligit statim atque natus est, sed quas, simul, atque ad usum rationis pervenit, statim novit esse veras absque ulla institutione aut probatione, & ex quibus ratiocinando in aliarum rerum cognitionem devenit. Hæc principia sunt vel theoretica vel practica: Theoretica sunt, E.G. Idem potest esse, & non esse, Bis bina sunt quatuor, Totum majus est sua parte. Practica sunt, V. C. Deum cole, Parentes honora, Quod tibi non vis fieri, id alteri ne feceris. Ex Principiis Theoreticis deducit mens conclusiones theoreticas, & deducitur in cognitionem rerum Physicarum, Metaphysicarum, & Mathematicarum. Ex principiiis practiis deducit Ratio conclusiones practicas de rebus agendis, & deducitur in cognitionem rerum Ethicarum, Politicarum, & Oeconomicarum: sic intellectus hominis ex principio hoc, Quod tibi non vis fieri, id alteri ne feceris, varias deduxit leges, & Præcepta de virtutibus exercendis, & vitiis fugiendis. V. C. Quia nolo mihi eripi vitam, aut bona, ratio mea infert, ergo nec ego alterius bona aut vitam eripere debeo; inde nata lex est, Non furaberis, Non occides, & nata virtus, Justitia, quæ docet suum cuique esse tribuendum & relinquendum, & Clementia, quæ docet iram esse moderandam, odium deponendum, eadem vitandam, ac sic procedit Ethica: at verò Theologia docet, non esse furandum, non esse occidendum, simpliciter, quia Deus id in Verbo suo & Lege morali per Mosen revelata utrumque prohibuit. Ex quibus omnibus patet, alio modo tradi Doctrinam Morum & virtutum in Ethica, & alio in Theologia.

III. Genus in definitione Philosophiæ Practicæ positum, est *prudentia*: (a) cum enim tres sint distincti habitus intellectuales, scientia, prudentia, ars (intelligentia enim non habitus est, sed naturale lumen; & sapientia non est habitus ab arte, scientia aut prudentia diversus) ad unum ex illis tribus necessario vocari debet. Ex definitionibus autem scientiæ & artis, (b) *si strikte utraque sumatur*, ut sumi solet in Peripateticismo, liquido apparet, Philosophiam Practicam ad neutram vocari posse. Scientia enim omnis ad Philosophiam Speculativam pertinet; cum ergo Philosophia Practica distincta pars sit Philosophiæ, scientia dici nequit: deinde objectum scientiæ sunt res necessariae, finisque natura cognitio:

gnitio; at Philosophiæ Practicæ aliud objectum & finem esse mox apparebit. Quod quidam volunt hanc Philosophiæ partem esse scientiam, ut loquuntur, practicam, ne speciem quidem veritatis præ se fert: aperta enim contradictio in verbis est; & dum hanc Philosophiam scientiam esse dicunt, addita voce *practica*, se ipsos refellunt. Ars autem esse nequit Philosophia practica, quia non circa *πρωτες*, sed circa *πραξις* occupata est, ut statim dicitur. Nonnulli conantur probare Philosophiam Practicam non esse prudentiam hoc argumento, quod prudentia cum virtute necessario sit conjuncta, Ethica vero non item; sed quod ea etiam in homines pessimos cadat. Resp. Verum illud est, prudentiam cum virtute necessario esse conjunctam, ideoque Ethicam, cum sit prudentia, necessario quoque virtute comitatam esse debere; & per consequens eam non cadere in homines improbos: quamvis enim qualiscunque præceptorum moralium cognitio in improbis reperitur, non tamen Ethica reperitur: nam ista præceptorum cognitio in hominibus malis Ethica dici nequit, quia Ethicæ definitio ei non convenit; Nam Ethicæ attributa essentialia ei non conveniunt, à quibus definitio desumpta est.

(a) Ratio, ob quam tres tantum sunt ponendi habitus intellectuales & non quinque, hæc est, quia triplex tantum est objectum circa quod cognoscendum eget aliqua facilitatione intellectus hominis; nempe vel est objectum *θεωρητῶν* tantum, vel *πρακτῶν* vel *πονητῶν*, i. e. objectum intellectui humano venit vel cognoscendum tantum, & circa id adjuvatur habitu intellectuali scientiæ, vel obijctum non tantum cognoscendum, sed & agendum aut faciendum, differunt autem actio & effectio *πραξις* & *ποίησις*, quod actio seu *πραξις* agentem denominet bonum vel malum, effectio seu *ποίησις* eum denominet periculum vel imperitium: circa cognoscendum objectum *πρακτῶν* seu agibile juvatur intellectus à prudentia; circa objectum cognoscendum *πονητῶν* effectibile perficitur intellectus ab arte; intelligentia autem non est habitus, quia versatur circa prima principia, tum theoretica, tum practica, ut sunt, Totum est majus sua parte, &c. Deum cole, &c. ad quorum cogni-

tionem & assensum intellectus nulla eget facilitatione, consequenter nullo habitu, qui facilitatem inducat; quia ista principia ex sola vocabulorum cognitione accepta cognoscuntur: sapientia vero non est habitus distinguens, sed ex scientia & intelligentia compositus.

Habitus intellectuales dicuntur qualitates quadam, quæ intellectui adveniunt per frequentes intelligendi actiones, quibus ad facilius intelligendum disponitur, ac juvatur, suntque tres; *Scientia*, qua facile intelligit res necessarias, earumque veritatem, *Prudentia*, qua facile intelligit res morales, & civiles, actiones bonas & malas, & quid sit faciendum, & quid sit fugiendum, *Arts*, qua facile intelligit res artificiales, & quomodo opera artificiosa, & secundum quas regulas debeant produci. Ethica est Prudentia, quia intellectum juvat in facile cognoscendis actionibus bonis ac malis, virtutibus ac vitiis.

(b) Scientia sumitur stricte, cum significat cognitionem rei necessariam per causam proximam; estque tum effectum demonstrationis: sumitur late, pro qualibet cognitione quocunque modo & medio accepta: Ars sumitur stricte, cum sumitur pro habitu cum recta ratione effectivo; late, cum sumitur pro congerie præceptorum recta methodo dispositorum.

IV. Sequitur *differentia* Philosophiæ Practicæ, quæ, uti diximus, ab *objecto*, officio & sine desumpta est. Objectum & officium simul explicabimus. *Objectum* five *subiectum*, operationis, i. e. non *considerationis*, seu potius, *contemplationis* (hoc enim, si proprie sumatur, ad scientias tantum pertinet) in Philosophia practica est, tum ipse intellectus practicus, tum ejus actiones, circa quod objectum Philosophia practica dirigendo versatur, quod ejus officium est: (a) intellectum practicum dirigit Philosophia practica *subjective*, actiones vero intellectus practici dirigit *objective*. Intellectus enim practicus duplici imbecillitate laborat: (b) nam sæpe male de rebus *judicium absolutum fert*, quando judicat bonum esse malum, & contra; sæpius à recto absoluto judicio, reluctante affectum impetu, discedit, & extra honestatis limites exorbitans, ignobili socordia se passionibus subijcit, quas domare, domitisque imperare, debet. Huic duplici imbecillitati hæc Philosophiæ pars practica medetur: nam, quod ad primam atti-



net, intellectum praeceptum doctrina praeceptis quae imbuunt, & eum ita fingit ac format, ut in iudicando à recto tramite nusquam aberraret: Quod ad secundam; eadem ita intellectum confirmat, ut postquam in thesi, i. e. universaliter, generatim, bene de rebus iudicavit, vel statim idem in hypothesi, i. e. particulariter & in specie, ferat iudicium; vel si quae oriatur animi fluctuatio ac dubitatio propter appetitus sensitivi contumaciam, non tamen cedat affectibus, sed post difficilem luctum ac pugnam, victor tamen evadat, & turpes istos motus rectae rationis imperio subjiciat.

(a) Ethica dirigit intellectum praeceptum subjective, quia ipsi intellectui praeceptum inest, tanquam subiecto; est enim habitus intellectualis, non quidem speculativus, sed praeceptivus, quia est prudentia actionis intellectus praeceptivus: dirigit objective, quia haec sunt objectum circa quod Ethica occupatur; hoc enim agit Ethica, ut intellectus praeceptivus bene consulat, deliberet, iudicet, discernat, decernat, & cetera, quae sunt actiones ejus.

Illud dicitur dirigi subjective à Philosophia praeceptiva, cui illa inest, illud verò objective, circa quod ipsum dirigendo occupatur: unde subiectum Ethicæ, cui inest, est intellectus praeceptivus, objectum verò, quod dirigit, sunt ejus actiones. Intellectus praeceptivus dicitur, qui & quando versatur in cognoscendis & iudicandis rebus, actionibus bonis vel malis, sicuti Theoreticus dicitur, qui & quomodo occupatur in intelligenda & iudicanda rerum veritate vel falsitate: Actiones Intellectus praeceptivi, quas Ethica dirigit, sunt iudicia ab intellectu lata, de bonitate vel malitia rerum, rationum humanarum. In hisce iudiciis ferendis; quia intellectus saepe aberrat, eget directione, & prout haec iudicia sunt vel absoluta vel comparata, ita aberrat intellectus praeceptivus gemino modo: nam interdum absolute simpliciterque iudicat esse bonum quod est malum, & contra, interdum postquam aliquid quidem iudicavit esse bonum absolute & simpliciter, idem tamen, ut malum iudicat iudicio comparato expensis omnibus circumstantiis singularibus, ita fur aliquis simpliciter quidem & absolute iudicat furari esse malum, at cum respicit explesionem suae libidinis aut voluptratis, quam non potest explere, nisi per bona aliena, & considerat Possessorem abesse, aut occasionem sibi natam bona ejus clanculum auferendi, hisce aliisque

circumstantiis expensis, quod iudicabat absolute esse malum, V. C. furari, quia erat vetitum, idem tamen iudicio nunc comparato iudicat esse bonum, quia furatur ut illud sit medium & bonum utile explendae libidini aut voluptrati. In utroque iudicio ferendo; ut illud sit rectum, intellectum praeceptivum dirigit Ethica, hunc subjective, & ipsa iudicia objective.

(b) Quod fit, cum simpliciter iudicat esse bonum, quod est malum, qui crassus est & sapiens error; sed cum novit quidem quid sit bonum simpliciter, quid malum, & tamen malum pro bono eligit vi affectuum abreptus, error est iudicii comparati, non absoluti.

V. Philosophia Præceptiva intellectum, scilicet praeceptivum, ejusque actiones, i. e. iudicia, non frustra, sed propter finem aliquem dirigit, qui vel subordinatus vel ultimus est in hac vita. Finis ejus subordinatus est (a) *πραξις*; ex rectae rationis praescripto exercita. Finis ultimus Philosophiae praeceptivae est *summum bonum* seu beatitudo, ad quam omnes suas actiones mortales dirigunt, & in quam indefinenter feruntur.

(b) Non enim appetitus noster circa summum bonum indifferens est, sive quoad actus exercitium (ut barbare cum Scholasticis loquamur) sive quoad specificationem, sed ab eo determinatur (c) necessario, & tamen liberrime beatitudinem expetit & desiderat. Ceterum (d) beatitudo, vel *objectiva* est, vel *formalis*: haec est actus, quem circa summum bonum exercemus; illa est actus sitius objectum. Videndum igitur, quænam sit beatitudo objectiva, quæ finis *πραξις* nostrorum esse debet, & circa quam actus ille, in quo formalis beatitas consistit, est exercendus.

(a) *πραξις* significat in Philosophia morali, actionem imperatam facultatis inferioris, animæ sensitivæ aut vegetantis, in quantum subest imperio facultatis superioris, intellectui aut voluntati, quæ facultas utraque dicitur superior, quia est animæ rationalis, quæ sane longe superior ac longe nobilior est sentiente & vegetante.

*πραξις* Latine dicitur *Actio*, non quævis, sed humana, imo non quælibet hominis actio, sed illa, quæ producit ex intellectus & voluntatis imperio ob quam homo dicitur bonus aut malus, ideoque nutritio & accretio, quamvis sint actiones hominis, qui crescit & nutritur, non sunt tamen actiones humanæ, quia non producuntur ab homine

per imperium intellectus practici, & voluntatis, neque enim homo, aut crescit aut nutritur, cum vult aut iudicat sibi esse crescendum, vel se nutriendum, sed actiones videndi, incedendi, loquendi, gaudendi, trifiandi, amandi, metuendi & irascendi &c. sunt actiones humanæ, quia nemo illas exerit, nisi quia vult & iudicat illas esse faciendas, atque hæc similesque dicuntur *πραξις*, vel Actiones imperatæ, quia ex imperio voluntatis & intellectus iudicantis producuntur, atque ab illis aliquis dicitur bonus vel malus, prout hic sequitur præscriptum intellectus recte iudicantis vel præve.

Finis ultimus, & summum bonum, ambo intelliguntur de hac vita, hoc est, quem finem, & quod bonum obtinere possunt homines dum vivunt, & utrumque acquirere valent naturæ viribus.

- (b) Dicitur appetitus indifferens, quoad actus exercitium seu quoad contradictionem, quatenus potest appetere vel non appetere; quoad specificationem aut contrarietatem, quatenus potest appetere vel odisse; nam appetere & non appetere, opponuntur contradictorie; appetere & odisse, contrarie.

*Indifferens* dicitur, quoad actus exercitium, quod potest agere, & non agere, quoad specificationem, quod potest agere hoc vel illud: neutro modo, appetitus indifferens est circa summum bonum, nam nullus hominum est, ne improbius quidem, qui non velit esse beatus, aut qui aliud potest appetere quam summum bonum: hæc necessitas appetendi summum bonum est ab ipsa natura hominis, Deus enim homini indidit istam inclinationem, qua non potest non ferri in summum bonum appetendo, qui sane appetitus frustra foret nisi summum bonum daretur; atqui Deus & natura nihil frustra faciunt.

- (c) Hinc liquet non omnem necessitatem pugnare cum libertate; sane necessario appetitur summum bonum, quia, ubi fuerit perceptum ab intellectu, ita trahit voluntatem, ut illa non possit non ferri in illud, quia hoc adeo verum est, ut nullus ne quidem nequissimorum hominum, imo nec ipse diabolus, non appetat necessario summum bonum; & tamen cum appetitus noster illud appetit, appetit libere, quia tum aliqua actio fit libere, quando fit ex voluntatis imperio & prævio rationis iudicio; atqui utrumque hic fit; appetimus, quamvis necessario, summum bonum, quia volumus & iudicamus esse appetendum.

- (d) *Beatitudo* objectiva dicitur illa res, qua nos beat, & felices reddit, *formalis* dicitur illa

actio, qua id, quod nos beat, fit nostrum, & nobis applicatur.

VI. (a) *Hic quidem statuendum est*, beatitudinem objectivam debere esse finem absolute ultimum & nulli alteri subordinatum, infinitæ bonitatis, summe necessarium, immutabilem, æternum, immensum, qui sit causa efficiens rerum omnium, à quo omnia simul sint, & in quem omnia tendant. Summus enim si non sit, dabitur alter finis eo superior, & sic summi boni nomine erit indignus, utpote cum sit bonum subordinatum: ut autem summus finis sit, infinitæ bonitatis esse debet, ut siltare queat appetitum, animumque in summo felicitatis gradu constitutum, pulcherrima sui fruitione occupatum, detineat. (b) *Voluntas enim bono aliquo finito non satiatur*, & quamvis cuncta per multorum finium subordinationem ad finem ultimum tendant, illa tamen sola immediate summum finem desiderat, appetit, intendit. Porro ne in ancipitis boni possessione parum felices sint mortales, interque spem & metum in dubio sit animus, beatitudo hæc objectiva, ens summe necessarium, immutabile, immensum, &c. esse debet: & quoniam nullus alius absolute ultimus finis esse potest, nisi qui rerum omnium sit causa efficiens (uterque enim infinitus esse debet, nec præter unum infinitum, aliud ullum datur) recte illud summum bonum vocamus, à quo & propter quod sunt omnia. His igitur summi boni requisitis observatis, totam entium classem perlustramus, quæramusque tale ens, cui omnia hæc ante citata attributa exacte conveniant. Certe, nullum aliud reperire erit, nisi ipsum *Deum ter Opt. Max.* reverendum illud & colendum numen, qui totius mundi rerumque omnium causa procreans & conservans est, qui omnia ad gloriam suam, æterna sua providentia, decreto immutabili, dirigit ac refert.

- (a) Finis & bonum recipiuntur, scilicet hoc sensu; omne bonum, sive verum, sive apprens, est finis, sive ultimus, sive subordinatus; & omnis finis, tum ultimus, tum subordinatus, est bonus, vel vere, vel apparenter; ut etiam omnis finis est bonum, vel honestum, vel utile, vel iudicandum.

cundum, & omne bonum, vel honestum, vel utile, vel jucundum, est finis, vel ultimus, vel subordinatus, qui vulgo una voce vocatur medium; hic quaeritur finis ultimus, & bonum verum, ac honestum.

(b) *Voluntas* sive *appetitus* hominis dicitur infinitus objective, quia nulla res creata, etiam si omnes ei sistantur, desiderium ejus explet, est tamen finitus subjective, quia est facultas, aut potentia hominis, qui est creatura finita; solum autem summum bonum est infinita bonitatis, ideoque aptum ut satisfaciatur appetui nostro infinito, estque solus Deus, qui finis est ultimus, quia omnia fecit per se, & omnia fiunt propter ipsum. Si dicas in hac vita Deum ut summum bonum possideri non posse. Respond. omnino posse, nam qui Deum naturae lumine cognoscit, & cognitum ex naturae lege colit, is Deum tanquam summum bonum possidet, atque utrumque ab homine fieri potest in hac vita naturae viribus, citra fidem aut revelationem, & factum est à Gentilibus.

Voluntas humana vulgo dicitur finita subjective, & infinita objective; sensus est, quod sit facultas subiecti finiti, puta, animae rationalis, sed quod in appetendo, nullis certis objectis astringatur, nullis finibus coerceatur, sed in infinitum quasi abeat omnia appetendo; hanc causa est, cur nullum ens finitum sit vera beatitudo objectiva, quia infinito appetitui satisfacere nequit, quem explet solus Deus, qui, quia est infinita bonitatis, solus voluntatem in infinita sua appetitione satiat.

VII. His sic explicatis, removemus hinc omnia boni simulachra verius, quam bona, quae multi mortales pro actionum suarum finibus sunt amplexi: Epicureorum voluptatem corpoream (si sic eorum sententiam explicare licet) Stoicorum habitus virtutum, Peripateticorum actiones virtutum, denique corporis & fortunae bona, quae  $\epsilon\phi\ \alpha\mu\acute{\iota}\nu$ , i. e. in nostra potestate non sunt, pro summo bono seu beatitudine objectiva haberi posse pernegamus, sive quodlibet eorum seorsum, sive omnia aut pleraque simul sumas. Qui enim in his rebus felicitatem consistere contendunt, illi ex creatura Deum faciunt, & creatori debitum honorem, virtuti aut externis bonis adscribunt: hanc temeritas, ne impietatem eam vocem, in Ethnicis tolerari non posset, & nihilominus tamen eam Christiani, per avia Paganismi Gentiles secuti astruunt

ac defendunt. Totam rerum universitatem Deum pro fine summo, *assimilationis* non *indigentiae*, habet, etiam minutissima & vilissima quaeque naturae effecta propter Dei sanctissimi gloriam operantur, & interim homo, qui totum universum dignitate superat, quotiusque orbis mirabile compendium est, nihil nisi divitias, honores, aut, si paulo generosior est, virtutem affectabit? Huc accedit, quod res aliae omnes non nisi per hominem ad Deum tendant, priusquam in hominem, & eo mediante in Deum ferantur. (a) Denique non frustra est illa naturalis, partim *instita*, partim *acquisita* Dei notitia, sed ad ulteriorem aliquem finem referri debet, qui non alius est, quam ipse Deus. Si quis quaerat, quid de virtute & bonis externis sentiamus? Resp. virtutem esse medium, ad summum bonum obtinendum, simpliciter necessarium: (b) Bona externa mediis quoque rationem habere possunt respectu summi boni, non tamen ad illud simpliciter necessaria sunt, nec ad  $\tau\acute{o}$  esse, sed tantum ad  $\tau\acute{o}$  bene esse.

(a) Notitia Dei *instita* dicitur, quae inculpta est omnium hominum cordibus, in ipsa nativitate, unde vocatur *innata*, non quod se statim exerat, atque homo nascitur, sed, quod cum ibi sit, postea sese exerat sponte sua, absque molestia aut probatione ulla, cum homo ad rationis usum pervenit, estque nihil aliud quam testimonium conscientiae uniuscujusque de Deo. Acquisita notitia Dei est, quae per terminos medios desumptos à rebus creatis, & per syllogismos ac probationes, acquiritur; utraque naturalis est, quia neutra est per revelationem, aut hausta ex verbo Dei, quae notitia Dei dicitur *revelata*.

*Notitia* *instita* dicitur, quae Deum cognoscimus ex nobis ipsis, seu ex Idea Dei, omnium hominum animis innata, seu ex Conscientiae testimonio. Acquisita dicitur, quae Deum cognoscimus ex rebus creatis extra nos positis in toto mundo; illa dicitur Dei notitia *subjectiva*, hanc Dei *objectiva*, quia illa ex ipso homine eruitur in quo est, hanc acquiritur ex objectis, sc. rebus visibilibus extra homines collocatis.

(b) Bona sunt vel interna, vel externa. Interna dicuntur, quae intra hominem sunt, suntque vel animi, ut *Virtus*, vel corporis, ut *Sanitas*: Externa vocantur, quae extra hominem sunt, & vulgo vocantur bona fortunae, ut *Divitiae*, *honores*: hanc non faciunt ad summi boni acquisitionem

nem aut possessionem simpliciter, sed ad illud acquirendum & possidendum facilius.

VIII. Beatitudo formalis, sive actus, quem homo circa beatitudinem objectivam exercere debet, necessario est operatio animi præstantissima, quæ procul dubio est, Dei glorificatio, quatenus illa ab homine, in naturali statu spectato, Deo tribui potest & debet. Nam nuda theoria & otiosa speculatio hic non sufficit, sed requiritur præterea aliqua praxis, cum creaturarum omnium sit, Deum creatorem suum celebrare. Ideoque Apostolus gentes ἀναπολογητως esse dicit, διότι γίνονται τὸν Θεόν, ἢ χε' ὡς θεὸν ἐδίδαξαν, ἢ δι' ἡμετέρας. Utraque hæc, tum objectiva, tum formalis beatitudo, integrâ hominis felicitàtem constituit, & unius finis rationem habet. Ad finem autem hunc obtinendum necessaria conditio est ejus notitia, quæ conditio quoque in omni fine locum habet: (a) finem igitur hunc cognoscere nos oportet priusquam eum acquirere possimus. Hinc sequitur Philosophiam Theoreticam à Practica præsupponi, & hanc illa tanto nobiliorem esse, quanto nuda cognitione actio & operatio præstat. Porro ubinam & quomodo iste finis obtineatur per Philosophiam Practicam, circumstantia in definitione addita indicat, sc. in hac vita & naturæ viribus: ad futuram enim vitam media, quæ hæc Philosophia præscribit, non pertingunt; & bonum supernaturale ad Philosophiam non pertinet.

(a) Omnis finis necesse est, ut præcognoscatur, antequam appeti valeat, non tamen necesse est, ut semper præcognoscatur ab eo agente, quod finem appetit; nam res inanimatæ & plantæ ob finem agunt cognitum, non quidem à se, quia ratione carent ac sensu, sed à Deo, qui illas dirigit in finem illis à se præstitum; bruta agunt propter finem à se cognitum, sed sensu tantum; homines agunt propter finem à se cognitum, sed ratione.

IX. *Fine* jam explicato ad *media* veniendum est, quibus hæc felicità acquiri potest, & ad præcepta, quibus doctrina de hisce mediis traditur. Quoniam vero non unius generis ista doctrina est, ad Philosophiæ Practicæ constitutionem quoque pertinet *divisio*: quam omnium optime instituisse videtur *Picolomineus* introd. ad decem grad. civit. Phil. c. 8. Hunc igitur secuti in duas partes hanc Philosophiam secamus, alteram generalem, quam Ethicam strictè dictam vulgo vocant (Ethica enim late sumpta totam Philosophiam Practicam nonnullis comprehendit) alteram specialem, quæ in Oeconomicam & Politicam subdividitur. Ethica, seu pars ista generalis generalia præcepta tradit, & certo vitæ generi non astricte: pars specialis hanc Philoſophiam restringit, applicatque ad certa subiecta, atque ita mores hominis dirigit, quatenus ille alicujus societatis membrum est. Est enim homo natura πολίτην ζῶον, ut recte ait Aristoteles: quare hominem agere vitam monasticam non decet, nisi ipsius naturæ legi & sapientissimo Dei instituto, qui sociabilitatem hominum animis inſevit, se opponere velit. Cum ergo omne vitæ humanæ genus, quod naturæ Philosophiæque præceptis sit conveniens, in hominum societate degendum sit, cumque societas illa sit duplex, familia & publica; sequitur specialis Philosophiæ moralis partem, quæ vitam hominis, ut in societate aliqua degitur, spectat, bimembrem esse; ut una pars bene instituendæ vitæ in familia, altera in republica, regulas doceat: illam Oeconomicam, hanc Politicam vocant. Totam Philosophiam Practicam, tum generalem, tum specialem, sequentibus disputationibus (si visum fuerit *Deo ser Opt. Max.*) absolvemus: in qua pertractanda tantam servabimus ἀριβειαν, quantam ipsa Philosophiæ Practicæ natura permittit: in ea enim aut nullæ sunt demonstrationes, aut saltem minus accuratæ.

## SUMMO BONO.

## THESIS I.

Philosophiæ practicæ definitionem ac divisionem prima exposuit disputatio, atque in definitione explicanda per partes, præter objectum, finem quoque proposuit, qui subordinatus, fuit *περὸς τὸ τέλος*, ultimus, summum bonum seu beatitudo, in quam *περὸς τὸ τέλος* tendunt: Hæc *beatitudo* divisa fuit in *objectivam* & *formalem*: illa, est ipsum objectum, quod hominem beat, hæc, acquisitio objecti, quæ est operatio, qua objecto beanti homo conjungitur: beatitudinem objectivam, non esse divitias, non honores, non voluptatem, five animi, five corporis, non virtutem, five ut habitum, five ut actionem, consideratam, istac disputatione fuit indicatum, ac, quæ tandem fit objectiva hæc beatitudo, quæ item formalis, obiter fuit significatum: verum quia potissima ratio habenda est finis in Philosophia practica, utpote qui veluti Pharos quædam est illustris, ad quam media per totam Philosophiam practicam explicanda tendunt, & nos quoque disputationum nostrarum cursum dirigemus, paulo plenius de hoc fine ultimo & summo bono agendum est; hæc enim summi boni ac beatitudinis accuratior explicatio, & operam nostram meretur, & sequentibus non exiguum lucem affundet.

II. Ante omnia notandum hic est, beatitudinem non fuisse à nobis divisam disputatione superiori in *objectivam* & *formalem*, tanquam in duas partes logicas five (*a*) *species*, quarum utraque quædam sit per se integra & totalis beatitudo, sed tanquam in duas partes essentialis aut potius integrales unius totalis beatitudinis, quæ ex utraque integratur: quod ipsum quoque annotavit de divisione finis in *objectivum* & *formalem*, *Suarez. in disp. Met. 23. sect. 2. num. 12.* Enimvero, sicut finis *objectivus*

non potest esse nobis bonus, nisi sit à nobis per aliquam operationem acquisitus; & iccirco ex ipso & acquisitione ejus componitur & integratur unus finis totalis, ad quem intentio agentis adæquate terminatur, & propter quem adæquate operatur (avarus enim non intendit pecuniam absolute, sed ut à se possessam) ita etiam beatitudo *objectiva* (nimirum Deus, quod postea demonstrabimus) non potest nos beat, nisi nobis per formalem beatitudinem conjungatur; unde ex utraque integratur totalis quædam beatitudo (nempe Deus, ut Scholastici sentiunt, visus, ut nos explicabimus postea, glorificatus) & hanc beatitudinem adæquate appetimus. Nam utraque hæc beatitudinis pars, & objectum quod beat, & actus quo beamur, ita sese habet, ut neutra sine altera possit beat. Coincidit cum hac divisione nunc explicata, divisio in beatitudinem *cujus* & beatitudinem *qua*, sicut eam usurpat & sic loquitur, *Thom. Aquinas in pr. sec. quæst. 1. art. 8.* sed melius loquuntur ejus Commentatores, qui priorem beatitudinem appellant *qua*, posteriorem *qua*. Utraque *beatitudo*, tum *objectiva* five *qua*, & *formalis* five *qua*, vera est beatitudo: sicut tam finis *objectivus* quam *formalis* veram habet rationem finis: ac Deus quidem, qui est beatitudo *objectiva*, cum sit summum nostrum bonum, finisque ultimus, non potest non habere veram & propriam rationem beatitudinis: acquisitio autem summi boni finisque ultimi, quæ est beatitudo *formalis*, veram tenet ac propriam beatitudinis rationem, quia summum bonum non habet rationem beatitudinis nisi fiat bonum proprium ejus, qui beatur: interim fatemur, rationem beatitudinis prius convenire *objectivæ*, posterius *formali* beatitudini, quia ratio bonitatis



bonitatis & appetibilitatis, quæ reperitur in formali, derivatur ex objectiva: nec enim visio Dei, aut glorificatio potius, habet rationem beatitudinis, nisi Deus esset nostra beatitudo: quemadmodum enim avarus non appeteret possessionem pecuniæ, nisi appeteret ipsam pecuniam; ita homo non appeteret visionem aut glorificationem Dei, nisi appeteret ipsum Deum.

(a) Cum genus dividitur in species, tota natura generis in unaquaque reperitur specie, sic tota natura Animalis reperitur in Homine, tota in Bruto: at cum integrum dividitur in membra, non reperitur tota natura integri in unoquoque membro, nam tota natura corporis non reperitur in capite, nec pectore, nec in pedibus, aut ulla sui parte, sed ut corpus sit totum oportet omnia membra concurrere; atque posteriori modo dividitur Beatitudo in objectivam, & formalem, nam non reperitur tota Beatitudo in objectiva, nec tota in formali, sed partim in hac, partim in illa, & ambæ debent concurrere ad beatitudinem totam & integram constituentem.

III. Antequam, quæ sit beatitudo objectiva ac formalis, plenius explicemus, tenenda hic est primum alia quædam beatitudinis divisio, in *naturalem* & *supernaturalem*: naturalis est, quæ est proportionata humanæ naturæ, ad quam homo pervenire potest per sua naturalia dona: supernaturalis est, quæ humanam naturam excedit, unde nec ad eam perveniri potest, nisi humana natura divinitus dono gratiæ supernaturalis elevetur. Dari naturalem beatitudinem commensuratum naturæ humanæ, satis arguunt tot Ethnicorum de summo bono opiniones; nam illi in illud non tam serio inquisivissent, nisi esse existimassent: at de supernaturali bono, illi ne somnariæ quidem potuerunt. (a) Nos impræsentiarum de *supernaturali beatitudine* non agimus, quam Theologis relinquimus, sed de *naturali*: & non est, quod quis miretur, Deum visum aut glorificatum, dici beatitudinem naturalem, quia Deus dicitur (b) *beatitudo naturalis* non ratione objecti, (Deus enim vera est ens supernaturale) sed ratione modi, quo acquiritur beatitudo seu summum bonum, (c) *in quantum natura viribus sine au-*

*xilio gratiæ aut doni supernaturalis possidetur.* Solet etiam beatitudo dividi in *perfectam* & *imperfectam*: quæ divisio si omnem beatitudinem adæquate dividat, potest naturalis beatitudo, quæ solo auxilio naturæ comparatur, imperfecta dici, ratione beatitudinis supernaturalis, quæ, auxilio gratiæ habetur, perfectior est: interim tamen hæc ipsa, quæ perfecta est ratione beatitudinis naturalis, subdividi potest in *perfectam* & *imperfectam*, quatenus ex parte tantum possidetur in viâ, i. e. in hac vita, plene in patriâ, i. e. in futura vita. Est & alia quædam beatitudinis divisio in *speculativam* & *practicam*, quarum illa consistit in contemplatione, hæc in glorificatione Dei; sed illa est potius beatitudinis formalis subdivisio: quare hic non latius exponenda, & satis etiam exposita est *cap. 4. Ethicæ Burfd.* Ergo, quænam sit beatitudo objectiva naturalis atque imperfecta ex parte modi possidendi, & in quo consistat, porro videndum est.

(a) Beatitudo supernaturalis consistit in cognitione & cultu Dei, profectis ex fide secundum verbum Dei; fides enim includit conclusionem & assensum, quæ sunt rationis. & fiduciam seu acquiescentiam, quæ est voluntatis: neutra, nec fiducia nec cognitio, acquiritur lumine naturæ, sed gratiæ ac revelationis; ideoque beatitudo supernaturalis non potest ab omnibus possideri hominibus, sed tantum ab iis, quibus verbum Dei est revelatum, & fides data; estque hæc beatitudo salutaris, sive ad salutem æternam in patria seu vita futura: sed beatitudo naturalis consistit in cognitione & cultu Dei, acceptis ex libro naturæ, per lumen naturæ, ac ratiocinationis factæ ex principiis practicis innatis, aut acquisitis, per fidem à Deo infusam. & hæc beatitudo, non est propria quibusdam, sed communis omnibus hominibus, estque non salutaris, & obtrinetur in viâ, i. e. in hac vita nostra, dum versamur in terris, ac cum morte desinit.

(b) *Beatitudo* hujus vitæ, & naturalis, non est salutaris, i. e. non facit hominem participem vitæ æternæ; at *Beatitudo* vitæ futuræ & supernaturalis hominem salutis æternæ participem reddit.

(c) Deus possidetur natura viribus, quando absque revelatione ex verbo Dei, absque gratia speciali aut fide donata, cognoscitur per solam naturalem intellectus nostri ratiocinationem ex rebus creatis, quas contemplando deducitur in cognitionem sapientiæ, potentiæ & bonitatis divinæ, atque adeo ipsius Dei, præterea quando colitur

non secundum legem moralem revelatam aut præscriptum literarum sacrarum, sed secundum legem naturalem, omnium hominum cordibus inscriptam, & præscriptum intellectus, ejusque dictamen, quod judicavit per conclusiones ex principiis practicis illatas.

IV. De re, quæ nos reddit felices in hac vita, beatitudine objectivâ, variæ fuerunt Philosophorum opiniones: nec enim alia de re apud Philosophos tantâ sententiarum varietate unquam certatum fuit, ut de hominis quidem felicitate. Magnus ille *Augustinus* l. 19. de *Civ. Dei.* c. 1. citat *Varronem*, ducenas & octuaginta octo Philosophorum sententias colligentes de hoc negotio. Multa de eo scribit *Arist.* l. 1. & 10. *Ethic. ad Nicom.* l. 1. & 2. *Ethic. ad Eudem.* 7. *Polit.* & alibi. *Cicero in Tusculan.* quæst. de fin. bon. & mal. & *Paradox.* *Seneca de Vita beata.* Nos missis auctoritatibus rem ipsam spectabimus. *Beatitudo objectiva*, idem est, quod *objectum quod nos beat*: estque *ultimus finis* & *summum* hominis in hac vitâ *bonum*, quod eo ipso, quod est summum bonum, est bonum *perfectum* & *sufficiens*: perfectum quidem, quia omnia propter ipsum, ipsum autem propter nullum est: sufficiens, quia ipsum solum si habeatur, facit vitam rationem sui eligibilem, & nullius alterius indigentem: itaque *Beatitudo* consistit in statu omnium bonorum aggregatione affluente: ac licet omnia bonorum genera in statu beatitudinis inveniuntur, in uno tamen, sc. bono animi, (a) *essentialiter* tantum consistit, cætera, sc. bona fortunæ aut corporis, illi adjacent, vel tanquam proprietates ab eo manantes, vel tanquam adjuncta & instrumenta secundum debitum decentiæ; i. e. decorum, requisita, quasi cætera bona debeantur possidenti bonum illud optimum: quod quid sit tandem, distincte inquiremus. (b) *Bonum* est, vel *in creatum*, vel *creatum*: creatum est, vel *in æternum* homini, vel *externum*: internum, vel *ad animum* pertinet, vel *ad corpus*. *Quæritur* jam, an *beatitudo objectiva*, i. e. *res que nos beat, essentialiter sit postea, in aliquo bono externo? an in aliquo bono corporis? an in aliquo bono animi? an in aliquo bono creato? an & quomodo sit postea in solo bono increato?*

(a) *Quemadmodum aliud est, quod essentiam hominis constituit, & aliud, quod facit ad ejus integritatem, ira quoque aliud est, quod requiritur ad boni summi essentiam, aliud, quod ad ejus integritatem. Sine Anima aut Corpore homo non est homo. & perit essentia hominis si alterum eorum auferatur, at sine manu aut pede homo adhuc manet homo, sc. manet homo integer, & ablata manu vel pede non tollitur essentia hominis, sed perit ejus integritas; sic sine bonis Animi summum bonum non est summum bonum, & illis ablatis perit hujus essentia, sed sine bonis Fortunæ aut Corporis summum bonum manet summum bonum, verum iis ablatis, summum bonum non manet integrum, & essentia summi boni non amittitur, sed perit ejus integritas, hoc est quod vulgo dicunt, bona Animi faciunt ad esse summi boni, at bona Corporis aut fortunæ ad bene esse.*

(b) *Bona externa vocantur, quæ sunt extra hominem, ut divitiæ, & extra hominis potestatem sunt collocata, unde Gentiles ea vocantur bona fortunæ, quia hæc ab illis fingebarur Dea, quæ talia bona uni concederet, alteri negaret; sed Christiani fortunæ bonum non norunt, quia sciunt omnia bona dispensari à providentia divina, quæ largitur talia bona cui vult, & negat cui vult.*

V. Ut ab imperfectioribus progrediamur ad perfectiora, primo inquirendum est de bonis externis, quæ (a) alii *fortune* vocant, inter quæ præsertim numerantur *divitiæ, honores, gloria* sive *fama*, *principatus* sive *dominatio*, an in iis *beatitudo objectiva* consistat? dicimus, quod non, ob hæc rationes. 1. *Quia* de ratione beatitudinis est, ut sit bonum optimum & perfectum, ex th. præced. & *Aristot.* l. 1. *Eth.* c. 7. & 10, c. 6. *ad Nicomach.* Ergo ex suâ naturâ excludit omne malum, quod ex se est malum, quale est (b) *malum moris*; constat enim inter omnes, malos felices esse non posse: at bona externa ac fortunæ etiam malis communia esse, probari non est necesse: quia etiam à viris malis, & facilius obtineantur, & abundantius possidentur. 2. *Beatitudo*, cum sit bonum perfectum, non solum non poterit communicari homini malo, sed ex suâ naturâ nullo modo esse poterit principium alicujus mali, testante *Aristot.* l. 1. *Eth.* c. 12. *circa finem.* At bona externa quam plurimâ sunt incentiva malorum, quod experientiâ

nimis

nimis quam notum est. Ergo, &c. 3. Beatitude ex suâ naturâ habet quod sit bonum per se sufficiens, nullius alterius indigens, ut passim docet *Arist. 1. Ethic. Nicom. c. 7. l. 10. e. 6. l. 7. Pol. c. 6.* Optimum enim non esset, si alterius extrinseci boni esset indigum: sed bona externa ex sua natura non sunt per se sufficientia, sed indigent quam plurimis aliis bonis, sine quibus nequeunt sufficere: indigent enim corporis incommoditate, animi sapientiâ & virtute, ut bene dirigantur. 4. Beatitude est bonum non dependens à fortunâ & causis externis, docente ipso *Arist. 1. Eth. c. 9. foelix enim (ut ait ipse) per se ipsum & in seipso foelix est, ex eodem Arist. 7. Polit. c. 1. ante finem.* sed bona externa pendent ab externis causis, præsertim à fortuna, unde bona fortunæ vocantur. Quare in iis essentialiter beatitudo non consistit. 5. De ratione beatitudinis est, ut eo sit melior, quo in majore habetur excessu: *Arist. 7. Polit. c. 1.* nam cum non habeat finem, cujus gratiâ sit, nec etiam habebit medium, in quo consistat, sic ut extrema sint vitiosa: sed bona externa habent finem, propter quem expetuntur (sunt enim bona utilia & propter aliud) & præterea ex suâ naturâ sibi vendicant quoddam medium, ita ut vitiosa sint, si illud excedant; quod etiam docuit *Arist. magn. moral. l. 2. c. 3.*

(a) Bona fortunæ dicuntur, quæ Gentiles ascribebant fortunæ, quam volebant ea impartiri huic & non illi; ita, quod unus esset dives, alter non, unus abundaret gloria, alter verò esset contemptus. dicebant à fortuna proficisci: sed Christiani hæc & similia ascribunt Providentiæ Dei, iis enim fortunæ nomen est incognitum.

(b) Malum moris opponitur malo naturæ; illud, est vitium virtuti contrarium, hoc, est defectus aut excessus rectitudinis in natura requisita, uti est cæcitas & gibbus.

Malum moris opponitur malo naturæ & sic dicitur quia malos inducit mores ac contra honestatem, quemadmodum sunt vitia ideo dicta mala moralia; malum naturæ est aliquis naturæ defectus, ut cæcitas, uno verbo, quæ non pugnant adversus bonos mores aut honestatem.

VI. Sed in specie beatitudinem objectivam

non esse sitam in divitiis, sic ostendi potest 1. quia non sui gratiâ, sed propter aliud expetuntur, 1. *Ethic. c. 5. 1. Polit. c. 5. 6. 4. Ethic. cap. 5.* 2. quia homo (a) finis est cui divitiarum: natura enim divitias influit in gratiam hominis: at beatitudo objectiva hominis est bonum ipso homine nobilior, alioquin non posset illum beare. 3. subjacent fortunæ, instabiles sunt, & fallaces, & talis naturæ, ut homine invito facile amittantur. *Quod beatitudo objectiva non sit sita in honore, patet, 1. quia honor exhibetur ut signum & testimonium excellentiæ, & expetitur tantum ut illa excellentia agnoscat: unde honor non est in genere bonorum simpliciter, sed in genere (b) bonorum utilium: testimonium enim excellentiæ ad ipsam excellentiam ordinatur, ut in finem: at beatitudo objectiva consistit in bono simpliciter, & finis est: quare, cum honor non propter se queratur, sed propter virtutis excellentiam, non est bonum optimum homini: & non potest expeti, ut finis, in quo quis quiescat, nisi inordinate & ambitiose; quod enim per se non est bonum, non potest ordinate expeti, ex testimonio *Aristot. c. 2. l. 8. Ethic. Nicom. 2.* Cum honor sit testimonium excellentiæ, quæ est in honorato, (c) honoris natura talis est, ut magis sit in honorante quam in honorato: etenim actus ille testificans excellentiam, est in honorante, & ab eo per se pendet, non vero ab ipso honorato: Ergo honor ipse non solum non potest esse beatitudo formalis (hæc enim formaliter est in ipso beato) sed nec esse potest beatitudo objectiva; quoniam de ratione illius est, ut per proprias ipsius beati operationes & acquiratur & reipsa possideatur; aliàs non esset, nec esse posset, proprium beati: at vero honores æstiquim aliorum actionibus. *Quod beatitudo objectiva non consistat in fama sive gloria vana, sc. quatenus significat claram frequentemque alicujus notitiam cum laude conjunctam, hinc est manifestum, 1. quia gloria, nec haberi potest, nec possideri, per propriam actionem ejus, cujus est gloria, nec realiter potest cum ipso uniri: nam gloria est notitia, consequenter (d) actio immanens, existens in iis, qui excellentiam alicujus, & cognoscunt**

& laudant: in eo vero qui laudatur, solum  
(e) *inest terminative & per denominationem extrinsecam*: at de ratione beatitudinis objectivæ est, ut per ipsam actionem beati & acquiratur & possideatur, quod & statim indicavimus. 2. Beatitudo objectiva, cum sit bonum summum, non est collocanda in passione sed actione: sed gloria passio est; quia ponitur in notitia excellentiæ, non quatenus denominat cognoscentem, sed cognitum: nam gloriosus dicitur, qui cum aliqua formâ & laude est ab aliis cognitus: constat autem

(f) *perfectius esse, cognoscere quam cognosci*: siquidem non cognoscunt, nisi quæ in rebus sunt nobiliora; cognoscuntur autem, quæ in rebus etiam sunt infima. Ergo beatitudo objectiva non est posita in gloria, quæ nihil est aliud quam cognosci ab aliis, quod in homine cognito nullam ponit excellentiam, sed denominationem, ut dixi, tantum externam.

*Quod beatitudo objectiva non consistat in principatu, dominatione, aut potestate mundana, ac civili, ex eo patet. 1. quia (g) mundana potestas & dominatio est ex natura sua ad finem: nam dicit potentiam ad agendum, cujus actio est propter finem, sc. propter bonum populi quod intendit. 2. quia instabilis est & parum constans, à fortunâ dependens & ab hominum judiciis atque opinionibus. 3. quia non potest hominem reddere quietum: est enim plena sollicitudinum & aculeis formidinum subiecta. 4. quia potest quis ea male uti: atqui hæc omnia beatitudini objectivæ, & summo bono, repugnant: Ergo, &c.*

(a) Finis cui, semper est nobilior sine cuius, ut æger est nobilior sanitate; sed hic finis cuius, scilicet Deus, est nobilior sine cui, scilicet homine.

Finis cui dicitur, in cuius gratiam aliquod expetitur, finis cuius dicitur, id quod expetitur; sic finis cuius, est sanitas, finis cui, est æger, sic divitiæ sunt finis cuius, homo, finis cui, quia illæ in gratiam hominis expetuntur: Censetur verò finis cui nobilior sine cuius, nam homo nobilior est sanitate aut divitiis, at verò hic finis cuius, sive id quod expetitur, est Deus, finis cui est homo, homo vero non est nobilior Deo.

(b) Bonum utile, est id quod ad aliud ordinatur tanquam finem; bonum honestum est

ipse finis: tale est summum bonum; ergo. Honor non potest esse summum bonum, quia ordinatur ad aliud, nec est bonum honestum, sed utile, nam refertur in agnitionem excellentiæ tanquam in finem: ideo enim aliquis expetit honorem, ut sic virtus, crudelitio, fortitudo, aut similis præstantia, quam possidet, ab alio agnoscat.

(c) Honor magis est in honorante quam honorato, i. e. magis est situm in potestate honorantis honorem disferre seu agnoscere & celebrare excellentiam & virtutem alterius, quam est in potestate honorati, i. e. qui honorem meretur excellentia suarum virtutum, ut ob illas agnoscat & celebretur; etiam si enim quis vel milles mereatur honorem ob suas virtutes, si tamen alii nolint eas agnoscere aut celebrare, nunquam honorabitur, neque is potest effectum dare, ut suæ virtutes ab aliis vel agnoscantur, vel celebrentur.

Honor dicitur esse magis in honorante, quam in honorato, quia etiam si quis possideat omnium generis virtutes, non est tamen hoc in ipsius potestate, ut ob illas honoretur, sed hoc est totum in potestate honorantis, qui, si velit, alterum ob virtutes honorabit, si nolit, non faciet: ideoque cum non possit quis honorem possidere quando vult, potest autem summum bonum possidere cum vult, sequitur, summum bonum non esse situm in honore.

(d) Actio immanens dicitur, quæ manet intra ipsum agentem, qualis est cognitio, quæ manet in cognoscente: cum ergo Gloria sit cognitio alterius cum laude conjuncta, est in cognoscente istam alterius laudem, non verò in eo qui laudatur, nisi in quantum is qui laudatur est terminus laudis, i. e. in quo laus & cognitio alterius terminantur, unde is qui laudatur dicitur laudari per denominationem extrinsecam, quatenus laudatur ab alio extra se.

(e) Fama seu gloria dicitur terminativa & per terminationem extrinsecam, & inesse ei qui glorificatur, quia gloriosus dicitur & famosus, à gloria & fama, quam alter de ipso celebrat, quæ celebratio in ipso tamen tanquam objecto terminatur passive, ipse enim celebratur.

(f) Quia agere nobiliter, quam pati, ideo cognoscere nobiliter est, quàm cognosci: sed qui laudatur, cognoscitur, qui laudat, cognoscit alterius excellentiam; ergo laus sita est in passione: at beatitudo objectiva non est sita in passione, quia sita est in bono optimo, at qui passio non est bonum optimum, Actio enim est bonum melius.

(g) Potestas mundana est ad finem, quia respicit bonum Reipublicæ: sed Beatitudo objectiva non est ad finem, verum ipse finis.

VII. Sed si (a) bona externa beatitudinem objectivam essentialiter non constituent, anne aliquo modo tamen ad eam pertinent? Stoici hoc olim negarunt, inde moti, quia homo externis bonis nullo modo potest esse bonus, cum tamen ad beatitudinem nihil pertinere possit, quod bonum homini non sit. Peripatetici contra affirmant, quia, etsi bona externa inter bona infimum locum obtineant, boni tamen rationem fortiuntur, si non absolute, per analogiam tamen ad bona per se, quatenus adjuncta sunt ad operandum opera virtutis, quæ sententia est Aristot. 1. Ethic. Nicom. c. 8. ab initio ad finem, & 7. Polit. 1. ubi docet beatitudinem bonis externis indigere, quia illis ad bene operandum plurimum juvatur: itaque beatitudinis quædam quasi particulæ sunt, extrinsecus eam perficientes, non quod sine illis non detur beatitudo secundum se sufficiens, sed quia illis adjunctis beatitudo omni-

bus modis est sufficiens, & ob id aliquomodo perfectior, sed accidentaliter tantum, ut exponitur 1. Ethic. Nicom. c. 7.

(a) Bona externa non faciunt ad esse summi boni, sed ad bene esse, quemadmodum manus & pedes non faciunt ad esse hominis, sed ad bene esse.

Distinguendum est inter esse summi boni, & bene esse; bona fortunæ non faciunt ad esse, sed ad bene esse summi boni, quemadmodum vinum non facit ad esse, sed ad bene esse hominis. 2. inter rei essentiam & integritatem; bona fortunæ pertinent ad integritatem summi boni, sed non ad essentiam ejus, nam sine illis summum bonum esse potest, quemadmodum manus ad integritatem hominis pertinet, non essentiam, quia homo cui amputata est manus non quidem est homo integer, est tamen homo essentialiter, quia habet materiam & formam suam.

## DISPUTATIONUM PRACTICARUM

## TERTIA

## DE

## SUMMO BONO.

## THESIS I.

Beatitudinem objectivam non consistere in bonis externis, aut Fortunæ, disputatione præcedenti fuit ostensum; sequitur, ut eam non esse sitam in bonis internis, vel corporis, vel animi, porro ostendamus. (a) Per bona vero corporis, intelligimus, non tantum sanitatem, pulchritudinem, virium robur, quæ sunt bona corpori propria, sed (b) & vite longævitatem, quod est bonum animæ vegetativæ, & actiones omnes sensuum, tam externorum quam internorum, & voluptatem sensibilem, quæ sunt bona animæ sensitivæ: per bona vero animi intelligimus bona animæ intellectivæ ac rationalis.

(a) Sub bonis corporis dicuntur comprehendi bo-

na animæ vegetantis, & sentientis, quia hæc duæ animæ ita à corpore dependent, ut extra corpus nec fieri, nec esse, nec operari valeant: at vero bona animæ rationalis referri nequeunt ad bona corporis, quia anima Rationalis non dependet à corpore, nec dum fit, nec dum est, nec dum operatur.

(b) Bona animæ vegetantis & sentientis, vocantur bona corporis, quia istæ duæ animæ in operando, & eo quod sibi bonum est acquirendo, dependent à corpore, quia sunt formæ materiales, quæ omnes à materia in qua sunt in operando dependent.

II. Quod beatitudo objectiva non sit posita in bonis corporis jam relatis, facile probari potest, 1. quia bonis & malis communia sunt, & instabilia sunt, & voluntati nostræ non sub-



Jaçant, sed adveniunt sæpissimè, nobis, vel nolentibus, vel non cooperantibus. 2. quia hæc bona homini cum bellis sunt communia, in quibus perfectiori sæpe modo reperiuntur: nam hominem superant multa animalia, tum vitæ duratione, tum corporis viribus, tum velocitate, sensuum acumine &c. at foelicitas summa seu beatitudo objectiva est bonum homini proprium. *Arist. 1. Eth. c. 7.*

III. Sed speciatim beatitudinem objectivam non consistere in voluptate sensibili; hinc manifestum est. 1. quia nulla delectatio sensibilis potest esse finis: at beatitudo objectiva secundum se est finis. Ergo. Probatur major, ex ipsa naturâ delectationis sensibilis, quæ est generatio seu motus & acquisitio alicujus, quod est sensibili naturæ conveniens, vel est cum tali generatione & motu, *Arist. 7. Ethic. c. 12.* itaque oritur hæc voluptas ex concupiscentiâ alicujus, quod conveniat naturæ: unde supponit in naturâ sensibili deficere aliquid bonum conveniens naturæ, quod per generationem motumve acquiritur: quare consequitur proprie bonum, per generationem motumve, acquisitum. At vero, quod consequitur id, quod est finis, non potest esse finis. Deinde quamvis operationes sensitivæ essent propter delectationem sensibilem, ipsa tamen delectatio sensibilis secundum naturæ ordinem ordinata est ad alium finem, ut bene advertit & argumentatur *Aquinas sum. contra Gentiles l. 3. c. 27.* verbi causa: delectatio ex cibo & potu ad conservationem corporis ac vitæ ordinatur: at vero quod non propter se est, sed propter aliud, ad quod ex naturâ sua ordinatur, non potest esse finis, ne dum ultimus. 2. Summum hominis bonum cum sit quid optimum, non potest consistere nisi in illo bono, quod ad partem hominis nobilissimam spectat: ita enim fiet, ut tale bonum homini conveniat, quatenus est homo: tales autem non sunt voluptates corporeæ, cum conveniant homini secundum partem sensitivam, (a) quæ in homine inferior est. (b) Plura argumenta videantur apud *Aquinas. loc. cit.*

(a) Anima vegetans & sentiens Scholasticis dicitur pars inferior in homine, Anima rationalis dicitur pars superior.

(b) Pars inferior dicitur operatio sensitivæ & vegetativæ animæ.

IV. Si beatitudo objectiva non consistat in bonis corporis, an ergo in bonis (a) animæ, i. e. animæ rationalis aut intellectivæ, ea est sita? sed ne hoc quidem dicendum. Nam si beatitudo objectiva sit aliquid bonum animæ, vel esset ipsa animæ essentia, vel aliquid animæ, nimirum, vel potentia, vel habitus, vel actus, vel voluptas: Sed nihil horum est beatitudo objectiva. Ergo. Minorem probabimus per partes singulas: ac I. quod beatitudo objectiva non sit posita in animæ essentia, facile probatur, quoniam anima non potest beare, ut est forma dans homini esse humanum: sic enim homo omnis esset beatus, quam diu esset: at hoc est absurdum. Ergo. II. quod beatitudo objectiva non sit sita in potentiis aut habitibus animæ, hinc manifestum est, quia tam potentia quam habitus non possunt esse ultimus finis: ordinantur enim ad aliud tanquam ad finem, cum sint propter operationem: potentia propter operationem simpliciter, habitus propter operationem faciliorem. Sed hic paulo specialius ostendendum est, beatitudinem objectivam non esse sitam in habitu virtutis contra (b) Stoicos Philosophos. Nihil est manifestius quam possessionem virtutis esse propter usum, habitum propter actionem; nec enim justus laudatur, nisi quia justitiam exercet, (c) nec fortis, nisi quia fortiter, cum opus est, pugnat: itaque actiones virtutis sunt ipsa virtute potiores: at summo bono nihil est potius: in virtute ergo per se spectatâ, vel in nudo ejus habitu, beatitudo objectiva consistere nequit.

(a) Anima & animus sic distinguuntur in Philosophia, ut anima significet, tam inferiorem, quam superiorem partem in homine, i. e. tam vegetantem & sentientem, quam rationalem animam; sed animus non significat animam vegetantem & sentientem, sed partem tantum immortalem in homine, animam scilicet rationalem, nisi quod quidam Philosophorum, qui virtutes collocant in appetitu sensitivo, eum vocaverint animum, ut cum dicunt, mores & virtutes animi; sed nos hic, cum loquimur de bonis animi, utroque sensu accipimus.

(b) In eo

(b) In eo est sita beatitudo objectiva, quod non est propter aliud, quia summum bonum est propter se tanquam finis ultimus, sed habitus virtutis est propter aliud, nempe propter actionem, ad quam ille habitus est ordinatus, omnis enim habitus dirigitur ad actionem aliquam vel bene vel male exercendam: Virtutis habitus ad bene exercendam; ita Fortitudo est ad bene pugnandum, Temperantia ad bene utendum cibo & potu &c. ergo nudus virtutis habitus absque exercitio actionis propriae non est summum bonum, quia virtus sola non est propter se, sed propter actionem, ad quam refertur, quae si absit, virtus quidem bonum est, sed non sufficiens, nec perfectum: at summum bonum est perfectum & sufficiens.

(c) Vulgo dicunt, non adjectiva sed adverbialia faciunt viros bonos, aut, barbare, virtuosos: ideoque qui tantum in se possidet virtutis habitum & eius actum non exercet, vix est ut *εὐτυχῶς* seu virtuosus dici possit; neque enim fortis dicendus est, aut liberalis, etiamsi utriusque virtutis habitum in se possideat, si non, cum opus est, aut fortiter pugnaverit, aut stipem egeno porrexerit; sic in virtutibus aliis.

V. Hoc ergo reliquum est, ut videamus, an beatitudo objectiva in operationibus animae sit sita? Aristoteles quidem ubique locorum docet, felicitatem positam in operatione secundum virtutem. 1. *Ethic. c. 7. l. 10. c. 6. l. 1. Magn. Moral. c. 3. 4.* & alibi. Aristotelem vero agere de beatitudine objectiva, satis patet ex iis, quae inveniuntur *cit. c. 6. l. 10. Ethic.* ubi inter alia sic scribit. *Operationes autem eae sunt per se appetibiles, à quibus nihil praeter operationem quaeritur; tales autem videntur esse actus ii, qui à virtute proficiuntur: honesta namque studiosaque agere, ex iis est, quae per se experuntur. Quae verba satis significant, ipsum  $\tau\acute{o}$  agere honesta, ipsumque vivere secundum virtutem, esse objectum, quod nos reddit felices & beatos: cum vero operatio secundum virtutem sit operatio animae intellectivae (exigit enim  $\omega\sigma\alpha\iota\sigma\tau\acute{o}\nu$ , & alioquin caderet in Bruta) omnino in aliqua animae intellectivae operatione ponenda videtur felicitas, ex mente saltem Aristotelis in ea ponitur: nos tamen non dubitamus, contra Aristotelis mentem, cum Aquin. *summ. Theol. prim. secund. part. quaest. 2. art. 7. & cont. Gentil. l. 3, c. 34. &**

sanioribus Scholasticis, asserere, ultimam hominis felicitatem non consistere in actibus secundum virtutem moralem, adeoque nullam animae intellectivae seu rationalis, operationem esse, aut esse posse, objectum nostrae beatitudinis, quod sic probamus.

VI. (a) Omnis operatio animae intellectivae, seu rationalis, vel est intellectus, vel voluntatis: neutrius vero operatio, potest esse beatitudo hominis objectiva finisque ultimus: nam animae intellectivae operatio, vel est actio intellectus speculativi, vel est actio intellectus practici, simul & voluntatis, quae intellectus practici actionem solet sequi: at neutra est gratia sui, sed utraque gratia alterius: scilicet, utraque est propter objectum, quod est tanquam causa finalis omnium actionum immanentium: ac licet non usque adeo haec sententia placeat *Suarezio Metaph. disp. 12. sect. 7. n. 17.* est tamen verissima, si fit sermo & intelligatur de (b) *sine operis*, ad quem ab auctore naturae actus est institutus: sic & intellectus & voluntatis operationes ex sua natura à Deo institutae sunt, ut objecta intelligibilia & volibilia cum hisce potentiis uniantur: nam cum res nulla possit attingi, aut à potentia, cognitiva, aut appetitiva, nisi unicuique illarum in ratione termini uniantur; institutor naturae Deus instituit in utraque potentia actionem, per quam res cognoscenda & volenda uniretur, tum intellectui, tum voluntati: itaque simpliciter non sunt sui gratia istae actiones, sed ex natura sua sunt propter objectum: at beatitudo objectiva debet poni in tali bono, quod ex se, non alterius, sed sui gratia sit.

(a) Si actio virtutis sit beatitudo nostra objectiva, erit actio vel intellectus speculativi, vel practici, vel voluntatis: omnis enim actio virtutis ad aliquam ex his tribus referri debet: sed nulla istarum trium actionum est id quod nos beat, quamvis possit dici esse id quo beatimur. Intellectus speculativus dicitur, qui & quando versatur tantum in contemplatione veri, practicus, qui & quando versatur in cognitione boni, voluntas est facultas animae rationalis, quia appetit: sed quod nulla harum trium actionum, sive sit intellectus speculativi, sive practici, sive voluntatis, sit res quae nos beat, hinc

hinc patet, quia omnis etiam actio refertur ad aliud, ad objectum scilicet. in quod tendit, ideoque nulla est finis ultimus: sed beatitudo objectiva, sive res quæ nos beat, non tendit in aliud, estque finis ultimus absolutè.

(b) Finis operis dicitur finis ipsius rei seu actionis ad quem ex natura sua destinatur, sic objectum omne potest dici finis operis, quia ad illud acquirendum & tanquam scopum assequendum ex natura sua, potentia, habitus aut actio destinatur: finis operantis dicitur, quem agens intendit ex peculiari consilio. Sic finis operis in physica est simpliciter explicare corpus naturale, & scopus ejus ad quem collinat, illud objectum explicatum dare: sed finis operantis, i. e. physici, potest esse, cognitione corporis naturalis accepta uti ad medicandum, qui est scopus agentis peculiaris, nec à physica proponitur aut exponitur: hic finis vulgo dicitur ultus.

Finis operis est illud, quod per Actionem acquiritur, & ad quod Actio natura sua tendit.

VII. Sed in specie, actiones intellectus speculativi non esse beatitudinem objectivam, inde est manifestum, quod subordinentur actionibus intellectus practici & voluntatis: at beatitudo objectiva debet esse finis ultimus. Sed enim, dicit aliquis, non scire, non contemplari, actiones intellectus speculativi, expetuntur, non alterius, sed sui gratiâ: Ergo sunt beatitudo objectiva. Respondemus, ex th. 6. quia operationes speculativæ ab Autore naturæ institutæ sunt propter objectum cognoscendum, quando dicuntur illæ esse tantum sui gratiâ, intelligitur quidem, illas non esse propter finem alium operantis, sed non tollitur, quo minus sint propter (a) finem operis, non scire enim & contemplari sunt propter objectum scibile & contemplabile: nam cum cognitio sit alicujus cognitio, non potest cognitio appeti, nisi & objectum appetatur, & quia actio est propter objectum, prius haud dubie expetitur actio, posterius objectum, & actio propter objectum: Deinde si beatitudo objectiva consisteret in contemplatione, non ista foret contemplatio rei cujuslibet, sed haud dubie objecti præstantissimi; (b) at contemplatio objecti præstantissimi nunquam seipsa absolvitur; sed ex se tendit in actum voluntatis: fieri enim non potest ut contemplationem

objecti dignissimi, præstantissimi, altissimi; sc. Dei, non comitetur ejusdem objecti amor.

(a) Finis operis est illud, sive objectum sive effectum, quod per Actionem acquiritur, & ad quod actio ex natura sua tendebat, ita contemplatio est propter verum, ut illud cognoscatur: quandoquidem autem objectum differt ab actione, recte dicitur actio esse propter aliud, cum dicitur esse propter objectum. Finis operantis est, quem operans sibi intendit, & qui sequitur ex destinatione operantis. Contemplatio si referatur ad contemplationem, & spectetur ut finis operantis, est ejus respectu finis ultimus in Philologia speculativa, si spectetur respectu objecti quod est verum, non finis est, nedum ultimus, sed medium ad finem.

(b) Tanta est connexio actionum intellectus & voluntatis, ut se invicem perpetuo comitentur: nam tantum diligimus, qui est actus voluntatis, quantum intelligimus, qui est actus intellectus, & ignoti nulla cupido: verum actus intellectus refertur ad actum voluntatis, non contra.

VII. Verum, nec actiones practicas in specie esse beatitudinem objectivam, facile probatur: Ratio 1. quia non sunt per se expetibiles, sed propter aliud, quod late probat ipse Aristoteles c. 7. l. 10. Ethic. ubi ostendit, (a) operationes politicas, quibus bonum commune ordinatur, & bellicas, quibus bonum commune defenditur, non esse propter se, sed propter aliud; & inde sumit argumentum, quo probet cæteras alias actiones practicas non propter se sed propter finem expeti, quod hæc omnium aliarum longe præstantissimæ propter aliud expetantur. Sed specialissime actiones virtutum moralium non esse beatitudinem objectivam, sic non male concludit Aquin. loc. cit. contra Genil. Ratio 2. Omnes morales operationes sunt ordinabiles ad aliud: sic actiones fortitudinis, quæ in bello liquent, ordinantur ad victoriam & pacem: stultum enim foret bella geri propter se; actus justitiæ ad servandam concordiam inter homines, ut unusquisque quiete, quod suum est, possideat: ad beatitudinem objectivam non est ad finem ulteriorem ordinabilis; est felicitas enim summa & finis summus: Ratio 3. Præterea cum actiones virtutum moralium versentur, tum circa

circa *res externas* (b) quæ in usum hominum veniunt, tum circa moderandos (c) *partis inferioris* & sensitivæ affectus, ac pars sensitiva fit propter perficiendum opus animæ intellectivæ, quis non videt, actiones virtutum moralium expeti, non propter se, sed, vel propter usum in vita humana, vel propter bonum animæ intellectivæ? scil. ut, affectibus per virtutum moralium actiones bene ordinatis, & mens expeditius possit incumbere contemplationi & animus ferri promptius in amorem objecti præstantissimi jam cogniti. Quare omnino concludimus, beatitudinem objectivam non consistere in operatione virtutis, contra *Aristot.* nec in ulla operatione animæ intellectivæ.

(a) Quia omnes operationes & actiones morales & practicæ ordinantur ad aliud: sic actiones Fortitudinis, Temperantiæ, ordinantur ad Pacem & Victoriâ; Temperantem & honestam vitam.

(b) Res externæ sunt: V. C. pecuniæ, cibi, & potus, sumptus & mercimonia.

(c) Pars inferior animæ in homine, dicitur omnis operatio animæ sensitivæ ac vegetativæ, quemadmodum operationes animæ Rationalis dicuntur pars superior animæ.

IX. Sed nec in voluptatè animi consistere beatitudinem objectivam, hoc argumento probat *Aquin. pr. sec. Quæst. 2. art. 2. sum. Theol.* In unaquaque re, aliud est, quod pertinet ad essentiam ejus, sc. ut illam constituat, aliud, quod est proprium accidens ejus; sicut aliud est, esse rationale, aliud, esse risibile, in homine: sed omnis voluptas animi est quoddam accidens & proprietas consequens beatitudinem, vel aliquam beatitudinis partem; nam ex eo delectatur aliquis, quia habet aliquod bonum, vel in re, vel in spe, vel in memoria: quod bonum, si est perfectum, est ipsa beatitudo objectiva. Ergo ipsa delectatio, quatenus talis, non est beatitudo objectiva: nam si delectatio sit proprietas, quæ consequitur beatitudinem objectivam, præsertim acquisitam, utique ipsa in se non poterit esse beatitudo objectiva: alioquin daretur delectatio ipseus delectationis ex bono acquisito, & processus in infinitum, quod est absurdum. Atque ita beatitudinem objectivam non consistere in bonis internis ipsius hominis, sive corporis, sive animæ, hac disputatione fuit ostensum, sicut eam non consistere in bonis externis, seu fortunæ, priori fuerat demonstratum.

## DISPUTATIONUM PRACTICARUM

## QUARTA,

## DE

## SUMMO BONO.

## THESIS I.

**B**ona, quæ Hominem perficiunt, sunt in duplici differentia: quædam enim illum perficiunt, eo quod re ipsa in ipso existant aut ab eo possideantur; alia, quod ab ipso sint cognita & amata: prioris generis sunt bona, tum animi, tum corporis, quæ interna vocavimus, tum fortunæ, quæ externa diximus: posterioris generis sunt entia omnia, tam sensibilia quam intelligibilia, quatenus cadunt sub speculationem intellectus & sub amorem voluntatis: Egimus huc usque de bonis prio-

ris ordinis, & in nullo eorum Beatitudinem objectivam collocavimus: reliqua sunt bona posterioris ordinis, quæ cum perficiant quoque hominem, ut sunt objecta cognita & amata, ulterius inquirendum est, an in illis Beatitudo objectiva sit collocanda? Et cum horum bonorum, quædam sint creata, quoddam increatum, ut Deus, quæritur, an in bonis creatis, an vero in bono increato, objectiva Beatitudo consistat?

II. Quod Beatitudo objectiva non consistat in ali-

in aliquo bono creato, quatenus cadit sub intelligentiam & volitionem, facile probari potest: quia beatitudo objectiva est summum bonum & ultimus finis; at nulla res creata est summum bonum aut ultimus finis: non summum bonum, (a) quia omnis res creata, sicut habet entitatem participatam ab alio, ita etiam habet participatam bonitatem: at talis bonitas non est summa: non finis ultimus, quia omnis res creata, sicut habet causam efficientem, à qua est, ita & finale, ad quam refertur, ideoque non est finis ultimus. Sed hæc nostra assertio firmissime probatur ex natura objecti (ut loquuntur *Scholastici*) beatifici; quod cognitum, est verum omnium maxime perficiens intellectum; & quod volitum, omnium plenissime satiat voluntatem: tale verum cognitum, non est res creata, quia habet veritatem participatam, quæ non est ultima perfectio intellectus; & tale bonum volitum non est res creata, quia habet bonitatem participatam, quæ non plene satiat voluntatem. Hæc ratio est desumpta ex *sum. Theol. Thom. Aquin. pr. sec. quæst. 2. art. ult. & quæst. 3. art. 7.* quæ quia est efficacissima, non nihil eam explicabimus.

(a) Ens aliud est per essentiam, aliud per participationem. Per essentiam, quod entitatem suam à nullo habet, estque solus *Deus*: per participationem, quod entitatem suam participavit ab alio, scilicet *Deo*, estque omnis creatura; ita quoque Bonum est aliud per essentiam, quod bonitatem suam non habet aliunde, ut *Deus*, aliud per participationem, quod eam habet à *Deo*, ut *Creatura*. Hinc liquet solum *Deum* esse summum bonum, & non *Creaturam*: sic quoque & verum dicitur per essentiam, quod veritatem obtinet ex natura sua, ut *Deus*, & per participationem, quod veritatem suam, qua vere est id quod est, accipit aliunde, scilicet à *DEO*, estque *Creatura*; nam hæc est aurea Regula, *DEUS* est causa omnis entitatis, veritatis, & bonitatis in creaturis, unde nulla *Creatura* est summe vera, aut summe bona, *DEUS* enim & semper & magis verus est, & magis bonus: quia, propter quod unumquodque est tale, illud ipsum est magis tale: sed *Creatura* sunt veræ & bonæ propter & per *Deum*: ergo *Deus* est magis verus, & magis bonus; consequenter, solus *DEUS* est summe verus, & summe bonus, ideoque solus est *Beatitudo* nostra objectiva.

III. (a) *Objectum beatificum, quatenus tale est*, ex natura sua non tantum perficit voluntatem, ut est quoddam bonum, sed & perficit intellectum, ut est quoddam verum: hoc supposito sic procedimus. *Beatitudo* objectiva, in quantum est cognita, non potest consistere in vero, quod est tale per participationem, sed in eo, quod est verum per essentiam: Atqui nulla creatura est vera per essentiam, sed omnis est vera per participationem. Ergo in nulla creatura potest consistere beatitudo, ut cognita. Minor certa est, quia, ut creatura habet entitatem participatam, ita & veritatem: nam veritas entitatem sequitur. Major probatur: quia beatitudo objectiva, sicut ex sua natura habet, quod non per aliud sed per se beat, ita rationem beandi & perficiendi intellectum non ab alio habet, sed à se: ac proinde rationem veri, sub qua perficit intellectum eumque beat, non ab alio participat, sed à se habet: alioqui non per se sed per aliud bearet: at hoc dici non debet: quia id, quod est tale per aliud, necessario reducitur ad id, quod per se est tale. Pariter beatitudo objectiva, in quantum est volita, non potest consistere in bono, quod est tale per participationem, sed in eo quod est bonum per essentiam: (b) *atqui nulla creatura est bona* per essentiam, sed omnis est bona per participationem. Ergo in nulla creatura potest consistere beatitudo objectiva, ut volita. Minor certa est, quia ut creatura habet & entitatem, & veritatem, ita & bonitatem participatam: nam & bonitas entitatem sequitur. Major probatur: quia objectiva beatitudo, sicut ex natura sua, non per aliud, sed per se beat, ac sic beat ac perficit intellectum; pari modo beat ac perficit voluntatem: ideoque rationem boni, sub qua voluntatem perficit ac beat, non ab alio participat, sed per se habet. Concludimus ergo, nullam rem creatam posse esse beatitudinem objectivam, ut cognitam vel volitam, quia nec intellectum nec voluntatem plene ac perfecte perficit. Nihil ergo restat aliud, quam ut *beatitudo objectiva constituatur in ente increato, Deo solo*; quod ex inductione jam clarum est. Nam beatitudo objectiva non consistit in bonis externis fortunæ, ut fuit ostensum in



*disp.* 2. nec in bonis internis animæ, vel corporis, ut fuit probatum *disp.* 3. nec in ullo bono creato, vel cognito, vel volito, ut *hac disp.* nunc convicimus. Ergo in solo consistit Deo, quia nihil amplius est reliquum.

(a) Objectum beatificum, i. e. quod hominem facit beatum, homini est proprium: illud vero homini est proprium, quod ei convenit secundum partem superiorem, animam scilicet rationalem, quia corpus & animam vegetantem ac sentientem habet communia cum rebus aliis, sed animam rationalem non item; quod vero ei convenit secundum animam rationalem id ei competit secundum intellectum & voluntatem: ergo objectum beatificum hominem beare nequit, nisi & intellectu & voluntatem perficiat, ideoque debet esse, & summe verum, & summe bonum.

(b) Ens vulgo dividitur, in ens per essentiam, & ens per participationem: prius dicitur, quod entitatem suam à nullo habet, estque solus Deus: posterius dicitur, quod entitatem habet ab alio participatam, estque omnis creatura: sic dividitur quoque, & verum & bonum; itaque Deus & est ens, & verus, & bonus per essentiam, quo sensu Christus dicit, Pater meus solus est bonus: Creatura est ens, & vera, & bona per participationem, quo sensu dicitur, quod Deus omnia viderit quæ fecerat, & erant valde bona.

IV. Deus ergo beatitudo hominis est *objectiva*, sive objectum, quod beat: sed in quo *nunc consistit beatitudo formalis*, sive id, quo objectum, quod beat, fit nostrum? duas enim beatitudinis quasi partes integrantes fecimus, *disp.* 2. *objectivam* & *formalem*. Ommissis aliorum sententiis, dicimus, *Beatitudinem formalem consistere in eo, quo Deus nostra beatitudo objectiva nobis objective conjungitur*: Deus enim seipso non potest nos perficere, nisi ut objectum: at non potest Deus nobis objective conjungi nisi per operationem. Ergo *Beatitudo formalis consistit in operatione*. (a) *Verum enimvero cum operatio sit multiplex, alia vitalis, alia non vitalis, alia transiens, alia immanens: Quæritur, in qua operatione consistat beatitudo formalis? Respondemus, in operatione & vitali & immanente*: atque hoc utrumque ex *Arist.* probari potest. Primum, cum beatitudo naturalis in vivendo consistat, docente *Arist.* l. 1. *Magn. Moral.* c. 4. ubi post multa ita

concludit; Ergo, & feliciter vivere, & felicitas in vivoendo est: imo, cum sit vita quædam beata, ex testimonio *Arist.* 9. *metaph.* c. 9. *text.* 16. in fine, ubi ait, *felicitas vita quædam est*. Et 10. *Ethic.* c. 6. *text.* 26. *lib.* 1. *Ethic.* ad *Eudemum*, post principium, & alibi; utique beatitudo consistit in ultima perfectione vitali; at hæc est operatio: nam ex *Arist.* 2. *de Anim.* c. 2. *text.* 13. *idem est vivere, quod operari*: quin etiam operatio vitalis non solum est ultima perfectio viventis, sed etiam perfectissima, quod ex eodem *Arist.* colligere est, 2. *de Cælo*, c. 3. t. 17. ubi sic scribit *Eorum quodque, quorum est opus, operis ipsius esse gratia constat*: sensus est; *unumquodque eorum, quorum est opus; i. e. quæ alicujus operis sunt activa, esse gratia ipsius operis constat, i. e. constat esse activa gratia ipsius operis*. Quare actus primus vitæ (sive potentia sit, sive habitus) ex sua natura est gratia actus secundi vitæ, tanquam finis. Alterum; quod beatitudo formalis sit actio immanens, sic probatur ex *Arist.* beatitudo formalis est operatio in suo genere perfectissima, 10. *Eth.* c. 7. operatio autem immanens præstantior est transeunte: est enim propter se, 1. *Metaph.* c. 1. 10. *Eth.* c. 7. 8. cum tamen actio transiens, non propter se sit, sed propter productum, 1. *Eth.* c. 1. *text.* 3. Ergo beatitudo formalis non est operatio transiens, sed immanens. Deinde, beatitudo formalis est operatio, quæ manet in beato operante, 1. *Magn. Moral.* c. 1. & 9. *Metaph.* c. 9. t. 16. operatio autem transiens non manet in operante, quod notum est. Et quid multis? Beatitudo formalis est quædam vita, ut jam vidimus: at operatio vitalis, non est transiens, sed immanens. Ergo &c.

(a) Operatio vitalis dicitur, quæ oritur à principio vitæ; i. e. ab anima aliqua, sive vegetante, sive sentiente, sive rationali, ut, crescere, intelligere, sentire; non vitalis dicitur, quæ oritur à principio non vivente, ut, in terram prolabi, oritur à forma mixti in corpore; & non ab aliqua anima, principio vivente: operatio immanens est, quæ manet in ipso principio operante, sicuti visio manet in ipso oculo vidente: transiens dicitur, quæ extra principium operans in alio subiecto recipitur, sicuti calefactio extra ignem recipitur in aqua.

Operatio alia est vitalis, alia non vitalis: vitalis dicitur, quæ oritur à principio vitæ, i. e. Animâ, seu vegetante, seu sentiente, seu rationali, uti est nutritio, visio, intellectio: non vitalis, quæ oritur à principio, quod non vivit, uti est Solis motus & Elementorum, nam nec Sol nec Elementa vivunt. Operatio alia est Immanens, alia transiens: Immanens dicitur, quæ manet in ipsa causâ efficiente, à qua proficiscitur, uti est, Intellectio, quæ manet in intellectu: Transiens est, quæ extra causam efficientem abit in rem aliam, ut Cælectio, quæ extra ignem abit in aquam.

V. Sed enim, si beatitudo formalis sit operatio vitalis & immanens, ulterius queri potest, utrum sit animæ vegetativæ, an sensitivæ, an rationalis? Quod non sit animæ vegetativæ, illud quidem extra omne est dubium; quia illa non potest esse principium humanæ & moralis operationis; cum sit omnino expers rationis: sed nec sita est formalis beatitudo in aliqua operatione animæ sensitivæ; (a) quæ rationalis quidem non est per essentiam, est tamen per participationem: quia operatio sensitiva non potest nobis conjungere nisi bonum sensibile: at tale non est summum bonum, ut ante vidimus. Ergo, &c. Deinde formalis beatitudo ponenda est in operatione naturaliter perfectissima, 1. *Eth. c. 2. & 5. 10. Eth. c. 6.* At operatio sensitiva, quæcumque illa sit, non est perfectissima: nec ex parte principii, quia est ab anima sensitiva, quæ est minus nobilis, quam rationalis: nec ex parte objecti, quia terminatur ad (b) bonum sensibile, quod est longe inferius bono intelligibili. Denique beatitudo formalis non potest nobis esse communis cum brutis: nam convenit soli homini, 1. *Eth. c. 9. t. 45. & 10. Eth. c. 8. t. 30.* Atqui operatio sensitiva etiam brutis convenit. Ergo beatitudo formalis consistit in aliqua operatione vitali & immanente, quæ conveniat soli homini & quidem quatenus est rationalis: talis est operatio intellectus & voluntatis: in utraque ponimus beatitudinem formalem, quod ulterius est explicandum.

(a) Anima rationalis, dicitur rationalis per essentiam, quia ejus essentia in ratione est sita, & per rationem definitur: anima sensitiva, quæ quidem est irrationalis in se, atque essentia sua,

dicitur tamen rationalis participative, quia subest in operationibus suis imperio animæ rationalis, nam videmus, appetimus, loco nos movemus, cum volumus ac judicamus: sed anima vegetans, nec per essentiam, nec per participationem, est rationalis, nec enim nutrimur, nec crescimus, nec nostri similem prolem generamus, cum & volumus & judicamus.

Anima humana, quæ hominem constituit, intellectu ac voluntate est prædita: est Rationalis per essentiam, quia ejus natura talis est, ut, si non fuerit ratione prædita, ne quidem Anima sit futura, sed Anima sentiens. In homine dicitur Rationalis per participationem, quia, in quantum subest *Rationis Imperio* ac ductui ac didicimini, aliquo modo particeps sit *Rationis*: sensitiva Anima Bruti nullo modo particeps est rationis, quia non subest alicui Animæ Rationali.

(b) Bonum sensibile, est bonum jucundum, aut utile, quia utrumque sensu percipitur: Bonum intelligibile, est bonum honestum, quod sola ratione intelligitur.

VI. Dicimus igitur, beatitudinem formalem essentialiter constitui & integrari ex actione intellectus & voluntatis: illam vocant vulgo beatitudinem contemplativam; hanc activam. Hæc divisio sumitur ex *Arist. 10. Eth. c. 7. 8.* explicant eam *Conimbric. in Eth. disp. 3. quæst. 3. art. 2. Fonsæc. 1. Metaph. c. 1. quæst. 1. sec. 6.* sed non eodem modo. *Conimbricenses* volunt duas illas beatitudines esse duas species, ita ut utraque per se & ratione sui veram habeat rationem beatitudinis. *Fonsæc* aliter philosophatur, & docet, duas illas beatitudines esse partes integrantes unam essentiam unius totalis beatitudinis: quæ explicatio nobis magis arridet: (a) quia neutra se sola potest beare; sed utraque simul ad beandum est necessaria: Ergo utraque ad beatitudinem formalem pertinet tanquam pars unius beatitudinis, ex utraque integratæ. Atque hæc explicatio ab ipso *Arist.* confirmatur, qui, *libros de moribus ad Eudæmum* concludens, docet, omnes actiones nostras, omniaque studia, rerumque possessiones tunc judicandas esse meliores, quando magis adjuvant & faciunt ad Dei cognitionem & cultum; deteriora autem censerentur, quæ nobis impedimento fuerint. Ex quibus *Aristotelis* verbis, ulterius liquet, (b) *Beatitudinis formalis partem contemplativam* consistere in

*Dei cognitione, activam in ejus cultu, quatenus nempe & cognitio & cultus Dei naturæ lumine ac viribus obtineri potest: nam hæc omnia procedunt de beatitudine naturali; quod in alia disputatione priore est monitum.*

- (a) Cum genus dividitur in species, tota natura generis est una tota in altera specie, ut, tota natura Animalis est in homine, tota in Bruto; at cum integrum dividitur in membra, non invenitur tota natura integri in unoquoque membro, sed partim in uno, partim in altero, sic tota natura Corporum non est in capite, nec tota in pede, sed partim in capite, partim in pede, partim in reliquis membris: summum quoque bonum non totum existit in Beatitudine objectiva, nec totum in formali, sed partim in illa, partim in hac, nec enim Deus, Beatitudo objectiva, nos beat, nisi per beatitudinem formalem, Actionem nostri intellectus & voluntatis, fiat noster; ideoque hæc Beatitudinis divisio est non generis in species, sed integri in membra.
- (b) Pars contemplativa beatitudinis formalis, consistens in cognitione Dei naturali, accepta per lumen naturæ, ex libro naturæ, acquiritur per perfectissimam virtutum intellectualium scientiam, sapientiam, quæ est habitus contemplativus, versans circa objectum præstantissimum, puta Deum: altera pars consistens in cultu Dei naturali instituto secundum legem naturæ, ex libro scripturæ, acquiritur per perfectissimam virtutum moralium scientiam, pietatem, quæ docet Deum naturaliter cognitum, colere, venerari, amare.

VII. Beatitudinem formalem, partim esse collocandam in operatione intellectus, partim in operatione voluntatis, ex eo liquet, quia ad perfectam possessionem objecti beatifici, seu beatitudinis objectivæ, Dei, requiritur, & perfecta ejus speculatio & perfectus amor (perfectus, sc. naturaliter, quantum natura hominis in via, i. e. vita, permittit) dum enim Deum Deique proprietates speculamur, Deo conjungimur: dum cognitum amamus, intime ei unimur: at speculatio actio est intellectus & amor voluntatis. Ergo, &c. Atque hæc contra *Thom. Aquin. sentimus*, qui in *Summ. Theol. pr. sec. quæst. 3. art. 4. & contra gentes l. 3. c. 25. 26.* Beatitudinem formalem in solo actu intellectus (intelligere Deum) non item in actu voluntatis collocat. At vero,

si sententia *Aquin.* sit vera, sequitur, Dæmones beatitudine formali esse beatos, quia in ipsis altissima Dei cognitio naturalis reperitur: præterea & illi erunt beati, qui Deo sunt maxime invisæ, quia in illis esse potest & sæpe est profundissima Dei speculatio: at hoc est contra *Aristotelem*, qui 10. *Eth. c. 8. ad finem* ait diserte, *eum, qui vere & essentialiter est felix, esse amicissimum Deo.* Sentimus quoque hæc contra *Melch. Canum loc. theol. l. 9. c. 9* alioque, qui beatitudinem formalem ponunt in solo actu voluntatis, quæ sententia, præterquam quod sit contra *Aristotelem* ubique fere beatitudinem in speculatione collocantem, etiam rationi repugnat: Nam non potest existere amor Dei, nisi jam ante præcesserit ejus contemplatio: quippe actus voluntatis semper præsupponit & includit actum intellectus; alioquin voluntas non foret potentia rationalis. Nos ergo Beatitudinem formalem ponimus; ex parte intellectus, in perfectissima cognitione, quæ de Deo ex creaturis haberi potest lumine naturæ: ex parte voluntatis, in amore Dei naturaliter cognitivi, (a) qui amor non est concupiscentiæ, sed amicitie: Sed in utra actione, intellectus an voluntatis, principalis ponitur beatitudo formalis? Ad hoc responderi nequit, nisi prius constet, an actio intellectus sit nobilior actione voluntatis? quæ questio licet in utramque partem à *Scholasticis* soleat disputari, ac non multum referat, utrumvis statuat, nos tamen actioni voluntatis primas deferimus, (b) ac beatitudinem formalem potissimum consistere dicimus in actu voluntatis: actu intellectus non excluso, sed essentialiter incluso. Quomodo vero in hac Dei contemplatione & amore summum bonum consistat, non tam facile verbis exprimitur, quam quidem contemplantis & amanti animus sentit. Per contemplationem sane Dei, ejusque potentie, bonitatis, sapientie, ex rebus creatis cognitionem, homo quasi Deus fit: anima enim intelligendo fit omnia. 3. *De Anim. c. 4.* Per amorem ita Deo cognito unitur homo, ut totus in eum absorbeat, ac totus in eo sit, juxta vulgatum illud, Animus est magis ubi amat, quam ubi animat. Certe hic felicitatis humanae est apex & in hac

vita fastigium, Deum ex rebus creatis ritere-  
cteque cognoscere, cognitum venerari & amare,  
in quo tota beatitudo absolvitur, quam aliquot  
jam disputationibus sumus profecuti.

(a) Amor concupiscentiæ dicitur, quo alteri cupimus bonum aliquid; amor amicitiae, quo desideramus frui re amata, aut quo amamus rem

nobis gratam: nos amando Deum nullum Deo cupimus, sed ferimus in illam quam in objectum nobis gratam atque cum.

(b) Beatitudo formalis magis & potius est in Actu voluntatis, quam Intellectus, quæ Intellektus, sive cognitio & contemptus Dei, refertur ad Actum voluntatis, sive rem Dei.

## DISPUTATIONUM PRACTICARUM

## QUINTA,

DE

## SPONTANEO.

## THESIS I.

Summum Bonum, seu *finem ultimum* Philosophiæ practicæ, exposuerunt Disputationes præmissæ: ordinis ratio postulat, ut fini ultimo jam explicato subjungatur explicatio *finis subordinati*, i. e. medii quem voce græca *πρᾶξις*; expressimus *disp. 2. th. 1.* & *disp. 1. th. 5.* & latine *th. 2. disp. 1.* in definitione Ethicæ vocavimus *actionem humanam*: Nempe, Philosophia practica hominem imbuunt cognitione virtutum, quibus imbutus, *πραξις*, actiones edit humanas, i. e. homine dignas, iisque summum bonum acquirit: Notandum autem est statim, *πραξις*, actionem humanam, interdum sumi late pro qualibet actione hominis, qua aliquid *πράττει*, agit, quocunque modo, interdum strictè pro actione hominis ut homo est, i. e. cujus homo dominus est, quæ & à rationis cognitione & à libera hominis voluntate proficiscitur: & hanc utramque significationem observabit in ipso *Arist. quisquis c. 1. l. 3. Eth. ad Nicom.* diligenter perlegerit: generaliter sumpta *πραξις*, actio humana, dividitur in *spontaneam* & *invitam*: τὸ quippe *ἐκούσιον καὶ ἀκούσιον* i. e. spontaneum ac invitum, distinguunt omnes actiones humanas: nam duplex est earum differentia: una ratione cognitionis, secundum quam actiones humanæ, i. e. hominis, simpliciter & in genere, fiunt, vel à scientibus,

vel ab ignorantibus: altera ratione volutudinis secundum quam fiunt, vel à volentibus coactis: quæ actiones fiunt à *scientibus lentibus*, dicuntur *spontaneæ*: quæ, vel a *rantibus* (quomodo ignorantibus, post applicabitur) vel à *coactis*, dicuntur *invitæ* vero si *πραξις*, actio humana, speciali ficatione sumatur, jam sola spontanea dici debet. Nos hac disputatione actionem humanam, *πραξις*, in genere sumtam, diffinitiam primam, τὸ *ἐκούσιον*, *spontaneum*, aliter τὸ *ἀκούσιον*, *invitum*, explicabimus disputatione alia.

II. *Arist. c. 1. l. 3. Eth. ad Nicom. sub.* aut, sicuti alii ejus interpretes hoc cap. dispefcunt, c. 3. definit τὸ *ἐκούσιον*, ἢ ἢ ἀκούσιον *ἐκείνου* τὸ κατ' ἑαυτὸν, οὗ οἷς ἢ *πραξις* *Spontaneum est id, cujus principium est in sciente singula*, id est, omnes circumstantiis in quibus actio est, i. e. consistit. Cum *ἐκούσιον* esse, ἢ ἢ ἀκούσιον οὗ ἀκούσιον, opponit τὸ *βούλησι*, cujus principium est extra agentem cum addit *εἰδόντι*, &c. opponit illud *ἀκούσιον* τὸ κατ' ἑαυτὸν, (a) *circumstantiis singulares*, vulgato isto versu comprehenditur, *Quis, quid, ubi, quibus auxiliis, cur, quando*. Duo itaque requiruntur ad actionem spontaneam. 1. *Scientia* seu cognitio agentis omniumque actionis circumstanti-

rum. 2. *Principium*, à quo proficiscitur Actio, *intrinsicum*. Videndum igitur restat, *Quomodo* aliquid sit *spontaneum ratione scientiæ*, deinde, *quomodo ratione principii intrinseci*.

(a) Circumstantiæ singulares omnem actionem humanam reddunt, vel bonam, vel malam, prout vel convenerint cum recta ratione, vel non convenerint, unde vulgo vocantur circumstantiæ morales, & ab illis dicitur dependere omnis bonitas vel malitia moralis, seu honestas & turpitudine actionum. *Quis* significat personam agentem; *quid*, objectum; *cur*, finem, *ubi*, locum; *quando*, tempus; *quibus auxiliis*, media, & instrumenta; *quomodo*, rationem agendi. Pro hisce circumstantiis variatis mutatur quoque actio humana, ex bona in malam, & contra: inter omnes autem circumstantias morales præcipue sunt finis & objectum. Ut vero aliqua actio sit bona, debeat omnes circumstantiæ convenire cum recta ratione; ut sit mala, sufficit, si vel una circumstantia à ratione recta recedat.

Circumstantiæ singulares dicuntur, quæ circa unamquamque Actionem hominis singularem stant, i. e. inveniuntur, & exprimiuntur vulgato versu: *Quis, quid, ubi, quibus auxiliis, cur, quomodo, quando*. *Quis*, significat personam agentem, *quid*, objectum quod agit, *ubi*, locum quo agit, *quibus auxiliis*, media quibus agit, *cur*, finem propter quem agit, *quomodo*, modum quo agit, *quando*, tempus quo agit. Ab hisce circumstantiis singularibus pender Actionum omnium singularium bonitas, aut malitia moralis in homine: sc. si omnes circumstantiæ hæc convenerint cum recta ratione, Actio humana est bona, si una tantum à recta ratione discrepaverit, Actio humana est mala; inter omnes verò circumstantias præcipue sunt, *quid & cur*, i. e. *objectum & finis*. Atq; hæ circumstantiæ omnes intelliguntur in definitione *Spontanei*, per vocem *singula*.

III. (a) *Scientia*, quæ actionem reddit spontaneam, Philosophis Ethicis, & magis proprie, solet dici *Conscientia*, quæ quid sit, *an rationis seu mentis humanæ facultas*, ipse intellectus, *an ejus habitus, an actus*, hujus non est loci, nec nostri nunc instituti, inquirere: cui lubet, videat ista disputata apud *Thomam Aquin. Sum. Theol. p. I. quæst. 79. art. ult. & apud Anselm. l. I. Cap. Conf.* Nos impræsentiarum per eam intelligimus, actum rationis intellectus practicæ, quo ipsa judicat quid

fit bonum ac malum, quid fas ac liceat, quid nefas ac non liceat, & quo præterea præscribit, quid fit faciendum, quid omittendum. Atque hanc vocant *conscientiam de faciendo*, & juxta eam dicimur agere, vel secundum, vel contra conscientiam: Nam *conscientiam de facto*, h. e. illud intellectus judicium, quod factum consequitur, quod hominem, prout vel bene vel male egerit, vel accusat vel delectat, unde bene vel male sibi quis dicitur conscius, hic non spectamus. *Sponte agere dicitur homo ratione conscientie de faciendo*, in quantum hæc præconis instar est ac concionatoris, explicantis primo, ac præscribentis ei, quid legi naturæ rectæque rationi sit consentaneum, quid dissentaneum, quid permissum, quid prohibitum; applicantis deinde vivendi ex lege naturæ & secundum rectam rationem universales regulas singulis ejus actionibus. Tale dictamen, tale judicium rationis practicæ de actionibus humanis faciendis, facit eas spontaneas, & prout convenerint vel non convenerint secum, bonas reddit vel malas moraliter: nempe, ut lex divina norma est actionum hominis Christiani spiritualium, lex civilis norma ad quam Resp. debet componi ac regi, sed utraque non nisi cognita, ita lex quoque naturæ norma est actionum moralium, sed cognita, quæ legis naturalis cognitio Ethicis, *Conscientia*, appellatur, & *Damasceus lex intellectus*. Hæc amissis est actionum humanarum, & juxta eam vel male vel bene, ac semper sponte agit homo: bene agit, si agat, quod agendum præcipit conscientia: male agit, si non agat quod jubet, aut contrarium faciat: atque ex hisce liquet, fieri non posse, ut quis agat contra conscientiam & non peccet: nam sicut peccat, qui contra legem agit, quamdiu ea manet: ita peccat, qui contra conscientiam agit, quamdiu manet illa: est enim conscientia nihil aliud, quam lex cognita à ratione practica. Sed paulo adhuc plenius est hoc negotium explicandum.

(a) *Scientia*, quæ requiritur in Actione spontanea, dicitur *Conscientia*, quia homo, qui scit omnes circumstantias suæ Actionis, est conscius sibi, *quid agit, quomodo, & cur*, &c.



IV. Quotplex est iudicium intellectus practici, de re faciendum si bona sit, vel omit-tenda si mala sit, totplex est conscientia: at iudicium illud proprie est triplex, rectum, probabile, erroneum: unde & triplex, est conscientia, recta, probabilis, erronea: verum quia dubitatio & bastantia interdum nonnullis dicuntur iudicium intellectus, factum est, ut similiter iis conscientia aliqua dicta sit dubia vel scrupulosa: Et hinc Scholastici quintuplicem fecere conscientiam, quod sic ostendunt. Ratio practica, vel statuit aliquid agendum tanquam honestum, vel dubitat an sit honestum, vel trepidat anxie, credens, assentiens seu iudicans scrupulose, ab homine vix quippiam fieri posse sine peccato: si statuit, aut firmiter & confidenter credit, assentitur seu iudicat, actionem fore honestam, aut probabiliter opinatur: si firmiter, aut vere & recte statuit creditque, seu iudicat, aut non recte sed falso. Ratio, recte, vere firmiterque, propter argumenta vera atque evidentialia, statuens ac iudicans, actionem fore honestam, est Conscientia recta. Ratio firmiter, sed non vere nec recte, propter argumenta, quibus innititur, fallacia, statuens honestum fore opus, quod tamen est inhonestum, est Conscientia errans. Ratio non firmiter sed probabiliter propter argumenta, quæ sibi sunt probabilia (sive alteri certa, sive fallacia habeantur) iudicans actionem futuram honestam, est Conscientia probabilis. Ratio cum dubitat, ac media inter duas contradictiones neutri credit, assentitur, est conscientia dubia. Ratio cum trepidat animumque excruciat, metuendo peccatum, ubi non est, Conscientia est scrupulosa. Hæc applicemus. Contra conscientiam rectam, erroneam, probabilem, agere, est peccatum: Nam agere communiter & in genere contra conscientiam stantem, iudicantem, credentem, assenti-entem, hoc quod fit esse peccatum, est peccare: at triplex hæc conscientia statuit, iudicat, credit, assentitur, hoc, quod contra se fit, esse peccatum: licet diversi sint termini medii, quibus quæque iudicat. Ergo, &c. Certe homo, qui per conscientiam dictam iudicat, credit, assentitur ac statuit, aliquid esse peccatum aut malum, non debet hoc velle: Ergo, qui vel

certo ac vere scit atque evidenter, per Syll. Apod. vel qui fallaciter per errorem, per Syll. Sophist. sed tamen firmiter statuit ac credit, assentitur, vel qui probabiliter per opinionem iudicat, per Syll. Dialecticum, aliquam actionem esse malam, non debet eam velle: si velit, peccare vult, & jam volendo peccat. At qui agit contra conscientiam rectam, erroneam, probabilem, is vult actionem: de qua uno ex tribus istis modis iudicat, eam esse malam. Ergo peccat. Secundum conscientiam rectam vel probabilem, qui agit, recte facit, ac non peccat. Secundum conscientiam erroneam, qui agit, interdum peccat, interdum non. Peccat tam, qui secundum, quam qui contra conscientiam erroneam, agit, (a) cum error est vincibilis & de re per se mala: at si error fuerit invincibilis aut de re per se indifferenti, peccat, qui contra, sed non qui secundum eam facit. Contra dubiam aut secundum illam conscientiam, nemo agere potest, quia hæc dubitat, an sit bonum aut faciendum, an sit malum aut fugiendum: nam qui neutram contradic-toriarum certo statuit aut credit, contra ejus iudicium, aut secundum illud, fieri nihil potest, quia nullum est: at dubitans conscientia suspendit iudicium, & neutram partem determinat, actionem vel faciendam vel omit-tendam. Ergo contra aut secundum eam agi nihil potest: ideoque, ut ante monuimus, improprie hæc conscientia aut iudicium dicitur. Scrupulosa conscientia alteri contradictionis parti adhæret, & quidem optime; statuit enim ali-quid esse licitum, quod licitum est, sed cum formidine peccati, atque ea quidem temeraria & sine fundamento: quod peccare timeat, hoc laudabile est: quod inepte timeat, periculosum, non tamen peccatum: omne enim peccatum voluntarium est: at scrupulus offendens conscientiam non est voluntarius, sed invitum lædit hominem. Ergo, &c. si scrupuli excuti atque amoveri possunt, qui secundum eam agit conscientiam iis sublati, quandoquidem agit quod licitum est & licitum esse statuit, rectissime facit: qui contra eam agit, peccat: at si scrupuli isti tolli nequeant, quin molesti adhuc sint, id tamen agere, quod licitum est & esse statuit, manentibus scrupulis, conscientia scrupulosa, non est peccare: quia illud est agere non

contra conscientiam scrupulosam, sed secundum eam contra scrupulos sine causa motos: imo prodest agere ex iudicio conscientiae scrupulosae contra scrupulos, eos contemnendo, & pro futilibus habendo. Nam ex tali modo agendi contra scrupulos obortos ac relictos, conscientia scrupulosa tandem ab iis liberatur, & in agendo, quod licitum est & esse statuit, confirmatur. Sed de conscientia, quae intelligitur hic *recta ac probabilis*, quae est prima spontaneae actionis conditio, haec suffecerint: nunc alteram videamus, quae est, *ut actionis spontaneae in agente principium deuteri intrinsecum.*

(a) Error dicitur vincibilis, qui ab errante vinci, seu superari, i. e. praecaveri, & praeveneri potuit ab ipso; Invincibilis est, qui non potuit.

Res per se mala est, quae lege aut verbo Dei est vetita; Res per se bona est, quae lege aut verbo Dei est praescripta; Res per se indifferens est, quae ex se nec bona, nec mala, nec praescripta, nec vetita est lege aut verbo Dei.

Error vincibilis est in Pontificiis, quia iudicant esse abstinendum à carniis comestione, tempore quadragesimarum, quia illum & praeveneri potuerunt, & deponere possunt melius instructi ex verbo Dei; & abstinere à carnibus comedendis illis temporibus, est res per se mala, quia omni tempore omnem fumere cibum ut licitum in verbo Dei est praescriptum, habetur enim alibi, quod omnis cibus sit purus, modo cum gratiarum actione sumatur: ideoque peccant Pontificii, cum secundum Conscientiam Erroneam suam à Carnibus illis temporibus abstinant.

V. Per principium intrinsecum intelligimus voluntatem: ac tum homo sponte agit ex principio intrinseco, quando vult hoc quod agit, five ex ratione recta, five ex libidine, five ex ira, five ex tristitia & metu, &c. agat. Licet autem scientia aut conscientia sit principium intrinsecum sponte agentis, quia ei inest, *καὶ ἐξ ἑαυτῆς*, tamen voluntas hic ita dicitur, quia scientia nullius actionis principium extra se est, nisi media voluntate: hic enim ordo est in sponte agendo: ut primum agens actionis suae finem praecognoscat, omnes ejus circumstantias examinet, an actio fini obtinendo inseruiat nec ne, utrum sit honesta ac licita nec ne?

& tum voluntati vel appetendam vel fugiendam imperet: quae imperio intellectus jubentis morem gerens vicissim imperat ac jubet facultatibus inferioribus, ut eam executioni mandent: unde actiones à principiis suis & facultatibus, sc. inferioribus, productae, dicuntur à voluntate, & non ab intellectu tanquam à principio intrinseco productae, quia à voluntate proxime jubentur & imperantur. Atque hinc manifestum est, per actionem spontaneam, à nobis ex *Aristotele* definitam & explicatam, intelligi actionem imperatam, id est, ab alia facultate, quam intellectu aut voluntate, ab utriusque tamen imperio, productam: sicuti opposite, ipsius intellectus & voluntatis imperantis, utriusque actiones immediatae, vocantur elicita, de quibus alias erit agendi locus.

VI. Si actio spontanea ab homine proficiatur per intellectus & voluntatis imperium, ut est explicatum, sequitur, 1. *idem esse in homine spontaneum & voluntarium*, prout hoc actionibus imperatis tribuitur; 2. *non spontaneum male tribui brutis & rebus inanimatis*, cum nec scientia seu conscientia nec voluntas in rebus illis sit: & *τὸ ἐκ φύσεως* spontaneum differentia est actionis humanae seu hominis, non bruti aut rei inanimatae, quae circumstantias, *καὶ κατὰ τὴν φύσιν*, non considerant. (a) Non equidem diffitemur rebus illis nonnunquam tribui *τὸ* sponte operari, ut cum dicitur, lapis sponte descendere, planta sponte crescere, bos sponte sequi pabulum: at vero secundum spontanei definitionem Aristotelicam *τὸ* sponte ipsis non competit: nam plantae & res inanimatae plane non cognoscunt, & bruta licet cognoscant, non tamen cognoscunt *κατὰ τὴν φύσιν* seu circumstantias singulares: hoc enim tantum cadit in agentia, quae cognoscunt finem formaliter, ad quem actio spontanea secundum omnes circumstantias iudicata, & ex imperio voluntatis, tanquam principii intrinseci, instituta, tendit: (b) at bruta formaliter finem non cognoscunt: est enim in illis cognitio rei, quae est finis, non qua est finis: quare neque *ἐκ φύσεως*, neque *κατὰ φύσιν*, neque spontanea, neque in vita, id genus agentia dici velim, sed (c) media potius negationis esse, inter

inter sponte & invite agere, i. e. bruta neque sponte agunt, neque invite, quod idem de pueris, ante rationis usum operantibus, statuendum existimem: aut si his & brutis sponte agere concedatur, eo sensu eis tribui debet, quo & voluntarium utrifque ab *Aquin.* & *Scholasticis* in 1.2. *Sum. Theol. quæst. 6. art. 2.* tribuitur, scilicet, *imperfecte & improprie*: nam spontaneum & voluntarium perfecte ac proprie, ut bene notat ibid. *Aquin.* est, cujus principium est in agente cum cognitione finis sub ratione finis & mediorum sub ratione mediorum, quod in pueros ac bruta non cadit, ut jam est dictum.

(a) Sponte interdum de eo dicitur, quod non cogitur à Principio extrinseco, sic Aves sponte volant, & pisces sponte natant, quia nec ad volandum, nec ad natandum coguntur: interdum Sponte significat non tantum, quod non cogitur, sed & quod agit ex singularium circumstantiarum cognitione facta per Rationem, sic nec pisces sponte agunt, quia Ratione carent.

(b) Finis dicitur cognosci materialiter, cum cognoscitur tantummodo illa res, propter quam aliquid fit, licet non cognoscatur ista habitudo, quam dicit finis ad media, quæ propter finem obtinendum adhibentur: dicitur finis cognosci formaliter, cum non tantum cognoscitur res quæ est finis, sed qua est finis, i. e. cum cognoscitur ratio mediorum ad finem, seu cum agens cognoscit finem non posse obtineri, nisi per illa media, & media usurpati propter finem intentum: prius est simplicis iudicii, posterius est ratiocinationis, ideoque prius cadit in bruta, posterius in hominem, bruta enim non ratiocinantur; spontaneum cum dicit cognitionem in eo agente, quod sponte agit, dicit cognitionem finis formaliter, qua est finis, & mediorum ac circumstantiarum, quatenus in finem istum tendunt; quæ cognitio cum sit solius hominis, non brutorum, etiam spontaneum proprie cadit in

solum hominem non in bruta, & quia voluntarium exigit præviam cognitionem rerum, non tantum quæ sunt finis & media, sed qua sunt finis & media, etiam illud hominis est proprium, non brutorum, idemque est quod spontaneum stricte dictum.

Finis cognoscitur duobus modis, Materialiter & formaliter; Materialiter, cum cognoscitur tantum Res, quæ est finis, & sic cognoscitur à Brutis: formaliter, cum cognoscitur non tantum Res, quæ est finis, sed quæ finis, i. e. cum cognoscitur Ratio finis ad Media, & mediorum ad finem; quæ cognitio non habetur, nisi per discursum, qui cadit in solum Hominem, & non in Bruta.

(c) Medium negationis est, quando utrumque extremum negatur.

VII. Quærat aliquis, *an, si eadem sit actio spontanea & voluntaria, cum utraque etiam sit eadem libera?* Resp. (a) si de actione imperata loquaris, ita esse: nam libera actio nihil exigit aliud, quam ut à voluntate, intellectus imperantis dictamen sequente, proficiatur: hoc enim liberæ actioni est essentialis: indifferentia quippe, quæ vulgo hic exigitur, est ei mere accidentalis: utrumque autem illud, esse à voluntate, ut à principio intrinseco, prævio tamen intellectus iudicio, in actione reperiri spontanea & voluntaria, jam est demonstratum: Verum hæc omnia disputationibus secturis clarissima evadent.

(a) Actio imperata est omnis illa, quæ non immediate producitur ab intellectu & voluntate, talis enim, ut intellectio & volitio, quæ utraque immediate ab intellectu & voluntate proficiunt, dicitur illicita, sed quæ ex intellectus & voluntatis imperio ab alia facultate producitur proxime, dicitur imperata, ut est, ambulatio, locutio, &c. ambulamus enim & loquimur, quia intelligimus & volumus ita agere.

## DISPUTATIONUM PRACTICARUM

## S E X T A,

## D E

## I N V I T O.

## T H E S I S I.

**A**ctionis humanæ duas fecimus *disput.*  
*præced. differentias, involuntarior & involuntarior,*  
*spontaneam & invitam.* Ut actio sit  
*spontanea,* in homine requiri ostendimus ex  
*Aristotele,* primum *notitiam,* ut qui agit sciat  
 quid agat, deinde *voluntatem,* ut consentiat ei  
 actioni. Quod si altera harum conditionum  
 absit, actio dicitur *invita*: unde *Ætius* in-  
 viti duas fecit species *Philosophus, l. Eth. 3. c. 1.*  
*δενεί δὲ ἀκούειν εἴηαι τῆ βία, ἢ δι' ἀγνοίας γινώ-*  
*μενα.* videntur igitur *invita* esse, quæ vi, vel per  
 ignorantiam, fiunt. Quando absit ab actione  
 hominis voluntas, sc. ut non consentiat, est  
*invita per vim seu violenta*: quando absit no-  
 titia, est *invita per inscientiam* seu per *ignorantiam.*  
 Nos de utraque *invita* specie hac dispu-  
 tatione agemus, prius de *violento,* mox de *in-*  
*vito per ignorantiam* dissertaturi, secuti in eo  
 ordinem ipsius *Philosophi, lib. 6. cap. cit.*

II. *Violentum* seu *actio invita per vim* est,  
 cujus principium est extra agentem, volunta-  
 tem agentis, ut is, qui agit, nihil adjumenti,  
 ex propria quidem voluntate, conferat ad ac-  
 tionem: hæc descriptio est ipsius *Arist. ibid.*  
 tota vero in eo consistit, ut vis ipsa sit agendi  
 causa & principium extrinsecus accedens,  
 id est, ita externum, ut, qui vim patitur, nihil  
 opis operæve conferat ad id quod agit, imo  
 ne consensum quidem: quin ut actioni resis-  
 tatur potius ac renitatur. Itaque, ut aliquid vi  
 factum ac vere violentum censeretur, non  
 sufficit ab externa id factum & profectum  
 esse causa, sed ita oportet esse factum, ut ad  
 illud nihil voluntatis contulerit is, qui per  
 violentiam agere dicitur: Nam alioquin fieri  
 posset, ut quis ab externa causa principioque  
 feratur, impellatur, deportetur, sed tamen  
 libens ac volens, i. e. interiori causa, quæ vo-

luntas est, ad motum illum impulsamque ali-  
 quid conferente, sc. consensum. *Aristot. l. 6. c. cit.* eleganter ad explicandum violentum  
 proponit duas similitudines & exempla earum  
 rerum quæ vere per vim factæ dicendæ  
 sunt: alterum est venti vehementissimi homi-  
 nem nolentem, resistentem, repugnantem  
 auferentis & absportantis: alterum eorum,  
 qui à dominis, in quorum sunt manu & po-  
 testate, sive ab aliis valentioribus & potentioribus,  
 nolentes aguntur & impelluntur.

III. Notandum hîc venit, *Violentum* op-  
 poni & *spontaneo* & *naturali*: cum *spontaneo*  
 opponitur, tantum reperitur in iis quæ agunt  
 propter finem & propositum, cum opponitur  
*naturali,* tam in rebus animatis quam anima  
 carentibus reperiri potest. Priori modo & op-  
 positione hic à nobis sumitur: nam in rebus  
 naturalibus potest esse violentia, in quibus ne-  
 que movens neque id quod movetur habeat  
 voluntatem: ideoque tale violentum tunc in-  
 vitum nullo modo dici potest: ut si vehemens  
 ventus lapillum abripiat & sursum tollat, is  
 motus est violentus, ut opponitur naturali,  
 non item ut spontaneo: & cum homo trahitur  
 ex puteo, vel manus allevatur, motus item  
 est violentus utrobique, sed violentia, quæ  
 contrariatur naturæ, nec voluntati, ideoque  
 neutrobique actionem invitam facit.

IV. *Invitum per ignorantiam* explicari recte  
 nequit, nisi primum varias ignorantie  
 species ac distinctiones proferamus: quod ipse  
 factitavit *Aristoteles l. 6. c. cit.* cujus & exem-  
 plum & ductum sequemur. Distinguit *Phi-*  
*losophus* inter *ignorantiam,* quam comitatur &  
 sequitur dolor ac penitentia, & inter eam, quæ  
 nullum habet subsequenter dolorem ac peni-  
 tentiam. Prioris ignorantie exemplum nobis

exhibet Oedipus, qui per ignorantiam, & patrem occidit, & cum matre nuptias contraxit ac rem habuit; quod cum cognovit, tam ingenti dolore tantaque animi poenitentia est correptus, ut ipsi sibi oculos eruerit: Atque hæc poenitentia subsecuta factum ejus utrumque in vitum reddit, ostenditque ipsum, nec scivisse, quid fecerit, nec voluisse, quod fecit. Posterioris ignorantie exemplum est is, qui forte fortuna telo emissio inimicum occidit ignorans, sed re cognita, necem probet & factulo lætetur. *Hæc ignorantia actionem talem non reddit invitam*: etsi enim agens ignoraverit quid egerit, quia tamen facti eum non poenitet, signum id est, ei non defuisse voluntatem: ideoque ejus actio non potest dici profusa invitata. Quid ergo? an fuerit spontanea? sed ne hoc quidem dici potest, cum in omni actione spontanea requiratur scientia. Quid igitur? egit & fecit talis, ut loquitur *Arist.* ἔχ' ἰκάν, non volens, non sponte, quia voluntas non fertur in incognita, sed nec ἄκων, invitatus, quia rem probavit & lætatur est facto. Nimirum, inter volentem seu spontaneum, qui dicitur ἔκων, & nolentem seu invitum, qui dicitur ἄκων, tertium *Arist.* collocavit, qui dicitur ἔχ' ἰκάν, nec volens & ἔχ' ἄκων, nec nolens: spontaneus sive volens est, qui non modo sponte volens sed scienter agit: nolens seu invitatus, qui per ignorantiam agit, voluntate non approbante actionem, ubi resciverit. (a) Non volens, qui faciens ignorabat quidem quod faceret, atque adeo dici quodammodo posset involuntarius, cum voluntas sine cognitione esse non possit, invitatus tamen fecisse dici non potest, quia factum jam cognitum lætitia comprobavit: quamvis enim hic etiam absque rei cognitione ac voluntate fecit, quia tamen à priori longe differt propter approbationem illam operis postea cogniti, suum, inquit *Philosophus*, debet habere nomen distinctum, ac dicitur proprie non volens, ἔχ' ἰκάν, & ἔχ' ἄκων, non nolens.

(a) Qui aliquid facit ignorans, quod tamen, postquam scivit, non est pater ejus voluntatem, is est quasi medium negationis, inter voluntarium & invitum, nam nec sponte agit nec invite: non sponte, quia absuit scientia, quæ requiritur

in spontaneo: non invite, quia, postquam scivit, adfuit voluntas, quæ abesse debet ab invito.

V. Distinguit insuper *Philosophus l. 6. c. cit.* inter (a) agere ignorantem seu ignoranter, & agere ex ignorantia seu per ignorantiam. Ignorans seu ignoranter agit, qui tunc, quando agit, ignorat quidem, quid agat, sed tamen ignorantia illa non est præcipua causa actionis, sed aliud quiddam, quo sibi ignorantiam acquisivit: hoc modo, quæ ab ebriis, iratis, aliave animi commotione perturbatis hominibus, fiunt, ab ignorantibus fiunt, verum ignorantia proprie non est actionis causa, sed ebrietas, ira, similisve animi perturbatio. *Per ignorantiam seu ex ignorantia agere dicitur is*, in quo ipsa ignorantia est causa actionis, non aliud quid, quod ignorantiam invexit: hæc posterior reddit actionem invitam, prior non item. Hinc nata est *Aquinati & Scholasticis* usitata distinctio ignorantie in Antecedentem, Concomitantem, & Consequentem. Agere per ignorantiam est, agere ex ignorantia antecedente. Agere ignorantem est, agere ex ignorantia comitante ac consequente: (b) Antecedens ignorantia est, quæ est causa ipsa volendi & faciendi, quod quis alioquin nec vellet nec faceret, si sciret: hæc ignorantia reddit actionem invitam, si nec sit affectata, nec ex negligentia profecta, atque eam sequatur poenitentia: hinc enim semper de invitata actione judicium est ferendum. Exemplum ejus est, si quis venationi intentus post omnem diligentiam à viro prudenti adhibendam inter vepres aprum latere existimet, cum tamen amicus lateat, & hunc inscienter interficiat, aut si quis venenum det alteri putans se vinum dare, cum melius nescire potuerit. (c) Ignorantia concomitans est, cum quis ignorans aliquid facit, sed quod committeret nihilominus si sciret, & cum factum probat: cujusmodi fuit, qui lapide in canem conjecto novercam percussit, quam odio persequabatur, aut qui hostem occidit, quem esse hostem ignorabat, occisurus tamen, si scisset. *Hæc ignorantia actionem non reddit invitam*, quia eam non sequitur poenitentia; neque tamen actio spontanea est, quia ignorata fuit, & ex inscientia commissa, cum in spontanea requiratur



rat, quia voluit, sed præter & contra voluntatem suam ignorat. Res manifesta est in exemplis allatis in textu.

(c) Actio profecta ex ignorantia concomitante, est medium negationis, inter actionem spontaneam & invitam, quia nec spontanea est nec invitata; non spontanea est, quia deest conditio spontanei, scilicet scientia: non invitata est, quia deest conditio actionis invitæ, scilicet penitentia.

(d) Ignorantia consequens non sic dicitur, quasi ipsam actionem agentis consequatur; cum enim omnis ignorantia actionem ex se profectam antecedit, nulla potest dici ipsam actionem agentis consequi. Sed vocatur consequens, quia consequitur voluntatem agentis, qui ignorat hoc quod agit, quia voluit.

Ignorantia consequens dicitur non illa, que factum sequitur, aut actionem, nam tum non possit dici proficisci ab ignorante; sed dicitur talis, quia consequitur ipsam voluntatem ignorantis, i. e. quando quis, qui ignorans agit, prius voluit ignorare id quod agit, ut, cum quis aliquid agit ignorans ex ebrietate, ignorantia quidem præcedit Actionem, sed consequitur voluntatem ejus, qui sese inebriavit, & inebriando ignorantiam sibi contraxit, & inexit: hæc enim ignorantia ejus voluntatem consequitur, ignorat enim, quia voluit: sed ignorantia antecedens dicitur, quæ & Actionem præcedit, & voluntatem ipsam agentis, quando quis non tantum facit, quod ignorat, sed insuper scire non potuit, licet scire voluisset: unde de eo non licet dicere, ignoravit, quia voluit, quia voluntas ejus non est causa ignorantie, nec aliquid, aut Animi, aut Corporis affectus, quem voluntario acquisivit, sed & voluntatem ipsam, & Affectum omnem antecedit.

rat, quia voluit, sed præter & contra voluntatem suam ignorat. Res manifesta est in exemplis allatis in textu.

(c) Actio profecta ex ignorantia concomitante, est medium negationis, inter actionem spontaneam & invitam, quia nec spontanea est nec invitata; non spontanea est, quia deest conditio spontanei, scilicet scientia: non invitata est, quia deest conditio actionis invitæ, scilicet penitentia.

(d) Ignorantia consequens non sic dicitur, quasi ipsam actionem agentis consequatur; cum enim omnis ignorantia actionem ex se profectam antecedit, nulla potest dici ipsam actionem agentis consequi. Sed vocatur consequens, quia consequitur voluntatem agentis, qui ignorat hoc quod agit, quia voluit.

Ignorantia consequens dicitur non illa, que factum sequitur, aut actionem, nam tum non possit dici proficisci ab ignorante; sed dicitur talis, quia consequitur ipsam voluntatem ignorantis, i. e. quando quis, qui ignorans agit, prius voluit ignorare id quod agit, ut, cum quis aliquid agit ignorans ex ebrietate, ignorantia quidem præcedit Actionem, sed consequitur voluntatem ejus, qui sese inebriavit, & inebriando ignorantiam sibi contraxit, & inexit: hæc enim ignorantia ejus voluntatem consequitur, ignorat enim, quia voluit: sed ignorantia antecedens dicitur, quæ & Actionem præcedit, & voluntatem ipsam agentis, quando quis non tantum facit, quod ignorat, sed insuper scire non potuit, licet scire voluisset: unde de eo non licet dicere, ignoravit, quia voluit, quia voluntas ejus non est causa ignorantie, nec aliquid, aut Animi, aut Corporis affectus, quem voluntario acquisivit, sed & voluntatem ipsam, & Affectum omnem antecedit.

(a) Uterque, quo tempore agit, ignorat hoc quod agit, & is, qui Aristoteli dicitur agere ignorans seu ignoranter, & is, qui sibi dicitur agere ex ignorantia, seu per ignorantiam; sed discrimen in eo est, quod in priori aliquid sit animi corporisve vitium, quo ipse sibi causa est ignorantie suæ, qua laborat, cum abit: in posteriori nullum sit aut corporis aut animi vitium, quod ignorantiam inxerit in ignorantem: ideoque cum prior ignorantiam suam prævenire potuerit, quia potuit non laborare isto animi corporisve vitio; quod ignorantiam introduxit, idcirco ejus actio, quæ ignorans seu ignoranter egit, non est invita, sed spontanea, aut saltem mixta: sed posterior, cum ignorantiam suam præcavere nequeverit, hoc quod ex ignorantia egit, egit invite.

(b) Ignorantia antecedens dicitur duplici modo, & quia antecedit actionem agentis, & quia antecedit voluntatem agentis: neque enim igno-

VI. Refert Aristoteles adhuc aliam ignorantie distinctionem, l. 6. c. cit. Ignorantia ipsi est alia ἡ καθόλου, i. e. rei universæ, alia ἡ κατὰ τὴν ἐκείνην, i. e. rerum seu circumstantiarum singularium. Prior ibidem dicitur Philosopho ἀγνοία ἐν ἀποδείξει, ignorantia conjuncta cum electione agentis, qua quis ignorat, qui voluit ignorare, & ἀγνοία ἡ τελευτή, ignorantia finis, ἡ καλῶς, honesti, ἡ συμφέρουσα, utilis. Latinis dicitur ignorantia ratione subjecti, estque eadem, quæ ignorantia consequens, quia subjectum ipsum i. e. homo qui agit ignorans est causa ignorantie; & (a) juris universalis, quia unusquisque ante suam actionem merito & jure tenetur scire, quid sit honestum, quid utile, quid inhonestum, quid inutile; nam

nam omnium hominum animis insculptæ sunt notiones honesti & inhonesti, ideoque unusquisque scire potest, quid sit bonum, quid malum; & *universalis* simpliciter, quia non circa unam actionis circumstantiam versatur, sed circa totam actionem: Nam qui ignorat finem suæ actionis, is errat circa totam actionem: *hec ignorantia non reddit actionem involutam*, adeoque nec veniam meretur nec excusationem actio ex tali ignorantia profecta. Ignorantia  $\tau\eta\ \kappa\alpha\theta'\ \epsilon\upsilon\alpha\gamma\gamma\eta$  Latinis dicitur ignorantia (b) *ratione objecti*, est eadem, quæ ignorantia antecedens, quia causa ignorantia est ipsum objectum quod præcisci non potuit; & *juris particularis ac facti*, quia agens ignorat hoc jus particulare in quod peccat, & ignorat factum quod committit, utrumque sine sua culpa; & *particularis simpliciter*, quia ignoratur circumstantia aliqua singularis, vel personæ, vel loci, vel temporis, similive, quam tamen ignorans præcisci non potuit: exemplum ante fuit allatum in Oedipo. *Hec ignorantia*, quia dolo caret, quia nostra nec culpa nec negligentia est genita, *actionem reddit involutam*; veniamque meretur actio & excusationem, si eam consequatur *pœnitentia*.  $\tau\eta\ \kappa\alpha\theta'\ \epsilon\upsilon\alpha\gamma\gamma\eta$ , singularia hic sunt Aristoteli, quæ Rhetoribus *μεταβολῆς*, Latinis Philosophis *circumstantiæ* appellantur, in quibus actionis præcipua vis & bonitas ac malitia consistunt. Ex sunt,  $\tau\eta\varsigma$ ,  $\tau\eta$ ,  $\tau\eta\iota$ ,  $\alpha\epsilon\delta\iota$   $\tau\eta$ ,  $\epsilon\upsilon\alpha\gamma\gamma\eta$   $\tau\eta\upsilon\varsigma$ ,  $\tau\eta\upsilon\varsigma$ ,  $\pi\alpha\upsilon\varsigma$ ,  $\delta\epsilon\tau\eta$ . Scholastici comprehenderunt hoc versiculo. *Quis, quid, ubi, quibus auxiliis, cur, quomodo, quando*. Ex hisce duæ sunt *primariæ*, Aristoteli  $\kappa\alpha\theta'\ \epsilon\upsilon\alpha\gamma\gamma\eta$ , res ipsa quæ agitur seu *objectum*, & *finis* propter quem actio suscipitur: reliquæ sunt *minus principales*: omnes tamen actionem multis modis possunt variare, ideoque earum notitia agentis maxime est necessaria, & *earum ignorantia*, si absit dolus ac malitia, *actionem potest facere involutam*: nunquam tamen simul possunt omnes ignorari, nisi forte agens mente sit captus plane & stultus, quod *cap. cit.* monet ipse Philosophus, qui fufius de *circumstantiis* ibi agit & videri potest.

(a) Jus universale nihil est aliud, quam principia generalia iusti & iniusti omnium hominum ani-

mis insita, & regulae communes honesti & turpis, nulli mortalium ignorandæ.

(b) Ignorantia ratione objecti, seu juris particularis, ac facti aut circumstantiarum singularium, est Ignorantia Antecedens: Ignorantia Ratione subiecti, seu juris universalis aut Rei universæ, est ignorantia consequens.

VII. Post ignorantia distinctiones ex Aristotele allatas & ad mentem ejus explicatas, alia insuper videnda restant; à Scholasticis proferri solita. (a) *Ignorantia est vel theoretica*, cum ignoratur, an res sit, quid sit, qualis sit, vel *practica*, cum ignoratur, an res sit bona vel mala. *Involutum ex practica non theoretica ignorantia judicandum est ac mensurandum.*

(a) Cognitio Theoretica est cognitio veritatis; practica, bonitatis; ergo ignorantia theoretica est ignorantia veritatis, & ignorantia practica bonitatis.

Quemadmodum Intellectus Spec. versatur circa verum & falsum; Practicus, circa bonum & malum; ita Ignorantia Theoretica est, quæ hescitur, veritas aut falsitas, & Practica est, quæ nescitur bonitas aut malitia.

VIII. (a) *Ignorantia est vel vincibilis vel invincibilis*. *Vincibilis est*, cum ea quis ignorat, quæ poterat & debebat scire; sic dicitur, quia adhibito studio *vinci*, id est, superari atque expelli potest: hæc est eadem quæ ignorantia consequens. *Invincibilis dicitur*, cum ea quis ignorat, quæ scire nec poterat, nec tenebatur; sic dicitur, quia *vinci* nec potest nec debet: hæc est eadem quæ ignorantia antecedens: hanc *Inrisconsulti* vocant *probabilem vel justam ignorantiam*, vincibilem vero, *improbabilem vel injustam*, quia leges, canones, & jura, invincibilem ignorantiam approbant, alteram improbant; quia illa sine culpa, hæc mala fide contrahitur. *Invincibilis ignorantia*, si non tantum in se, sed in sua causa, sit talis, *reddit actionem involutam*, si eam sequatur pœnitentia: *vincibilis minime*.

(a) Dicitur Ignorantia invincibilis in se, quando eo ipse tempore, quo quis ignorat, quod agit, ignorantiam istam vincere atque tollere nequit, ut quando quis nimia ira abreptus ignorat, quod agit, nec pro illo tempore ignorantiam exuere valet,

valet, quia itam deponere est vestigio nequit: at tamen ista ignorantia est vincibilis in sua causa, quia potuit tantum non irasci, ut sibi talem ignorantiam compararet.

Ignorantia Invincibilis in sua causa dicitur, quando non tantum quis ignorat, quod facit, quod pro presenti tempore scire non potuerat, sed quod nec ante scire potuit, sic ut nulla causa ignorantia fuerit in ignorante.

IX. (a) Denique, ignorantia est alia *prave dispositionis*, alia *pure negationis*, alia *privationis*. Prima est, cum alicujus intellectus falso judicat: tunc enim, quia non solum ignorat, sed errat, dicitur prave dispositus, i. e. male affectus. *Secunda* est, cum quis non habet notitiam, nec eam habere potest, nec debet: dicitur vulgo *nescientia*: sic rusticus ignorat res Mathematicas. *Tertia* est, cum quis caret notitia rei, quam nosse potest ac debet, ut si iudex aliquis nesciat leges, quas ratione officii scire debebat. Hæc dicitur *pri-*

*vativa*, quia privatio est alicujus formæ absentia in subiecto, quod potest ac debet eam habere. Ignorantia *secunda* facit actionem invitam, item *prima*, si error in se aut suis causis ab ignorante *præaveri non potuit*, ac subsequatur actionem pœnitentia: *si contra*, nec *prima*, nec *tertia* ignorantia *invitam reddere actionem valet*. Sed de ignorantia & invito in universum jam satis.

(a) Ignorantia vel negat apprehensionem simplicem mentis, quando quis ignorat ipsas voces, & terminos simplices, quæ est ignorantia pure negationis. & Antecedens: vel negat veritatem operationis complexæ mentis, seu conjunctionis, & divisionis, & vulgò dicitur Error, Estque quæ quis cognitis terminis simplicibus, & vocibus, sub iis erroneum format de rebus intellectus Judicium; Estque hæc Ignorantia vel prave dispositionis, vel privationis: utraque consequens, si is, qui ignorat, ignorantia suæ causa est.

## DISPUTATIONUM PRACTICARUM

## S E T I M A,

## D E

## ACTIONIBVS MIXTIS.

## T H E S I S I.

Aristotelis 1. 3. Ethic. ad Nicomach. cap. 1. ductum secuti, exposuimus disputatione præcedenti 5. & 6. actionis humanæ differentiam, qua alia est *spontanea* seu *voluntaria*, alia *invita* seu *involuntaria*, tum per *vim*, tum per *ignorantiam*: sed dum in hisce explicandis versatur Philosophus cap. cit. geminam sibi objectionem proponit, unam *prima cap. cit. parte*, alteram *postrema*. 1. Quærit, *An, quæ actiones suscipiuntur per metum vel evitandi summi alicujus mali, vel consequendi summi alicujus boni causa, sint spontaneæ vel invitæ?* veluti, ut exemplo Philosophi utamur, si tyrannus aliquis mandaverit alicui, ut turpe quippiam faciat, quod nisi fecerit, fore, ut & ipse & liberi occidantur: vel, si mercator oborta

tempestate pro salute sua & aliorum ad exonerandam navem projiciat merces suas in mare: vel, si quis promittat latroni certam pecuniæ summam pro redimenda vita: de his & similibus actionibus respondet Philosophus, *μικτὰ ἴσθ' εἶναι οὐ τὰ αὐτῶν ἀποβῆς, ἐὸν καὶ ἰσθ' ἰσθ' οὐκ ἔστιν.* mixtæ sunt quidem hujusmodi actiones, sed magis tamen similes voluntariis. Unde de mixtis actionibus disputandi ansa Ethicis est arrepta. 2. Quærit Philosophus, *An, quæ actiones ex ira, cupiditate, aliisque animi affectu ac perturbatione sunt vehementiori, sint ac dici debeant invitæ?* quod negat ibidem Aristot. rationibus in medium allatis. Nos de utraque questione hac disputatione breviter agemus, & tum casus quosdam

quosdam morales huic materiæ affines proponemus.

II. Primam quod spectat quæstionem, *Actiones ex metu profectas, ex spontaneo & invito esse mixtas, magis tamen spontaneas, quam invitas dicendas*, tribus probat rationibus *Philosophus*, l. 3. c. cit. §. 1. Quarum actionum fines & circumstantiæ sunt positæ in nostra potestate, eæ magis sunt spontaneæ dicendæ quam invitæ. Sed actionum talium, ex metu proficiscientium, fines &c. Ergo, &c. §. 2. Quarum actionum principia & causæ sunt in ipso agente, eæ magis sunt spontaneæ quam invitæ. Atqui talium actionum, ex metu proficiscientium, principia &c. Ergo, &c. §. 3. Quas actiones sequitur laus vel vituperium, pœna vel præmium, eæ magis sunt spontaneæ quam invitæ. Atqui id genus actiones sequitur laus &c. Ergo &c. Probat minorem *Arist.* instituta divisione actionum mixtarum in quatuor species, quas deductas sua serie in *terzo cap. citati* videre est.

III. Sed hic de modo loquendi existit inter *Scholasticos* quæstio : *an tales actiones debeant dici simpliciter invitæ & secundum quid spontaneæ, an contra secundum quid invitæ & simpliciter spontaneæ?* nam diversimode hic loquuntur : Nos omnium optime existimamus loqui, qui actiones à metu profectas *simpliciter spontaneas* vocant, & *secundum quid invitæ* : unum quodque enim *simpliciter* dicitur esse secundum id, quod habet hic & nunc, omnibus circumstantiis ponderatis : at quod fit ex metu, hic & nunc, omnibusque circumstantiis consideratis, est spontaneum : eligitur enim à voluntate ad evitandum majus malum ; sicut projectio mercium in mare eligitur ad evitandam mortem. Ergo &c. Dices. *Philosophus* disertis verbis l. 3. *Eth. c. 1.* aliter loquitur : inquit, *Spontaneæ igitur hujuscemodî sunt*, (quæ fiunt ex metu) *simpliciter vero invitæ, quippe cum tale quippiam per se eligat nemo.* Resp. removenda est vocalis (*simpliciter*) ambiguitas : appellat enim his verbis *Philosophus* invitum *simpliciter*, quod est involuntarium nude, secundum suam naturam, atque in se spectatum, abstrahendo à circumstantiis : hoc sensu dicit ea, quæ fiunt ex metu,

esse *simpliciter* invitæ : nos vero spontaneum seu voluntarium, *simpliciter*, accipimus pro eo, quod est voluntarium perfecte, & efficaciter, & omnibus circumstantiis consideratis : & sic certe sunt spontaneæ aut voluntariæ actiones ex metu profectæ. Sed ut omnis removeatur scrupulus, notandum venit, *simpliciter*, quando applicatur spontaneo aut voluntario ex metu profecto, tripliciter posse usurpari : primus sensus est, ut denotet illud, quod ita est voluntarium, ut nihil includat aut contineat de invito ; ut cum tribuimus Deo esse perfectum *simpliciter*, intendimus illi negare omnem imperfectionem ; & sic non dicimus ea, quæ ex metu fiunt, esse voluntaria *simpliciter* : secundus sensus est, ut *simpliciter* dicatur voluntarium seu spontaneum, id, quod plus habet de spontaneo quam de invito, uti dicimus, hoc *simpliciter* melius est illo, licet in aliquo excedatur, aut ut *Æthiops* dicitur *simpliciter* niger, qui tamen secundum dentes est albus, quia albedo dentium respective ad totum corpus nulla est : sic nos hic dicimus spontaneum aut voluntarium *simpliciter*, quod ex metu proficiscitur : tertius sensus est, ut, quæ fiunt ex metu, dicantur voluntaria *simpliciter*, id est, secundum se & independenter à circumstantia imminētis mali, quod metuatur, quo sensu libenter concedimus, non esse dicenda *simpliciter* voluntaria aut spontanea, quæ ex metu fiunt, quia plerumque non nisi ob solum metum talia fiunt.

IV. Secundam quod spectat quæstionem, *Aristoteles* cap. cit. *actiones ex ira aut cupiditate, vel alia animi perturbatione profectas, aut esse spontaneas & non invitæ*, ac varias profert ejus assertionis rationes, quas resolvemus. §. 1. Si, quæ ab ira vel cupiditate proficiscuntur, sunt invitæ, non spontaneæ, Ergo nec pueri nec bruta quicquam agent sponte, quia ex cupiditate, aut ira, aut ex alio fere affectu agunt. Posterius est absurdum. Ergo & prius. Verum enim vero, hæc *Arist.* ratio ac ratiocinatio, non videtur mihi stringere : nam quod absurdum reputat, non est tale : non enim est absurdum, ut & bruta, & pueri ante rationis usum, nihil dicantur sponte agere, quia non sciunt

sciunt *Quædam* singulares circumstantias : bruta enim ratione carent qua scirent, pueri ejus usum nondum exerunt: sed nec invite agunt: verum non sponte, non invite, ac sunt medium negationis inter sponte & invite agere. §. 2. Ratio *Arist.* longe est melior. Si, quæ ex ira fiunt aut cupiditate, vel ex simili affectu, sunt invita, hoc debet intelligi, vel de omnibus omnino ejusmodi actionibus, vel de quibusdam tantum, puta, de turpibus & inhonestis. Neutrum dici potest: non potest intelligi de omnibus: quia quædam actiones tales esse spontaneas ac voluntarias, nempe honestas, extra omne est dubium: v. c. decet expetere ac cupere res laudabiles & bonas, sc. famam, valetudinem, scientiam, &c. decet irasci improbis, Deum blasphemantibus, &c. At quæcunque decet facere, ea sunt spontanea: nec potest intelligi de quibusdam tantum ejusmodi actionibus, sc. de turpibus & inhonestis: nam quare magis de hisce quam illis dici debet quod sunt invitæ, cum tam in turpibus & inhonestis, quam licitis ac honestis actionibus, ex ira, cupiditate, &c. profectis, voluntas sit causa? §. 3. Quæcunque invita sunt, ea molesta sunt. At ex cupiditate manantia facta non sunt molesta, nec ægritudinem sed voluptatem adferunt. Meminit *Aristoteles* in hac tertia ratione solius cupiditatis: at vero eadem est ratio iræ: nam & iratus gaudet vindictam sumere de inimico. §. 4. Ratio *Aristotelis* est obscurior: sed videtur hoc syllogismo concludi posse. Sponte facti & invite facti, vis & effectus hic est, quod alterum vitari possit, alterum non item: invite facta vitari non posse, certum est. Sponte facta vitari possunt, quia ea quis facere potest & omittere. Atqui tam quæ ex ira & cupiditate sunt vitari possunt quam quæ ex ratione recta. Ergo. §. 5. Quæ hominis ex se sunt propria, non sunt invita. Atqui ira & cupiditas sunt propria homini, sicuti & facta ex iis manantia. Ergo. Dices, ad Minorem. An non ira & cupiditas etiam belluis competit? Resp. Proprium hic intelligimus, non quod soli homini, sed quod omni convenit, atque ex natura sua. Atqui ira & cupiditas sic sunt propria hominis: nam animus hominis in tres

quasi partes multis dividi solet, in rationem iram, cupiditatem. Alii hanc rationem *Aristotelis* postremam sic formant. Nulla actio invita profus debet dici humana, i. e. ut homo sit ejus Dominus. Sed actiones ex ira, aut cupiditate, aut simili affectu proficiscentes, sunt humanæ. Ergo, &c.

V. Gemina quæstione, quam ex *Aristotele* proposueramus, decisa, nunc casus quosdam morales proponemus hisce quæstionibus affines, ac primum de actionibus ex metu, mox de actionibus, ex cupiditate, ira, aut simili affectione, profectis. Ut casus circa actiones ex metu profectas resolvamus feliciter, præmittenda est multiplex metus distinctio. Metus, qui nihil est aliud quam affectus appetitus irascibilis ortus ex apprehensione mali vel imminentis vel probabiliter venturi, dividitur multis modis. (a) 1. Alius est justus, alius injustus. 2. Alius est probabilis, alius non probabilis. 3. Alius est levis, alius est gravis. 4. Alius est cadens in virum constantem, alius non item. Metus justus, probabilis, gravis, cadens in virum constantem, est unus idemque, sed variis nominibus appellatur: dicitur justus, quia eum & actionem ex tali metu profectam leges excusant, quamvis contra eas committatur; probabilis, quia eum jura approbant; gravis, quia est alicujus magni ac jam instantis periculi; cadens in virum constantem, quia est metus, quem etiam solent habere viri constantes ac fortes, & qui suæ constantiæ ac fortitudinis laudem non amittunt, etfi quippiam ex tali metu agant: contra se habet res in metu opposito.

(a) Metus justus nititur ratione recta. i. e. justa, probabilis, gravi, & quæ deceat virum constantem ac fortem: quali metu justo omnes homines metuunt naturaliter mortem: Metus injustus nititur ratione erronea. i. e. injusta seu sine causa, ratione improbabili, levi, & quæ non cadit in virum constantem & fortem: ita pueri metuunt larvas.

VI. Quæritur §. 1. An omnia mala metu justo & cadente in virum constantem sine metuenda? Resp. Non. Quænam igitur? Resp. Justus est metus, mortis corporalis, amittendæ libertatis per servitutem aut captivitatem,



verberum, carceris, stupri, omniumque corporis cruciatuum. §. 2. *An metus, quo quis timet amittere omnia bona temporalia, sit justus?* Resp. Ita: quia ea sunt necessaria ad vitæ conservationem & communes usus. §. 3. *An metus sit justus, si quis timeat amittere majorem partem bonorum temporalium?* Resp. Ita. quia est metus gravis & grandis mali. §. 4. *An metus infamiae ac dedecoris sit justus?* Resp. Ita. quia fama est bonum majus bono fortunæ: ergo, si hujus, etiam illius, est justus metus. Distinguunt tamen hic *Casuiſtæ* inter infamiam facti & juris: hujus metum esse justum, illius non item, asserunt. §. 5. *An metus excommunicationis aut exilii sit justus?* Resp. Ita, si excommunicatio & exilium sunt injusta: quia gravior utrumque est malum dedecore aut bonorum temporalium jactura. §. 6. *An metus sit justus, quo quis tenetur ex suo precedenti delicto, aut ob causam justam antecedentem?* Resp. Communis *Casuiſtarum* opinio tenet eum non esse justum. §. 7. (a) *An mala facta ex metu cadente in constantem virum excusentur in totum vel ex parte?* sive. *An culpa careat malum, quod fit ex metu gravioris mali & ad illud evitandum?* Resp. Mala, quæ sunt ex se & ex natura sua peccata, nullo metu excusari: ideoque non licet mentiri, nec ullum omnino peccatum committere, metu mortis. At mala tristitia possunt committi ex metu & excusari, si sint minora, & ad majus malum tale evitandum. §. 8. (b) *An mala metu mortis commissa contra legem aliquam humanam, justam peccati excusationem mereantur?* Resp. *Casuiſtæ* plerique affirmate: quia etsi leges humanæ habeant potestatem jubendi, quod cum mortis metu est conjunctum, non tamen semper ejusmodi obligationis onus imponit. §. 9. (c) *An metu mortis commissa mala contra legem divinam particularem scriptam, quam vocant positivam, quales olim tum forenses tum ceremoniales dedit populo Judaico Deus, ob peculiare causas, mereantur excusationem?* R. Ita: quia Ceremonia est res adiaphora: nisi violatio legis fit cum contemptu fidei aut religionis, aut in scandalum & offensionem aliorum. §. 10. (d) *An votum vel juramentum factum in naufragio, peste, bello &c. cum metu*

*imminentis mortis juramus vel voremus, valeat atque obliget?* Resp. Valere atque obligare, quia est metus non ab homine incussus, sed ortus ex causis naturalibus secundum ordinem, à sapienti præscriptum Deo, agentibus. §. 11. (e) *An promissa, vel pacta, vel obligationes, vel contractus, metu in virum constantem non cadentes, i. e. injusto & sine ratione facti, valeant?* Resp. Esse irrita & non valere: adeoque in specie, matrimonium per metum initum sine ratione ac juramento, etiam confirmatum, non obligare: Atque idem dicendum, de sponsalibus metu factis & jurejurando confirmatis: si metus sit justus, sunt rata & valent, ut in casu 10. Circa actiones ex ira aut cupiditate profectas hæc æquatio moveri solet à *Casuiſtæ*. §. 12. *An ira vel cupiditas &c. voluntarium ex parte minuat.* Resp. ita. nam sunt quidem voluntaria, sed minus, quam si absque ira vel cupiditate, &c. ex plena rationis deliberatione & voluntatis electione fierent: affectus enim illi saepe rationem ac voluntatem in suis actibus perturbant.

- (a) Malum est, vel turpe, sive culpa, vel triste, sive pœnæ: prius est peccatum, ut mentiri, posterius est supplicium, ut Dedecus, & verbera &c.
- (b) Duo hic dicuntur, 1. quod leges humanæ possunt jubere, id, quod cum mortis metu conjunctum est, ut, si quis militum præfectus jubeat huic aut illi istam adire stationem, ex qua certus fit metus mortis, quo casu miles obligatur ob stipendia, quæ meret: 2. casus incidere potest, ut quis non obligetur legibus humanis, quando aliquid cum metu mortis præsentis est conjunctum, ut, cum quis metu mortis, quam intreat à tergo insequens latro, & aliter evadere non potest, mœnia transnatat, quod alioquin à magistratu est vetitum; in tali casu lex magistratus de non transnatandis mœnibus non obligat.
- (c) Lex Divina particularis scripta & positiva dicitur, quam Deus dat Populo peculiari ob peculiare causas, ut erant olim Leges forenses, & Ceremoniales datæ Populo Judaico.
- (d) Ratio responsionis est, quia talis metus justus est, nititurque ratione recta, caditque in virum probum ac constantem, ideoque quod ex tali metu promittitur, vovetur, vel juratur, obligat: atque ideo judicamus votum Jephthæ tempore belli, quod gerebat, factum de eo immolando,

Iando, quod primum sibi redeunt obviam veniret ex janua adiuvarum, ipsum obligasse, etiam si primum egressa fuerit propria filia.

(c) Quod ex metu iusto fit & cadente in virum

constantem, illud promissum, pactum vel factum, non est irritum: sic non licet matrimonium solvere ob metum exheredationis, aut vitæ amittendæ, si illud jam sit initum.

## DISPUTATIONUM PRACTICARUM

## OCTAVA,

## DE

## INTELLECTU PRACTICO, ET RECTA RATIONE.

## THESIS I.

**I**N Disputationum harum serie, primum exposuimus *finem* Philosophiæ practicæ *ultimum*, *summum* hominis in hac vita *bonum*; mox *finis* ultimi consequendi *medium*, *πρότερον*, *actionem humanam*, *liberam*, *spontaneam*, *disp. 5.* eique oppositam, *in vitam disp. 6.* & inter hanc & illam, *interjectam* seu *mediam*, quam *mixtam* vocavimus, *disp. 7.* Nunc *actionis* *spontanæ*, seu *liberæ*, seu *humanæ*, *principia* paulo plenius sunt consideranda, quod *th. 8. disp. 5.* est promissum. *Actiones* *spontanæ* sunt *actiones imperatæ*, ut *th. 5. disp. 5.* fuit indicatum: harum *principia* sunt *actiones elicite & facultates*, à quibus eliciuntur. *Eæ*, vel ad *rationalem animam* pertinent, suntque, *intellectus*, *voluntas*, *liberum arbitrium*, & *actiones singulorum*, vel pertinent ad *animam sentientem*, in quantum *rationis* aliquo modo in *homine* est particeps, utpote quæ *rationali animæ* conjugitur ac subordinetur, & ab ea regitur ac gubernatur, suntque, (a) *appetitus sensitivus*, *eiusque motiones*, *seve affectus*. De hisce, sequuntur Disputationibus, agere est decretum, ac jam quidem de *intellectu*, prout nostro suffecerit instituto; neque enim omnia, quæ de *intellectu* disputari solent ac possunt, huc congeremus, ut, *An & quomodo ab anima rationali differat? an singularia*, & quo ordine, priusne quam *universalia*, *intelligat? an sit geminus ac distinctus*, *agens & patiens?* hæc omnia explicanda sunt in *Physicis*. Nobis & nostro instituto convenit hæc *unica intellectus divisio*, qua dividi solet, in *speculativum & practicum*, quam, omiſſis omni-

bus aliis de *Intellectu* disputari solitis, *hæc Disputatione* nos proponemus atque exponemus.

(a) *Appetitus sensitivus & Affectus* spectantur, vel ut sunt in *Homine*, vel ut sunt in *Bruto*. Posteriori modo, nec per *essentiam* nec *Participationem* sunt *Rationales*: Priori modo, non sunt quidem *Rationales* per *essentiam*, sic enim *Rationales* est sola *Anima intellectiva* hominis; Attamen *Rationales* sunt per *participationem*, quatenus subsunt *Regimini & Imperio Animæ Rationalis*.

II. (a) *Intellectus* in se quidem est *diversus* & simplex, sed tamen *ratione finis & objecti* dividi solet in *speculativum & activum*, *θεωρητικὸν καὶ πρακτικὸν*, quæ divisio est ipsius *Aristot.* l. 3. de *Anima* c. 9. text. 49. ubi videantur *Commentatores*: eam etiam explicat *Zabar. l. de facult. Animæ c. ult.* *Intellectus* dicitur *theoreticus*, qui res intelligit & contempletur, ut nudam rei veritatem cognoscat, ut tantum sciat, quæ ac qualis sit cuiusque rei natura, proprietates, operationes, &c. (b) *Præcticus*, qui res intelligit & apprehendit, non eo fine, ut nudam rei veritatem cognoscat, in ea cognitâ acquiescat, nihil ulterius intendens, quam *perfectam* habere rei naturam, proprietates, operationes &c. sed verò qui ideo cognoscit, ut, quod cognoscit, agatur ac fiat, ideoque ulterius sese exerit, consultando, deliberando, quomodo quid fieri possit: utrum hi *intellectus* distinguantur *ratione*, quod *Thomistæ* cum *Thoma* p. 1. *quest. 79. art. 11.* volunt, an realiter, quod *Zabarella*

vult loco citato, non multum refert: quicquid sit, uterque intellectus in eo convenit; ut intelligat, cognoscat, speculetur rem objectam; sed *differunt*, ut *Philosophus loc. cit.* bene dicit, *sine*; quod theoreticus in nudâ rei objectæ & veritatis cognitione subsistat, practicus non item, sed hic à rei & veritatis speculatione progrediatur ad consultationem & deliberationem, ut, quid agendum sit, sciat, ideoque cognitionem ordinat ad motum & opus atque operationem. Hæc finium diversitas oritur ex diversitate objectorum: nam intellectus theoretici *objectum* sunt res divinæ, sempiternæ, necessariæ, quæ cum ab homine fieri nequeant, frustra intellectus aliquid præter earum cognitionem intenderet: contra, intellectus practici *objectum* sunt res humanæ, variabiles, contingentes, quæ ab homine fieri possunt vel non fieri, ideoque non est frustra, si intellectus post earum cognitionem acceptam, de productione earum & actione instituendâ, cogitet, consulat, deliberet. Verum enimvero, ut natura intellectus, tum theoretici, tum præsertim practici, penitus intelligatur, de utriusque objecto, paulo uberius agemus.

- (a) Quia est facultas animæ rationalis, quæ ipsa indivisibilis est, ac simplex, propter naturam suam immaterialem, & quantitatis carentiam.  
 (b) Intellectus dicitur practicus, non quasi ipse aliquid agat, nam tantum intelligit; sed quia ipse iudicat, quid sit agendum, & voluntati id atque facultatibus inferioribus præscribit.

III. *Objectum* est, circa quod res operando versatur: id, circa quod intelligendo occupatur intellectus, tum theoreticus, tum practicus, est, vel *principium*, vel *conclusio*: *principium* vocamus propositionem per se notam, cuius veritatem homo per sese ex naturâ suâ, solo terminorum perceptione, sine ullâ institutione aut syllogismo, cognoscit: & vocatur axioma, talia principia sunt in disciplinis theoreticis, sunt item in practicis: in theoreticis, tum Metaphysicâ, tum Mathematica, tum Physicâ, v. c. *Nihil potest simul esse & non esse, Totum est majus sua parte, Si æqualia addas æqualibus tota erunt æqualia, Nihil potest esse à seipso*, &c. in practicis, ut, *Deum esse colen-*

*dum, Parentes esse honorandos, Quod tibi non vis fieri id alteri ne feceris*, &c. *Conclusiones* sunt enunciationes, quas homo ex principiis illis deducit per ratiocinium, vel inductionem, vel syllogismo, quæ ex sola verborum cognitione cognosci nequeunt, sed quarum cognitio vi discursus gignitur: tales conclusiones sunt in disciplinis theoreticis omnia *theoremata*, deducta ex principiis theoreticis: tales conclusiones sunt in practicis omnia *præcepta* de agendo, deducta ex principiis practicis: imo totæ disciplinæ nihil sunt aliud quam habitus geniti ex talium conclusionum complexu: nempe, cum intellectus cognoscit atque assentitur omnibus conclusionibus physicis, deductis per discursum, inductionem, vel syllogismum, ex principiis physicis, jam in eo existit habitus physica: pariter cum intellectus cognoscit atque assentitur omnibus conclusionibus de agendo, deductis ex principiis practicis, jam in eo existit habitus practicus, qualiscunque tandem ille fuerit. Circa principia & conclusiones theoreticas versatur intellectus theoreticus; circa principia & conclusiones practicas versatur intellectus practicus.

IV. Ex principiis practicis deducit intellectus practicus conclusiones practicas, (a) *solo lumine naturæ. Naturale intellectus iudicium* de conclusionibus practicis deductis ex principiis practicis, vocant Philosophi *rectam rationem*: huic rectæ rationi, huic tali de conclusionibus talibus iudicio naturali, quicquid est conforme, bonum est: & omnia in universum de virtute præcepta, huic naturali iudicio practico, huic rectæ rationi, innituntur: in hoc iudicio, in hac ratione recta, fundantur leges omnes: & de hac ratione intelligendum est illud, *Ratio est anima legis. Ethica, Politica, Oeconomica, Iurisprudentia*, super hac *ratione recta*, super hoc *iudicio practico*, de conclusionibus practicis ex principiis practicis factis, sunt extractæ, quia ex (b) lumine & lege naturæ sunt depromptæ: ab hoc fundamento tota *philosophia practica* dependet: hoc ignorato aut non bene intellecto, de virtutis ac honestatis studio erroneæ foveunt sæpe ac pronuntiantur sententiæ.

(a) Lumen

(a) Lumen naturæ vocatur in Philosophia iudicium intellectus, quod absque revelatione, fide, aut speciali gratia, profertur de rebus, quale etiam cecidit in Ethnicos: hoc autem cum fertur de rebus agendis, vocatur recta ratio, quia est actus rationis practica, quo recte riteque iudicat de bono, & malo, honesto & turpi, iusto & iniusto, quid sit sequendum, quid fugiendum.

(b) Lumen naturæ & lex naturæ, aut plane sunt idem, aut tantum in eo differunt, quod lex naturæ dicatur de ipsis principiis practicis; lumen naturæ dicatur iudicium, quod fertur de conclusionibus, quæ ex illis principiis deducuntur.

V. *Ratio hæc recta, naturale hoc iudicium, ex principiis practicis natura notis haustum & acceptum, etiamnum in homine ac post lapsum supervest:* Nam reliquit Deus in animis hominum etiam post lapsum reliquias discriminis inter honestum & turpe: Et qui nullam rationem rectam, qui nullum naturale iudicium rectum in homine, etiam post lapsum, de rebus civilibus & actionibus moralibus nõ spiritualibus aut supernaturalibus supervesse volunt, illi gravissime errant, & Scripturis adversantur, & Philosophiam evertunt, & omne discrimen honesti & turpis, cordibus hominum tamen insitum, tollunt: quid ergo? an, quid sit honestum, quid turpe, homo scire non poterit, nisi per revelationem ex scripturis? an igitur Ethnici omnes hoc discrimen ignorarunt? nihil minus. De rebus fidei, de iis quæ pertinent ad æternam salutem, fatemur lubenter, nullam supervesse in homine post lapsum rationem rectam, nullum rectum iudicium esse reliquum: sic omnis ratio cæca est, omne iudicium intellectus inimicitia adversus Deum: at in naturalibus, moralibus, civilibus, rectam rationem supervesse ac iudicium rectum, & vita & scripta tot Ethnicorum nimis quam manifestum reddunt. Geminus hic cavendus est error: *errant*, qui rationem rectam, naturale intellectus iudicium, faciunt normam credendorum, mensuram dogmatum & articulorum fidei: *errant*, qui rationem rectam, naturale intellectus iudicium, rejiciunt circa dogmata & conclusiones solo naturæ lumine ex suis principiis deductas: hic sane supervest recta ratio, rectumque intellectus ac naturale iudicium, norma, mensura,

regula sciendorum & agendorum, quod qui non agnoscut, omnem pariter philosophiam, theoreticam & practicam, ipsamque naturam naturæque lumen proscribunt. Fons erroris, in hujus rationis rectæ & iudicii naturalis, circa res naturales, civiles, & morales, hostibus, est, quod naturam ita opponant gratiæ, lumen naturæ lumini fidei, librum naturæ libro scripturæ, legem naturæ legi revelatæ, conclusiones deductas ex principiis naturæ conclusionibus revelatis, quasi posterius semper tollat vel neget prius: qui sane non capiunt, quid *Philosophi* intelligant per rationem rectam, veritatis & honestatis naturalis matrem. Nempe, ut simul & semel dicam, *Recta nobis in philosophia ratio, est iudicium naturale intellectus, ex principiis natura notis, juxta legem ac lumen naturæ, de rebus naturalibus, civilibus, moralibus, depromptum.* Hæc recta ratio, circa principia & conclusiones theoreticas, vocatur *theoretica*, quam missam facimus: circa principia & conclusiones practicas, vocatur *practica*; ea nostri est instituti & hujus loci.

VI. Quando & quoties dicimus, aliquid esse rationi rectæ conveniens ideoque bonum, rationem rectam hoc vel illud docere, istud vel aliud esse agendum juxta rectam rationem, hoc volumus significatum, aliquid esse agendum, esse justum, esse bonum, quia, vel est principium practicum natura notum, vel est conclusio ex tali principio recte deducta: hoc enim iudicium de tali principio vel de tali conclusione, est ratio recta. *Errant* itaque, qui putant rectam dici rationem, aut animam rationalem, aut intellectum, quia in nulla re erret, quia non fallatur ullo modo: si enim hoc sensu recta diceretur ratio, in nullo homine foret recta ratio, non tantum in rebus fidei, sed ne in civilibus quidem: nam quis est hominum, etiam sapientissimorum, etiam doctissimorum, qui non sæpissime erret ac fallatur, non in rebus tantum fidei sed & civilibus ac moralibus ac naturalibus? & omniq; saltem homo errare ac falli potest. *Quare* non eo sensu ratio recta dicitur, sed alio, quem satis nunc exposuimus.

VII. *Rationis practicæ de rebus agendis,*

aut intellectus practici de actionum bonitate vel malitia morali, duplex est *judicium*; vel *absolutum* vel *comparatum*: *absolutum* est, quo aliquid in se, seorsum, ac separatim spectatum, judicatur, bonum vel malum, faciendum vel fugiendum: *comparatum* *judicium* est, quo aliquid aliis rebus collatum, omnibus circumstantiis expensis, nunc, hic, huic, bonum vel malum, faciendum vel fugiendum judicatur: hæc *judicia*, *absolutum* & *comparatum*, multum inter sese variant: imo interdum pugnant: Nam sæpissime evenit, ut quod quis judicavit intellectus practici *judicio* *absoluto* esse bonum ac faciendum, id *comparato* rescindat, *judicetque* esse malum ac fugiendum, & contra, quod *judicio* *absoluto* *judicavit* esse malum ac fugiendum, id *comparato* *judicet* esse bonum ac prosequendum: & hinc est *lucta* ista & *pugna* sæpe *rationis* *secum*: qualis est in incontinentibus & continentibus; in utrisque ratio fluctuat *judicando* de voluptatibus; in illis succumbit, in hisce superat cupiditates. Ihus fluctuatio-

nis & *luctæ*, inter *judicium* *rationis* *practicæ* *absolutum* & *comparatum*, *Medea* nobis reliquit exemplum, dum ait.

--- *video meliora proboque,*  
*Deteriora sequor* ---.

*Judicat* *judicio* *absoluto* bonum esse, ut *Isa-*  
*nem* non sequatur, *comparato* tamen illud rescindit, & *judicat* omnibus expensis circumstantiis melius esse ut sequatur: quod deterius erat & pessimum, nempe *ressequi*, *judicio* *Medeæ* *absoluto*, hoc melius & bonum *judicatur* ab ea, *judicio* *comparato*. Quando *judicium* *intellectus* *comparatum* ac non amplius fluctuans sequitur electio, tum vocatur *ultimum*: alii vocant *dictamen ultimum*; sc. quod in omni actione deliberata, post omnes expensas circumstantias, pronuntiatur ab intellectu practico *judicium*, est *ultimum* illud *dictamen*, quod electio sequitur. Sed de electione voluntatis in Disputationibus sequentibus agitur: nunc hæc exposuisse sufficiat de *intellectu practico* ac *ratione recta*, principio actionis humanæ, spontanæ, liberæ.

## DISPUTATIONUM PRACTICARUM

NONA,

DE

## VOLUNTATE.

THESIS I.

Cum de Spontaneo fuit disputatum, illud *disp. 5. th. 2. ex Arist. Eth. l. 3. c. 1.* definitur, *id, cujus principium est in agente sciente singula, in quibus actio est.* Quæ definitione, duo exiguntur in actione spontanea à Philosopho, indicavimus, *scientiam* & *principium internum*: per *scientiam* intelligi *judicium intellectus practici*, per *principium internum* intelligi *voluntatem*, *th 3. & 5. disp. cit.* ostendimus: Sunt enim *intellectus* & *voluntas* duo humanarum actionum. omnique in iis (licet nunc cum Scholasticis βαρβαριζῶν) spontaneitatis principia. De *intellectu*, quantum satis est, egimus *disp. 8. præcedente. De voluntate nunc*

*& seq. disp.* agemus: non tamen omnia consideraturi, quæ de ea disputari possunt, sed ea tantum allaturi, quæ ei, tanquam spontanæ humanæque actionis principio, competunt, Ethicæque instituto sufficient: exponemus vero varios ejus *actus*, *objectum*, *motivum*.

II. *Actus* voluntatis dividi solent in *elicitos* & *imperatos*: *elicitus* voluntatis *actus* dicitur, qui proxime, & immediate, à voluntate producitur per seipsam & recipitur in ipsa, ut, *velle*, *nolle*, *amare*, *odisse*, &c. dicitur *elicitus*; quia in voluntatis potestate contentus & quasi latitans, foras ab eâ educitur atque elicitur. *Imperatus* dicitur voluntatis *actus*, qui à voluntate



Iustate proficiscitur, ministerio & opera facultatis (a) inferioris, cui voluntas (b) imperat, ut talem actum producat: Hic actus *imperatus* non recipitur neque inhæret in voluntate, sed in ea facultate, à qua proxime procedit, ut sunt, *videre, loqui, ambulare, &c.*

(a) Seu Animæ sentientis: nam in operationes Animæ vegetantis nullum est Intellectus aut voluntatis imperium; nam nec crescimus, nec nutrimur, nec bene valemus, cum volumus, aut judicamus esse crescendum, nos nutriendos, aut bona valetudine esse utendum: sed videmus, & nos loco movemus, & appetimus, & c. cum volumus, & judicamus ita esse faciendam.

(b) Imperium voluntatis, uti & Intellectus Præctici in Actiones Animæ sentientis, sive Imperatas: est; vel generale seu Implicitum, vel speciale seu explicitum. Generale dicitur, quod in genere fertur circa Actiones Imperatas, quatenus nullæ exercentur, quin resolvi possint in hoc Imperium, quod includunt, involunt, atque implicent, unde Implicitum dicitur; si quis enim rogetur, cur, V. G. toties & tam cito digitos Impulsu Citharæ moveat, dicit, quia volo, & Judico sic esse faciendum: non quod ad singulos morus digitorum singula intercedant Imperia Voluntatis & Intellectus specialia atque explicita, quasi qui Citharam pulsant ad singulos pulsus cogitet, ego volo pulsare & judico pulsandam Citharam: sed sufficit Imperium Voluntatis & Intellectus Generale atque Implicitum.

III. Actus voluntatis elicitus *subdividitur* in βέλῃσιν & προαίρεσιν: vocabula sunt græca Aristot. latine possit dicere, in *appetitionem* (Scholastici dicunt *volitionem*) & *electionem* seu *præelectionem*. Βέλῃσις, *appetitis*, est velle quoddam ἀπροβέβλητον, quod fit absque prævia deliberatione: hoc modo appetimus & volumus finem ultimum, quo cum nihil melius proponi possit voluntati, fertur in eam voluntas, ut cum *Philosopho* loquar l. 3. *Eth. ad Nicom.* c. 3. ἀπροβέβλητος, i. e. sine deliberatione: non appetit finem ultimum voluntas ἀπροβέβλητος, sine prævia (a) iudicio, attamen ἀπροβέβλητος, sine præcedanea deliberatione: sic quoque appetimus media, quæ necessario cum fine sunt conjuncta, & ea, quæ aut fieri plane non possunt, aut per nos saltem fieri nequeunt: ut, cum appetimus immortalitatem in hac vita, quam ut hic consequamur, quam-

diu corporis carcere tenemur constricti, fieri nequit: vel etiam, quam appetimus ut hic vel ille pugil vincat, quod per nos fieri nequit. Προαίρεσις, *electio*, est velle quoddam βέβλητον, ut iterum cum *Philosopho* loquar, quod sequitur præcedentem deliberationem: hoc modo volumus media, & non cuiusvis generis media, sed ea, quæ sunt in nostra potestate, & quæ non necessario cum fine sunt conjuncta: nam sicuti circa finem non deliberamus, ita nec deliberamus circa media, quæ extra nostram potestatem sunt collocata.

(a) Quando Veritas alicujus Enunciationis est ita clara, ut Intellectus convincatur, E. G. Totum est majus sua parte; aut Bonitas Rei tam est manifesta, ut Intellectus eam statim dignoscatur, & Judicet esse appetendam, E. G. Deum Colatum existit in nobis iudicium sine deliberatione; sed verò cum veritas Enunciationis non est tam clara, aut Bonitas Rei non est tam manifesta, iudicium, quod de utraque fertur, exigit prævia deliberationem.

IV. Actus voluntatis *eliciti circa finem* tres vulgo recenferi solent: totidem *circa media*. Circa finem, *volitio, intentio, fructio*. Circa media, *electio, consensus, usus*. hæc actuum voluntatis elicitorum tum circa finem, tum circa media, divisio, *Scholasticis* est usitata, & ab *Aquinato* in 1. 2. *quæstione* 8. adfertur & sequens explicatur: ubi videri possunt ejus *Commentatores*, qui hanc divisionem ut probent, duplicem præmittunt hypothesein. 1. est, Bonum, quod voluntati offertur, vel ut finem expeti, vel ut medium, vel id, quod ad finem nos ducit. 2. est, (a) Bonum esse honestum, jucundum, utile. Hoc igitur fundamentum ponunt. Bonum, quod est finis ac propter se se expetit, est honestum vel jucundum: Bonum, quod est medium & propter finem expetit, est utile. Hinc sic procedunt. Bonum, quod est finis, potest trifariam expeti. 1. simpliciter, ut est quid honestum aut jucundum, quod per se & propter se voluntati placet ac lubet: sic circa bonum versatur *τὸ velle*, vel ut amant loqui (b) *Scholastici, velleitas*. 2. Bonum, quod est finis, appeti potest, tanquam finis & terminus aliorum, quæ ejus gratia expetuntur: act tunc expetit finis, ut per aliud quid

quid obtinendus : & hunc voluntatis actum vocant *Scholastici* (c) *intentionem* seu volitionem. 3. Potest expeti bonum, quod est finis, tanquam aliquid, in quo voluntas acquiescat, & ex quo voluptatem ac fructum capiat, qui voluntatis actus vocari solet, (d) *Fruitio*. Hæc versatur circa finem in executione: at 2. priores actus versantur circa finem in intentione. Bonum, quod est medium, & utile, tribus modis etiam voluntatem occupat, & circa id triplici modo versatur voluntas, vel eligendo, vel consentiendo, vel utendo. *Electio*, *Scholasticis*, Latinis Interpretibus Aristotelicis, qui sic vocantur, quia Scholas & Academias omnes impleverunt, est, boni alicujus ab & in voluntate acceptatio ex rationis consilio, prout conducit ad finem consequendum. (e) *Consensum*, complacentiam, vocant, quo voluntas bonum utile à ratione præscriptum & acceptum comprobat, in eo acquiescit. (f) *Vfus* est actus voluntatis, quo tale bonum & medium adhibet ad finem consequendum.

(a) Divisio boni in honestum, jucundum & utile, non est divisio generis in species, quasi semper ista inter sese sint distincta, uti species semper inter se distinguuntur; nam eadem res potest esse bonum, honestum, jucundum & utile, uti virtus, quæ & honesta est, quia rectæ rationi est conformis; & jucunda, quia magnam animo voluptatem adfert; & utilis, quia est medium ad obtinendum summum bonum.

Bonum honestum est, quod propter se expeditur, & Rationi Rectæ est congruum, vocaturque Morale, estque Homini proprium. Jucundum est, quod expeditur propter voluptatem, nec semper rectæ Rationi est congruum, estque Homini cum Brutis commune.

Utile est, quod propter aliud expeditur, ad quod dirigitur, & conducit, & non semper rectæ Rationi est congruum, & Homini cum Brutis commune. Honestum & Jucundum sunt finis; Utile est Medium.

(b) Velleitas dicitur actus voluntatis imperfectus, suspensus, ac semiplenus, quo vult finem non volitis mediis, ita piger vellet eruditionem, ut finem aut bonum, honestum ac jucundum, non tamen vult laborem: sic omnes homines, etiam nequissimi, velent esse beati, non tamen volunt virtutes, sine quibus beatus nemo esse potest:

(c) Intentio seu volitio eruditionis non cadit in

pigros, quia non expetunt eruditionem, ut finem per labores obtinendum, sic nec improbi volunt beatitudinem, aut eam intendunt, quia illam non expetunt, ut per virtutes obtinendam.

(d) Fruitio versatur circa finem in executione seu circa bonum obtentum: velleitas & intentio, seu volitio, circa finem in intentione, sive circa bonum intentum; sic fruitur quis eruditione jam acquisita, & summo bono jam possessio, circa quod utrumque nondum possessum versabatur velleitate, atque intentione seu volitione.

(e) Consensus proprie est intellectus, uti & dissensus, ita ejusdem est comprobare, uti & improbare: melius vocassent Scholastici hunc voluntatis actum, complacentiam, quia medium est rationis consilio præscriptum, ipsi complacet, & in eo acquiescit.

Consensus proprie pertinet ad Intellectum, ideoque hic magis commodum est vocabulum (Complacentia) quando voluntas in medio, aut bono utili, sibi per intellectum monstrato, acquiescit & sic quasi comprobat Judicium Intellectus, & Rei complacet.

(f) Maxime debent distingui hæc duo vocabula, frui & uti: nam fruimur sine, utimur mediis; sic fruimur Deo, tanquam sine ultimo, utimur creaturis, tanquam mediis ad Deum cognoscendum & colendum destinatis, & in eo omnis ratio peccati consistit, quod sine utamur, & mediis fruamur; sic peccat avarus, quando fruitur divitiis, cum in iis ut sine ultimo acquiescit; item ambitiosus peccat, cum honoribus suis fruitur, quando in iis ejus voluntas acquiescit, quia hæc duo sunt media, quibus deberet uti ad Deum glorificandum, quo solo tanquam sine ultimo frui debemus.

V. Actuum voluntatis divisiones, prout *Ethico* sufficit, jam allatas & explicatas, sequitur explicandum ejus *objectum*: hoc est *bonum* vel *malum*. Circa *bonum* versatur, *volendo*, i. e. appetendo, prosequendo: circa *malum*, *nolendo*, i. e. averfando, fugiendo: circa utrumque, tum *bonum*, tum *malum*, *utrumque actum suspendendo*, sc. vel non *volendo*, vel non *nolendo*. Ex hac actuum voluntatis circa bonum & malum varietate, manifestum est, actus voluntatis opponi, vel *contrarie*, sc. *velle & nolle*, *amare & odisse*, vel *contradictorie*, sc. *velle & non velle*, *nolle & non nolle*, *amare & non amare*, *odisse & non odisse*, hinc arrepta est occasio *Scholasticis* distinguendi libertatem & indifferentiam

sentiam voluntatis, quam dixerunt esse, vel specificationis sive contrarietatis, vel exercitii sive contradictionis. (a) Libertas seu indifferentia contrarietatis vel specificationis (quæ duo vocabula idem significant) cadit inter volitionem & nolitionem, ut loquuntur illi, Latinius, inter prosecutionem & fugam, sive inter amorem & odium, qui actus, oppositi sunt contrarie & specie differunt, quia objecta, bonum, quod prosequimur, amamus ac volumus, & malum, quod fugimus, odimus ac nolumus, opponuntur contrarie & specie differunt. Libertas seu indifferentia contradictionis & exercitii (quæ duo vocabula idem quoque sonant) cadit inter volitionem & non volitionem, seu inter prosecutionem & non prosecutionem, inter amorem & non amorem, inter nolitionem & non nolitionem: seu inter fugam & non fugam, inter odium & non odium, nam velle & non velle, nolle & non nolle, exercere actum, vel volendi, vel nolendi, & non exercere, opponuntur contradictorie.

(a) Libertas Contrarietatis, seu specificationis, cadit inter duos Actus veros & positivos, uti sunt, Amare & odisse, velle & nolle; sed Libertas contradictionis, sive exercitii, cadit inter Actum & Negationem Actus, ut, inter Amare & non amare, velle & non velle, odisse & non odisse, nolle & non nolle.

VI. Circa objectum voluntatis, tum bonum, tum malum, quæstio solet institui ab Ethicis: *An voluntas possit ferri, amando, volendo, in malum, ut sic, qua tale, sub ratione mali, & fugiendo, nolendo, in bonum, ut sic, qua tale, sub ratione boni?* Pertractat eam quoque quæstionem Aquinas in *Sum. pr. sec. quæst. 8.* Nos cum ipso utrumque negamus, dicimusque, voluntatem, nec bonum, qua bonum, posse odisse, nolle, nec malum, qua malum, posse amare, velle. Non diffitemur, quin possit voluntas velle malum & nolle bonum: quia potest ferri, amando, volendo in bonum apparens, quod cum in se sit malum, non bonum, quia tamen apparet bonum, ut tale, appetitur. sed aliud est & longe diversum, amare, velle, malum, qua malum, (cum ista reduplicatione) ut sic, sub ratione mali, & odif-

se, nolle, bonum qua bonum, ut sic, sub ratione boni: illud est, velle malum, quod intellectus scit & judicat esse malum; hoc est, nolle bonum, quod intellectus scit & judicat esse bonum: hoc utrumque Voluntati est impossibile. Aristoteles usque adeo hoc sibi persuasit, ut Ethicam rerum tractationem ad hoc, ceu immoto ac certissimo principio, inchoaverit, lib. 1. *Eth. ad Nicom. cap. 1.* Omnis, inquit, ars, & disciplina, itidem ac electio, bonum aliquod appetere videtur: quapropter bene Veteres dixerunt, bonum esse quod omnia appetunt. Et, voluntatem non posse ferri volendo, amando, in malum qua tale, ipsa docet experientia: nemo enim intendens ad malum operatur, ut habet vetus & tritum dictum: quin ipsi Damones ac perditissimi homines, cum Deum blasphemant, aliaque gravissima committunt flagitia, sub ratione tamen boni, sc. apparentis, hoc agunt atque appetunt, ut de Deo scilicet, miseri, vindictam capiant: sic, qui sibi necem inferunt, mortem appetunt, sub ratione boni, ut scilicet careant cruciatu & miseria, & hoc est bonum illis apparens: sed ratione insuper hoc consumari potest. Objectum voluntatis in volendo est bonum, sicut objectum intellectus in assentiendo est verum: sed intellectus non potest assentiri falso, quod falsum esse judicavit, novit: Ergo nec voluntas potest appetere malum, quod malum esse ratio judicavit, novit: Certe, nulla facultas potest ferri extra (a) sphaeram suæ activitatis seu extra suum objectum: atqui objectum voluntatis in volendo est bonum. Ergo extra bonum volendo, tendere non potest, sed intra boni sphaeram volendo continere se debet; verum nec voluntatem posse ferri nolendo in bonum qua bonum, facile probari potest. Oportet enim objectum cuiusque potentie & actui esse proportionatum: atqui bonum potentie nolendi & nolitioni non est proportionatum: nam potentie nolendi actus seu nolitio est averfatio & fuga quædam: at nemo averfatur aut fugit bonum qua bonum. Ergo & voluntas non potest tendere nolendo in bonum qua bonum.

(a) Sphæra activitatis dicitur circulus, intra quem terminatur alicujus actio.

VII. Unicus adhuc restat scrupulus, ex præced. thesi natus, ubi diximus, Voluntatem ferri volendo non tantum in bonum verum, sed & in apprens. Quæritur, *An objectum voluntatis, respectu actus, qui est velle, recte dicatur, bonum etiam apprens?* Resp. omnino. Nam satis est in genere ad appetitionem, ut objectum appetitus, seu inclinationis alicujus, sit consentaneum & conveniens rei aut facultati appetenti, secundum illam formam, quam appetitus ipse aut inclinatio sequitur.

(a) Sed, uti appetitus naturalis sequitur formam naturalem rei, sic appetitus rationalis seu voluntas sequitur formam apprehensam, h. e. notitiam objecti, quæ intentionalis quædam forma objecti dicitur; quemadmodum esse intellectum, esse volitum, vulgo vocatur, forma rei intellectæ, & forma rei volitæ. Ergo, sicut ad appetitum naturalem requiritur & satis est, ut objectum sit conveniens secundum formam rei naturalem, ita ad rationalem appetitum satis erit, ut objectum sit conveniens & bonum secundum apprehensionem & intellectionem, seu iudicium rationis: sive igitur bonum vere sit tale quale apprehenditur & appetitur, sive non sit tale quale apprehenditur & appetitur, nihil refert: ac licet in se sit malum, ut furari, modo ut bonum apprehendatur & intelligatur, ac iudicetur, jam appeti potest, volendo illud, quia habet formam seu rationem formalem appetibilis, quæ est, quod cognoscatur ac iudicetur à ratione, ut bonum, quemadmodum fit in fure, cujus rationi furari apparet bonum. Quæ de objecto & actibus voluntatis ulterius disputari possunt ac solent ab Ethicis, ea in annexis ex-

hibemus corollariis: *motivum voluntatis explicaturi disp. sequent.*

(a) Appetitus Naturalis dicitur, quo appetitur Res ab appetente ante non cognita. Ita gravia appetunt moveri deorsum; huic opponitur Appetitus elicitus, quo aliquid appetitur jam ante ab appetente cognitum, estque vel sensitivus, qui cadit in Bruta, vel Rationalis, qui est solius Hominis.

### A N N E X A.

1. *An diviso actuum in elicitos & imperatos solis actibus voluntatis conveniat? N.*
2. *An imperare facultatibus inferioribus sit actus voluntatis solius, an rationis tantum, an utriusque? Resp. utriusque.*
3. *An omnes actus voluntatis ad tres illos circa finem & totidem circa media, Th. 4. recensitos, possunt reduci? A.*
4. *An Voluntas eodem actu non possit moveri ac tendere in finem ac media? N.*
5. *An detur voluntatis actus neuter, qui nec sit finis nec mediorum? N.*
6. *An volitio sit tantum, impossibilem ex accidenti, & non simpliciter impossibilem? N.*
7. *An intentio finis cadat in bruta? N.*
8. *An fruitio tantum sit finis ultimi? A.*
9. *An fruitio sit finis ultimi, habendi, an habiti? Resp. utriusque.*
10. *An electio tantum sit mediorum, & nunquam finis? A.*
11. *An consensus non sit potius actus intellectus quam voluntatis? N.*
12. *An usus sit tantum mediorum & non finis ultimi? A.*

## DISPUTATIONUM PRACTICARUM

### DECIMA,

#### DE

# MOTIVO VOLUNTATIS.

### THESIS I.

**T**Ria proposuit Disputatio præcedens capita de Voluntate disputanda: *actus, ob-* *jectum, motivum.* Duo priora executi sumus, tertium nunc exequemur. Per *moti-*

vum voluntatis intelligimus id, quod voluntatem movet; quod eam velle facit, quod illam de potentia traducit ad actum, ad volendum; causam ejus actus, & velle: fatemur quidem objectum esse ex parte causam volendi, sed tamen non est plena causa volendi: nudum enim objectum voluntatem ex non-agentem non reddet agentem; (a) est enim voluntas potentia cæca, quæ nescit, quomodo in objectum tendere debeat: quare opus est alio præter & ultra objectum motivo. Atque hoc vulgo faciunt intellectum. *Quæritur, an recte? & quousque?* Hoc igitur in quæstione est. *An intellectus voluntatem moveat ad volendum?* seu, *An voluntas moveatur ab intellectu ad volendum?* & quousque? Ardua sane est quæstio & multis perplexitatibus involuta. Nos eam distincte pertractabimus: quod ut fiat, certa ab incertis sunt distinguenda, & status controversiæ recte est figendus.

(a) Voluntas dicitur Potentia cæca, quia ipsa non intelligit, & ut hoc vel illud velit, rectè vel malè, eget ductu intellectus, quia est voluntatis tanquam oculus, quemadmodum Cæcus in via ducitur per oculum videntis.

II. §. 1. Extra controversiam est, dici posse, quod voluntas eatenus movetur ab intellectu, quatenus voluntas natura sua talis est potentia, ut, nisi intellectus ipsi ostendat objectum, in hoc ipsa ferri non possit, nam ignoti nulla cupido. §. 2. Extra controversiam est, (a) objectum, secundum esse reale, quod habet extra animam, non concurrere effective ad actum voluntatis, quasi objectum efficiat actum voluntatis; principium enim effectivum volitionis est ipsa voluntas, quæ propriè & per se vult, volitionemque elicit. Hæc certa sunt, nunc incerta videamus. §. 3. *Quæritur ergo, quomodo objectum concurrat ad volitionem, ad actum volendi?* Resp. Objectum potest dici concurrere, vel formaliter, vel finaliter, ad actum voluntatis: formaliter, quatenus dat actui voluntatis speciem; i. e. quatenus Actum voluntatis in certâ specie collocat; nam ab objecto est, non tantum, quod actio voluntatis sit simpliciter (sine objecto enim nec esset nec esse posset) sed & quod sit talis vel talis:

Et hoc est quod *Scholastici* vulgo sic efferunt. *Actus voluntatis ab objecto, tanquam à principio formali externo speciem sumunt:* Objectum enim extra actum est, & inter circumstantias actionem specificantes potissimum ac primum tenet locum: (b) finaliter potest dici concurrere objectum ad actum voluntatis, quatenus, per modum finis voluntati proponitur, & voluntas ab objecto ad agendum, movetur, excitatur, & impellitur: non tamen semper objectum per modum finis in voluntatem agit, (c) sed tum demum, quando voluntatem movet, excitat, impellit, ad media aut ad actiones circa media, quia finis non est finis, nisi respectu mediorum. §. 4. *Quæritur, quomodo ipsa cognitio objecti concurrat ad actum voluntatis, an etiam effective, an alio modo?* Atque hic in tres abeunt sententias Philosophi. (d) *Nonnulli* cognitionem objecti effective concurrere asserunt, ad actum voluntatis, tum quoad exercitium, ut scilicet eliciatur, cum antea non eliceretur, tum quoad specificationem, ut scilicet sit hujus aut illius speciei: sed vero hæc sententia mihi quidem non placet: sic enim intellectus intelligendo vellet: At intellectus non vult, sed voluntas: Ergo cognitio, actio intellectus, non concurrat effective ad volitionem. *Alii* volunt, cognitionem objecti concurrere quidem effective ad actum voluntatis, quoad specificationem ejus, non autem quoad exercitium; sic enim est à sola voluntate. Sed contra: ne specificatio quidem actionis in voluntate, quod sit talis aut talis, est à cognitione objecti, sed ab ipso potius objecto, vel formaliter, vel finaliter, causante actum voluntatis, ut, pro ratione objecti diversa, diversa sit speciei actio voluntatis, & vel hæc vel alia. *Nos ergo sentimus, notitiam judicativam objecti esse tantum conditionem requisitam, tum ut objectum, secundum suum esse reale, possibile apprehensum, concurrat, seu formaliter, seu finaliter, ad actum voluntatis, tum ut ipsa etiam voluntas effective eliciat suum actum & actum talem tanquam sufficiens principium ejus; sufficiens, dicimus: non quod Dei influxum excludamus, sed sufficiens in suo genere. Verum, ut distincte hoc totum negotium ob-*



culos ponamus. *Voluntatem effective* ad volendum movet *Deus* tanquam causa prima, influens in voluntatem & ejus actionem, concursu, tum prævio, tum simultaneo: (e) *Voluntas* à Deo mota (non enim est primum se movens, sicuti nulla quoque creatura) *effective* concurrat ad suam volitionem, & vult. *Objectum* voluntatem movet ad volendum, non *effective*, sed, vel formaliter, vel finaliter, & excitando eam ad volendum, & volitionem specificando: *cognitio objecti* movet voluntatem ad volendum tanquam *conditio sine qua non*, agitque in voluntatem. (f) Hæc jam sunt certa.

(a) Rebus tribuitur *duplex esse*, unum Reale, quod in se habent, quo sunt id, quod sunt, & possident proprietates Naturæ suæ convenientes. Alterum, *Objectivum*, quod obtinent in mente Hominis, quatenus ab illo intelliguntur, quod vulgo vocant *esse intelligibile*, V. C. Cibus aliquod habet esse Reale in se, in quantum est nutrimentum Hominis vitæ conservandæ destinatum, quod vocant esse Reale Cibi; idem dicitur habere *objectivum esse*, quatenus à mente, seu Ratione, intelligitur, ut bonum, quod est conveniens vitæ sustentandæ.

(b) Quia enim objectum voluntatis est bonum, & bonum ac finis reciprocantur, si proponatur ei ut bonum, etiam ei proponitur ut finis: nam omne bonum seu verum seu apparet finis est, seu subordinatus seu ultimus, vel in suo genere vel absolute.

(c) Ex thesi quarta disputationis præcedentis apparet, voluntatis actiones quasdam esse circa finem, quasdam circa media: velleitas, intentio seu volitio & fruitio habent quidem pro objecto finem non tamen per modum finis, quia finis voluntatem in istis actionibus non movet, est enim objectum terminativum tantum ibi, non motivum; sed electio, consensus, actiones voluntatis circa media, ad volendum media, moventur à fine, habentque pro objecto finem etiam, sed non tantum ut terminativum, verum ut & motivum objectum.

(d) Illud, dicitur *effective* concurrere ad aliquem Actum, quod illum Actum facit, quemadmodum ignis *effective* concurrat ad Calorem, quia Calorem facit; at Intellectus non facit volitionem, sed ipsa Voluntas.

(e) Illud dicitur primum se movens, quod à nullo priorè movetur, *estque solus Deus*, qui ut est *Ens primum*, ita quoque est causa prima; omnis

autem creatura, ut est *Ens à Deo*, Ita quoque à Deo movetur, antequam sese moveat, *In Deo enim sumus, movemur, vivimus.*

(f) Moraliter illud agit, quod agit per Rationes, hortando, dehortando, suadendo, dissuadendo, &c. Diabolus fuit causa lapsus primi Parentis, nam suavitati ei, ut ederet de fructu vitæ.

III. Sed hic quæritur, *Qualis cognitio objecti requiratur ad voluntatis actionem, ut voluntas ad volendum moveatur?* Nam varix sunt actiones intellectus, quod est notum. Est 1. simplex quædam objecti apprehensio. Est 2. compositio & divisio; ubi *judicium* invenitur, & quidem geminum: unum *simplex*, quo intellectus simpliciter judicat objectum esse bonum vel malum; alterum *comparatum*, quo intellectus, quod objectum præcedenti iudicio judicavit esse bonum vel malum, judicat esse vel amplectendum vel fugiendum: (a) estque hoc iudicium comparatum, vel *ultimum*, quod omnibus omnino circumstantiis consideratis atque expensis fertur ac pronuncietur, vel *non ultimum*, quod contra. Est 3. discursus, seu syllogismus practicus, quo intellectus tale dictamen concludit. Atque hic jam incidit quæstio, *An præter qualemcumque notitiam, & præter apprehensionem simplicem objecti, requiratur alia insuper cognitio bonitatis in objecto, ut voluntas moveatur? an requiratur iudicium, quo intellectus judicet objectum esse bonum vel malum, salutare vel noxium, jucundum vel molestum.*

(a) Iudicium dicitur *ultimum*, non quod postremum est, in hac vita, & fertur paulo ante mortem, sed quod in omni Actione deliberata post omnia alia fertur postremum.

IV. *Sunt qui solam notitiam objecti simplicem sine ulla compositione aut divisione sufficere existimant, ut voluntas moveatur ad volendum: & probant. Quia appetitus sensitivus potest moveri circa objectum suum etiam per (a) æstimativam illud non apprehendatur sub ratione boni aut mali: Ergo & voluntas poterit moveri ab objecto suo licet intellectus illud non proponat sub ratione boni aut mali, sed sufficit, si tantum simpliciter cognoscat; quemadmodum hoc in brutis sufficit.*

ficit, & in pueris, & in amentibus, qui multa appetunt, nec tamen ducuntur ratione. Resp. Negamus simpliciter, nullum brutum appetere aliquid appetitu sensitivo, nisi illud fuerit ab affirmativa primum judicatum, ut bonum ac conveniens: in pueris vero & amentibus non est quidem deliberatum intellectus judicium, aliquid tamen est de bonitate & convenientia objecti; alioqui concipi non potest quomodo velint. Sed vero aliquid semper præcedere intellectus judicium de convenientia objecti, antequam in illud feratur volendo & ad illud volendum moveatur voluntas, & Aristi testimonio & ratione probatur. *Aristi testimonium* extat l. 3. de *Anim.* t. 46. ὁ νῦν τῶν ζῴων ἔστιν ἔστιν νοῦς πρᾶκτικὸς, ἔστι δὲ λήγει αἰσὴ φθόρον ἔστι δὲ νοῦς ἔστιν. *Intellectus speculativus nihil eorum quæ sub actionem cadunt contemplatur, neque dicit omnino quicquam, an sit fugiendum, an persequendum.* Quod si intellectus speculativus non moveat, ergo opus est intellectus practici judicio. Ratio etiam pro hac militat sententia: Nisi objectum enim voluntatis cognoscatur sub ratione boni, non dum ostenditur voluntati objectum suum proprium, quod est bonum: voluntas namque est potentia cæca, egetque demonstratione & ostensione objecti sui ut in illud tendat: debet autem demonstrari & ostendi tale, quale esse debet: at debet esse bonum: Ergo ut bonum ostendi debet & demonstrari: ostendere autem & demonstrare est intellectus: Ergo debet intellectus ostendere & demonstrare voluntati objectum ejus esse bonum. At non potest intellectus illud facere simplici mentis apprehensione. Ergo requiritur judicium, compositio ac divisio: nam bonum, ut bonum, sub ratione boni, cognoscere, ac voluntati proponere, sine judicio fieri nequit.

(a) *Affirmativa facultas in Bruto dicitur sensus interius, quo judicat bonum esse prosequendum, & malum esse fugiendum; postquam enim vel bonum, vel malum, sensibus externis est perceptum, ab Interno judicatur atque affirmatur, esse vel appetendum, vel fugiendum: quæ facultas id judicat, dicitur Affirmativa.*

V. Sed quæritur ulterius, *an præter sim-*

*plex judicium de bonitate objecti requiratur præterea intellectus judicium comparatum, ulterior quidam rationis practice actus, qui imperium solet Scholasticis dici, ut voluntas moveatur, atque volendi exerceat?* Nos quidem sic opinamur, salvo aliter sentientium judicio: ac primum nostra sententia fundatur in *Aristotele*, cujus verba ex 3. de *Anima* text. 46. *jam* t. 4. citavimus. Dicit, intellectum speculativum nihil dicere; quid sit fugiendum vel sequendum: at neque intellectus practicus hoc dicit simplici judicio, quo tantum judicat rem esse bonam vel malam, ergo comparato hoc dicit judicio: at ut voluntas moveatur & velit, non tantum debet res judicari bona vel mala, sed præterea debet judicari, quæ res ex bonis, cui, quando, &c. fit sequenda, quæ res ex malis, cui, quando, &c. fit fugienda. Deinde fundatur nostra opinio in *ratione*. Nam, ut voluntas moveatur & velit, requiritur sufficiens objecti cognitio facta ab intellectu, quæ posita, voluntas, (a) necessario ex illa hypothesis, sive conditione, necessitate hypothetica, elicit suum actum, quia alioqui ferretur in incognitum. Atqui illa sufficiens cognitio objecti non est judicium simplex de bonitate aut convenientia objecti. Ergo ulterior actus rationis præter illud intellectus simplex judicium requiritur: Major probatur ex connectione intellectus & voluntatis, & utriusque actus, quæ tanta est, ut ad prosequendum libere objectum, hæ potentia sint quasi colligata, ut neutra illarum sine altera alteriusve societate deliberate objectum attingat: & si absque mutua dependentia voluntatis & intellectus, situm est in voluntate, sequi vel non sequi intellectus judicium, fieri posset, ut voluntas temere & quasi casu hoc objectum prosequeretur, quod nunc forte fortuna prosequitur: nam ex parte intellectus nulla tum foret peculiaris ratio, nulla propria causa, propter quam voluntas jam id prosequatur, alias non prosequatur; cur actum suum nunc eliciat circa objectum, alias non. Minor vero, quod judicium intellectus simplex non sit sufficiens conditio objecti ut voluntas moveatur & actum suum eliciat, facile probari potest: Voluntas dicitur potentia cæca: & quare? nempe, quia

oportet illam ab intellectu sic duci, ut ex parte intellectus possit assignari ratio & causa peculiaris cur ducatur, i. e. cur velit. At vero ex parte simplicis apprehensionis & ex parte iudicii simplicis non potest assignari propria ratio & causa, cur voluntas moveatur potius quam non moveatur. Ergo præter ista adhuc amplius iudicium requiritur, sc. comparatum atque ultimum, quod vocant *imperium*: quod quidem imperium in actus voluntatis elicitos, in ipsam volitionem, intentionem, electionem, &c. non tam facile in nobis animadvertimus, quam quidem ejusdem intellectus imperium in facultatis inferioris earumque actiones, quia plus deliberamus circa media, quæ inferiores facultates usurpant, & executioni mandant, quam circa, quosdam saltem, voluntatis actus elicitos: nam volitionem, intentionem, aliosque voluntatis circa finem actus elicitos, non antecedit ista, aut tanta, deliberatio, cum sæpissime subito determinemur per imperium mentis in voluntatem ad volendum finem vel intendendum. Atque ut hoc negotium clarissime percipiatur, notandum hoc est sedulo: Cur utraq; potentia moveatur circa objectum, intellectus imperando, voluntas volendo, non possumus aliam causam priorem assignare in ipso homine, quam ipsam harum potentiarum naturam, quæ sic est instituta utrimque, ut practice, i. e. effective, possint hæ potentia prosequi suum objectum vel etiam non prosequi; altera imperando, altera appetendo; in quo tota hominis libertas est sita. At vero, si voluntas per se spectetur, i. e. sola absque intellectu, cur tum illa moveatur, quando movetur, non potest alia ratio reddi quam ex parte intellectus, quandoquidem voluntas est potentia cæca, ideoque tendere non potest in objectum nisi ab intellectu ei præmonstretur: atqui ut præmonstretur, debet sufficienter & ut objectum voluntatis præcognosci; non præcognoscitur, sic, per simplicem mentis apprehensionem, nec per mentis iudicium simplex, quod jam est demonstratum. Ergo per intellectus iudicium comparatum, (b) per dictamen syllogismi practici, quod *imperium* vocamus, & *iudicium ultimum*, vulgo

imperium practicum, aut etiam practice practicum.

(a) Necessitas Hypothetica dicitur, quæ aliquid necessarium ob conditionem positam, quod extra eam necessarium non esset: Ita necessarium est Insularis, ut utantur Navibus, si velint exercere commercia cum Aliis Gentibus, hæc sc. conditione sive Hypothesi posita, quæ si non Ponatur, non est necessarium, ut navibus utantur.

(b) Syllogismus Practicus vocatur, quò Intellectus concludit aliquid esse vel appetendum, ac faciendum, vel non appetendum, & fugiendum.

VI. Atque hic jam oritur quæstio gravissima, *an voluntas non solum dependeat, sed etiam ad volendum determinetur ab intellectu practici iudicio ultimo, à dictamine comparato, ab ejus imperio, quod solet exprimi hisce verbis: hoc, nunc, omnibus circumstantiis expensis, eligendum est aut faciendum: ita ut hoc iudicio ultimo ac comparato posito, non possit non velle, & necesse vellet; an vero eo posito, adhuc in sensu composito, possit non velle, & de facto aliquando non velit?* Quidam statuunt voluntatem ab intellectu practici iudicio ultimo determinari quoad specificationem & non quoad exercitium, ita *Aquinas* & ejus sequaces: Alii nec quoad specificationem, nec quoad exercitium, voluntatem ab ultimo intellectu practici iudicio determinari, statuunt: ita *Scotus* cum *Scotistis*, quos sequuntur moderni *Jesuitæ*, & *Remonstrantes* ac *Lutherani* Philosophi. Nos, & quoad specificationem & quoad exercitium, voluntatem ab ultimo intellectu practici iudicio determinari asserimus: nec causam aut rationem videmus ullam, cur, si quoad specificationem determinetur voluntas, quod vult *Thom.* non pariter determinetur quoad exercitium, cum eadem utrobique incommoda redeant. Sed sententiam nostram idoneis rationibus confirmemus, quod faciemus citra alterius cujuscunque tandem dissentientis præiudicium; omnibus enim sentiendi in hac & similibus controversiis suam relinquimus libertatem, sed & dissentienti nostram servatam nobis volumus: quod utrumque fieri potest, citra ullum pacis aut concur-

concordiæ divortium, nam, ut tritum habet distichon,

*Diverſum ſentire duos de rebus iſdem  
Incolumi licuit ſemper amicitia.*

VII. §. 1. Si voluntas poſſit velle contra ultimum intellectus dictamen, ſi poſſit appetere contrarium bono, ab ultimo intellectus dictamine, præſcripto, poterit appetere malum ſub ratione mali, ut tale eſt. Abſurdum eſt poſterius. Ergo & prius. Major probari poteſt maniſeſtiffimo exemplo. V. C. ſi, non occidere innocentem, hic & nunc, &c. habeat rationem boni; contra, occidere innocentem, hic & nunc, &c. habeat rationem mali; ponamus ergo, intellectum dictare ac judicare, primum ſimplici judicio, inſontem non eſſe occidendum, mox comparato, inſontem hunc, hic & nunc, &c. non eſſe occidendum; ſi voluntas contra poſſit velle & velit, inſontem occidere, & hunc, & hinc, & nunc, &c. certe appetet malum ſub ratione mali: nam quid quæſo aliud eſt, appetere malum ſub ratione mali, quam illud appetere, quod intellectus judicavit judicio ſimplici & comparato eſſe malum? Hæc ratio tam firma eſt, ut nullam patiatur contradictionem aut exceptionem. Sed & ſequens firmiſſima eſt.

VIII. §. 2. Si Voluntas ad volendum non determinetur ab ultimo intellectus practici judicio, Ergo ſeipſam determinabit. At voluntas ſeipſam non determinat, quia ex ſe & naturâ ſuâ eſt indeterminata: unde ſic argumentor. Si voluntas ex ſe & naturâ ſuâ eſt indifferens ad volendum & non volendum, non poteſt à ſeipſa determinari ad volendum: quod enim determinat, tam debet eſſe determinatum quam eſt indeterminatum quod determinatur. At voluntas, conſiderata ut determinans ſeipſam, tam eſt determinata, quam eſt conſiderata eadem ut determinanda: nihil enim ponunt Adverſarii in voluntate determinante, quod non idem ſit in voluntate, aut determinandâ, aut determinatâ; neque verò poni aliquid hic poteſt. Ergo Voluntas non poteſt à ſeipſa ad volendum determinari. Si non à ſeipſa, ergo aliunde. Sed unde? à Deo quidem determinatur ad volendum per ejus præmotionem: Sed vero præter iſtam Dei

præmotionem ac prædeterminationem, quæritur aliud principium eam determinans in homine: illud non eſt facultas inferior, quia illa determinatur, non ipſa determinat. Ergo facultas aliqua ſuperior: at illa nulla eſt præter voluntatem quam intellectus. Ergo ſolus intellectus in homine, voluntatem determinat ad volendum: Non per ſimplicem apprehenſionem, nec per judicium abſolutum, ut jam vidimus: ergo per ultimum & comparatum. Ergo voluntas determinatur ab ultimo intellectus practici judicio, quod oſtenſum volumus.

IX. §. 3. Argumentamur ab abſurdo, quod Adverſarii eſugere nequeunt. Si voluntas non ab intellectus practici judicio ultimo determinetur, ſed ſeipſam determinet ad volendum; aliqua priore volitione ſefe determinabit: alius quippe actus voluntatis fingi nequit, quam volitio; ſicut non eſt alia actio intellectus quam intellectio; ſicut non eſt alia actio ignis quam calefactio: atque ſic dicetur Voluntas velle hoc vel illud, quia vult velle: ſed quid de hac priore volitione dicetur, quæ vult velle? an non alia volitione opus erit quæ moveatur & determinetur ad hanc volitionem, quæ vult velle? omnino: & ſic dicendum erit, voluntas vult hoc vel illud velle, quia vult velle, & velle. Et tum de iſta prima ex tribus volitionibus redibit quæſtio, quomodo ad eam, unde, & qua actione, determinetur voluntas? & dabitur ridiculus progreſſus in infinitum. Sed hoc argumentum adhuc aliter urgeri poteſt: & oſtendi manifeſta contradicção, quæ inde fit ſecutura. Nam aut aliunde determinatur voluntas, quod nos exiſtimamus, aut ſi ſeipſam determinat ad volendum, erit eadem actio, & qua ſe determinat, & ad quam determinatur à ſe: quod idem eſt, ac ſi dicas, idem eſt determinans & determinatum, i. e. determinatum & indeterminatum: quatenus actio voluntatis eſt determinans, ipſa eſt determinata: quatenus actio voluntatis determinatur, ipſa eſt antea indeterminata: & ſic idem erit determinatum & indeterminatum, quæ eſt mera contradicção. Rationes Theologicas, ne committamus *μετ' ἑαυτὴν εἰς ἄλλο γίνεσθαι*, non adducimus,

mus, ut nec plures Philosophicas, quia pondere certare malum ac vincere quam numero. Et videri possunt utriusque generis rationes apud *Cameronem & Maccovium*, ex nostris, apud *Estium, Cumelium, Alvarez*, aliosque Dominicanę familię ex Pontificiis Theologos ac Philosophos.

X. Atque finem imponere possemus huic sententię comprobandę: sed placet, præter argumenta artificialia adducta, insuper producere argumentum inartificiale ab *Aristotelis* *Authoritate* deductum, ut sententia nostra non minus Aristoteli quam rationi convenire demonstraretur, & ne cum *Aristotelis* philosophia pugnare videatur. Unum jam adduximus *Aristot. testimonium* clarissimum, ex l. 3. de *Anima*, text. 46. Alterum adjungimus non minus clarum ex *Eth. ad Nicom.* l. 6. c. 2. verba sunt. *Quod vero in cognitione est affirmatio & negatio, id in appetitione est persecutio & fuga. Quare cum virtus moralis, habitus in eligendo passus sit, electio vero postea sit NB in ap-*

*petitione consultatoria consultando* (at consultatio est per judicium intellectus comparatum) *idcirco oportet, & rationem veram esse, & appetitionem rectam, smodo electio proba est: & NB eadem illam dicere & hanc persequi: atque hæc quidem cogitatio & veritas in agendo posita est.* Et Paulo post. *Actionis igitur principium est electio, unde est motus, at non cujus causa: electionis vero appetitio & ratio que alicujus causa est. ita neque sine intelligentia & NB cogitatione, neque sine morali habitu electio est.* (atqui electio mediorum est, quæ si non sit sine cogitatione, oportet talem intelligere cogitationem qua circa media versari possit intellectus: ea non est aliud quam judicium comparatum, juxta quod hoc medium eligitur quod est optimum, nam electio est optimi,) & paulo post. *idcirco NB vel appetens intelligentia, vel intelligens appetitio electio est: ac tale principium est homo.* Plura *Aristotelis*, quin & aliorum *Philosophorum*, testimonia coacervavit *I. Camero* in resp. ad *epist. Viri docti*, c. 5.

## DISPUTATIONUM PRACTICARUM

## UNDECIMA,

## DE

## LIBERO ARBITRIO.

## THESIS I.

**D**isputatione octavâ, thesi prima, acturos nos promissimus, de *Intellectu, Voluntate*, & *Libero Arbitrio*: *Quæ de Intellectu & Voluntate* solent disputari ab *Ethicis*, ea disp. præced. excussimus; restat ut *Liberi Arbitrii* nunc naturam excutiamus. Duæ sunt voces: *Libera* & *Arbitrium*, quæ primum veniunt explicandæ. *Libera* non unam habet significationem: interdum significat id, quod nemini subest, quod à nemine pendet; quo sensu solus Deus liber est; interdum significat id, quod à servitute & à subjectione est exemptum: quo sensu liber est, qui ad servandum alteri non est obligatus: neutro sen-

su liberum hic sumitur à nobis, cum de *libero* philosophamur in *Ethicis* *arbitrio*: non sensu priori, quia de libero agimus arbitrio hominis, quod Deo subest, atque à Deo pendet; non posteriori sensu, quia sic in servis non foret liberum arbitrium: interdum liberum accipitur pro eo, quod non cogitur: sed neque hoc sensu hic accipimus: nam hoc modo *liberum* etiam in bruta cadit, quippe quæ libere dicuntur decerpere pabulum, & libere se movere, quatenus non coguntur, quatenus à nullo externo principio necessitantur ad id agendum; at nos agimus impræsentiarum de hominis libero arbitrio: interdum accipitur liberum



liberum pro eo, (a) quod est expertis naturalis necessitatis, quod tale est, ut in sua sit potestate, agere hoc quod agit, & illud non agere, & aliud agere: quo sensu liberum brutis non convenit; ea enim sic in objecta sua tendunt, ut non sit in illorum potestate, aliud agere, aut omnino non agere hoc, quod agunt: hinc dicunt *Philosophi*, & recte, *Bruta quidem sponte agere*, i. e. non coacte, sed non tamen libere. *Arbitrium* derivatur à voce *Arbiter*, quæ significat iudicem privatum, sequestrum, qui privatim lites dirimit: arbitrium ergo est, arbitri seu iudicis privatum iudicium: potest autem arbiter pro iudicio suo iudicare, rem aliquam, ad quam vocatur, esse vel faciendam, vel omittendam: illud *pro iudicare* est rationis practicæ: ita ut voces hæc duæ, *liberum arbitrium*, dicant *pro arbitrio*, ad intellectum, *liberum*, ad voluntatem: *arbitrari* est iudicare, quod est opus rationis practicæ: at *libertas* proprie & proxime est voluntatis.

(a) Naturalis necessitas est, quæ aliqua causa agit necessario, ut non possit non agere per naturam suam, aut naturalem inclinationem; quemadmodum ignis urit naturali necessitate, quia hæc est natura ignis, ut inclinetur, & propendeat ad urendum, sic ut non possit non urere.

II. Hæc de voce utraque, nunc rem videamus; ac quidnam sit, partim intellectus, partim voluntatis, liberum arbitrium? anne actus utriusque, an habitus, an facultas? oportet enim aliquid esse istorum trium, cum ista tria tantum sint in anima. Resp. Licet voces hæc, *liberum arbitrium*, sonent actum rationis simul & voluntatis, hic tamen pro actu non sumuntur à nobis, quia sic in dormientibus non foret liberum arbitrium (agimus enim de actionis humanæ, seu moralis, seu liberæ, principio elicativo.) Ergo vel habitum significaverit *liberum arbitrium*, vel facultatem. At non significat habitum: nam habitus inclinatio potestiam ad actiones certi generis: habitus bonus ad bonas, malus ad malas: at liberum arbitrium ex se non inclinatur ad actiones certi generis; imo indifferenter se habet ad actiones diversorum, imo contrariorum habituum, ut virtutis & vitii, nam qui bene agit

& qui male agit, agit libere, Ergo fuerit facultas sive potentia liberum arbitrium. Sed quæ & qualis? an intellectus? an voluntas? an tertia ab utraque distincta? an eadem cum utraque? Ego quidem eandem censo esse facultatem seu potentiam cum intellectu & voluntate: quatenus enim dicitur *arbitrium*, id est, facultas arbitrandi, non differt ab intellectu, sc. practico: quatenus dicitur *liberum*, non differt à voluntate; præfertim cum ipse intellectus & voluntas non differant inter se, nisi formaliter & distinctione (a) rationis ratiocinatæ, ut quidem nos existimamus. Qui reale discrimen inter istas facultates admittunt, iis existimo statuendum; liberum arbitrium esse eandem facultatem cum voluntate, sed quatenus subest iudicio ac dictamini ultimo intellectus practici: interim hoc sedulo notandum hic fuerit; Licet liberum arbitrium statuatur, idem cum voluntate tantum, vel idem cum intellectu & voluntate simul, ratione tamen differre aut formaliter, vel à voluntate tantum, vel ab intellectu & voluntate simul: nam voluntas latius patet quoad objecta & actiones quam liberum arbitrium: unde malunt alii dicere, quod liberum arbitrium pars potius sit illius facultatis quàm intelligimus & quàm volumus, quam quod sit integra ac tota facultas. Voluntas extenditur ad omnia, quæ volumus, quocumque modo velimus, sive prævia consultatione ac deliberatione, sive sine eâ: at liberum arbitrium est positum cum prævia deliberatione, in prævia deliberatione, & est eorum tantum, quæ volumus præcedente consultatione. Velle beatum esse, nolle miserum esse, sunt actiones voluntatis; sed non item liberi arbitrii. Voluntas est finis, & finis ultimi, & omnium eorum, quæ agimus & appetimus à *προσβολῆς* sine prævia deliberatione, qualia sunt inter bona felicitas, & quæcunque necessariam habent cum eâ connexionem, ut, vivere sine molestiâ, edere si esurias, bibere si sitias, &c. quæ omnia volumus sine consultatione; sic inter mala tali modo averfamur miseriam & quæcunque necessariam habent cum eâ connexionem, ut sunt, cruciatus, egestas, mors, &c. quæ nolumus sine consultatione aut deliberatione præcedenti:

denti: At verò liberum arbitrium ad sola pertinet media, de quibus non statim liquet, an ad felicitatem, vel miseriam, vel alium quemcunque finem, sint vel profutura, vel nocitura: de iis consultamus ac deliberamus, de iis arbitramur, id est, iudicamus ea esse, vel a mandanda vel fugienda, & pro arbitrio ac iudicio nostra ea vel volumus vel nolumus.

(a) Quia Intellectus & Voluntas non constituunt duas distinctas Potentias, sed tantum differunt definitione, (discrimen Definitionum non infert Realem distinctionem.) Itaque Anima Rationalis cum versatur circa verum, dicitur Intellectus, cum circa bonum, Voluntas, ideoque differunt tantum hæ facultates per Respectum ad diversa objecta, qui est fundamentum, quo distinctio Rationis Ratiocinatæ inter illas nititur; quemadmodum in Sole non sunt multe facultates, aut Potentiæ diversæ, liquefaciendi, indurandi, calefaciendi, sed una est eademque Virtus, quæ sic distinguitur per Respectum ad diversa objecta, in quantum enim Sol versatur circa lutum, dicitur indurare, in quantum circa ceram, liquefacere, in quantum circa Aquam frigidam, calefacere.

III. Ex hisce thesi 2. positis atque expostis liquet, alio modo appeti libere finem ultimum à voluntate, & alio modo appeti libere media non necessario cum ultimo fine connexa à libero arbitrio: finis appetitur libere à voluntate, in quantum non cogitur, & in quantum agit & eum vult voluntas ex dictamine & iudicio rationis; quæ *libertas* potest dici, barbaro & *Scholasticis* usitato vocabulo, *spontaneitas* cum ratione: nam vocata etiam quidem appetunt sponte, non coacte, sed ista spontaneitas est sine ratione: media vero appetuntur libere à libero arbitrio, non tantum, in quantum non cogitur, non tantum in quantum agit & vult ex dictamine & iudicio rationis, sed & in quantum potest ea non appetere, & vel alia appetere vel ab appetendo abstinere. Voluntas finem ultimum, quem non coacte, sed sponte cum ratione appetit, vult necessario, ut non possit non eum velle: at liberum arbitrium media appetit, non coacte, sed sponte cum ratione, & insuper non necessario, ut possit non appetere, quia arbitrium potest iudicare hoc medium, quod ap-

petitur, non esse appetendum: quare ad non-coactionem & spontaneitatem cum ratione in voluntate, accedit per liberum arbitrium ad eam, à dicitur *Philosophia* seu *indifferentia*, quæ tamen magis ad intellectum practicum quam ad voluntatem pertinere videtur; magis enim pertinet ad iudicium & arbitrium, quod est intellectus, quam ad electionem, quæ est voluntatis, quippe quæ in eligendo intellectus iudicium sequitur & ab eo ad agendum determinatur, ut *disp. præced.* fuit demonstratum. Quia itaque intellectus arbitrando seu iudicando est indifferens circa media, ut unum possit probare, alterum improbare, voluntas quoque, quæ ita sese habet ad objecta & actiones, prout ab intellectu ducitur, indifferens est circa illa & illas: & sic, ac tum, intellectus & voluntas dicuntur liberum arbitrium: At cum intellectus iudicat rem esse, vel bonam vel malam, absque prævia deliberatione, & voluntas eam profequitur absque ulla indifferentia, tum non dicuntur liberum arbitrium. Clarissimum ergo est, *quo modo & sensu liberum arbitrium dicatur idem esse cum intellectu & voluntate, quo modo & sensu ab iis differat.*

IV. *Liberum arbitrium in homine esse jam facile probatur, quia est in eo intellectus & voluntas, cum quibus idem esse liberum arbitrium jam est ostensum: Et experientia docet ipsa, hominem in multis esse à dicitur *Philosophia*, indifferentem, liberum, iudicando, arbitrando, appetendo, agendo: habet enim imperium ac potestatem in suas actiones, ut eas facere possit & omittere, & has vel illas intituere possit, prout iudicaverit: Deus enim nullis rebus inferioribus adstrinxit hominem, in quo dignitas quædam ac perfectio hominis supra res alias eminet: Quare sicut Deus in creando, gubernando, eligendo, aliisque actionibus, quæ extra Deum tendunt, liberrimi est arbitrii, ita hominem liberi esse arbitrii voluit, circa res homine inferiores, ipsique homini à Deo subjectas, ut est mundus cum omnibus in eo contentis, quarum constituit hominem dominum, ut homo circa eas liberam acceperit potestatem agendi & non-agendi: in brutis vero aliisque præter hominem rebus liberum arbitrium non est, quia tale dominium*

nium non est. Dico autem diferte, (a) *Dominium liberumque hominis arbitrium esse circa res inferiores hominique subjectas*, quia circa finem ultimum, bonum supremum, & circa actiones supernaturales hominique non subjectas, sed in solius Dei potestate sitas, non accepit nec habet dominium aut liberum arbitrium homo: quod semel hic monitum volo, & in curriculo harum disputationum practicarum, semper observari ac teneri cupio: *Quotiescumque de libero philosophabimur arbitrio, illud non ulterius à nobis asserti & extendi, quam ad actiones naturales in hominis potestate sitas, circa res eo inferiores eique subjectas, circa quas tantum accepit homo liberum arbitrium, non vero ad supernaturales actiones extra potestatem hominis sitas, circa res eo superiores solique Deo subjectas, quæ à fide similibusque virtutibus spiritualibus donisque præter creationem à Deo infusis homini, ab eo eliciuntur, ad quas non accepit liberum arbitrium homo.*

(a) Res quædam sunt infra hominem, quædam supra eum. Infra eum sunt omnia alia creata, quorum constitutus est Dominus, quod Dominium fuit Pars Imaginis Divinæ: Supra eum est ens & bonum increatum, itaque externa, & Actiones, quibus ad eam pervenitur.

V. Excussa quæstione, *an sit liberum in homine arbitrium, circa actiones & res, quas præced. Thesi determinavimus, restat videndum, quid sit. Quid sit liberum arbitrium, non tam facile est definire. Vulgus Philosophorum sic definit, Quod sit facultas, quæ positis omnibus ad agendum requisitis potest agere & non agere, aut ita agere unum ut contrarium agere possit.* Hæc definitio, quo sensu explicari solet, eo subsistere nequit: nam intelligunt hanc definitionem sic: ut, positis omnibus conditionibus & causis, ad actum liberi arbitrii requisitis, liberum tamen arbitrium, possit, in sensu composito, operari illum actum, aut non operari, vel etiam elicere contrarium: unde consequenter inferunt, quandoquidem motio Dei est inter conditiones ac causas actus à libero arbitrio exercendi, quod liberum arbitrium, quando Deus movet illud ad consensum, possit nihilominus dissentire,

ac de facto sæpe dissentiat, & quando Deus illud movet ad agendum, possit nihilominus non agere, ac de facto sæpe non agat. At vero hæc definitio & definitionis de libero arbitrio expositio, hoc sensu fallia est, ac periculosa, ac multorum, eorumque gravissimorum, in Philosophia pariter ac Theologia errorum causa ac fundamentum: hinc profluxere, (a) Dei scientia media & (b) decreta conditionata & (c) concursus universalis atque indifferens, & plura id genus impia Jesuitarum & sequacium philosophemata, quæ imprudenter sæpe ex modernæ Philosophiæ amatoribus atque admiratoribus nimis juventuti proponuntur.

(a) Scientia media in Deo nomen accepit, quia quasi Media interponitur inter Scientiam simplicis Intelligentiæ & Visionis. Scientia simplicis Intelligentiæ in Deo vocatur, quia Deus scit omnia possibilis, sive sint futura, sive non, neque enim omne quod est possibile, aut fieri potest, futurum est. Scientia Visionis dicitur, quia Deus scit omnia futura: Sed quia futura vulgo dividuntur in futura absolute, & Sub Conditione, Jesuitæ & Remonstrantes dixerunt Scientiam Visionis esse futurorum absolute, & præter hanc, ac simplicis Intelligentiæ, Scientiam invexerunt quandam Mediam, quæ Deus sciat non possibilis, non futura absolute, sed futura Conditionata, sive sub Conditione, idque ob hunc finem, ut confirmarent Electionem, ex fide prævia, aut ex prævisis meritis: itaque volunt Deum præscire per hanc Scientiam, non simpliciter Petrum esse salvandum, sed salvandum sub Conditione, si credat, quæ Conditione tamen, fides sc. non sit à Deo decreta, sed quæ pendeat à Libero Arbitrio Petri potentis, vel credere, vel non credere, unde hæc Scientia dicitur Conditionata. Verum enimverò non est necesse, novam hanc & mediâ Scientiam introducere, quia si Deus decreverit Petri Salutem non decreta Conditione. fide sc. a quâ Salus Petri pender, jam Salus Petri nequidem futura est, sed possibilis tantum, i. e. Deus tantum scit posse fieri, ut salvetur Petrus, si credat, & sic Deus hoc Cognoscit per Scientiam simplicis Intelligentiæ, quæ est Scientia Possibilium; si verò ipsa Conditio, fides sc. sit decreta, tum hæc Enunciatio, Petrus salvatur si credat, continetur sub objecto Scientiæ Visionis, quia ex Hypothesi, quod tam decreta sit fides quam salus Petri, utraque futura est absolute: Atqui

Scientia Visionis est Absoluta futurorum. Concludo ergo, hanc Scientiam Mediam esse frustraneam.

Ex parte Dei tria requiruntur ad Actiones Nostras, sc. Decretum, Scientia, Concurfus; Ex parte Noſtri, Objectum, Facultas, & Debita Objecti ad facultatem approximatio.

(b) Decretum Conditionatum in Deo ponitur à Jesuitis, & Remonstrantibus, quo Deus decreverit aliquod futurum sub Conditione, quam non discernat; ut volunt, Deum decreviſſe omnibus hominibus Salutem, si credant, non tamen ipsa fide decreta; sed vero sic Decretum Dei de Re futura dependet à Conditione extra Deum, & sic Deus vi Sui Decreti non poterit vel unum hominem salvum facere, quia non habet in sua potestate Conditionem, sc. fidem, sub qua salvus fieri debet; nam quandoquidem hæc fides à Deo supponitur non decreta, & salu decreta non sit futura nisi sub fide, non potest obtinere rem decretam a se, Salutem sc. quia non habet in sua potestate, ut homo credat: suspendunt enim fidem à viribus liberi Arbitrii.

(c) Concurfus universalis est Indifferens ab iisdem Authoribus inventus, dicitur ipsis, quò Deus concurrat cum homine in genere quidem ad agendum, sed non in specie ad agendum hoc vel illud; Ita volunt quidem Deum concurrere cum homine in genere ad credendum, aut bene operandum, sed quod hic homo, puta Petrus, nunc temporis credat, aut bene operetur, hoc volunt esse à solo Petro, & non à Deo; itaque quod Petrus possit credere, aut bene operari, hoc quidem à Deo esse volunt, sed quod credat, & bene operetur, soli Petro adscribitur, à quo volunt Actiones specificari, & non à Deo.

VI. Nos contra sic statuimus: Non est de ratione aut definitione liberi arbitrii, ut, positus omnibus requisitis & conditionibus & causis ad operandum certum & talem actum, possit eundem actum non operari vel alium operari in sensu composito, si compositio fiat inter causas ac conditiones prærequisitas & inter carentiam talis actus aut actum contrarium: dico diserte, si compositio fiat inter causas ac conditiones prærequisitas & inter carentiam talis actus aut actum contrarium: nam quando liberum arbitrium dicitur id, quod positus omnibus ad agendum requisitis potest agere & non agere, & agere hoc vel aliud, in sensu composito, ille sensus compositus potest dupliciter intelligi. 1. (a) ut com-

positio fiat inter prærequisita ad operandum & inter ipsam potentiam, operandi vel non operandi, aut operandi aliud, & tum sensus compositus est hic: potentia ad operandum & non operandum, verbi causa, ad volendum & non volendum, ad ambulandum & non ambulandum, simul est & componitur in eodem subjecto, libero scilicet arbitrio, cum antecederet prærequisitis, ad talem operationem, scilicet volitionem aut ambulationem: qui sensus admitti potest. 2. ut compositio fiat inter prærequisita antecederet ad operandum talem actum, h. e. ambulandi vel loquendi, & inter carentiam talis actus seu actum contrarium: & tunc sensus compositus hic est: (b) omnia prærequisita, omnes causæ ac conditiones, quæ prærequiruntur, tum ex parte Dei, tum ex parte hominis, ad talem actum, puta volitionem vel ambulationem, & carentia illius actus seu actus contrarius, simul sunt & componuntur in eodem subjecto, scilicet libero arbitrio: & hic sensus est falsissimus: quod probò: nam inter prærequisita ad eliciendum à libero arbitrio actum volitionis aut ambulationis aut locutionis, est absolutum & efficax Dei decretum, quo statuit, ut liberum arbitrium hominis producat talem actum; est item motio Dei & influxus ejus prævius in liberum arbitrium, quo in tempore præmovet illud ad talem actum producendum; jam vero, posito tali decreto & tali influxu prævio Dei, tanquam (c) conditionibus & causis (vel veris vel sine quibus non) prærequisitis, ut liberum arbitrium actum volitionis vel ambulationis vel locutionis eliciat; fieri non potest, ut non eliciat, vel ut actum contrarium volitionis vel sessionis eliciat: illa duo non possunt simul componi: Deum decreviſſe & præmovere liberum arbitrium ad actum talem & certum, & liberum arbitrium istum actum non producere vel producere contrarium. Ergo iste sensus compositus Jesuitarum aliorumque omnino est repudiandus. Et cur ista compositio prærequisitorum ad operandum talem actum, puta ambulationem, & actus contrarii vel negationis actus admitteretur in libero arbitrio hominis, cum ne quidem in Deo, qui liberri-

mi est

mi est arbitrii, habeat locum: inter prærequisita, ut in tempore mundum crearet Deus, fuit æternum ejus decretum, quo statuit creare: cum hoc decreto posito non potuit componi simul, ut Deus non crearet: ergo etiam posito Dei decreto, ut homo velit aut ambulet, cum eo non potest simul componi ut homo non velit aut non ambulet. Missa itaque ista liberi arbitrii definitione falsa, nos id definimus, *Facultatem faciendi quod lubet.* (d) Facultatem intelligimus *Physicam* seu *naturalem*, non *Ethicam* seu *moralem*: aut, *facultatem intellectus & voluntatis ad utrumlibet.* Omisiss illis vocibus (*positis omnibus ad agendum prærequisitis*) illud, (e) *utrumlibet*, non debet intelligi semper aut necessario de bono & malo: sic enim nec in damnatis ac dæmonibus, nec in Angelis ac Beatis Animabus liberum foret arbitrium; sed intelligitur, vel de  $\tau\theta$  agere aut non agere, vel de  $\tau\theta$  agere hoc aut illud.

(a) Ut sensus compositus, in quo collocatur liberum Arbitrium, bene Investigatur, quis sit verus, quis sit falsus, notanda est alia Distinctio, quæ hoc expediet, nempe, Liberum Arbitrium non consistit in potentia similitatis, sed in similitate potentie: Potentia similitatis dicitur, quæ simul & eodem tempore quis potest operari, & non operari, quæ cum non datur, nam nulla datur Potentia, quæ simul quis operetur, & non operetur, est enim illa contradictio, utique liberum Arbitrium, in ista potentia similitatis collocari non potest, & hic est sensus compositus, falsusque, qui significatur Numero 2. Simultas Potentia dicitur, quæ quis cum operatur aliquid simul in sese habet. Potentia est vel non operandi, vel operandi aliud, non quidem pro illo tempore quo operatur, quasi simul in ipso componantur operari & non operari, sed tempore Alio, ut quamvis non in se inveniatur aliquam Potentiam ad operandum aliquid, aut ad non operandum. quam id quod operatur, tamen cum ipsa operatione hujus effecti simul fiat & componitur in ipso Potentia Aliqua operandi contrarium, qui sensus compositus est verus, & significatur Numero 1. Ita cum loquor de hac aut illa Materia, simul in me inveniatur, & componitur, cum Actuali locutione hujus Rei, potentia aut non

loquendi aut loquendi res Alias, nam Actus loquendi de hac Re, de quâ loquor, non tollit in me, aut à me, Potentiam vel non loquendi vel loquendi de re Alia.

(b) Prærequisita ad aliquem actum humanum ex parte Dei sunt, tum decretum ejus externum, & quæ illud sequitur præscientia actus futuri, tum influxus ac concursus ejus prævius, quoad actum talem præmoveret; ex parte hominis sunt, potentia agendi debite instructa, objectum debite approximatum, aliaque conditiones pro ratione diversorum actuum.

(c) Decretum & influxus Dei prævius sunt causæ veræ actionum bonarum, quia Deus eas decrevit efficere, atque efficit, & quæ actiones sunt, & quæ bonæ sunt; sunt causæ sine quibus non, quando actiones sunt malæ, quia malitiam decrevit non efficere, sed permittere, & eam non efficit, sed permittit, utcumque ipsam actionem malitia sublatam efficiat, & efficere decreverit.

(d) Facultas Physica dicitur, quæ aliquis aliquid potest viribus naturalibus animæ vel corporis, vel etiam bonum fortunæ: facultas Ethica dicitur, quæ aliquis aliquid potest, quia legibus est permixtum. Sic homo robustior habet potentiam seu facultatem Physicam occidendi minus fortem, & non item Ethicam, quia licet per vires corporis robustiores proximum minus fortem occidere posset; hoc tamen non potest per leges, quæ ipsi illud vetant; Libertas consistit in facultate seu potentia agendi Physica, & non Ethica.

Facultas seu Potentia Physica est, quæ aliquis aliquid potest Naturæ, Corporis, aut Animi Viribus.

Facultas seu Potentia Ethica est, quæ quis aliquid potest, quia legibus est permixtum, V. C. Si Petrus sit Corporis robore fortior Paulo, habet Potentiam aut facultatem Physicam occidendi Paulum, sed non habet facultatem aut Potentiam Ethicam illud faciendi, quia hoc facere legibus ipsi non est permixtum.

(e) Quando liberas ponitur in facultate intellectus & voluntatis ad utrumlibet, significatur quidem aliqua indifferentia, sed non quoad objecta: quod volunt Adversarii, quasi homo, qui est liberi arbitrii, debeat eodem actu volendi versari circa bonum & malum; verum intelligitur indifferentia quoad actus, ut homo possit velle & nolle, velle bonum, & nolle malum.

Utrumlibet non respicit diversa Liberi Arbitrii objecta, sed diversos ejus Actus volendi, aut non volendi, & volendi, aut nolendi.



## AFFECTIBVS, IN GENERE.

## T H E S I S I.

**D**Efinimus Philosophiam practicam, *th.* 2. *disp.* 1. in harum Disputationum curriculum, Prudentiam dirigentem actiones humanas, ut in hac vita natura viribus homo bene beateque vivat. Quæ de bonâ ac beatâ hic vita, summo hominis, dum hic versatur, bono, disputari solent, ea excussimus, *disp.* 4. *primis.* Actionis humanae proprietates exposuimus *disp.* 5. 6. 7. Ejus principia *disp.* 8. *th.* 1. retulimus, partim ad animam rationalem, quæ diximus esse, intellectum, quem *disp.* 8. *Voluntatem*, quam 9. & 10. liberum arbitrium, quod 11. explicuimus, partim ad animam hominis sentientem, quam participative rationalem vulgo dicunt Ethici. Anima sentiens triplex vulgo statuitur facultas, sentiens, appetens, loco-movens: sola appetens hujus nostræ est considerationis, utpote quæ proprie est actionis humanæ, à Philosophia practica dirigendæ, principium: Appetitus enim sentiens sedes, est affectuum; affectus virtute sunt moderandi: in affectibus per virtutem moderandis, animum humanum ejusque actiones dirigit Philosophia practica. Quare, cum summum bonum obtineri nequeat sine virtute; & virtus omnis in sedandis ac componendis occupetur affectibus; profecto non alienum fuerit ab instituto nostro, affectuum naturam in harum *disp.* serie ob oculos proposuisse: quod nunc facere est decretum, exordiando ab Affectuum generali definitione.

II. Affectus est, motus hominis internus ex appetitu boni & aversatione mali ortus. Vel paulo plenius. Affectus est motus animalis (vel hominis; nam philosophamur de affectibus humanis) ab appetente facultate in seipsa excitati ex appetitione boni & aversatione mali ad aliquid vel prosequendum vel fugiendum. Affe-

ctus dicitur ab afficiendo, quia animam afficit: Cicero 4. *Tuscul. quæst.* eos vocat animi perturbationes, quia animum hominis in contemplando & agendo perturbant: sed hoc vitiosorum est affectuum: quare hoc nomen affectibus in genere non competit. Alii affectus vocant *passiones*, quia faciunt animum atque etiam corpus pati: Quæ vox respondet græco vocabulo πάθος, quod à πάσχω patior derivatur. Certe homo affectibus occupatus, recte dicitur pati. Quicquid enim movetur, quatenus movetur, recte dicitur pati. At, quod ullo modo afficitur ab objecto externo, id movetur. Ergo, quod ullo modo afficitur ab objecto externo, id patitur. Ergo, affectus recte dicitur passio: si dicas, affectum male dici passionem, quia definitur per motum, quæ vox actionem significat. Resp. Motus est vox generalis, & tam actionem quam passionem significat: & affectus sunt motus, partim activi, partim passivi, magis tamen passivi quam activi: unde passiones potius quam actiones dicuntur. Sed vero, quæ ratione affectus dicatur motus, quæ vox generis locum tenet, & quo sensu sit activus, quo passivus motus, paulo plenius est explicandum: facit enim hoc quam maxime ad affectuum naturam intelligendam.

III. Triplex in omni Affectu reperitur motus: unus facultatis cognoscentis ab objecto: secundus facultatis appetentis à judicio facultatis cognoscentis: tertius totius animalis à facultate appetente & instrumentis: Primus motus est causa secundi, secundus tertii. Primus motus, nempe facultatis cognoscentis ab objecto, est magis spiritualis & minus corporeus, ac minus proprie motus: secundus motus, nempe facultatis appetentis à judicio

judicio facultatis cognoscentis, est magis corporeus & magis proprie motus: tertius motus, nempe totius animalis à facultate appetente & instrumentis, est maxime corporeus & penitus ac propriissime motus: hic tertius motus, quo totum animal vel prosequitur vel fugit objectum, non est ipse affectus, sed est actio aut motus affectum consequens: motus quoque primus facultatis cognoscentis ab objecto & ipsa cognitio ac iudicium non sunt affectus, sed origo & principium affectuum: affectus vero ipsi consistunt in motu isto medio ac secundo, nempe, quo facultas appetens movetur à iudicio seu objecto iudicato & cognito, seu, quo vergit ad objectum iudicatum & cognitum, ut verum aliquid spirituum agitatione: hic autem motus secundus seu medius, facultatis appetentis à iudicio seu objecto iudicato ad tria potest referri: 1. Ad objectum in esse cognito, ut loquuntur: 2. Ad facultatem appetendi: 3. Ad corpus vivens vel aliquam ejus partem: atque hæc tria sic se habent; ut objectum moveat tantum; facultas appetens primo moveatur, deinde moveat; corpus tantum moveatur: itaque affectus, ex parte objecti, est tantum actio, ex parte facultatis appetentis, primum passio, deinde actio, ex parte corporis, tantum passio. Affectus ergo est motus mixtus, partim activus, partim passivus, præcipue tamen passivus, quia est passio, tum facultatis appetentis, tum corporis viventis seu partis ejus. Et, ut omnia colligam in unum, Affectus, non tam est actus facultatis cognoscentis (licet sic nonnulli loquantur & nos fere similiter statim simus locuti) quam quidem oritur ex actu facultatis cognoscentis, ex cognitione & iudicio; est passio facultatis appetentis, appetitus sensitivi, &, ex parte, ejusdem actio; est passio totius viventis, vel animalis, vel potius, hominis, aut saltem partis ejus. Atque hæc omnia communis voce motus in definitione *th. 2.* expressimus. Alii utuntur voce *Mutationis*, sed res eodem redit: Neque enim nos hic motum à mutatione distinguimus, ut solent subtilitatum Magistri & distinctionum artifices in Physicis.

IV. *Affectus* non est motus simpliciter, sed motus internus: ratio est, quia affectus ma-

nent in ipsa facultate appetente. Res enim sic se habet. Objectum movet sensum: sensus objectum cognoscit, & illud dijudicat, sitne bonum an malum: si ut bonum cognoscit æstimatque, iudicat esse prosequendum; tum excitatur appetitio: si ut malum cognoscit æstimatque, iudicat illud esse fugiendum; tum excitatur aversatio: appetitionem & aversationem sequitur *Affectus, Passio, Πάθος*, quo affectu animal, aut homo potius, interne in corde movetur & afficitur: hæc interna motio, affectio, est, quod *Affectus* vocamus: hanc internam motionem interdum sequitur aut concomitatur externa motio facultatis locomotivæ in prosequendo vel fugiendo objectum.

V. Daritales motus, facultatis, tum cognoscentis, tum appetentis, ac corporis insuper & membrorum, ipse dicitur sensus communis & evincit experientia: ut mirandum sit, quomodo *Stoicis* vulgo tribuatur quædam à *medeis*; dicunt enim vulgo *Ethici*, *Stoicos* statuisse quædam à *medeis*, carentiam affectuum, eosque negasse affectus omnes. Sed enim ego non credo ullum *Stoicorum*, contra, tum sensum communem, tum experientiam, ita insanivisse, ut affectus omnes sustulerit, solusque non viderit, quod omnes & sentiunt & vident. Aliud est, quod majori jure *Stoicis* attribuendum censeo, quod affectus statuerint, non esse motus aut actiones & passionem facultatis appetentis, sed quod voluerint eos potius esse opiniones ac iudicia, actusque & motus facultatis cognoscentis. Hæc enim questio agitari solet, *Peripateticos* inter & *Stoicos*, *An affectus sit animi cognitio, opinio, seu iudicium, quo res vel bona vel mala iudicatur, an vero actus, quo appetitus & una cor afficitur ac movetur, ad prosequendum objectum iudicatum ut bonum & fugiendum objectum iudicatum ut malum?* *Stoici* prius senserunt ac sustinuerunt, teste *Cicerone l. 4. Tuscul. quest. Acad. quest. l. 1. Seneca l. 1. de ira c. 8. &c.* Nos pro *Peripateticis* stamus, dicimusque, affectus non quidem esse sine opinione, sine iudicio: sed ipsos affectus vocare opiniones tantum & iudicia de bono & malo, est abuti vocabulis, quod *Stoicis* non est infrequens: sic argumentamur contra:

Quæ

Quæ differunt subjectis, ea non sunt idem. Sed opinio & affectus differunt subjectis. Ergo. Prob. min. Opinio enim, quod omnes concedunt, est in animæ potentiâ cognoscente: affectus est in appetente, quod jam à nobis est demonstratum.

VI. Est porro Affectus non tantum *motus internus in facultate appetente*: sed *animalis vel hominis*, ut in definitione *th. 2.* fuit expressum: ubi per *in animal* intelligimus, non brutum sed hominem, aut potius naturam sensitivam & animale in homine: nam philosophamur de affectibus humanis aut hominis, non brutis aut brutorum: sunt enim duum generum affectus, ut notant *Ethici*: quidam in anima irrationali, tantum ac pure inveniuntur: qui mediocritatem suam accipiunt, non à ratione, sed à potentia alia, & cadunt tales affectus in bruta, in quibus tantum est cognitio sensitiva: (a) & vocantur affectus puri: alii sunt affectus mixti, qui in anima irrationali quidem reperiuntur, sed non pure, non simpliciter, non absolute, verum quatenus irrationalis anima rationis imperio subjacet ac paret: & isti affectus sunt hominis affectus, & humani, de quibus hic agimus, non de brutis aut brutorum affectibus.

(a) Affectus puri nihil habent participatum à Ratione, ideoque Attribuuntur Brutis; Affectus mixti utcumque sunt in Anima Irrationali, scilicet Sensitiva, seu ejus Appetitu potius, Aliquid tamen de Ratione participant ipsius Animæ Rationalis, cui ut superiori sensitiva ut Inferior subest; ideoque hi Affectus tribuuntur homini.

XII. Sed scrupulus hic oritur. *Quomodo solius hominis motus faciamus affectus, quando quidem in Deum quoque cadant & Angelos? an non Deus amat pios, odit peccatores? an non Angeli lætantur super conversione peccatoris, &c?* Resp. In Deo non sunt affectus, sed aliquid eminentius affectibus, quatenus effecta affectuum cientur & moventur à Deo & reperiuntur in Deo: adeoque tribuuntur ei per *ἀνεκωνομασίαν*: quomodo ei tribuuntur, natus, os, facies, manus, &c. Angeli quoque non sunt idoneum ac proprium subjectum affectuum, utcumque lætari ac tritari dicantur,

similiterque affici, quia in iis nulla est spirituum commotio, quæ affectus presentes comitatur: Angeli enim incorporei sunt, neque spiritus animales in sese habent: eandem ob causam neque in anima rationali affectus debent statui tanquam in subjecto ac sede: si affectuum nomen Animæ rationali simpliciter, si Angelis, si Deo tribuitur, vocabulum affectus latissime extenditur, & accipitur etiam pro eo, quod affectibus proprie dictis & à nobis *th. 2.* definitis est *ἀνάλωτος*.

VIII. *Solus homo itaque affectuum est subjectum: sed an totus homo, an singula hominis partes?* Resp. Totus homo est *subjectum totale* affectuum & *principium quod: Facultas appetens* sensitiva in homine & *Cor* sunt *subjecta partialia* affectuum, & utrumque *principium quo*. *Quemadmodum* totus homo intelligit, sentit, vivit (actiones enim sunt suppositorum) ita quoque totus afficitur: nihilominus, quemadmodum totus homo quidem videt, sed tamen proprium ac peculiare subjectum & proximum visionis est oculus, ita totus homo quidem afficitur, estque subjectum affectuum, sed totale, nihilominus proprium peculiare ac proximum eorum subjectum est, tum Cor, tum facultas animæ appetens: nempe Cor est affectuum subjectum proximum inter organa & membra corporis: adeoque subjectum est proximum secundum quid. At sentiens appetitus, qui est in corde, est affectuum subjectum proximum absolute: ideoque in definitione generali affectuum *th. 2.* mentionem fecimus appetentis facultatis, non item cordis.

IX. (a) *Facultas appetens, seu appetitus sensitivus*, duplex vulgo ab Ethicis constituitur: *concupiscens & irascens*: vulgo, *concupiscibilis & irascibilis*. Per concupiscibilem intelligunt illam potentiam, qua homo profectitur bonum, & malum fugit simpliciter. Per irascibilem appetitum intelligunt illam facultatem, qua homo resistit iis, quæ impediunt boni adeptionem aut mali fugam, quæque aliquam inferunt noxam: uterque hic appetitus, est sedes ac subjectum certorum affectuum. Quorum? postea videbimus. *Quæri* hic solet, *An Irascendi & Concupiscendi facultates*

*facultates reipsa an ratione distinguantur?* Resp. Utrumvis sit utatur, non multum refert: prior quidem opinio communior, at posterior est nobis probabilior, qui non libenter entia multiplicamus citra necessitatem: & rationem hanc damus: Quorum appetituum subjecta & objecta non differunt reipsa sed ratione, illi ipsi appetitus non differunt reipsa sed ratione. Atqui appetitus irascentis & concupiscentis subjecta & objecta non differunt reipsa sed ratione. Ergo. Prob. min. subjecta eorum non differunt reipsa, quia unum est idemque utriusque appetitus subjectum, nempe Cor: Nam in corde utriusque appetitus operationes exeruntur atque exercentur; sed nec objecta utriusque appetitus differunt reipsa sed ratione tantum, quia idem bonum nunc ut jucundum & salutare concupiscitur à facultate seu appetitu concupiscente, idemque ut

arduum & difficile ad irascentem spectat: at bonum idem, nunc ut jucundum, nunc ut arduum, spectatum, ratione tantum à seipso differt: Ergo & appetitus concupiscentis, qui versatur circa bonum simpliciter, & irascentis, qui versatur circa idem ut difficile, ratione tantum à se invicem differunt. Quæ de affectibus disputari solent ulterius, seq. disp. exhibebimus.

(a) Quodcumque proponitur vel appetendum ut bonum, vel fugiendum ut malum, illud vel conjunctum est cum difficultate aut molestia, vel non est: si non sit, est objectum appetitus concupiscentis, si sit, est objectum appetitus irascentis: nam cum studemus bonum aliquod consequi, sed præ difficultate aut molestia, quæ ipsi est conjuncta, non possumus, aut quando studemus malum aliquod fugere, sed pariter ob impedimenta quædam conjuncta nequimus, irascimur.

## DISPUTATIONUM PRACTICARUM

## DECIMA-TERTIA,

## DE

## AFFECT. CAUSIS ET DIVISION.

## THESIS I.

**E**Xcussimus *Affectuum definitionem generalem*, eorumque *subjectum*, *disp. præced.* hac eorum *causas* & divisiones excutere, est animus. *Causas* considerabimus, *efficientem* & *finem*: materia enim & forma carent affectus, quia actiones sunt vel passionis, aut utrumque potius, ut *disp. præced.* est explicatum.

II. (a) *Causa efficiens* affectuū, est vel *externa* vel *interna*: omnis quidem causa efficiens externa est, si ad effectum referatur, ut docetur in *logicis*; dicitur tamen quædam interna, respectu subjecti illius, in quo suam operationem exercet & exequitur. *Externa efficiens* affectus *causa*, sc. *procatartica*, est *objectum*, quod per sensus affectum ciet atque excitat. *Queritur, qualis sit causa efficiens objectum?* Dicitur vulgo *objectum* causa *procatartica*:

& est revera talis causa, respectu ejus sensus, quem movet: & sic intelligendum est illud vulgatum; *objecta movent sensus*: sc. ut cause *procatartice* impellentes atque irritantes extrinsece. *Objectum* vero respectu appetitus & affectuum est finis, tum ultimus, tum subordinatus, quia ut bonum, vel verum, vel apparens, appetitum movet. *Causa efficiens interna* est, quæ in ipso subjecto latens ab externa efficiente excitatur: estque in negotio præsentis duplex; *principalis*, vel *minus principalis seu instrumentalis*: *Principalis*, *remota* vel *proxima*: *Remota*, est facultas cognoscens, à qua appetitio & averlatio, omnesque affectus pendunt suo modo: ubi enim deest facultas cognoscendi, affectus quoque locum habere nequit. Per facultatem cognoscentem intelligimus, sensum, tum externum, tum internum,

H

num,

num, imo etiam rationem in homine, sive rectam, sive pravam. *Causa efficiens interna principalis proxima*, est appetitus sensitivus, à quo affectus eliciuntur. *Causa efficiens minus principalis seu instrumentalis*, est humorum & spirituum temperatio: hanc humorum & spirituum temperationem *Medici* vocant *complexionem*: plurimum vero ad affectuum concitationem conferre, spirituum & humorum vel temperiem vel intemperiem, tam est notum, quam quod est notissimum: atque hinc vulgatum etiam est illud *Galenii*: *Mores animi sequuntur temperamentum corporis*: & ipsa hoc docet experientia: quod tamen non sic est capiendum, quasi in totum animus sit subjectus corpori in affectibus; imo contra, licet plerumque temperiem corporis sequantur mores & motus animi affectusque, animus tamen corpori & ejus temperamento dominatur, quod ex *Socratis* similitudine apparet exemplo, qui studio & assuetudine mores animi affectusque contra temperiem suam immutaverunt atque emendarunt; quod sane dominantis supra corporis & humorum temperiem animi est argumentum.

(a) Causa efficiens Affectuum externa est in Alio subjecto, quam sunt ipsi Affectus: Causa Efficiens Affectuum Interna est in eodem subjecto, in quo sunt Affectus, sc. in ipsa Anima sensitiva.

III. Ut modus, quo ex hisce causis oriuntur & concitantur affectus, dextre semel percipiatur; res sic sese habet. 1. Objectum incurrit in externos sensus. 2. A sensibus externis defertur ad internos, præsertim ad phantasiam. 3. Phantasia objectum cognitum judicat, sitne bonum vel malum, jucundum vel molestum, salutare vel noxium, facile vel arduum: atque hoc idem in homine sæpe facit ratio: itaque objectum cognitum judicatur judicio, tum inferiori seu sensitivo, tum sæpe superiori seu intellectivo. 4. Non tantum judicatur objectum esse bonum vel malum simpliciter, sed præterea esse bonum vel malum nobis. 5. Excitatur ac movetur appetitus sensitivus ab illo judicio. 6. Appetitus sensitivus excitatus & motus ab illo judicio, rem judicatam vel appetit vel averfat. 7. Co-

sequitur statim commotio spirituum vilium per arterias ex corde in totum corpus diffusorum: concomitatur commotio sanguinis per universum corpus fluentis. 8. M. spiritibus, motoque sanguine, & Cor, & p. cordia, & omnia corporis membra, totum corpus ipsum, commoveantur: hæc enim omnia, aut frigescent, aut incalescent, a contrahuntur, aut dilatantur: & inde totum animal aut homo potius, quo vult, membra flectit, contorquet, porrigit, contrahit, expandit, variisque motibus movetur.

IV. *Finis* affectuum est actionum alacritas: quicquid enim sine affectu fit, segni fit, remissa, ac cunctanter: at quod cum ex affectu fit, promte, alacriter, expeditè, fitur, atque peragitur. *Quia* ex sapientissimi consilio animus humanus in corpore esset commoraturus, indidit homini Deum hanc affectuum facultatem, ut iis veluti quibusdam stimulis ac calcariis excitaretur bonum, iisdem veluti freno cohiberetur, in noxia rueret.

V. Affectuum varias divisiones ac species enumerare, non tam est facile. *Plato* innuit esse *semitas* animi nostri affectus; sed nunc mine carentes. *Aristoteles Eth. ad Nicom. l. undecim* recenset, 2. *Rhet. tredecim*. *Galenus lib. de curandis animi morbis sex* enumerat *Boethius* quatuor facit his versibus. *Gau. pelle, Pelle timorem, Spemque fugato, Nec de adfit. Aquinas parte sec. quæst. 23. art. 4. u. decim* ponit, 6. in concupiscente, 5. in iracunde appetitu. Hunc sequuntur *Scholastici* omnes & *Philosophorum vulgus*. *Appetitus concupiscentis affectus* sunt, *Amor, Odium, D. fiderium, Fuga, Gaudium, Tristitia: Irascens. sunt, Spes, Desperatio, Metus, Audacia, Ir.* Hujus divisionis rationem solidam apud *quinatem* aut alios non inveni: quia tamen cepta est, ne videamur Antiquorum litteras resigere, eam retinebimus, & singulis Affectus sua definitione, qualicunque, (nempe enim Logicam *universalem* promittimus) oris aliorum definitionibus, circumscriben-

VI. *Amor*, est Affectus appetitus concupiscentis, tendens in bonum sibi vel alteri præsens. *Odium*, est Affectus appetitus concupiscentis



cupiscentis, quo quis sibi vel alteri malum vult sine suo emolumento. *Desiderium*, est Affectus appetitus concupiscentis tendens in bonum absens, quod ut conveniens fuit perceptum. *Fuga*, est affectus appetitus concupiscentis, quo quis aversatur malum absens, quod ut minus conveniens conceptum fuerat. *Gaudium*, est Affectus appetitus concupiscentis, ob præsentis boni fruitionem. *Tristitia*, est Affectus appetitus concupiscentis, super malo, vel re ipsa, vel perphantasiam, præsentem. *Spes*, est Affectus appetitus irascentis, tendens in bonum absens, arduum, possibile. *Desperatio*, est Affectus appetitus irascentis, quo quis recedit ab appetitione boni ex opinione, quod nunquam eo sit potiturus. *Melus*, est affectus appetitus irascentis, consistens in ægitudine ab oblata specie impendentis mali, quod interitum vel dolorem afferre possit. *Audacia*, est affectus appetitus irascentis, quo animus in magnis & periculosis rebus multum fiducia concipit & fidit se superaturum mala & incommoda. *Ira*, est affectus facultatis irascentis, quo quis appetit ultionem & vult alicui malum, quia se aut sua quis contemni videt, vel quia injuriam sibi aut suis atque ad se pertinentibus intulerit.

VII. Extat usitata quædam apud *Ethicos* divisio affectuum in *Morales* & *Naturales*; sed non est ista divisio generis in species, imo ne quidem rei divisio, sed vocis potius videtur esse distinctio. *Affectum naturalem* vocant *Ethici* eum, qui à naturâ & per naturam inest, qui principium & fundamentum habet ipsam naturam, qui oritur ex potentiâ naturali, quæ est *in se ipsa*: respectu hujus potentiæ naturalis, ipse quoque affectus naturalis & innatus dicitur. *Moralem affectum* vocant, non qui ex naturæ fontibus, sed qui ex educatione & longâ exercitatione ac consuetudine est contractus. *Dixi*, hanc esse divisionem vocis potius quam rei: quia affectus naturalis, nomen quidem sortitur affectus, at definitionem non item: Affectus enim motio est interna hominis, &c. ex th. 2. disp. præced. At hi naturales affectus in brutis etiam reperiuntur: in quibus ex naturali potentiâ, nulla accedente institutione, oriuntur similes motio-

nes, quales sunt quas in homine affectus vocamus. Unde non *Ethici* sed *Physici* de naturalibus agunt affectibus: nos de moralibus porro sumus philosophaturi.

VIII. *Affectus morales* sunt vel *boni* vel *mali*; quæ quoque divisio non tam est (a) generis in species, quam subjecti per adjuncta. *Boni* sunt affectus, qui rectæ rationis præscriptum sequuntur & intra illud sese continent. *Mali* sunt affectus, qui extra rationis rectæ præscriptum abeunt ac sequuntur rationem errantem. Ratio recta præscribit observationem variarum circumstantiarum: quod præscriptum si sequantur affectus, sunt boni: si spernant, sunt mali: aut, si ratio non recte judicet de circumstantiis, etiam, cum hoc judicium sequuntur affectus, mali sunt: quod si ratio hoc judicium emendet ac corrigat & affectus illud sequantur, boni sunt: unde affectus nunc malus, mutato judicio ac mutatis circumstantiis, mox fit bonus, & vice versa: quæ ratio est, quare *dixerim* statim, hanc affectuum divisionem in bonos & malos non esse generis in species divisionem, (b) quia species oppositæ ob nullam circumstantiarum varietatem variari aut in se invicem transire aut mutari possunt.

(a) In divisione Generis in species nunquam potest propter ulla Circumstantias mutari in Aliam, sic Homo nunquam potest fieri Brutum; sed in divisione subjecti per adjuncta potest idem subjectum nunc hoc nunc alio Adjuncto affici pro mutatis Circumstantiis: sic Actio, quæ nunc est bona, eadem, si crassino die veterur, erit mala: sic & Affectus idem, qui una hora est bonus, quia congruit rectæ Rationi, alia hora est malus, quia non congruit rectæ Rationi, ob circumstantias mutatas.

(b) Nulla unquam data fuit aut dari potest specierum confusio: pugnat enim hoc cum universi ordine & Dei sapientia, quæ voluit omnibus entium speciebus suas & peccantares ac distinctas esse naturas; ideoque homo nunquam potest fieri brutum, aut vice versa: & non datur transitus de specie in speciem ob ullam quamcunque demum circumstantiam, sed affectus hac hora bonus sequenti potest reddi malus, mutata aliqua tantum circumstantiarum moralium: ideoque affectus bonus & affectus malus non sunt species duæ oppositæ, sed unius e jusdemque affectus adjuncta diversæ.

IX. Ut vero natura, tum boni, tum mali affectus, adhuc melius cognoscatur, notandum est, gravem sæpe exillere pugnam & difficilem luctam inter rationem rectam præscribentem, & affectus, qui non semper rectæ rationis præscriptum sequuntur: hinc fit, ut homo modo in hanc modo in illam trahatur partem, &, instar naviculæ fluctibus marinis expositæ, paulo momento huc atque illuc impellatur. Luctæ hujus ac pugnæ causa est, quod ratio recta præscribat ea quæ honesta sunt, sed quæ sæpe ac plerumque cum labore ac difficultate sunt conjuncta: at affectus sæpe tendunt & acquirere conantur ea, quæ sunt jucunda, licet sæpe ac plerumque cum turpitudine conjuncta: hinc iste oritur conflictus rationem rectam inter & affectus. (a) Exemplum affectus rationem rectam sequentis, est in homine continente: contra, exemplum affectus rationem rectam repudiantis & erroneam sequentis, est in homine incontinente. Atque jam constat, quomodo affectus morales vel boni sint vel mali.

(a) In Philosophia morali Aristotelis hæc quatuor distinguuntur, temperans, intemperans, continens & incontinens. Temperans ipsi dicitur qui servat mediocritatem in cibo & potu & Venere, absque ulla lucta affectuum & rationis: intemperans, qui absque ulla lucta etiam ab ista mediocritate recedit; continens ipsi dicitur, in quo quidem est pugna affectuum & rationis circa usum, cibi, potus & Veneris, sed sic ut ratio evadat superior, atque in iis utendis servetur mediocritas; incontinens est ipsi, in quo item est ista pugna, sed sic, ut affectus evadant superiores, atque non servetur mediocritas.

Continens distinguitur apud Aristotelem à Temperanti, quod Temperans Cibo & potu & Venere utatur bene absque lucta Affectuum & Rationis; Continens cum lucta: sic & Intemperans ipsi dicitur, qui malè utitur omnibus illis absque ulla pugna Partis inferioris, & superioris; Incontinens, qui cum pugna.

X. Ex jam dictis, facile est videre & rejicere errorem *Stoicorum*, ut quidem vulgo iis tribuitur, qui omnes affectus esse malos, nullos bonos, voluerunt: nam qui rationis rectæ præscriptum sequuntur, haud dubiè boni sunt: imo nullus affectus, per se, ut talis, malus est, si, quæ affectus, simpliciter, in natura sua,

physicè, & non in ordine ad morales circumstantias, consideretur. Ergo sic sentiendum, sic loquendum, censio. *Affectus*, quæ affectus, in natura sua, seu in genere natura, ut sunt motiones naturales (quos affectus naturales si quis vocare velit, non multum repugno) nec boni sunt nec mali: affectus vero relati ad circumstantias morales, seu in genere moris, (quos affectus morales vocamus) sunt vel boni vel mali. Amor & odium, si spectentur in naturâ suâ, physicè, carent omni malitia & bonitate, habentque; se indifferentem ac negative ad utramque: sed si spectentur ethicè & in ordine ad objecta, finem, aliasque circumstantias, bonitatem accipiunt aut malitiam: sic amor virtutis bonus, vitii malus est: contra odium peccati bonum, virtutis malum est. Et, si affectus ex natura sua essent mali omnes, eos non indidisset natura rectæ & integræ Deus, nec in Servatore nostro fuissent reperti, nec Deo in sacris *ἀγαθῶν* attribuerentur, nec in cordibus piorum à Spiritu sancto excitarentur, nec in verbo Dei præciperentur.

XI. Extat denique alia insuper apud Ethicos non generis in species, sed vel analogi in sua analogata vel vocis æquivocæ in sua significata, *diviso affectuum in inconsultos & consultos*. Illi sine assensu rationis, hi cum assensu oriuntur: quæ est eadem divisio cum hæc Antiquorum, quæ diviserunt affectus in *primos & secundos*. *Affectus primus* est, quem statim vocavi inconsultum, estque primus ille motus, quo homo subito & ex improvviso, antequam rationis judicium adhibeat, in rem aliquam, sive delectabilem, sive averfabilem, movetur, & quasi rapitur; ut nihil sit aliud quàm rapidissima & inconsulta inclinatio, quæ mentem ac rationem præcurrit: unde & à nonnullis *affectus rationem præcurrens* dici solet. At *affectus secundus*, aliis *secundarius*, est, quem consultum vocavi, qui rem cognitam ac judicatum sequitur, qui adhibito rationis judicio in rem fertur, vel prosequendo vel fugiendo eam, sive bene, sive malè, prout judicium rationis fuerit vel rectum vel erroneum: primi illi affectus vulgo dicuntur *motus primò primi*, sub quo titulo & nomine de iis disputari solet; *An sint in nostra potestate, & an sint mali?*

*malis*? Resp. Breviter. 1. Non sunt in nostra potestate, quatenus rationem prævertunt: sunt, quatenus disciplina, consuetudine, educatione, disponi & affluere possunt sic, ne tam subito abripiamur nec è vestigio moveamur aut afficiamur. 2. Motus isti primo primi, cum tendunt in rem malam & sunt inordinatè, non planè carent malitiâ, quia sunt effectus peccati originalis tunc, & corruptæ in nobis naturæ, quæ, si mansisset integra, plus etiam potestatis in primos illos ac subitaneos motus habuisset homo. Quæ de singulis affectibus disputari possunt, Corollaria proponent.

## COROLLARIA.

1. *An amor, dilectio, caritas, distinguantur?* A.
2. *An amor rectè distinguatur in sensivum & rationalem?* N.
3. *An amor rectè dividatur in amorem complacentiæ & desiderii?* N.
4. *An amare sit præstantius quàm amari?* A.
5. *An amor sit erga bruta & inanima?* N.

6. *An odium & ira distinguatur?* A.
7. *An odium rectè distinguatur in odium personæ & rei?* A.
8. *An desiderium & spes distinguantur?* A.
9. *An bono desiderato, jam presente, expleatur & satiatur desiderium?* Resp. De bono in creato verum est, de creato non item.
10. *An præsentè malo fuga cesset?* A.
11. *An tristitia sit eadem cum dolore?* N.
12. *An spes maximè reperiat in juvenibus?* A.
13. *An metus sit idem cum tristitiâ?* N.
14. *An audacia & metus sint affectus oppositi?* A.
15. *An difficilior sit iræ quàm voluptati repugnare?* N.
16. *An difficilior sit in prosperis rebus, quàm in adversis modum tenere?* A.
17. *An corruptor magis delinquat quàm corruptus iudex?* A.
18. *An Iudex semper debeat sententiam ferre secundum allegata & probata?* N.
19. *An Viro forti in periculis potius sit moriendum quàm fugiendum?* A.

## DISPUTATIONUM PRACTICARUM

## DECIMA-QUARTA,

## DE

VIRTUTE IN GENERE, ET DE INTELLECTUALI  
IN SPECIE.

## T H E S I S I.

Quæcunque hæcenus publico disputantium examini subjecta fuerunt, ea *finem* Ethicæ ac *subjectum* spectare: nunc *media* examinanda sunt, quibus finis in *subjectum* introduci & ab eo acquiri debet: *Media* illa *virtutes* sunt, quæ in affectibus coercendis & actionibus humanis dirigendis occupantur: quibus bene coercitis ac directis summum hominis in hac vita absolvitur bonum. *Virtutum* ergo *naturam* primum *in genere*, mox *in specie*, publicæ Philosophantium disquisitioni, in posterum subjiciemus.

II. *Virtus*, ut à nomine initium faciamus, non à *vi* vel *violentiâ* (in virtute enim omnia sunt libera, nihilque est coactum) sed vel à *Viro*, vel à *Viribus*, dicitur: Græcis ἀρετή vel ab ἀρίστωσιν eligo, quasi ἀρετήν, vel ab ἀρέσσω placeo, quasi ἀρετός, vel ab ἀρετώ amo, quasi ἀρετήν, vel ab ἀρετός Mars, quod virtus potissimum in bello appareat, vel ἀρετήν ἔχειν quasi ἀρετήν perpetuo fluens i. e. sui semper similis. *Virtutis* vox non uno sumitur sensu: in genere significat, *vim*, *efficaciam*, *εὐπρέπειαν*, *qualitatem*, *facilitatem* operandi:

quo sensu & brutis & rebus inanimatis tribui solet: *Est in juvenentis, est in equis, Patrum virtus: &c., Virtute Solis omnia reverescunt ac reviviscunt: sed Virtutis vocem hic nos restringimus ad animum hominis, intelligimusque per virtutes, habitus laudabiles & bonos in eo existentes: (a) habitus, vel per infusionem existunt, unde infusi, vel per curam, diligentiam, & studium, acquiruntur, unde acquisiti vocantur: atque de hisce nobis sermo est: metonymicam Virtutis significationem, qua sumitur pro premio virtutis, syncdochicam, qua sumitur pro fortitudine, metaphoricam, qua Deo tribuitur, quia à nostro instituto alienæ sunt, omittimus.*

(a) Habitibus infusis & acquisitis adduntur vulgo habitus concreati, & connatus: concreati fuerunt, sapientia, justitia, & sanctitas originalis; habitus connatus est, peccatum originale.

III. *Virtus in genere describi potest, habitus acquisitè laudabilis cum recta ratione conveniens. Aristot. enim diferte, postremis l. 1. c. 13. Ethic. ad Nicom. verbis, sic loquitur, τῶν ἔξωθεν ἢ τοῖς ἐπιεικῶς, δεσποῖς λόγῳ. habitus laudabiles virtutes appellamus. & 6. Eth. c. 13. expresse inquit, Virtutem esse ἔξωθεν ἢ τὸν ὄρθον λόγον, habitum secundum rectam rationem. Alii describunt virtutem in genere plenius, habitum animi cum recta ratione conformatum, quo actiones bonas edere possumus & ad summum bonum aspirare.*

IV. *Virtus ab Aristototele variis in locis 1. Eth. Nic. 13. 2. Eth. 1. 6. Eth. 1. 2. Eudem 4. & 1. Magn. Mor. c. 5. dividitur in διανοητικῆν, quæ in intellectu, & ἠθικῆν, quæ in appetitu, sedem tenet: illa intellectualis, hæc moralis vulgo dicitur. Videantur ad ista loca Aristot. Commentatores veteres ac recentes. Nos divisionis hujus sufficientiam probamus: quia homo sive animus humanus intellectu & voluntate est præditus, factusque ad intelligendum & appetendum, atque in utroque dirigi eget ac debet. Ergo duplex quoque exigitur virtus, una quæ intellectum, altera quæ appetitum, juvet ac regat: Et certe, omnes omnino virtutes ad duas hæc classes possunt revocari. Nos virtutes intellectuales primum,*

*deinde morales, examinabimus: nam moralium virtutum natura intelligi nequit, nisi cognita natura prudentiæ, virtutum moralium directricis, quæ intellectualium virtutum est una, ut Arist. 1. Eth. Nic. 13. docet, atque alibi, & nos postea ostendemus.*

V. *Virtutes intellectuales, græcè διανοητικῆς, sic dicuntur διὰ τῆς διανοίας ab intellectu seu mente, cui insunt. διάνοια græcis bifariam accipitur, vel de tota facultate intelligendi, sive cum discursu intelligat sive sine discursu; & tum idem est quod νῦς, mens, intellectus, vel de illa, quæ per terminum medium, per argumentum tertium, per ratiocinationem, aliquid cognoscit: hoc posteriori sensu hic non accipitur, sed priori, cum διὰ τῆς διανοίας denominantur virtutes intellectuales, διανοητικῆς: hærent enim eæ virtutes in tota mente, eamque totam perficiunt.*

VI. *Differunt Virtutes intellectuales à moralibus multis modis: 1. Subjectis: nam dianoëtica in intellectu, tum speculativo, tum practico, at Ethicæ in appetitu sunt; utro? an rationali, an sensitivo? postea videbimus: 2. Efficiente: nam dianoëtica potissimum doctrina & institutione, at morales usu & assuetudine comparantur: 3. Fine: nam hic in virtutibus διανοητικαῖς est veritas, at in moralibus est honestas ac bonitas: 4. Objectis: nam intellectuales virtutes versantur circa vera, universalia, necessaria, at Ethicæ circa bona, specialia, contingentia: 5. Effectis: nam Dianoëticarum virtutum effectum est beatitudo theoretica, Ethicarum practica.*

VII. *De virtutibus intellectualibus hæc duo videbimus. 1. Quenam sint? 2. An veræ virtutes sint habendæ? Quod ad §. 1. Aristoteles 6. Ethic. Nicom. c. 3. recenset quinque virtutes intellectuales: totidem Ethic. ad Eudem. l. 5. c. 3. Intellectum seu intelligentiam, scientiã, sapientiam, prudentiam, Artem: alibi, ut Ethic. Nicom. l. 1. c. 13. pauciores: nos de numero non multum cupimus litigare: si sint quinque, tres priores in intellectu speculativo, duas posteriores, prudentia & ars, in intellectu practico, (latè sumta voce praxeos) poni solent ac debent.*

VIII. *Intellectum sive intelligentia est habitus*

us contemplativus, quo compellimur ad assentiendum principiis primis & evidentibus Theoreticis, cuiusmodi sunt: *Impossibile est idem esse & non esse. Totum est majus sua parte. Si ab equalibus auferas equalia, tota erunt equalia. Bis bina sunt quatuor, &c.* Aristoteli dicitur *ἄς*: quæ vox licet frequenter significet totam mentem animamque rationalem, hic tamen pro habitu accipitur, quo principia conclusionum scientificarum cognoscuntur. *Scientia est* habitus theoreticus, quo movemur ad assentiendum conclusionibus necessariis demonstratis per principia necessaria. Vox scientiæ non significat hic quamcunque & qualemcunque notitiam, undecunque haustam, sive per sensum, sive per intellectum sine discursu; sed significat talem notitiam, quæ per discursum ac ratiocinationem apodicticam acquiritur, qualis est notitia proprietatis, quæ per proximas causas de subjectis demonstrantur; & tales conclusiones demonstratæ sunt omnia scientiarum theorematata, quæ primis principiis innituntur, & ex quibus scientiæ ac disciplinæ theoreticæ componuntur. *Sapientia est* habitus contemplans, quo inclinamur ad assentiendum conclusionibus claris atque evidentibus & per causas supremas demonstratis. Sapientia hic non notat quamcunque peritiam, quo pacto Polycletus sapiens statuarius & Phidias sapiens marmorarius dicitur *Philosopho 6. Eth. c. 7.* sed significat habitum ex primis principiis & conclusionibus scientificis conflatum, qualis habitus vulgo dicitur *Metaphysica. Prudentia est* habitus practicus, qui cum vera ratione conjunctus nos ad agendum facit habiles. Non sumitur hic prudentia pro naturali sagacitate, quam etiam in brutis reperire est: quo pacto serpentes dicuntur prudentes, sed sumitur pro habitu, qui nos secundum rectam rationem vivere docet, & agere ea, quæ sunt honesta & bona. *Ars est* habitus practicus, qui cum rectâ ratione conjunctus, nos ad aliquid efficiendum reddit idoneos. Artis vocabulum sæpe quamcunque peritiam, interdum multorum præceptorum congeriem; at hic habitum aliquid ex rectâ ratione efficiendi designat, quem ideam *ὁ νοῦς* dicitur, nec male, alii vocant.

IX. Sunt, qui hunc numerum quinarium intellectualium habituum eunt imminutum, & ex hoc numero Aristotelico expungunt sapientiam & intelligentiam: nec fortassis sine ratione: Sapientia saltem non videtur esse habitus distinctus à scientia & intelligentia, si hæc habitus sit: at intelligentia ne esse quidem videtur habitus: quippe nulla opus est, ut sic loquar, facilitatione intellectus ad assensum præbendum primis principiis, quæ solâ vocabulorum cognitione acceptâ intellectum convincunt suæ veritatis, eundemque ad assentiendum pertrahunt ac cogunt. Alii contra hunc numerum virtutum intellectualium augmentum eunt, addendo iis, *σοφία*, habitum practicum, quo principia moralia & practica cognoscimus, atque assentimur, qualia principia sunt: *Bonum est amplectendum. Malum est fugiendum. Quod tibi non vis fieri, id alteri ne feceris, &c.* hunc habitum *Aristot.* non tradit: & sub prudentiâ comprehendi potest; *Scholastici* tamen malunt ex eâ peculiarem facere habitum: Et, profectò, si detur habitus, quo principia theoretica facile cognoscimus, iisque promte assentimur; quidni & circa principia practica talis habitus concedatur? aut, si hic inutilis est, etiam alter fuerit. Sed vero, si uterque est habitus, ut vulgus tenet *Philosophorum ac Scholasticorum*, omnes habitus sic digerimus.

X. Habitūs intellectuales, aut sunt simplices, aut compositi ex simplicibus. Simples, vel absque discursu, vel cum discursu rem intelligunt: Absque discursu, est, vel *intelligentia*, quæ est notitia principiorum theoreticorum, vel *synteresis*, quæ est notitia principiorum practicorum: Cum discursu habitus theoreticus qui rem intelligit, vel id præstat per discursum apodicticum, & est *scientia*, vel per dialecticum, estque, in rebus agendis, *prudentia*, in rebus faciendis, *ars*: habitus compositus ex simplicibus, est *sapientia*.

XI. Quod ad §. 2. *Hos habitus intellectuales esse veras virtutes*, sic probamus. Cui competit definitio virtutis, est vera virtus. Sed habitibus intellectualibus competit definitio virtutis. Ergo &c. Tres sunt definitiones virtutis apud *Aristot.* Prima est *l. 2. Eth. c. 5.* ubi docet,



docet, virtutem esse id, quo bene præparamur ad actiones, & propter quod laudamur. At habitus intellectualis est, id propter quod laudamur & quo bene præparamur ad actiones. Ergo &c. Verum id quidem est, propter habitus contemplativos non ita proprie nos laudari, attamen propter eos laudamur: & ratio laudis ac definitio Virtutis, saltem (a) analogice, intellectualibus habitibus conveniet, quod sufficit. Secunda definitio virtutis est, apud *Arist.* l. 2. *Eth.* c. 6. *Virtus est, quæ bonum facit habentem, & opus ejus bonum reddit.* Atqui hæc definitio etiam competit habitibus intellectualibus: est enim in eorum operibus & sua bonitas, licet non moralis: nisi quis velit & omnem & solam bonitatem vocare moralem, quod tamen est in Philosophia recepta & Peripatetica insolens. Tertia definitio Virtutis in genere est, 7. *Phys.* text. 17. *Virtus est dispositio perfecti ad optimum.* i. e. Virtus est potentia præparatio ad optimum, non quidem absolute, sed ad operationem optimam, quantum ipsa potentia & ejus conditio fert ac permittit. Atqui virtus intellectualis est talis dispositio & præparatio potentia ad optimam actionem, quantum ea in potentiam cadere potest. Ergo. Si dicas, *pugnare inter sese, ut intellectualis virtus dicatur & sit vera virtus, & nihilominus definitio virtutis non ex æquo conveniat virtuti intellectuali & morali:* Resp. non ista inter se pugnare: nam utcumque ens non ex æquo conveniat Deo & creaturis, substantia & accidenti, sicuti tenet communis opinio, creatura tamen & accidens vere sunt entia: sic & habitus intellectuales sunt veræ virtutes, utcumque iis & moralibus non ex æquo conveniat definitio virtutis. Sed de in-

tellecualibus virtutibus, quæ disputari amplius possunt, Annexa exhibebunt.

(a) Analogice, i. e. licet magis laudemur propter virtutes morales, quam propter intellectuales, attamen aliquo tamen modo laudamur etiam propter has: hæc autem est natura generis analogi, ut magis & prius uni competat speciei quam alteri.

## A N N E X A.

1. *Necessitas habituum intellectualium oritur ex natura ipsius intellectus.*
2. *Habitus intellectualis non est idem quod species intelligibilis.*
3. *Fides humana & opinio non sunt habitus intellectuales.*
4. *Habitus supernaturales ad Aristotelis virtutes intellectuales reduci, nec debent, nec possunt.*
5. *Intelligentia Peripateticis non est ipsa facultas intelligendi, sed habitus ab ea distinctus, partim naturalis, partim acquisitus.*
6. *Alqua requiritur Experientia ad cognoscenda prima principia.*
7. *Diversitas principiorum specifica diversam speciem facit virtutem circa se intellectualem.*
8. *Evidentia est de ratione & essentia scientia.*
9. *Unitas & distinctio scientiarum sumenda est ab objecto formali, & quidem à ratione formali, non quæ, ut loquuntur Scholastici, sed sub qua.*
10. *Facere & agere, movere & moveri, recte in Philosophia distinguuntur, differuntque ars & prudentia objecto, saltem, formali, sine, adjuncto, perfectione.*

## DISPUTATIONUM PRACTICARUM

## DECIMA-QUINTA,

DE

## P R V D E N T I A.

T H E S I S I.

**V**irtutes Intellectuales omnes proposuit | singulas circumscriptis: nunc missis, *Intelli-*  
 Disp. præced. atque suis definitionibus | *gentia, Scientia, Sapientia, Arte,* ad Ethicæ  
 institutu.

institutum non pertinentibus, de *Prudentia* nonnihil plenius sumus acturi, tanquam virtutum moralium normâ, regulâ, mensurâ, matre, ac moderatrice, secuti exemplum *Arist. in Eth. Nic. l. 6. c. 5. 6. &c. usque ad finem & l. 1. Magn. Mor. cap. 35.* Prius nomen, mox rem, consuetâ nobis methodo, excutiemus.

II. *Prudentia* dicitur quasi *Prudentia*, quod *Prudentiæ* sit *providere* sibi: Græci *φρονήσιον* vocant *σοφία* & *φρονέειν* & *φρονέω*, quia rectæ rationis est operatio. Sumitur vox hæc, *prudentia*, non eodem modo, interdum *pro divina sapientia*, quando Deo tribuitur, interdum *pro instinctu nature*, quo sensu bestiis tribui diximus *th. 8. disp. præced.* interdum *pro calliditate & versutia*, quo sensu astuti vocantur prudentes; nobis *pro habitu practico intellectus humani*, quem sic definimus *ex Aristotele l. 5. Eth. ad Nicom. c. 6.*

III. *Prudentia* est, *ἡ ἐν μετρίῳ λόγῳ ἀληθὲς πρακτικὴ σοφία τὰ ἀνθρώπων ἀγαθὰ καὶ κακὰ, habitus cum recta ratione activus circa ea quæ homini sunt bona & mala.* Est *habitus*, intellige acquisitum, non infusum, ut à naturali solertia & sagacitate distinguitur, quæ *prudentiæ* nomine nonnullis interdum venit. *Activus*, eo distinguitur à reliquis habitibus, speculativis putâ, & ab arte, si τὸ πρακτικὸν opponatur *ποιητικῷ*, *activus factivo*; aliqui discrimen *prudentiæ* ab arte reliquis etiam verbis insinuatur, quia ars non est *ἡ ἀγαθῶν καὶ κακῶν*, ut quidem est *Prudentia*. Cum dicitur esse, *habitus cum recta ratione*, à falsis & neutris habitibus discernitur. *Objectum prudentiæ* sunt *bona ac mala*, honesta inhonesta, utilia noxia, publica privata, nos ipsos aliosque communi quodam nobis junctos spectantia; ut officium *Prudentiæ* sit, de omnibus, quæ ad omnem pertinent vitam, rectè consultare, ratiocinari, deliberare, discernere, & bona à malis discernere, ac de omnibus in vitâ vel fugiendis vel sequendis consilia agitare. Sed de *objecto prudentiæ* plenius est agendum.

IV. *Objectum prudentiæ* est *bonum & malum*; (a) intellige *objectum materiale*: nam *formale est verum*; est enim *prudentia* habitus intellectualis, at hic pro *objecto formali* habet *verum*. Itaque sic vellem distingui *obje-*

*ctum prudentiæ*; ut aliud sit *materiale*, quod est morale, agibile, bonum; aliud *formale*, quod est intellectuale, agibile, quatenus verum: atque hinc patet, quo sensu à nonnullis dicatur (a) *Prudentia virtus moralis, respectu scilicet objecti materialis*, agibilis boni, at vero est *intellectualis, respectu, tum subjecti*, intellectus sc. practici, *tum objecti formalis*, agibilis veri: unde *intellectualis* dicitur simpliciter, non moralis virtus. *Verum* autem illud, circa quod versatur *Prudentia*, non dicitur conformitatem entis ad facultatem cognoscentem, sed *congruentiam cum appetitu recto*: non enim hujus loci est veritas speculativa sed practica, quod vel inde manifestum est: quia *objectum Prudentiæ*, agibile, non est necessarium aut universale, cujus veritas est speculativa & conformitas cum intellectu, sed est contingens & singulare, cujus veritas est practica & conformitas cum appetitu recto: unde *objectum, quod recto appetitui adequatur, est verum prudentiæ objectum, & simul bonum agibile.*

(a) *Objectum materiale* dicitur, quod pluribus commune est: *formale*, quod uni proprium est. *Bonum* est *objectum commune prudentiæ*, virtuti intellectuali, & omnibus virtutibus moralibus: sed *Verum* est *objectum proprium prudentiæ*, nec ulli competit virtutum moralium; unde hoc *prudentiæ objectum formale*, illud *materiale* dicitur.

*Objectum materiale* vocatur, quod pluribus, seu *Disciplinis*, seu *habitibus*, est commune: *Formale*, quod singulis est proprium. V. C. Homo est *subjectum materiale* Theologiæ, Medicinæ, Ethicæ, & Physicæ, quia de homine omnes istæ agunt *Discipline*, sed diverso modo, qui constituit in singulis *objectum formale*: agit enim de homine Theologia, quatenus beari potest, aut damnari; Medicina, quatenus sanitati restituatur aut in ea conservari potest; Ethica, quatenus Virtutibus aut Vitiis affici potest; Physica, quatenus est *Corpus Naturale*. Sic & *objectum materiale Prudentiæ* est bonum vel malum, quia hoc etiam est *objectum Virtutum Moralium*, quæ pariter circa utrumque versantur; circa bonum, præcipiendo & faciendo; Circa malum, vetando & vitando: *Objectum formale Prudentiæ* est *verum*, quia non versatur circa bonum *Prudentia*, illud, ut bonum faciendo, sed ut *verum* apprehendendo ac judicando; cum enim sit habitus *Intellectualis*, non potest sub

alia Ratione formali tendere in objectum, quam sub Ratione Veri; quamvis enim ab bonum & malum formale sese extendat Prudentia, illud dijudicando, utrumque tantem dijudicat sub Ratione Veri.

- (b) Prudentia Virtus est propriè Intellectualis, quia in Intellectu tanquam subiecto residet, & ejus Actus sunt, Intelligere ac Judicare. Bonum & Malum: eadem tamen, interdum dicitur Virtus Moralis, quia & quatenus se extendit Intelligendo & judicando ad mores, in quantum intelligit & judicat Bonum esse faciendum, malum fangiendum, unde mores oriuntur honesti. Itaque est Prudentia Virtus Intellectualis subiective, & Moralis dici potest objective ac terminative.

V. *Quomodo prudentia à scientia, intelligentia, & sapientia, distinguatur ex th. 8. disp. præced. & ipso Arist. 6. Eth. Nicom. & 3. Eud.* facile intelligi potest: nos potius, *quomodo ab arte distinguatur*, explicabimus: 1. Opera prudentiæ propter seipsa expetuntur: sunt enim honesta: at opera artis propter aliud: juste, fortiter, temperanter, ac liberaliter agere, propter se sunt expetenda, & ædificare domum, vestem confuere, &c. propter aliud expetuntur, ut, ut quis commode habitare & corpus suum obtegere possit. 2. Dissimilis est ratio errorum, quæ in arte committuntur & quæ in prudentia: qui in arte peccat sponte sua, minus est reprehendus; neque enim ille error imperitiæ argumentum est, neque semper malitiæ: qui in arte vero peccat invitus, in majorem incurrit reprehensionem, quia peccat ex artis imperitia: ita statuaris, si volens & sciens aberrat, censetur præstantior, quam si idem peccet invitus & ignorans. Contra se res habet in prudentia: hic error spontaneus est gravior, quia malitiæ est indicium: at error invitus est levior, quia vel per incitiam, vel per negligentiam, vel per animi quandam mollitiem, obrepit.

VI. *Quæri hic solet, an virtus Moralis possit esse sine prudentia, aut prudentia sine virtute morali?* Resp. 1. *Virtus moralis semper sibi habet conjunctam prudentiam*: & rationes sunt. 1. Quia prudentia causa est, sine qua virtus tanquam effectum esse non potest. 2. Quia prudentia est incitamentum ad virtutis studium. 3. Quia prudentia regula est & norma,

quæ media licita in debitos fines ducit: & 4. *Quid multis est opus? virtus moralis est habitus electivus; electio est mediocrum ad finem*: at hæc à prudentia proficiscitur: ideoque & definitionem moralis virtutis ingreditur prudentia, tanquam id, quod à virtute morali abesse nequit: definitur enim virtus moralis, habitus electivus in mediocritate consistens, prout viri prudentis prudentia definiverit. Ergo virtus moralis necessario sibi comitem semper exigit prudentiam. 2. *Prudentia semper secum requirit virtutem moralem*, quia prudentia habitus est practicus agibilibus, versaturque circa bona & mala: & bona & mala, & agibilia, virtutis moralis objectum sunt, quia circa bona versatur, ea operando, circa mala, ea vitando, virtus moralis.

VII. *Prudentiæ non una est divisio: nam dividitur in partes, (a) vel integrales, (quia sunt quasi membra prudentiæ totidem actus) non quod ad ipsius prudentiæ quasi compositionem, sed quod ad actuum illius perfectionem requirantur, vel potentiales, quæ se habent ad virtutem, ut potentia ad animam, vel subjectivas (quia species subjiciuntur generi) quæ sub prudentia tanquam species continentur: partes prudentiæ integrales, vel sunt ejus, in quantum est habitus simpliciter cognoscitivus, vel in quantum applicat cognitionem ad opus: priori respectu ejus partes enumerari solent quinque, posteriori tres, in universum octo: Memoria, quæ est cognitio præteritorum; intelligentia, quæ est notitia præsentium per controversionem intellectus ad sensibilia phantasmata (non enim hic habitus principiorum intelligitur) docilitas, cognitio hausta per alterius doctrinam; solertia, accepta per propriam inventionem; ratio, i. e. ratiocinatio, quæ hic significat unius ex alio illationem; providentia, quæ est ordinatio idoneorum mediocrum ad finem; circumspectio, quæ est accurata consideratio circumstantiarum; cautio, quæ est provisio adversus impedimenta: partes potentiales prudentiæ sunt, eubulia, quæ apta media ad agendum invenit; synesis, quæ de iis judicat secundum leges communes; gnome, quæ de difficilioribus & lege aliqua non determinatis, secundum altiora*

altiora rationis principia, non ex legis fer-  
veritate, sed ex æquitate iudicium fert: *Sub-*  
*jectivæ partes prudentiæ sunt varix: prudent-*  
*tia, vel sibi, vel aliis consulit: illa pri-*  
*vata, hæc publica est: illa αὐτῷ ἑαυτοῦ ὑ-*  
*πὲρ, ad seipsum & unum, hæc αὐτῷ ἄλλοις, ad*  
*alios & plures, refertur: extat hæc divisio l. 6.*  
*Eth. c. 8. ad Nicom.* Quæ refertur ad alios pru-  
dentia, est vel *œconomica seu domestica, vel poli-*  
*tica seu civilis. Politica seu civilis prudentia,*  
vel est *universalis seu νομοθετικῆς, quæ leges*  
condit, & omnem describit atque ordinat  
Remp. qua pacem, qua bellum, qua sacra, qua  
profana, vel est *particularis, περὶ τῶν καθ' ἑκά-*  
*στου, quam nomine generis vulgo politicam*  
simpliciter vocant, vel etiam cum circum-  
scriptione *politicam proprie dictam, quæ remp.*  
secundum leges latas administrat. *Univer-*  
*salem seu νομοθετικὴν prudentiam Aristoteles*  
vocat *Architectonicam, 6. Eth. c. 8.* sicut enim  
Architecti est ædes mente designare, quid &  
quomodo in earum extruptione observari de-  
beat, fabricatorum autem est, sedulo exequi, quæ  
Architectus præscribit; sic is, qui Remp. ordi-  
nat, per prudentiam universalem & νομοθε-  
τικὴν, jura condit tam publica quam privata,  
ad quorum normam deinde Remp. per pru-  
dentiam particularem & politicam gubernat.  
Dicitur autem hæc *particularis prudentia, po-*  
*litica proprie dicta, & κατ' ἑξοχὴν politica*  
simpliciter, quia etiam majus quid sit, leges ferre,  
Remp. ordinare, quam eam administrare, ad-  
ministratio tamen maxime in sensus incur-  
rit: actiones enim singulares, quibus admini-  
stratur Resp. magis sub aspectum cadunt,  
quam consultationes universales de Rep. ordi-  
nanda aut legibus condendis. *Aristoteles*  
hanc *particularem & proprie dictam politicam*  
prudentiam, vocat *practicam, quia in πράξει*  
seu actione administrandi Remp. versatur,  
sicut universalis illa & νομοθετικὴ Prudentia,  
in legibus condendis & Rep. ordinanda oc-  
cupata, theoriæ instar sese habet. *Prudentia*  
*particularis & politica proprie dicta est, vel βυ-*  
*λολογικῆς, quæ, quid agendum sit, consulat, vel*  
*δικαστικῆς, quæ, quod actum est, iudicat: Et, utra-*  
*que, vel belli est, vel pacis: illa militaris, hæc*  
*cogata, vulgo dicitur. Prudentia βυλολογικῆς,*

Latinis *consulens*, ea vocat in deliberationem  
decernitque, quæ sunt ex usu Reip. *Pruden-*  
*tia δικαστικῆς, Latinis judicariæ, judicia pru-*  
denter exercet, & quo jure, quave injuria,  
quidlibet sit dictum aut factum, diligenter  
expedit: *estque vel ἀκριβῆς, seu exquisita, vel*  
*ἐπιεικῆς, seu æquitati consentanea: illa secun-*  
dum legis rigorem iudicat, hæc secundum  
æquitatem: ad utramque necessaria est, &  
præceptorum, quæ hanc prudentiam ad me-  
diocritatem redigunt, notitia certa, & singu-  
larum causarum, quæ iudicandæ veniunt,  
cognitio exquisitissima.

(a) Quotiescunq; virtus omnis dividitur in trium  
generum partes, integrales, potentiales, sub-  
jectivas, istæ sic satis sumuntur improprie &  
abusive: nam partes integrales seu integrantes  
proprie conveniunt quantitati; omnis autem  
virtus est qualitas, non quantitas: sed quemad-  
modum ad quantitatis integritatem requiruntur  
omnia membra & partes rei quantæ, ita, ad in-  
tegritatem cujuscunque virtutis, certi requi-  
runtur actus, ex quibus tamen ipsa virtus non  
componitur, est enim habitus simplex, sed qui  
requiruntur solummodo, ut virtus omnis sit  
quoad partes omnes integrales ac completas.  
Partes potentiales proprie dicuntur de potentiis  
animæ: huc autem transferuntur per metapho-  
ram, scilicet, quemadmodum potentia non sunt  
ipsa anima, sunt autem arctissimo vinculo con-  
nexæ cum anima, quia ab illa emanant ac fiunt,  
ita partes potentiales virtutis cujuscunque di-  
cuntur, quæ non quidem sunt ipsa virtus, sed  
tamen arctissime cum virtute conjunguntur, ut  
sine iis esse nequeat, quemadmodum anima non  
potest esse sine potentiis suis; partes subjectivæ,  
dicuntur species cujuscunque virtutis, quia om-  
nis species subicitur generi.

VIII. Prudentiæ opponitur *Imprudentia,*  
qua voce non intelligimus, generalem illam  
ignorantiam, quæ in omni reperitur vitio, non  
enim ullum est vitium, quod non careat ratio-  
ne dirigente, ideoque quod non proficiatur  
ex ignorantia atque imprudentia: *omnis enim*  
*peccans, est ignorans atque adeo imprudens: sicut*  
*contra, omnis bonus est prudens: impossibile est,*  
*eum, qui non sit bonus, esse prudentem, sunt verba*  
*Arist. l. 6. Eth. c. 10. & l. 3. Eth. c. omnis pec-*  
*cans est ignorans: sed vero intelligimus per im-*  
*prudentiam, vitium quoddam peculiare & defi-*  
*nitum*

nium suis limitibus, quod tum apparet ac cernitur, cum ratio movetur alio modo, quam ad agendum movet prudentia: ratio, sc. recta, quam sequitur prudentia, virum prudentem movet ad agendum, consultatione, iudicio, sententiâ, electione, cautione, circumspeditione, cæterisque modis statim recensitis: sed ratio prava imprudentem movet hominem & in actum

impellit contrario modo, sine deliberatione, consultatione, cautione, circumspeditione, &c. ut totidem sint partes imprudentiæ quot recensimus esse prudentiæ *thesi præced.* quas qui distinctis nominibus velit videre explicatas, adeat *Thom. Aquin. 2. 2. sum. Theol. quest. 55. & ibidem Commentat.*

DISPUTATIONUM PRACTICARUM  
DECIMA-SEXTA,

DE

VIRTUTE MORALI IN GEN.

THESIS I.

Generalem Virtutis definitionem proposuimus, *Disp. 14. th. 3. divisionem* in intellectualem & moralem, *th. 5. ejusdem disp. & 6. exposuimus. De intellectualibus* singulis, *ejusdem disp. thesibus* reliquis actum fuit, ac speciatim *de prudentia disp. 15.* Nunc ordo exigit, ut *de Morali virtute* non nihil differamus. Eius primum ob oculos ponemus *definitionem, mox divisionem*, inde transituri ad alia, quæ ad generalem virtutis morales explicationem faciunt: *in definitione*, more solito, *genus* sive materiam metaphysicam, *& differentiam* sive formam metaphysicam, examinaturi.

II. *Virtutis Moralis definitio* extat apud *Aristotelem l. 2. Eth. c. 6.* Est, ἡ ἐξ ἡσυχίας ἀπορροῦσιν ἐν μέσότητι ὄντα, τῆ ἀρετῆς ἡμῶν ἐπινοημένη λόγῳ κατὰ αἰσθητικὰ φρονήματα ὀρίσασθαι, *habitus* praelectivus consistens in mediocritate quoad nos, *definita per rationem* & prout prudens definiere. *Genus* ab *Arist.* ponitur ἡ ἐξ ἡσυχίας, *habitus*: atque hoc esse *genus virtutis morales* sic probat *Philosophus l. 2. Eth. c. 5.* per syllogismum disjunctum. Virtus aut est πάθος, aut δύναμις, aut ἡ ἐξ ἡσυχίας. Sed neque est πάθος, neque δύναμις. Ergo ἡ ἐξ ἡσυχίας. Quid per πάθος intelligat *Philosophus*, satis est notum, scilicet affectum, quo commovemur; ut est cupiditas, ira, &c. de quibus *in disp. ante habitus* fuit actum: δύναμις est potentia naturalis, quâ naturaliter aliquid agere possu-

mus vel pati: ἡ ἐξ ἡσυχίας *habitus*, est *qualitas* adventitia ad bene vel male ac cum facilitate operandum. *Aristotelis* ergo syllogismum sic instruimus. Quodcumque est in animo, vel est affectus, vel potentia, vel habitus. At virtus est in animâ. Ergo non est autem affectus, non potentia. Ergo habitus. Si dicas, *in Majori non esse sufficientem enumerationem: dantur enim & διαθεταὶ, dispositiones, in animâ.* Resp. *Dispositiones* sub habitu comprehenduntur, quia ab iis reipsa non differunt: nec enim colligi possunt habitus, nisi variaz dispositiones antecedant, quæ totum illud spatium quasi obtinent, quod inter potentias naturales & habitus quasi interjectum est. Si dicas, *in animo quoque est actio.* Resp. *Actio* non est in animo sed ab anima: & quando actio immanens dicitur manere in animo, in qualitatem atque, & *qualitas* est mentis atque animi: debet etiam ut actio maneret in animâ, huc non faceret, quia virtus *qualitas* est: Sed videamus *Minorem. Virtutes Morales, non esse πάθος*, probat *Philosophus loc. cit. 4.* rationibus. 1. A perturbationibus, nec boni dicimur nec mali. A virtutibus & vitiis, contrâ. Ergo. Prob. antecedens pars Majoris. Quia affectus sunt ἀδιόφοροι: nemo enim bonus dicitur aut malus, quia metuit, lætatur, sperat, &c. sed quia his utitur affectibus, bene vel malè, nimium vel parum,



rum, rectè vel perperam, secundum aut contra rationis dictamen. 2. Propter affectus, nec laudamur, nec vituperamur: nec enim laudatur aut vituperatur, qui simpliciter timet & irascitur, &c. sed qui certà id facit ratione, & modo vel moderatiore vel immoderatiore. At propter virtutes & vitia moralia laudamur aut vituperamur. Ergo. 3. Irascimur & metuemus atque perturbamur plerumque absque consultatione & delectu. At virtutes & vitia sunt semper *ἐν ἀποφασίᾳ* ex consultatione & delectu. Ergo. 4. Affectibus movemur, seu dicimur *κινεῖσθαι*. At virtutibus & vitiis non movemur, sed afficimur, seu dicimur *ἀφαιεῖσθαι*. Ergo. *Virtutes morales non esse δυνάμεις*, ibidem probat *Philosophus*, 1. A potentis nec boni dicimur nec mali simpliciter. At à virtutibus & vitiis, contra. 2. Ob potentias nec laudamur nec vituperamur. At ob virtutes & vitia, contra. 3. Potentiæ à naturâ infunt, tanquam à causâ emanativâ. At virtutes & vitia non item. Hinc sic concludit *cap. 5. cit. l. 2. Eth. Quodsi nec affectus sint virtutes, nec potentia, relinquatur ut ea sint habitus*. Multa quidem hic obici possunt, sed quæ libenter pro materia opponentibus & conflicturis relinquimus.

III. *Virtus moralis est habitus. Sed qualis? præelectivus, in mediocritate consistens, &c.* Quæ verba differentiam proponunt. *Præelectivus*, quia per actiones proæreticas, i. e. cum deliberatione institutas, acquiritur virtus, & acquisita actiones similiter *ἐπισημαίνονται* seu ex deliberatione institutas edit. Hæc vox virtutes morales discernit à potentiis & actionibus naturalibus, à corporum habitibus, si sint, ab iis omnibus, quæ sunt temeraria, fortuita, coacta. Porro, virtus est habitus præelectivus, consistens in mediocritate, &c. *Forma, sc. metaphysica, virtutis est mediocritas*, ut alii loquuntur, *medietas*, vel etiam, *medium*. Medium non est unius generis. Est *Medium participationis, comprehensionis, locationis, negationis*. *Medium participationis est*, quod particeps utriusque est extremi: sic tepor est medium participationis inter calorem & frigus: *Medium comprehensionis est*, quod medium est inter continens & contentum: sic 8. est medium

inter 4. & 12. quia & continet 4. & continetur à 12. *Medium locationis est*, quod medio loco est situm, unde & medium *strus* ac *positionis* dicitur: sic aer est medius inter calum & terram: *Medium negationis*, quod neutrius extremorum, inter quæ interjacet, est particeps, sic Angelus est medium inter calorem & frigus. *Virtus moralis non est medium participationis respectu extremorum*; neque enim ex vitiis seu peccatis commiscetur aut contemperatur, ut ex frigore & calore tepor: *Non est medium comprehensionis*; nam nec defectum continet virtus, nec ab excessu continetur: *Non est medium locationis*, quippe non interponitur per intervalla æqualia locorum inter duo vitia, & propius sæpe ad unum extremum accedit quam ad alterum, ut Liberalitas propius accedit ad prodigalitatem quàm ad avaritiam: Itaque est *Virtus medium negationis*; quando enim, neque nimium est, neque parum in affectibus actionibusque humanis, jam tum virtus est: Virtus itaque moralis, negat excessum, negat defectum, aufert id quod superest, addit id quod deest. Et hæc *mediocritas affectuum, & actionum, est* formaliter virtus seu *forma*, sc. *Logica*, i. e. ratio essentia, *virtutis moralis*. Dari vero *mediocritatem affectuum & actionum*, inde est manifestum, quia datur in iis excessus & defectus, plus & minus: ergo etiam datur medium: nam quod dividi potest in plus & minus, id etiam admittit æquale: At humanæ actiones & affectus possunt dividi in plus & minus; ut vel nimis exercentur vel minus quam par est. Ergo.

IV. Dicitur in definitione, virtus moralis consistere in mediocritate, quæ est quo ad nos, id est, ad nos relata: quo significatur, qualis sit mediocritas, & quale medium, in quo consistat virtus: hoc ut intelligatur, distinguendum debet, ut solet, *medium*, in medium *rei* & *rationis*. (a) *Medium rei est*, quod æqualiter interjacet inter duo extrema absque ullo respectu ad excessum & defectum. *Medium rationis est*, quod respectu personarum & circumstantiarum à ratione determinatum, nec excedit modum, nec ab eo deficit: vocatur *medium respectu nostri*, *medium quoad nos*, *medium ad nos relatum*.

*Virtus, excepta iustitia commutante, consistit in medio, non rei, sed rationis, 1. quia non semper aequaliter recedit ab utroque extremo, sed aliquando propius ad defectum aut vitium in defectu, aliquando propius ad excessum aut vitium in excessu accedit. v. c. fortitudo propius ad audaciam, quæ est excessus, quam ad timorem, qui est defectus, accedit: contra temperantia propius accedit ad *ἀνυποψία*, defectum, quam ad intemperantiam, excessum. 2. Quia virtus debet esse ad nos relata, & nostræ actioni, & nostris personis esse accommodata. Ergo etiam consistit in mediocritate quoad nos. Temperantia, v. c. est virtus quæ nimium & parum circa cibum moderatur: medium hic quoad personas diversas diversum est: nam quod Petro est nimium, id Paulo seu alteri homini voraciori erit medium: sic major exigitur liberalitas in Principe, quam in privato: quod privatus dat, idem si Princeps dederit, parum erit: & privatus liberalis dici poterit, Princeps non item. Itaque, bene dicitur virtus esse mediocritas ad nos relata, spectata quoad personas & alias circumstantias.*

(a) Medium Rei est, V. C. in linea illud punctum quod æqualiter distat ab utroque puncto extremo, estque unicum tantum; Medium Rationis est Punctum quodlibet in medio lineæ situm, sed quod non distat æqualiter ab utroque extremo puncto: hoc punctum, quia non est unum sed multiplex, imo totuplex, quotuplex à Ratione assignari potest, inter duo extrema puncta non male dicitur Medium Rationis. Hæc applicari solent & debent Analogice ad Virtutes.

V. *Mediocritas in virtute debet esse definita ratione; sc. recta, ita ut norma, regula, amussis, libella, & quasi decempeda mediocritatis in virtute sit ratio, sc. recta, quæ sola demonstrat, quid medio sit situm loco, quid hereat in extremis, quid ad utrumque Virtutis latus deflectat. Rationem hic intelligimus rectam, id est, legem Dei naturalem, ac jus nature cordibus uniuscujusque inscriptum.*

VI. Denique additur in definitione, *provis prudens definiverit. Quo significavit Philosophus, rationem esse adhibendam viri pruden-*

*tis ad definiendam aut præscribendam mediocritatem in virtute: cum enim maxima sese offerat omnibus in rebus varietas, in quarum multitudine facile est, ut alicujus ratio vacillet, Aristoteles hic desiderat rationem viri prudentis, i. e. rationem prudentiam munitam, cujus judicio omnis varietas ista subji-cienda est, & subigenda, ac dijudicanda: neque tamen viri prudentis in individuo, aut Socratis, aut suum, aut alicujus singularis hominis judicium, intelligi voluit Philosophus, sed, per judicium viri prudentis, intelligit judicium rectæ rationis in genere, sive in hoc aut quocunque tandem inveniat: nam virorum prudentium in individuo, Platonis puta, aut Aristotelis, aut Ciceronis, aut Senecæ, judicium non semper datur, & possunt errare ac dissentire inter se. Itaque intelligitur per judicium viri prudentis, recta ratio, in quocunque tandem & quocunque extiterit tempore. Dices quis, in hac definitione virtutis moralis committi insigne tautologiam, quippe idem ter dicitur: quod sc. virtus sit sita in proæressi, & definita per rationem, & judicio viri prudentis. Proæressis, ratio, judicium prudentis, idem sunt. Resp. nullo modo idem dici ter. Data proæressi non statim datur recta ratio, cum & vitiorum sit proæressis: & data recta ratione, non statim datur judicium viri prudentis: nam datur ratio *ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ σοφία*, quæ non est prudentiæ: talis enim tantum est *πρᾶξις*.*

VII. Post explicatam virtutis moralis definitionem, antequam ad ejus accedamus divisionem, *Quodnam ejus sit subjectum & quæ cause, inquirendum est prius. De subjecto Virtutis moralis anceps est, & multum olim atque etiamnum agitata, quæstio. Dux vero sunt litigantium sententiæ: Quidam in voluntate, alii in appetitu hominis sensitivo, eam locant: nisi placeat addere pro tertia litigantium parte Aquinatem, qui virtutum moralium quasdam in voluntate, & alias in appetitu sensitivo, constituit. Nos in appetitu hominis sensitivo virtutem moralem tamquam in sede ac subjecto collocamus, quam sententiam late propugnat Piccolomineus in gradu 4. Philosoph. suæ moralis, c. 7. & aliquot sequentibus. Nos*

has proferimus rationes. 1. Potentia, quæ sua natura repugnat rationi, eget habitu, quo subjiciatur rationi. Sed appetitus sensitivus natura repugnat rationi. Ergo. Minorem demonstrat *Aristoteles l. Eth. c. 13.* & ipsa comprobatur eam experientia. Major facile probatur: quamdiu aliqua potentia rationi non subest, non potest dici talis homo virtute præditus: ut quis ergo sit præditus virtute, oportet omnes potentias subjicere rationi. At nulla potentia magis repugnat rationi quam sensitivus appetitus. Ergo vel imprimis debet subjici rationi. At non subjicitur rationi nisi per virtutem, quæ obedire facit appetitum sensitivum. Ergo in appetitu sensitivo est virtus. 2. In eo est virtus, in quo sunt medium & extrema, quia virtus nihil est aliud quam medium inter extrema. Sed medium & extrema sunt in appetitu sensitivo: medium enim nihil est aliud quam mediocritas affectuum: & ipse affectus sunt extrema cum sunt inordinati. At affectus sunt in appetitu sensitivo. Ergo &c. 3. Quod nunquam repugnat rationi, seu rectæ seu erroneæ, id non est sedes virtutum aut earum subiectum, quia virtutis officium est reddere facultatem obedientem rationi. At voluntas nunquam repugnat ratio-

ni: nisi forte ratio repugnet sibi ipsi, quod fit quamdiu non sunt expensæ fatis omnes circumstantiæ objecti & actionis &c. 4. Habitus sunt qualitates, quarum vi atque efficacia animi affectus bene sese habent vel male: male quidem, cum plus nimio intenduntur aut remittuntur: bene, cum ad mediocritatem rediguntur. Sed affectus illi in animo, qui nunc plus nimio intenduntur, nunc plus nimio remittuntur, nunc ad mediocritatem rediguntur, sunt in appetitu sensitivo. Ergo & habitus, quorum vi & efficacia sese affectus animi habent bene vel male, sunt in appetitu sensitivo: at habitus, quibus sese affectus animi habent bene, sunt virtutes. Ergo virtutes sunt in appetitu sensitivo. 5. Ubi sunt vitia, ibi quoque sunt virtutes. Sed vitia sunt in appetitu sensitivo; in irascibili puta & concupiscibili. Ergo & ibi sunt virtutes: Minor probatur, quia tum peccatur, cum quis nimium irascitur, nimium timet, nimium lætatur, nimium amat, &c. Major vera est, quia contraria versantur circa idem subiectum, non numero, sed genere ac specie. Atque hæc argumenta sententiam nostram probant: adversa argumenta in conflictu solvemus. De causis virtutum agemus Disp. seq.

## DISPUTATIONUM PRACTICARUM

## DECIMA-SEPTIMA,

## DE

## VIRTUTIS MORALIS CAUSIS.

## THESIS I.

**V**irtutis moralis definitionem, ejusque partes, genus & differentiam, atque subiectum, exposuit Disputatio præcedens; nunc in causas efficientes inquiremus, quibus ea acquiritur: atque, de iis primum videbimus, quæ non sint, mox quæ sint. secuti vestigia Magni *Aristotelis*.

II. §. I. Cum *Arist. l. 2. Eth. c. 1.* statuimus, Virtutes morales pro causa efficiente non habere naturam; seu quod eodem redit, Virtu-

tes non esse nobis instas à natura. Sensus est, Quod natura non sit ita causa virtutis, ut nobis virtutis moralis habitum implantet atque ingeneret, quemadmodum natura est causa potentiarum naturalium, quæ à natura tanquam à principio fluunt, ingenerantur, & cum natura simul existunt: hoc sensu nulla virtus moralis naturalis est. Barbari dicunt; non est naturalis (a) effective, quia immediate à natura non efficitur, non (b) constitutive, quia naturam  
non

non constituit, hoc enim faciunt sola materia & forma, *notz (c) consecutive*, quia nec constitutam proxime sequitur, ut propria modo, nec *(d) propagative*, quia nec cum natura propagatur; quia prohi parentes gignunt saepe liberos improbos; est tamen *naturalis subjective*, quia in natura est, anima scilicet, aut in ejus aliqua potentia naturali, tanquam subjecto: sed nos *Arist.* sententiam ejus verbis propositam ejus quoque rationibus munimus; 1. Naturalia non possunt mutari: nemo quippe potest affluere lapidem, ut feratur sursum, aut ignem, ut feratur deorsum. Virtus autem mutari potest: nam, & bonos in malos & malos in bonos mutari, videmus. 2. Quicquid à natura & est & inest tanquam à causa proxima, ejus potentiae sunt in nobis priores quam actiones, si non tempore, saltem natura: patet id in sensibus aliisque facultatibus, à natura, tanquam à causa, promanantibus: prior quippe est potentia videndi quam ipsum videre. At contra sese res habet in virtute: ibi enim prior est actio quam ipsa virtus, scilicet actio, qua ipsa moralis virtus gignitur: nemo dicitur fortis aut justus, nisi qui ante fortitudinem aut justitiam multis actionibus sibi acquisiverit, ut à causa proxima. 3. Si virtutes morales essent à natura, nullis esset opus legibus in Rep. nam cui bono conderentur leges, si virtutes, quae legibus praescribuntur, unusquisque naturaliter possidet sibi inatas? 4. Quae ab iisdem causis producuntur & corrumpuntur, ea non sunt à natura ut à causa: natura enim per diversas causas rem generat eandemque corrumpit, quod ex Physicis notum est: at virtutes eisdem causis generantur & corrumpuntur: puta, actionibus. Sed enim haec quarta *Aristotelis* ratio multis non videtur solida: Nam eadem sunt causae virtutum generantes & corrumpentes, in genere, scilicet, actiones; sed non in specie: nam actiones bonae & moderatae virtutem generant; at tales non corrumpunt virtutem, sed vero eam destruunt malae & inordinatae actiones.

- (e) Potentiae naturales sunt à natura effective & immediate, quia emanant à formis quae sunt natura; Virtus Moralis non quidem emanat in-

mediate à natura, ab ea tamen efficitur median-  
tibus actionibus Potentialium Naturalium.

- (b) Naturam constituunt solae partes essentialia, materia & forma: sed Virtus Moralis nec materia est, nec forma hominis: Ergo non est ipsi naturalis constitutivè.
- (c) Proprietates quarto modo dicuntur subjectis naturales consecutive, quia, quamvis nec Materia nec Forma sint subjecti, utramque tamen Immediate consequuntur, i. e. iis positus ponuntur: sed Virtus Moralis non statim ponitur posito homine, nam, postquam diu existit homo, multis demum Actionibus acquiritur.
- (d) Illud dicitur propagative Naturale, quod Naturali generatione transfertur in posteros: ita pauperes Parentes gignunt pauperes liberos, & Homo peccator gignit homines peccatores: unde peccatum originis vulgò dicitur peccatum Naturale, quia Naturali generatione ab Adamo in omnes posteros fuit propagatum: non sic propagatur Virtus Moralis; neque enim Pater fortis aut temperans semper gignit Filium fortem aut temperantem, nam saepe Heroum filii Noxæ.

III. Recensuimus rationes *Philosophi*, quibus probat, *Virtutes non esse à natura*, i. e. naturæ inatas aut innatas: (a) *non sunt tamen à natura*, (b) *præter naturam*, ut loquitur *Phil. textu alleg.* Etsi enim virtutes non fluant à natura, sunt tamen in nobis igniculi ac semina ac primordia virtutum naturaliter in-fita, ratione quorum non licet dicere, *virtutes esse præter naturam*. Quæ res, ut intelligatur, paulo pluribus explicari debet: Sunt quaedam, ut *theoretica*, ita *practica* quoque ac *moralia principia*, v. c. *Deum esse colendum, Parentes esse honorandos, Unicuique suum esse tribuendum, Quod tibi non vis fieri, id alteri ne feceris, &c.* Horum principiorum moralium naturalis quaedam cognitio omnibus hominibus inest à natura, non quod statim homines, cum nascuntur, istorum principiorum veritatem apprehendant ac judicent, nam nihil, cum eduntur in lucem infantes, apprehendunt, multo minus judicant, sed quod, ubi ad rationis usum pervenerint, absque ullo ratiocinio iis assentiantur: ita singuli scimus, ex nobis ac naturali intellectu lumine, *esse amplectendam virtutem, esse fugiendum vitium, &c.* Atque ex hisce principiis veluti ex seminibus & fontibus subnascitur virtus moralis, frequenti bonorum

honorum actuum ex hisce principiis secundum rectam rationem deductione: quemadmodum enim in naturalibus gignitur scientia, deducendo conclusiones ex principiis theoreticis, ita & in moralibus gignitur virtus deducendo frequentes actus bonos ex principiis practicis: hæc notitiæ practicæ communium principiorum practicorum, omnium hominum cordibus insitæ, sunt veluti quedam radices, adumbrationes, inchoationes, fundamenta, propensiones naturales, & (qua tandem utemur voce) facilitates quedam ad ingenerandam virtutem: quo sensu posset dici virtus esse aliquo modo à naturâ tanquam à causâ remotâ, non tanquâ à proximâ: nempe, propter hanc cognitionem principiorum practicorum, hominibus omnibus & singulis innatâ, potest dici virtus moralis esse innata, aut insita in naturâ, tanquam in semine, in radice, in stirpe. *Scholastici* hoc sic efferunt suis terminis. *Virtus est à naturâ inchoativè, non à naturâ perfectivè*: sic enim est ab actibus, quod postea probabimus: Itaque, quando Aristot. ait. l. 6. Eth. Nicom. singulis hominibus inesse mores natura, & omnes homines hoc accepisse naturâ, ut quadantenus fortes, iusti, temperantes, &c. existant, intelligendus est Philosophus hoc sensu, ut voluerit, virtutum semina ac primordia inesse à naturâ, quia ista principia prima practica insunt à naturâ; quo sensu, non sunt præter naturam; Quod erat demonstrandum.

(\*) Accurate debent discerni hæc quatuor, à natura, præter naturam, contra naturam, & supra naturam esse. Natura dicitur esse, id, quod naturam habet pro causa proxima, à qua fluit; sic omnes potentia naturales sunt à natura. & virtus nulla est à natura: præter naturam esse dicitur, id, quod naturam quidem subjecti non destruit, sed ad eam superaccedit aliunde ab alia causa secunda, sic ut illa aur parum aut nihil adjumenti conferat; quemadmodum in Phisicis, motus ignis elementaris, quo à motu cælorum circum agitur & versus terram, locum mixtionis, detruditur, est igni præter naturam, ad illum enim motum nil conferat ignis; sic virtutes non sunt præter naturam, quia, cum virtutes acquiruntur actionibus, natura aliquid ad earum productionem conferat, nimirum principia practica, & notiones communes boni & ma-

li insitas, ex quarum cultura per rationem rectam instituta virtutes nascuntur, hoc sensu dicitur virtutes esse secundum naturam: contra naturam est id, quod naturam destruit, etsi in illa producatur, ut productioni ipsa repugnet; sic contra naturam aqua est, ut calefiat: supra naturam dicitur, id, quod superat ordinem & vires rei create ac causatam secundarum, & ad ejus productionem ipsa nihil conferunt; qualia sunt miracula, & quali modo producuntur habitus infusi, ut fides, donum linguarum in Apostolis, &c. virtutes quoque nec contra nec supra naturam sunt hominis.

(b) Præter Naturam dicitur, quod naturam quidem non destruit (hoc etiam vocatur Contra Naturam) sed quod ad Naturam superaccedit, sic ut ipsa nihil adjumenti conferat: ergo Virtus utcunque non sit à Natura, tanquam à Causâ proxima, non tamen est præter Naturam, quia Natura in Virtutis productione multum adjumenti confert, nec est contra Naturam, quia Naturam hominis non destruit.

IV. §. 2. *Virtutis moralis causa proxima efficiens non est Temperamentum*. Si ad experientiam provoces, & dicas, sanguineæ constitutionis homines plerumque esse hilares atque ingeniosos, melancholicos contrâ tristes ac morosos, biliosos vehementes & iracundos, &c. & nos experientiam in contrarium adducimus: ea enim nos docet, in hominis esse potestate, ut contra naturalem sui corporis inclinationem ac temporiem aliò sese inclinet, ut virtutem amplectatur eam, ad quam ejus temperamentum non ducit, ut vitium extinguat illud, ad quod ex temperamento propendet: quod confirmat exemplum Socratis, qui intemperans, libidinosus, & pessimi exempli homo extitisset, vi temperamenti, nisi illud per Philosophiam correxisset: unde inqueibat; Natura quidem talem me genuit, sed eam Philosophiâ immutavi: potest tamen temperamentum dici causa remota, adjuvans, ministra, ut natura: sed nos primam ac principalem quærimus.

V. §. 3. *Doctrina seu institutio non est causa principalis ac proxima Virtutis moralis*. Quod probare est facillimum. Videmus enim per multos, qui Ethicæ & virtutum præcepta optimè callent, nullas tamen, vel exercere, vel possidere, virtutes; & certè, non semper ad



institutionem atque instructionem factam sequuntur aut exiliunt Virtutes, sed nonnulli ea ipsa doctrina redduntur deteriores; non quidem doctrinæ sed sui ipsorum vitio: fateamur tamen doctrinam atque instructionem, etsi non sint causa principalis ac proxima Virtutis moralis, multum tamen ad eam conferre, tum producendam, tum conservandam, tum confirmandam. *Scholastici*, qui omnia amant efferre suis terminis, dicunt, Virtutem moralem esse à doctrina, five institutione, *excitative & provocative*, quia per eam excitatur & provocatur virtus.

Vl. §. 4. *Conversatio non est causa principalis ac proxima virtutis moralis*: quia etsi quis perpetuo conversetur inter optimos, ac quotidiana virtutum exempla ob oculos habeat, fieri potest nihilominus, ut ipse pessimus existat, nullaque virtute vitam suam exornet: multum tamen ad virtutem & procreandam & conservandam conversatio quoque contulerit.

Vll. §. 5. *Educatio & adsuæfactio ad virtutem facta à parentibus, non est causa principalis & proxima efficiens Virtutis moralis*: nam fieri potest, ut quis educatus & diutissime adsuæfactus rebus bonis, consuetudinem bene agendi quidem contraxerit, sed contraxerit invitus, coactus, ac repugnante natura: unde & facile non bene agere dedidit ac relinquit; talis educatio atque adsuæfactio ad virtutem per vim & minas facta, repugnante naturæ genio, virtutem non gignit. Maxima tamen est hic educationis & adsuæfactionis efficacia; ut, si causa procreans non sit principalis ac proxima virtutis, præ omnibus tamen aliis causis minus principalibus proxime ad eam accedat.

Vlll. §. 6. *Virtutis moralis causa efficiens proxima ac principalis est, Exercitatio spontanea atque libera, non invite suscepta. Per exercitationem, intelligimus cum Philosopho, actionum bonarum & honestarum frequens exercitium. Actiones itaque bonæ, i. e. juxta præscriptum rectæ rationis institutæ, sunt sola causa procreans, principalis, propria, proxima, virtutis moralis*: præter Deum scilicet; cujus concursum hic, uti in omnibus, includimus. Actio-

nes hæc bonæ & honestæ, virtutis moralis causæ procreantes, sunt actiones imperatæ, sed ab elicitis, recto rationis judicio & bona electione, profectæ: Nam, ab intellectu recto judicio & voluntatis honesta electione, omnis bonitas derivatur in actiones illas, quibus procreatur virtus ac conservatur. Per hæc actiones produci virtutem moralem variis rationibus probat *Arist. Eth. ad Nic. l. 2. c. 1.* quæ ibi videri possunt. Nos duas tantum proferemus. 1. est. Legislatoribus hoc tantum est propositum, ut cives suos reddant bonos. Sed non possunt eos reddere bonos, nisi actionibus bonis identidem & sæpius frequentatis. Ergo actiones bonæ, frequenter exercitæ, faciunt cives bonos. Ergo actiones bonæ generant virtutem: nam sine virtute nemo est bonus. 2. est. Virtus gigni debet ex causis omnino contrariis, à quibus corrumpitur. Sed corrumpitur actionibus improbis & malis. Ergo gignitur actionibus bonis & probis.

IX. Quæri hic solet, *An virtus moralis possit comparari unica actione?* Negamus posse, & probamus. Omnis habitus producitur eatenus ab actu, quatenus passiva potentia ab aliquo principio activo movetur, nec tantum quatenus movetur, sed quatenus superatur atque subigitur. Sed in virtutis, quæ est habitus, generatione, activum principium est ratio, potentia passiva est appetitus. Atqui appetitus non potest unica actione superari ac subigi à ratione. Ergo non potest virtus generari atque introduci unica actione. Atque hæc ratio firma est: nam virtus consistit in eo, ut appetitus & affectus subjungentur rationi. At non possunt subjungi simul & semel, i. e. unico actu. Ergo, &c.

X. Nova hic exoritur quæstio. *An virtus, cum non possit comparari unico actu, ita comparetur pluribus, ut æque ex omnibus efficiatur, an vero generetur virtus ex unico aliquo actu atque illo ultimo?* Ad hanc quæstionem sic respondemus. Primus actus, & qui sequuntur primum omnes & singuli, aliquid conferunt ad virtutem procreandam, & aliquem producant gradum virtutis, ipsam tamen virtutem proprie producit ultimus actus: actus, qui ultimum præcedunt, aliquid conferunt ad virtutis

virtutis procreationem, quia disponunt animum, cumque præparant ad bene agendum, attamen habitum, aut virtutem ipsam non introducunt, quia non istam dant facilitatem, quæ ab habitu aut virtute est.

XI. Quæri etiam hic solet, *An actiones, virtutem antecedentes, specie differant ab actionibus, virtutem sequentibus.* (a) Nos negamus, & probamus. Quæ tantum differunt gradu, non differunt specie. At actiones virtutem antecedentes tantum differunt gradu ab actionibus virtutem consequentibus. Ergo non differunt specie. Prob. min. Actiones consequentes nihil plus habent, quam firmitatem, & constantiam, ac facilitatem in agendo, quæ firmitas, & constantia, & facilitas non reperitur in actionibus virtutem antecedentibus. At illa firmitas, constantia, & facilitas, tantum sunt gradus actionum & modi earum. (b) Ergo non differunt istæ actiones inter se specie. Quod erat demonstrandum.

(a) Causa & effectum differunt specie: actiones virtutem antecedentes sunt causæ virtutis, & eam consequentes sunt effecta virtutis: ergo

actiones virtutem antecedentes & consequentes differunt specie: si specie, ergo non gradu, quod dicit responsio. Actiones virtutem antecedentes & consequentes spectari possunt, vel in genere naturæ, vel in genere moris: si spectentur priori modo, habent se ut causæ & effectû, & differunt vera specie & non gradu: si considerentur secundo modo, differunt gradu non specie, quia in utrisque est conformitas cum recta ratione, in qua consistit bonitas; utraq; enim bonæ sunt; differunt tamen aliquo modo, quod sc. bonitas & cum recta ratione conformitas actionum virtutem antecedentium sit infirmior, instabilior, inconstantior; sed actionum virtutem consequentium sit firmior, stabilior, constantior, quia hæ sunt productæ à potentiis suis quæ nunc sunt affectæ habitibus virtutum moralium, illæ non item: sed omnis habitus existens in potentiis earum, actiones reddit firmas, stabiles, constantes, faciles, ideoque actionum posteriorum bonitas perfectior est, quam priorû. (b) Actiones Virtutem antecedentes, & illam consequentes, si spectentur in genere Naturæ, possunt differre specie; at si spectentur in genere moris, i. e. prout sunt congruæ rectæ Rationi, & bonæ moraliter, non differunt specie, sed tantum gradu, quemadmodum remissus & intensus non specie, verum solo gradu, differunt.

## DISPUTATIONUM PRACTICARUM

## DECIMA-OCTAVA,

## DE

## VIRTUTIS MORALIS INCREMENTO, DECREMENTO, OPPOSITO.

## T H E S I S I.

Causas efficientes Virtutis Moralis exposuit *Disputatio præcedens*, hæc, ejus jam per causas efficientes productæ incrementum seu conservationem, & decrementum seu corruptionem, & oppositum, vitium putà, enucleabimus.

II. Incrementum proprie ac decrementum, quo res vel crescunt vel decrescunt, cadunt in quantitatem: est enim quantitatis, crescere ac decrescere: sunt tamen ista vocabula incrementi ac decrementi translata ad res non quantas, quibus incrementum adscribitur,

cum augentur aut intenduntur, decrementum, cum minuuntur ac remittuntur. Ita calori, ita frigori, ita qualitati in genere adscribitur incrementum & decrementum, cum iis gradus quidam adduntur vel ab iis auferuntur. Et hoc sensu queritur, *An in Virtutem Moralem cadat incrementum & decrementum?* seu, *an Virtus Moralis augeri possit ac minui, non extensivè, per partes, ut quantitas, sed intensivè, per gradus, ut qualitas: i. e. an possit intendi, & remitti, seu recipere magis & minus?* Ut ad questionem hanc respondeamus, notandum

notandum est, *Virtutis nomen dupliciter capi posse*. 1. ut virtus dicatur, quæ perfectissima est & omnibus numeris absoluta, quo sensu, virtus augeri non potest: sic enim significat ultimum terminum excellentiæ: quemadmodum enim, quod calidissimum est aut frigidissimum, calidius illud reddi nequit aut frigidius, quia ad summum istius qualitatis terminum pervenit, sic virtus, quæ ad extremum evecta est gradum, augeri amplius nequit: verum enimvero talis ac tam perfecta virtus, in hoc vitæ humanæ curriculo, propter humani generis corruptionem, non datur. Itaque 2. designat virtutis nomen omnem habitum morale bonum ac laudatum, quo quispiam recte ac laudabiliter agit; qui habitus suam habet amplitudinem & quasi partes, in quas dividi potest; quos gradus vocant: eorum graduum respectu, & accrescit virtus & decrescit: atque hoc ipsa nos docet experientia. Quis enim est mortalium, qui non sentiat, se quotidie, in virtutibus hisce aut illis, incrementum capere aut decrementum? verum, quibus modis & qua ratione Virtus moralis augeatur ac diminuatur, satis est difficile explicatu: nos primum, quomodo augeatur, mox, quomodo diminuatur & corrumpatur, sine ambagibus, explicatum dabimus.

III. *Augeatur virtus*, quando pars & gradus virtutis, partibus & gradibus prioribus additur: neque enim fieri potest, ut aliquis v. c. reddatur justior nisi aliqua justitiæ pars & gradus ad priorem accedat, & cum eadem justitia jam accepta jungatur: & sic de omni virtute dicendum est: quem gradus aut partis accessum, vocant vulgo intensiorem, sicuti recessum alicujus partis aut gradus in virtute, vocant remissionem; quæ intensio & remissio non tantum de virtutibus sed & de qualitatibus in genere intelligitur, cum *Aristoteles* dicit, *Qualitas recipit magis & minus*. i. e. Qualitas, si non omnis, saltem quædam, ut virtus & habitus, accessione partis ad partem & gradus ad gradum perficitur atque augetur. Isti gradus, istæ partes, quarum accessu virtus augetur, sunt actiones bonæ ejusdemque generis cum iis actionibus, quibus erat acquisita virtus: actiones enim bonæ ut sunt

causæ procreantes ita & conservantes virtutem.

IV. *Quæri hic solet, An qualibet actione bona virtus augeatur?* Resp. actiones virtutis esse vel intensiores vel remissiores quam est ipsa virtus. Quin actio intensior virtutem augeat, nihil est dubium. An qualibet actione bona, etiam remissa, ac maxime remissa, virtus augeatur, dubitari solet. Multi negant, at nos affirmamus. Nam sicut actus, licet remissiores, non nihil tamen conferunt ad virtutis productionem, quidni iidem, licet remissiores, aliquid conferant ad ejus incrementum?

V. Nunc, quibus modis ac qua ratione virtus decrescat, minuatur, ac tandem corrumpatur, discipendum est. *Arist. l. 2. Eth. c. 2.* diferte dicit, Virtutem corrumpi ab exuberantia & defectu, i. e. ab actibus à mediocritate recedentibus, virtutique contrariis. Quod de corruptione virtutum est dictum ab *Aristotele*, idem de imminutione earum est dicendum: quæ enim virtutem corrumpunt, eandem quoque imminuunt.

VI. *Quæri hic solet, Quomodo ista, sive corruptio, sive imminutio virtutis, per actus contrarios fiat? an habitus virtutis per se corrumpatur aut minuatur actibus contrariis simpliciter, an vero actus illi contrarii, antequam virtutem vel corrumpant vel imminuant, prius debeant aliquem habitum vitii, ipsi virtutis habitui contrarium, producere, ut sic habitus virtutis ab habitu vitii immediate ac per se vel corrumpatur vel imminuatur?* Ad eam quæstionem dicimus, quemlibet actum virtuti contrarium per se ac simpliciter corrumpere vel imminuere virtutis habitum: Si enim quilibet actus virtuti consentaneus virtutem auget, sicuti auget, quidni quilibet etiam actus virtuti contrarius eam corrumpat atque imminuat, ex parte scilicet? dicimus difertis verbis, ex parte. Nam totius virtutis habitus corrumpi & deleri omnino non potest, nisi ab habitu vitii contrario, qui eum formaliter ac totaliter expungat atque eradat ex animo possidentis singulari: (a) habitus enim oppositi simul in eodem subjecto esse nequeunt.

(a) Habitibus bonis Virtutis simul esse potest in eodem.

dem Animo cum malo actu Vitii, & habitus malus Vitii potest quoque esse simul in eodem Animo, atque etiam eodem tempore, cum actu bono Virtutis: at nunquam possunt simul esse in eodem Animo hominis, eodem tempore, duo actus vel duo habitus contrarii, alter bonus, alter malus.

Nulla opposita possunt simul esse in eodem subjecto singulari, secundum idem, ad idem, eodem modo & eodem tempore, ergo nec habitus oppositi, sive intellectuales, sive morales; sic non potest idem animus esse præditus simul & liberalitate & avaritia: sed nec possunt duo actus oppositi simul esse in eodem subjecto, aut simul ab eo produci; sic cum quis actum producit intemperantiæ, non potest simul eodem tempore producere actum temperantiæ: sed possunt simul esse eodem tempore, in eodem subjecto, habitus bonus, & actus oppositus malus; sic in eodem animo potest esse & habitus ac virtus iustitiæ, & simul eodemque tempore actus injustus, quo aliquis alteri suum non tribuat.

VII. Nova hic exoritur quæstio: *An sola cessatio actuum possit virtutis habitum vel corrumpere vel imminuere?* Resp. Cessatio quidem ipsa per se nec corrumpet nec imminuet habitum, per accidens tamen hoc faciet: quia nihil agendo male agere discimus, per se & proprie corrumpitur virtus atque imminuitur ab actibus contrariis: cessatio tamen actuum virtutis, per accidens dici potest causa corruptæ atque imminutæ virtutis. Nempe, cessantibus virtutis actionibus, exoriuntur facile perturbationes: perturbationes ab habitu aut virtute jam cessante non coercitæ facile animum propellunt ad actiones virtuti contrarias exercendas: quippe docet experientia, eos, qui cessant à virtutis exercitio & actibus, sæpissime ac facillime refractariis agitari, perturbari, atque abripi affectibus, qui, quando non coercentur, virtutis acquiritiæ habitum multum imminuunt, imo, si diu multumque grassentur impune, tandem eum perfundant, corrumpunt, plane ac plene ex animo excutiunt: & sic cessatio ab actibus virtutis, causa est corruptæ vel imminutæ virtutis per affectuum in ipsam rationem exurgentium impetum.

VIII. (a) *Oppositum virtutis*, ut de tertio hujus Disp. capite nonnihil philosophemur,

*est vitium. Vitium intelligimus morale*, quod morali opponitur virtuti: nam vitium naturale, quod naturali opponitur perfectioni, quale est cæcitas, surditas, &c. hujus non est loci. *Vitium autem morale, vel pro (b) habitu vitioso sumi potest*, vel *pro actu vitioso: sensu priori hic à nobis sumitur*, quia ut virtus est habitus laudabilis, ita vitium est habitus illaudabilis. Describi potest *vitium morale, habitus, qui malum facit habentem & ejus opus reddit malum*; vel etiam, *habitus electivus recedens à mediocritate virtutis & inclinans potentiam ad actus rectæ rationi dissentaneos*. Quia vero idem est subjectum contrariorum, quod fuit subjectum virtutis, appetitus sc. sensitivus, idem est subjectum vitiorum, ob rationes, Disp. 16. allatas: Contraria enim versantur circa idem subjectum, sc. genere vel specie, non numero: sunt autem virtus & vitium contraria ac pugnant tribus potissimum modis, principio, medio, fine: principio, nam virtus à prudentia est & recta ratione, vitium ab imprudentia & ratione prava: medio; nam virtus est mediocritas, vitium recessus à mediocritate: fine, nam virtus ad honestum & summum bonum ducit, vitium ad turpe, & malum, & calamitosum.

(a) *Quæritur, qualis species oppositionis intercedat inter virtutem & vitium?* Resp. si virtus & vitium sumantur vel pro habitu, vel pro actu laudabili vel illaudabili, opponuntur contrarie, quia sub eodem genere, puta vel habitu & vel actu, plurimum distant, quo sensu bonum quoque & malum multis philosophorum opponuntur contrarie: sed si virtus & vitium sumantur in abstracto, pro bonitate vel malitia, habitus vel actus boni aut mali opponuntur privative: hic autem sumantur priori modo.

(b) *Habitus Vitiosus est, vel innatus, ut Peccatum Originale, vel acquisitus, ut Vicia Moralia in Ethicis explicari solita: quemadmodum & habitus bonus, alius est concretus, qualis fuit Sapientia & Justitia Originalis in Adamo, alius acquisitus, ut sunt Virtutes Morales in Ethicis explicari solita.*

IX. *Vitium vel excessus est vel defectus: qui excessus vel defectus dicitur talis, ratione mediocritatis; in qua virtutis formam consistere Disp. 16, est demonstratum. Ut vero medium Virtutis positum ibi fuit & expositum, esse,*

non rei, sed rationis, ita etiam excessus & defectus hic à tali medio, non rei, sed rationis, intelligi debent. Excessus autem & defectus à virtute (a) duo semper vitia constituunt distincta, opposita uni virtuti, præterquam in iustitiâ commutante, cui unum tantum opponitur vitium, in quo tamen excessus simul est & defectus, diverso respectu. Nam iniustus aut plus boni sibi sumit ac minus boni relinquit alteri, aut minus mali sibi sumit ac plus mali relinquit alteri, & utrumque facit unâ & eadem actione: at in aliis omnibus virtutibus, excessus & defectus distincta ac duo gignunt vitia.

(a) Queritur, qua specie oppositionis duo vitia opponantur uni virtuti: non dispartate, quia virtus duobus vitiis non opponitur eodem modo, nam viciorem alterum à virtutis medio deficit, alterum virtutis medium excedit; nec relative, quia virtus non refertur ad vitia, ut relatam & correlatam; nec contrarie, quia in contrariis unum uni opponitur, hic autem una virtus opponitur duobus vitiis; non privative, quia vitium hic sumitur non abstracte pro absentia bonitatis debita inesse, sed in concreto pro habitu vitioso; nec contradictorie, quia sic opponuntur virtus & non virtus, vitium & non vitium? Resp. virtutem opponi duobus vitiis contrarie, sed in quantum ista duo vitia sumuntur in genere & communiter pro recessu à medio virtutis, & sic opponitur unum uni, quod requiritur in contrariis, sc. uti omnis virtus in medio est sita, ita omnis recessus ab isto medio est vitium, & hæc duo opponuntur contrarie: sed uti una virtus tanquam genus potest dividi in species, v. c. temperantia in frugalitatem & castitatem, ita & recessus à medio. Vitium dividi potest in excessum & defectum, aut vitium in defectu & excessu, tanquam genus in species, nam utrobique recedit à medio virtutis, sive quis excedat illud, ut qui nimium comedit ac bibit, sive qui ab illo deficit, ut qui non satis comedit et bibit.

X. Sunt Ethici, qui vitium virtuti, non tantum per excessum, nec solum per defectum, sed & tertio modo, per alienationem, ut loquuntur, opponi volunt: hanc suam sententiam sic explicant & probant. Vitia per excessum & defectum versantur circa eandem materiam cum virtute, cum qua pugnant, differuntque ab ea tantum in eo, quod virtus obiectum suum prosequatur secundum quanti-

tatem debitam, at vitium in excessu prosequatur idem obiectum secundum nimium, vitium in defectu prosequatur idem obiectum secundum non satis, v. c. prodigus nimium dat pecuniæ, avarus non dat satis pecuniæ, liberalis dat quantum est satis pecuniæ. At vero vitium per alienationem cum virtute pugnat in materia prorsus aliena: unde vitium per alienationem est dictum: sic, v. c. idololatra peccat contra pietatem aut religionem, non quod excedat aut deficiat à medio pietatis & religionis, sed quod cultum Deo debitum ab illo obiecto alienet, & transferat in statuam aut aliud quid, quod non est Deus: sic odium Dei pugnat contra charitatem per alienationem, quia qui Deum odit transfert actum odii in rem alienam, in obiectum aliud. Deus enim non est obiectum idoneum odii, quia non est malus.

XI. Verum enimvero, hoc vitio per alienationem nihil est opus, cum facile reduci possit ad vitium in excessu aut defectu: quod ut manifestum fiat, explicandum venit, Quando & quomodo contra virtutem peccatur per excessum vel per defectum? res sic se habet. Toties peccatur contra virtutem aliquam in excessu, quoties est materiale actus, quod ad talem pertinet virtutem, extenditur extra mediocritatem illius virtutis, quocunque tandem modo id fiat, sive virtutis illius materia circa quam seu obiectum mutetur secundum quantitatem, sive secundum substantiam, ut loquuntur Scholastici. Sic, v. c. non solum intemperans est, i. e. peccans contra temperantiam in excessu, qui plus cibi comedit quam debet, sed & qui comedit id, quod ad nutritionem non est utile nec destinatum, sicuti Cleopatra fecit, cum pretiosos illos uniones, aceto dilutos, deglutivit. Primus quidem per excessum peccat contra Temperantiam, quod manifestum est ex eo, quia est materiale actus ad temperantiam pertinentis, actum puta comedendi, extendit extra obiectum hujus virtutis, non quidem secundum substantiam, materiam ejus circa quam aut obiectum immutando, sed tamen mutando id secundum quantitatem, quia non quidem aliud quam cibum sumit, sed nimium cibi assumit ac plus quam debet.



debet. Cleopatra vero peccavit contra Temperantiam per excessum, quia comestionem, materiale actus ad Temperantiam pertinentis, extendit extra objectum hujus virtutis, mutando ejus materiam circa quam seu objectum secundum substantiam: Et hoc modo idololatra per excessum peccat, cultum supremum extendendo extra pietatis aut religionis objectum, illud secundum substantiam mutando, dum cultum transfert in illud, quod non est Deus. Peccatur contra virtutem aliquam per defectum, quoties virtutis illius actus, non solum omittitur, sed &, cum ejus oppositus actus tam materialiter quam formaliter exercetur: ideo v. c. timiditas pugnat cum fortitudine per defectum, & avaritia cum liberalitate per defectum, quia timidus, cum adest occasio fortiter agendi, non solum omittit fortitudinis actum, sc. velle efficaciter aggredi periculum præsens, sed actum etiam oppositum elicit, qui est, nolle aggredi tale periculum: pariter avarus non modo non vult dare, cum debet, sed vult insuper non dare, quod debet: Et tali modo, qui Deum

odit, peccat contra charitatem per defectum, non tantum, quia deficit Deum amare, sed quia & in quantum elicit actum, plane charitati oppositum, (a) odium scilicet. Atque hinc liquet, vitium per alienationem, ad vitium vel in excessu vel in defectu referri posse, quod erat demonstrandum.

(a) Odium non tantum est negatio Amoris, seu Volitionis, quâ aliquis Alicui bene vult, sed & est positio Actus Contrarii, seu Nolitionis, quâ non tantum Alteri non vult bene, sed vult & ipsi male: potest Aliquis Alicui nec bene velle, nec male, i. e. nec amare, nec odisse: sed qui Aliquem odit, is quidem ipsum non amat, nec ei vult bene, sed insuper ei vult male.

## A N N E X A.

1. *Extrema, vitia, vehementius & magis inter se, quam cum medio, virtute, pugnant.*
2. *Extrema, vitia, medio, virtuti, opponuntur inæqualiter: unum enim extremorum propius sæpe ad medium accedit, alterum longius ab eo recedit.*

## DISPUTATIONUM PRACTICARUM

## DECIMA-NONA,

## DE

## VIRTUTIS MORALIS DIVISIONE, ET FORTITUDINIS DEFINITIONE.

## T H E S I S I.

**D**E natura Virtutis moralis, de ejus forma, subjecto, causis procreantibus, conservantibus, corruptentibus, actum fuit disputationibus ante habitis, nunc tandem ad ejus divisionem & species transeundum est. Atque hic primo Quæri potest. *An virtutes morales inter se sint specie distinctæ? an Virtus moralis, ut genus, dividi possit in species?* Fuerunt olim, suntque etiamnum, qui existimant unam tantum atque unicam esse virtutem, quæ diversis tantum appelletur nominibus; quæ dum temperat metui atque auda-

ciæ, fortitudo; dum moderatur voluptatibus tactus ac gustus, temperantia; dum largitur cuique suum, justitia; dum pecunias erogat debite, liberalitas dicatur, & sic porro. Estque hæc sententia non valde improbabilis. Placet tamen receptam tueri opinionem, quæ asserit, virtutem ut genus in species distinctas dividi. 1. Quia à se invicem sunt separabiles ac de facto separantur, quod est signum realis & specificæ differentiæ: invenias enim fortes, qui non sunt temperantes; & hos, qui non sunt liberales; & hos, qui non sunt justii. &c.

fi, &c. Nam, (a) virtutes omnes inter sese esse connexas, ut, qui unam habet, is habeat & cæteras, nobis censetur falsissimum, & ab ipsâ experientiâ refutatam: certè una virtus alteri non est ratio ut sit virtus, neque ista connexio est de ratione virtutum intrinsicâ atque essentiali: & in subjecto hoc aut illo, reperiri has, non item alias virtutes, tam certum est, quàm quod certissimum. 2. Quia species distinctis actibus acquiruntur Virtutes: (b) nam actus isti, quibus comparatur fortitudo, & quibus acquiritur temperantia, & quibus acquiritur liberalitas, & quibus acquiritur iustitia, specie differunt: nam specifica differentia in moralibus sumitur à circumstantiis, quæ in singularum virtutum productione sunt aliæ atque aliæ. Ergo & virtutes ipsæ specie differunt,

(a) Virtutes omnes à se invicem sunt separabiles, & de facto separantur, quoad Actus secundos, & quoad primos, i. e. quoad operationes, & quoad habitus.

(b) Quia omnes Actus, quibus acquiritur Habitus, debent esse conformes Rectæ Rationi, non differunt specie, sed numero: nam Actus conformes Rectæ Rationi, & eidem difformes, differunt specie.

II. Postquam Virtutem in species dividi posse constat, quæritur, qualis illa aut quæ sit divisio? Antiqua est Virtutis in 4. Cardinales divisio, quæ sic vocantur, quod iis, ceu cardinibus, vitæ humanæ ratio volvatur atque innitatur, suntque, Prudentia, Fortitudo, Temperantia, Iustitia. Sed enim nonnisi violenter admodum ad istas 5. Classes omnes aliæ virtutes reduci possunt: & insuper, prudentia virtus intellectualis commiscetur cum reliquis moralibus. Alii alias excogitarunt Virtutis divisiones. Nos, missò examine sententiarum variarum, Aristotelis, ceu Ducis nostri, seriem sequemur, ac virtutes singulas disputationibus secuturis examini subiciemus eo ordine, quo ab ipso in Ethicis Nicomacheiis pertractantur. Videatur c. 7. l. 2. Eth. Nicom. ubi virtutes Aristoteli per suas classes singulæ recensentur. Primum ibi locum assignat Fortitudini, quare & nos de eâ primo agemus loco.

III. Postquam Philosophus l. 1. c. 2. Eth. egisset, partim de summo bono, partim de virtute, lib. 3. capitibus 5. prioribus, agit de spontaneo, invito, consultatione, electione, voluntate, & libertate, ac sub finem cap. 5. transit ad virtutes speciales, quarum primam, fortitudinem, explicat c. 6. eamque definit ab initio, quod sit μέσος ἀδελφός & ἰσὴν, medietas circa timores & audacias. Hanc definitionem ut intelligamus, per partes explicanda est.

IV. Fortitudinem à ferendo dici volunt, qui origines vocum inquirunt, quia fortis res adversas item & secundas bene ferat. Græcè Ἀνδρεία, δὲν ἔ ἀνδρός, à viro, quod virum maxime deceat & mascula sit hæc virtus: est enim virilis animi operumque virilium hæc virtus, rariusque in sexum cadit muliebrem. Vox, Fortitudo, non uno sumitur modo ab Authoribus probatis, ipsique adeo Usitatissima est ejus significatio, quæ sumitur, pro corporis robore, quod in laterum firmitate, musculis, ac lacertis, est constitutum, & non hominibus sed brutis quoque adscribitur, ut in illo Enniano apud Ciceronem in Cas. Maj. Sicur fortis equus, spatio qui saepe supremo Vicis Olympiæ, nunc senio confectus quiescit. Sed quando ad hominem ejusque animum transfertur fortitudo, vel in genere sumitur pro continentia & moderamine omnium affectuum, aut etiam pro constantia animi in rebus tam secundis quàm adversis: prior significatio est in illo Ovidiano versu,

Fortior est qui se quam qui fortissima vincit  
Mænia, &c.

Posterior, in illo Horatiano, Rebus angustis animosus atque Fortis apparere, &c. vel in specie pro habitu bono circa audaciam, ac timorem: quo sensu hic definitur. Dicitur μέσος, id est, ἀρετὴ ἐν μέσῳ τῆς εὐσεύ. Objectum indicatur per voces φόβος & ἰσὴν, alibi vocat Philosophus τὸ φόβον καὶ τὸ ἰσὴν λέον. (a) Quando objectum fortitudinis assignat τὸ φόβον καὶ ἰσὴν, externum designat, (b) metum & audaciam, affectus per fortitudinem reprimendos ac coercendos: cum vocat τὸ φόβον καὶ τὸ ἰσὴν λέον, externum indigitat, ea quæ metum vel audaciam afferunt, seu metuenda & audenda; ferenda & spe-

*Esperanda*: τὰ φοβερά tamen *primarium*, τὰ θαρραλέα *secundarium* sunt fortitudinis *objectum*: atque hoc expressis verbis innuit *Aristoteles*, l. 3. *Eth.* c. 9. statim in principio. Περὶ θαρρήν ἢ φόβου ἢ ἀνδρείας ἕται, ἐξ ὁμοίας καὶ ἀμφοῖν, ἀλλὰ ἕταρον καὶ τὰ φοβερά. Et probat hoc *Philosophus* ibidem duabus rationibus. 1. Fortior habetur is, qui in rebus formidolosis & periculi plenis, nulli perturbationi succumbit, quàm qui perturbatione vacat in iis, quæ animum fiducia firmant. Ergo fortitudo magis versatur circa metum quam circa audaciam. 2. Virtus maximè versatur in rebus arduis & difficilioribus: sed magis arduum & longè difficilios est, gravia pericula ferre, nulloque terrore rerum horrendarum frangi, quàm confidere in rebus, quæ fiduciam afferunt aut audaciam gignunt: quippe τὰ φοβερά, quæ metum adferunt, mala sunt, τὰ θαρραλέα, quæ audaciam gignunt, bona sunt. At χαλεπώτερον ἐστὶ τὰ λυπηρὰ ὑποδρῆν ἢ τὸ ἡδύων ἀπέχεσθαι, difficilios est res molestas perferre quam à jucundis abstinere, ut loquitur ibid. *Arist.*

(a) Omni virtuti, sicuti hic fortitudini, competit *objectum* duplex, internum & externum: internum, est affectus aliquis, vel unus vel plures: externum, sunt omnia ista quæ affectum istum, vel affectus, cient.

(b) Dubium hic oritur, quomodo metus & audacia sint *objectum* fortitudinis internum, cum vocabula ista significant extrema seu vicia fortitudinis opposita, quod liquet ex thesi 3. disp. 20. Resp. metus & audacia dupliciter spectantur, vel ut affectus simpliciter, absque circumstantiis moralibus, prout sese habent indifferenter ad bonum & malum, & rectæ rationi à virtute subijci debent, atque sic sunt *objectum* fortitudinis: sed si spectentur cum circumstantiis moralibus, vel excedentibus, vel deficientibus, sunt vitia & extrema fortitudini oppposita: si considerentur cum circumstantiis, nec excedentibus nec deficientibus, sunt ipsa virtus, fortitudo aut forma ejus.

V. Cum τὰ φοβερά, mala pronunciamus, quæritur, an quævis mala, tum animi, tum corporis, tum fortunæ, tum turpia, tum tristia, tum noxia, intelligantur? idem quæri potest, de τῶν θαρραλέων, an quævis bona intelligantur, animi, corporis, fortunæ, honesta, jucunda,

utilia? Quod ut intelligatur, distinctè procedemus, & quænam mala fortitudinis *objectum* dici debeant, dispiciemus: omnia quidem mala, qualiacunque tandem, metum incutere valent, non tamen omnia sunt fortitudinis *objectum*. Quod de malis dicemus, ex opposito de bonis intelligi debet: adferemus ergo aliquot divisiones mali, & circa quæ versetur fortitudo, circa quæ non item, decidemus. Τὰ φοβερά, quæ metum incutiunt, mala, vel sunt cum turpitudine conjuncta, vel non. Mala turpia sunt peccata: hæc ab omnibus metui debent: nec satis metui possunt, quia sunt inhonestæ, quæ metuere, est honestum: & qui ea metuit, vir probus, qui non metuit, improbus est. Circa hæc mala non versatur fortitudo: quis enim fortem dixerit eum, qui peccare non metuit, ac non potius scelestum? Mala non turpia sed tristitia, quædam sunt τὰ ἐν ἀδωρον, quædam κατ' ἀδωρον: Supra hominem sunt, quæ atrociora & majora sunt, quam ut à naturâ humanâ, ab homine contemni possint aut superari; ideoque metuuntur: ut sunt, terræmotus, inundationes, tonitrua, fulmina, &c. quæ omnes viri ἕτοιχοι jure merito percussent. Circa hæc mala non versatur fortitudo, neque horum metum coercet. Secundum hominem mala tristitia sunt, vel graviora ac majora, vel leviora ac minor: hæc divisio congruit cum iis, quæ ab *Arist.* l. *Eth.* 3. c. 6. differunt. Leviora ac minor sunt, paupertas, contumelia, morbi, &c. Majora ac graviora sunt, animi cruciatio, exilium, mors. In hisce omnibus moderatè metuendis fortitudo cernitur: sed potissimum ea conspiciuntur circa mortem; atque inter varia mortis genera, omnium maximè circa mortem bellicam, quæ pulcherrima est, quam vir fortis delibato animo subit pro aris ac focis. Circa mortem ex morbo aut naufragio, non ita occupatur Fortitudo, atque circa mortem bellicam. Est quidem vir fortis in naufragio & morbis aliisque periculorum generibus imperterritus, sed ignavum hoc mortis genus animo fert iniquiore, malletque generosiori morte succumbere, ex qua plus boni ad patriam ac Remp. redire posset.

VI. Nunc exposito fortitudinis *Objecto*, videndum

dendum est, quomodo circa id se debeat gerere vir fortis, & quanam sint ejus officia. Viri fortis officium duplex est Aristoteli, *φοσειδῶν* & *ἰσχυρίων*, *metuere* & *confidere*, scilicet, uti oportet, & secundū omnes circumstantias morales: neque enim omnis metus expers est vir fortis, neque instar trunci, aut bruti, aut hominis furiosi, cuius sese objicit periculo, sed ut homo est, ita aliquid humani patitur; atque extimescit, sed timore moderato, uti recta ratio & quantum honestas suadet. Verū paulò enucleatius Viri fortis officia proponamus: ea 4. ferè reperiuntur posita c. 7. *Eth. l. 3.* & passim in textu Aristotelico: quintum, ceu confectarium ex illis elicit *Keckermannus*, in *Eth. l. 2. c. 4.*

VII. *Primum Viri fortis officium est*, non quælibet pericula promiscuè & indifferenter adire, sed verò ea, quæ sunt honesta, laudabilia, & utilia, quibus laudem reportare, patriæ ac Reip. prodesse, valeat. *Secundum est*, esse impavidum atque imperterritum, non tamen ad modum trunci aut stipitis, sine sensu aut ratione, sed cum ratione, uti hominem decet: si *ἄναιδης*, infensibilis, foret vir fortis, sine ullo doloris sensu, nullam fortitudinis laudem promereretur, quam nunc aufert, si dolores & mala sentiendo non minis metuat: molesta sunt ipsi vulnera, molesta mors, sed non nimis molesta. *Tertium Viri fortis officium est*, non temere, nec desultoriè in quævis pericula, etiam honesta, etiam utilia, etiam laudabilia, sese ingerere, sed prudens in eo exigitur ac præmeditata periculis in omnibus animi magnitudo. *Quartum viri fortis officium est*, omnia facere honestatis ergo, non lucri, non vindictæ, non alterius rei

causa: ideoque milites mercenarios, qui solius stipendii gratiā militant, fortes non habemus, uti nec illos, qui, ut vindictæ satisfaciant suæ, ad arma profiliunt, quales sunt hodie qui duella privata & monomachias ineunt. *Quintum viri fortis officium est*, honestis mediis honestoq; modo omnia agere. (a) Inter honesta media censemus etiā Stratagemata, quæ à dolosis & malitiosis fraudibus discernimus: illis viro forti uti licet, hisce non item.

(a) Stratagemata vel sunt cum mendacio conjuncta, vel non sunt: illa sunt illicita & inhonestas; hæc sunt licita & honesta, & talia sunt stratagemata, quorum in sacris fit mentio: nam licet in stratagematibus aliud intelligatur à proximo, quam quod significant signa externa à nobis edita, atque sic proximus decipiatur, culpa tamen deceptionis non est in nobis, sed in proximo; neque enim nos possumus prævenire, quod proximus aliud intelligat, quam nos significamus per signa externa.

VIII. Quæri hic solet, pro coronide, *utrum fortitudo magis eluceat in malis & periculis repentinis quàm prævisis?* Resp. cum *Aristot.* in repentinis, quia in iis magis est ab habitu virtutis animi in viro foris præsentia atque constantia, quàm si pericula & mala diu sint prævisa: profectò, quæ subito ingruunt, & nec caveri, nec depelli, facile possunt, insignem requirunt fortitudinem: non sic, quæ diu fuerint expectata: contra ea enim se munire, animumque suum præparare valet vir fortis, præterea mala, non prævisa, non præmeditata, sed subita, sed repentina, eo ipso sunt graviora & difficiliora, quàm alia, diu præcita: at circa graviora & difficiliora versatur fortitudo. Ergo. Cætera de fortitudine *Disputatio sequens* exequetur.

## DISPUTATIONUM PRACTICARUM

## VIGESIMA,

## DE

FORTITUDINIS DIVISIONE, EXTREMIS, ET  
QUESTIONIBUS QUIBUSDAM.

## THESIS I.

Quemadmodum Logici syllogismus dividitur in verum & fallacem, qui speciem ementitur veri: quemadmodum Metaphysici bonum dividitur in verum & apparentens,

rens, quorum hoc apparet esse id, quod non est: ita Ethicis Fortitudo dividitur in veram & spuriam, quæ veræ fortitudinis speciem ementitur, & apparet esse id, quod non est. Neque hæc tam rei quam vocis potius est divisio. Ea tamen utilis est ad veræ fortitudinis naturam intelligendam. Quemadmodum enim gemmas fictitias, & medicamenta falsa, & omnia, quæ aliquam speciem ementiuntur, nosse conducit, ita multum facit ad veræ fortitudinis noticiam, *fortitudinis adulterinæ cognitio*.

II. *Spuriæ*, fucatæ, atque adulterinæ fortitudinis species 5. ponit Aristoteles, l. 3. Eth. c. 8. prima est πολιτικῆ, altera Διῆ τὴν ἐμπειρίαν, tertia Διῆ τὴν ἀγρίαν, quarta Διῆ τὴν ἐλπίδα, quinta Διῆ τὴν ἀρροίαν. Πολιτικῆ, Lat. civilis, dicitur etiam νομικῆ, Lat. legalis, estque ea, quam leges à singulis civibus requirunt, in defendenda & propugnanda patria, propositis præmiis & pœnis, honore & ignominia, iis, qui se vel strenuos vel ignavos præbuerint. Vocatur legalis, quia legibus est præcepta; & civilis, quia civibus est mandata: Nam jubent leges, ut cives quilibet civitatis suæ ac patriæ libertatem, religionem, salutem & incolumitatem, pro virili, etiam ad mortem usque, tueantur ac defendant, atque ideo præmia & honores proponunt iis, qui hoc faciunt, pœnas & ignominiam minantur iis, qui secus fecerint. Hæc politica fortitudo (a) ad veram proxime accedit. Altera fortitudinis spurix species est, quam Aristoteles vocat ἐμπειρίαν πρὸς τὰ ἐκείνη, aut experientiam in singularibus, quæ est ἀνδρεία Διῆ τὴν ἐμπειρίαν, fortitudo per experientiam, quasi quis dicat, fortitudo experientialis: Hæc militum est propria, qui propter experientiam rei militaris fortiter se gerunt, & ideo multum audent, quia multis præliis interfuerunt: usus enim & experientia multos effecerunt fortes, nautas in mari, venatores in sylvis, fossores in specubus & cavernis, sed præsertim milites in bello. Tertia fortitudinis spurix species est, ἀνδρεία Διῆ τὴν θυμὸν, vel Διῆ τὴν ἀγρίαν, propter iram; quo sensu fortis est, qui ira percitus pericula contemnit, & rem fortiter gerit: ira enim solet addere æquum homini, ut nihil extimescat.

Quarta fortitudinis spurix species est, Διῆ τὴν ἐλπίδα, propter spem: spes enim & persuasio victoriæ homines erigere solet ac reddere fortes: qui enim sæpe ac multos vicerunt, & qui frequentissime sunt usi rebus secundis, quia perpetuam sibi felicitatem pollicentur, intrepide sese periculis objiciunt, ac fortiter agunt. Quinta ac postrema fortitudinis species est, ἀνδρεία δι' ἀρροίαν, fortitudo per ignorantiam, quando aliquis fortis est, quia periculi magnitudinem ignorat, quæ fortitudo in tyrones fere & milites cadit in exercitatos. Atque hæc sunt species fortitudinis spurix ex Aristotele explicatæ, ad quas reduci possunt, si quæ aliæ videantur esse species fortitudinis adulterinæ, uti est fortitudo ex desperatione.

(a) Non tamen vera est fortitudo, quia vir vere fortis nec præmi gratia nec pœnæ metu, nec vi legum fortiter agit, sed, etiam si nec leges jubent, nec præmia discernantur, nec pœnæ statuantur, fortiter tamen agit solius honestatis ergo, & virtutis amore; virtus enim ipsa sibi pretium est.

III. Postquam fortitudinis fucatæ & apertantis species exposuimus, de veræ fortitudinis extremis seu vitiis oppositis, non nihil est philosophandum. Fortitudini, ut omni virtuti, duo opponuntur vitia; alterum in excessu, in defectu alterum: aut potius, utrumque, & in excessu & in defectu, pro diversa actione fortitudinis. Actiones fortitudinis sunt, confidere & metuere, (a) aggredi & sustinere. (b) Audacia est excessus in aggrediendo & confidendo: timiditas est excessus in metuendo & sustinendo: contra audacia est defectus in metuendo & sustinendo, & timiditas est defectus in confidendo & aggrediendo. Qui nimium confidit & minus metuit, audax est: qui nimium metuit, & minus confidit, timidus est. Timiditas est vitium, quod in metuendo modum excedit, in confidendo deficit. Audacia est vitium, quod in confidendo modum excedit, & in metuendo deficit. Hæc sunt extrema, Fortitudini opposita, quorum utrumque est detestandum, sed alterum tamen propius ad naturam fortitudinis accedit, alterum remotius abit. Quæri solet ab Ethicis, *Virum extremorum propius*



accedat ad fortitudinem, Audacia an Timiditas?  
Resp. Quin audacia propius accedat ad fortitudinem quam timiditas, nullum est dubium: quia magna aggredi pericula audacię est commune cum fortitudine: at ea fugere, timiditatis est: magis vero gloriosum est, pericula aggredi, quam fugere.

(a) Quæritur, an fortitudinis actus magis eluceat in aggrediendo quam in sustinendo? Resp. in sustinendo, quia difficilius est sustinere quam aggredi: sustinemus enim mala, aggredimur bona.

(b) Audacia & Metus sunt & objectum fortitudinis, & ejus extrema, sed diverso respectu: cum dicuntur objectum fortitudinis, spectantur ut Affectus simpliciter, absque Circumstantiis Moralibus, ut nec boni sint, nec mali, & prout à fortitudine in Mediocritate contineri debent, nec ab ea deficient, aut eam excedant: sed cum spectantur, ut extrema, seu vitia fortitudini opposita, spectantur ut Circumstantiis Moralibus restituta, & prout a Mediocritate, quam fortitudo præscribit, jam recesserunt, vel eam excedendo in quibusdam Circumstantiis, aut ab ea deficiendo; & sic in Vitio, aut Malo, sunt opposita.

IV. Circa Fortitudinem varię solent agitari quæstiones: quari solet. 1. *An sint fortes αὐτῶν, qui sibi ipsis violentiam inferunt manus?* Resp. Neg. cum *Arist. 3. Eth. c. 7.* in fine, cuius expressa sunt verba. *Τὸ δὲ δάσθηναι, φθόνου πέναν, ἢ ἐρωτα, ἢ π λυπηρόν, ὅτε ἀνδρῶν, ἀλλὰ κῆδων, δειλοῦ.* Mortem obire, fugientem inopiam, amorem, vel molestiam quid, fortis non est, sed potius timidi. Multum inter se distant Fortitudo & αὐτοφονία. Fortitudinis causa est recta ratio: αὐτοφονίας, desperatio, furor, rabies, belluina feritas, mala quædam corporis aut hujus vitę præsentia. Fortitudo, ut omnis virtus, est affectuum moderatio: αὐτοφονία est affectuum excessus foedissimus. Fortitudinis finis est τὸ καλόν: at αὐτοφονίας finis est fuga mali, quod honeste poterat tolerari. Vir fortis libenter versatur in periculis: at αὐτοφονίας ideo manus sibi inferunt, quia pericula detrectant.

V. Quæritur 2. *An inter αὐτοφόνους sint col-*

locandi nostrates nautæ, quando in extrema necessitate pulverem pyrium accendunt, injecto in eum igne, atque ita noxam ac necem inferunt hosti, unde tamen sua ac propria mors consequitur. Resp. Neg. imo contra, eos pro vere fortibus habemus: quia nec se occidunt active, nec intendunt se occidere, sed hostem & occidunt & occidere tentant: quod ipsorum propria mors consequatur passive, (a) est per accidens: & vel cum proprio vitę periculo ac præsentis discrimine pro aris & focis, pro patria, pro religione ac libertate, tenentur dimicare, & juramento ad id sese obstrinxere: sic & milites ab omnium ipsorum homicidio absolvimus, cum iusti præsectorum istam sumunt stationem, in qua certo sibi occumbendum sciunt. Atq; ut hoc negotium dextre intelligatur, notandū est sedulo, quod occisio sui ipsius, alia sit directā, quando quis intendit seipsum de medio tollere atque ex propria intentione sese interficit, alia indirectā, quando quis non seipsum sed alios intendit occidere, sed dum intentionem interficiendi alios exequitur aliosque interficit, in talem rerum statum conijcitur, ut aliorum intenta ac iuste intenta cædes comitem trahat propriam mortem: hæc duo accurate sunt distinguenda: quin active occidere semetipsum, ex intentione directā, sit vitium ac vetitum, & non virtus nec fortitudo, nullum est dubium: sed an occisio sui ipsius indirectā illa, seu passiva, ac, qua quis non tam se occidit, quam occidi patitur, sit illicita ac vitium, disputari solet: nos, si circumstantiis diligenter examinemur, negamus. Quid? si quis pro patria, pro fide, pro religione, tali sese exponat periculo, ex quo mors sua sit certo, sed indirecte, consecutura, anne is reus est censendus suę mortis? præsertim, si tali se periculo exponere sit constructus, atque obligatus, ex mandato superiorum, quibus obsequium debet, sacramentum dixit, fidem adstrinxit? Nos sic sentimus: aut ad id non esse adstringendos nostrates nautas ac milites: aut si ad id adstringuntur iuste, etiam interposito juramento, nihil peccant, si hoc exequantur, ad quod iuste se obligarunt. Quare huc potius recidit quæstio, An licitum sit Magistratui sic imponere militibus, hoc exigere

exigere à nautis nostratibus, sacramento dicto, juramento facto, ut milites ac nautæ, etiam cum præsentis vitæ discrimine ac periculo certo, cladem ac noxam & necem inferant hosti, pro patria, religione, fide, etiam, quando suppositorum militum ac nautarum mors est consecutura, certo sed indirecte tamen? neque enim magistratus hoc ipsis imponit ut exigat, ut directe sese occidant, neque, si imponeret aut exigeret, obedire tenerentur milites ac nautæ. At vero non videmus, cur non liceat Magistratui supremo id imponere & exigere à militibus & nautis stipendiariis, *ex quo illi, interficiendo active, communem hostem Dei, religionis, ac patriæ, ipsi quoque interficiantur passive*: quod si non peccat Magistratus id imperando, extra omnem sunt reatum milites ac nautæ id exequendo. Quare ab omni culpa *ω τὸ φόνος* eos absolvimus: tantum abest, ut eos inter *ω τὸ φόνος* collochemus, sicuti non venterentur facere quidam, ad condemnandum nimis proni: illos tantum *ω τὸ φόνος* pronunciamus, qui directe se ipsos occidunt, seu (b) positive, seu negative, ut si quis non vocatur in periculum ex quo obit, aut non vult comedere, seu quocunque tandem modo mors propria procuretur directe.

(a) Quemadmodum simile quid videre est in exemplo Simsonis, qui Philistæos hostes, quos occidere intendit, & revera occidit active columnis subtritis, nam egit in illos & subruit columnas in perniciem illorum, quamvis mors propria sit consecuta passive, & consecuturam facile præviderit; hoc tamen totum est per accidens, unde textus significanter dicit Jud. 16. 30. de Simsone, quod dixerit, Moriar ego, vel ut habetur in Hebræo, moriar anima mea, scil. passive, cum Philistæis, & de illis dicit textus, ita fuerunt mortui, illi quos morti tradidit, scil. active, Simson cum ipse moriretur, scil. passive: sic nautæ nostrates morti tradunt hostem active, quamvis ipsi simul moriantur passive, pulvere pytio accenso.

(b) Positive se occidunt, qui sibi ipsis violentas inferunt manus, negative, qui v. c. non comedendo fame moriuntur, aut non vocati ista loca adeunt ubi occiduntur.

Positive dicitur quis se occidere, cum aliquis sibi violentas infert manus, aut venenum bibit: Negative, ut si quis ab omni cibo abstineat, & fame se enecet; Quocunque modo, ut si quis non

vocatus nec obligatus se committit in loca periculosa & illi se exponat periculo, unde interficitur, quemadmodum Spectatores in obsidionibus prudenter sæpe adeunt ista loca, unde nunquam redeunt.

VI. Queritur 3. An, qui ad duellum provocant alios, aut provocati sese sistunt, sint dicendi fortes? Resp. Duellum est, vel privatum, vel publicum. Privatum, nec ex parte provocantis, nec ex parte provocati, est licitum: quod probatur, 1. Quicumque ex ira, ex furore, ex vindictæ cupiditate, se & adversarium, in præsens adducit discrimen, non est vere fortis: Sed tam provocans quam provocatus hoc facit. Ergo, &c. 2. Temerarii & audaces non sunt fortes. Qui duellum ineunt, sunt tales. Ergo, &c. Prob. min. quia non sequuntur rectam rationem, quæ norma est & regula virtutum, sed sequuntur impetum suorum affectuum. 3. Qui pericula adeunt non necessaria, non sunt vere fortes. Sed duellatores, &c. Ergo, &c. Publicum quoque duellum, illicitum pronunciamus: quia temeritas nunquam confilium cum fortitudine vera: sed est maxima temeritas, unius hominis vel fidei vel fortitudini committere salutem totius exercitus ac tot hominum: neque licet in re tanti momenti fortiri aut fortem ducere, quod sit in tali duello publico, ubi omnium totiusque exercitus vita, fortuna, ac salus, unius periculo committitur. Duellum Davidis cum Goliatho publicum, plane alterius fuit ordinis & extraordinarium, quod non magis ad imitationem trahi potest, quam ejusdem pugna cum leone & urso, plane miraculosa. Cætera, quæ fortitudinem spectant, corollaria proponent.

## COROLLARIA.

1. An vim vi repellere, hostemque invasorem occidere, sit viri fortis, ac licitum? A.
2. An cæteris paribus, omnibusque ad justam sui defensionem requisitis, rite recteque se habentibus, ut propriam mortem evadat, unicuique sit licitum, invasorem occidere? A.
3. An sit Viri fortis, honorem suum lesum redimere per mortem ledentis? N.

4. An liceat bona nostra temporalia tueri ac conservare, si aliter non possimus, per occisionem eripientis? Resp. furi simplici non esse eripiendam vitam, sed latroni simul & furi, aut quando di-

gnosci non potest, an aliquis furandi vel atrocianandi animo veniat, ut de nocte, licere pronuntiamus.

5. An bellum sit licitum? A.

## DISPUTATIONUM PRACTICARUM

## VIGESIMA-PRIMA,

DE

## TEMPERANTIA.

## THESIS I.

POST fortitudinem explicatam, aliquot capitibus l. 3. Eth. ad Temperantiam transit Aristoteles, c. 10. & nos ab ea explicata disputatione gemina, ad Temperantiam transitimus: cujus naturam hac unica in aperto ponemus: primum vocem, mox rem, more nobis consueto, excussuri.

II. Temperantiæ vox non uno modo sumitur ab Ethicis. 1. Generalissime quamlibet significat virtutem & moderationem: omnis enim virtus consistit in moderatione seu temperantia affectuum. 2. Sumitur specialius pro virtute, quæ omnes voluptates corporis ad mediocritatem redigit. 3. Specialissime, pro ea virtute, quæ gustus & tactus voluptates ac dolores subigit & ad mediocritatem redigit: hoc sensu hic agimus de Temperantia.

III. Temperantia est virtus moralis servans mediocritatem, in expetendis & fruendis voluptatibus, & perferendis doloribus, ex absentia voluptatum nasci solitis, circa cibum, potum, & venerem, seu res gustui & tactui objectas. Temperantiam esse virtutem, sic probamus. 1. Quodcumque hominem facit bonum, & hominis opus reddit laude dignum, est virtus. At temperantia hoc facit. Ergo, &c. 2. Circa quod cadit excessus & defectus, circa id cadit virtus. Sed circa cibum, potum, venerem, cadit excessus & defectus. Ergo, &c. (a) Objectum internum Temperantiæ, est cupiditas; externum, sunt res quæ gustui & tactui obijciuntur, aut potius voluptas & dolor, quæ ex istis rebus nascuntur. *Præcipuum* quidem obje-

ctum sunt voluptates, secundarium dolores: sed quæritur, An circa quaslibet voluptates versetur Temperantia? Resp. cum Arist. l. Eth. 3. c. 10. voluptatum esse varia genera: Voluptates sunt vel ψυχικαί, quæ τὸν ψυχῆν animum suavi commotione afficiunt, vel σωματικαί, quæ corpus afficiunt & sensus suavi commotione. Animi voluptates non sunt ejusdem generis apud Aristotelem: sed percipiuntur, vel ex contemplatione rerum, vel ex conversatione & colloquio Amicorum, vel ex consecutione & adeptione earum rerum, quas expetere solemus, ut sunt divitiæ, honores, amici, liberi, omniaque ea quæ in bonorum numero recensentur. Corporis voluptates, vel sunt homini propriæ, vel sunt ei cum brutis communes, utraque vulgo vocantur αἰσθητικαί sensibiles, quia sensus externos movent atque afficiunt; propriæ hominis voluptates sensuales sunt, quæ ex visu, auditu, & olfactu percipiuntur: communes, quæ ex gustu & tactu. Temperantia non versatur circa voluptates animi: neque enim, qui v. c. summos honores debite expetit, ideo vocatur Temperans, aut qui nimium, intemperans, sed vel magnanimus vel ambitiosus; sic nec, qui pecuniam debite expetit, dicitur Temperans, sed liberalis, nec, qui non debite, intemperans, sed avarus. Non versatur etiam Temperantia circa quaslibet voluptates corporis; non certe circa eas, quæ visu, auditu, & olfactu, percipiuntur: neque enim, qui ex visu capiunt voluptatem, ut ex coloribus egregiis

egregiis picturisque elegantibus, vel moderatam, vel immoderatam, ideo dicuntur vel Temperantes, vel Intemperantes. Eadem est auditus ratio: si quis enim impense delectetur cantionibus & melodiis, non potest idcirco dici intemperans, nec temperans si delectetur debite. Eodem modo sese res habet circa odoratum. Per accidens tamen, quatenus res visæ, auditæ, olfactæ, in nobis gi-gnunt inordinatum appetitum sui, possumus ab iis denominari intemperantes: ut si quis audiendis sermonibus obscænis frædam sentiat in sese irritari libidinem, is hoc ipso redditur intemperans; & sic porro. Solæ ergo voluptates ex gustu & tactu verum ac proprium sunt objectum Temperantiæ, quæ homini cum bellis sunt communes, inde *ἡνωμένοι*; belluinæ dicuntur; magis tamen in tactu quam in gustu voluptatibus suum exequitur munus Temperantiæ, quia voluptates tactus sunt majores ac pleniores: nam tactus per totum diffunditur corpus, & in omnibus corporis partibus recipitur: non sic gustus, qui in cuspide tantum fit linguæ, atque in palato: unde qui rem aliquam sunt gustaturi, leviter eam attingunt; tales, quatenus ex levi tactu per linguæ cuspidem facto, aliquam, sed exiguam capiunt voluptatem, intemperantes propriè dici nequeunt. Quod de voluptatibus diximus, eas non quilibet sed certas esse Temperantiæ objectum, id ex opposito de doloribus intelligendum est quoque, non animi, nec eos, qui ex visu, auditu, & olfactu, sed vero illos, qui ex gustu & tactu acquiruntur, esse objectum Temperantiæ. Sunt porro voluptates, vel honestæ vel turpes; utræque vel præsentis vel absentes. Temperans voluptatibus honestis, si sint præsentis, moderatè utitur, si absint, non nimis dolet: intemperans contrà. Turpes voluptates, si sint præsentis, si sint absentes, in totum averfatur temperans: at iis præsentibus delectatur intemperans, & ob earum absentiam dolet.

(a) Voluptas & dolor interdum sumuntur late pro adjuncto omnium virtutum ac vitiatorum; quotiescunque enim aliquam virtutem exercemus, post illam exercitam gaudemus & ex illa volupta-

tem capimus; contra quoties peccamus, aut virtutem aliquam exercere impedimur, tristimur ac dolemus, hoc modo circa voluptatem & dolorem versatur fortitudo: nam quicumque præclare in bello rem gessit, voluptate afficitur; contra, qui infelicitè rem gessit, dolore corripitur: interdum hæc vocabula sumuntur strictius, & significant non adjunctum, sed ipsum objectum virtutum quarundam internum, ac tum significant affectus duos, qui alio nomine vocantur gaudium & tristitia: denique specialissime accipiuntur pro voluptate ac dolore ortis ex præsentia aut absentia cibi, potus ac veneris, uti hic.

IV. A definitione transimus ad *divisionem* Temperantiæ. Dividitur non male in *Frugalitatem* & *Castitatem*: Frugalitas in *Abstinentiam* & *Sobrietatem*. *Abstinentia* est Temperantiæ circa cibum. *Sobrietas* est Temperantiæ circa potum. *Castitas* est Temperantiæ circa venerem. Notandum est hic, vocem *Abstinentiæ* sumi hic specialius quam cum significat cujuslibet rei illicitæ fugam; quo sensu dicimus, Sustine & abstine.

V. *Extrema* seu *vitiis opposita* Temperantiæ sunt, in defectu *ἀνασθησις*, Latine insensibilitas seu stupor, in excessu *ἀκολασία*, intemperantiæ. *Stupor* Latinis accipitur, vel pro ingenii tarditate, amentia, sultitia, vel pro averfatione voluptatum non vitiosarum: postremo sensu hic venit: estque vitium, quo licitas & concessas etiam voluptates quis averfatur atque aspernatur: Hoc quidem vitium inventum est rarissimum. Vocatur *ἀνασθησις*, quia talis nihil amplius sentire videatur. *Intemperantiæ*, vitium in excessu temperantiæ, dicitur *ἀγλασις*, quæ vox & pueris convenit & intemperantibus: utrique enim à suis rapiuntur cupiditatibus, ac castigatione & moderatione indigent: descendit enim à Græco *κολάζειν*, quod est, *castigo, coërceo, prohibeo*: oportet enim cupiditates, & in pueris & præsertim in intemperantibus *κολάζειν*, castigari ac coërceeri, ut sint moderatores, & ne rationi adversentur, quæ quia in intemperanti nullo modo sunt coërcitæ ac castigatæ, rectè intemperantiæ dicitur *ἀκολασία*. Est hoc vitium, quo quis anxie nimis voluptates appetit si absint, furiose nimis & immoderatè ample-

amplectitur, si adsint, nimio dolore afficitur, si eas consequi non valeat. Intemperantia in cibo peculiari voce dicitur Voracitas, in potu Ebrietas, in venere Libido. Peccat intemperans in excessu, multis modis. 1. in qualitate, cum, quæ jucunda sunt, promiscue sine ullo concupiscit discrimine. 2. in quantitate, cum plures & majores voluptates concupiscit quam convenit. 3. in modo, cum à voluptatibus instar pecudis quaquaversum rapitur & abripitur, easque rebus quibusvis, etiam honestis, præfert. 4. in circumstantiis, cum nec loci, nec temporis, nec personarum, ullam habet rationem, modo suis fruatur ac potiatur voluptatibus.

VI. De extremo utroque vitio opposito Temperantia, solent ab Ethicis quædam quæstiones disputari. Queritur 1. An recte à *Philosopho* collocetur inter vitia? videtur enim multis, illa à voluptatibus omnibus in totum abstinentia, laudabilis. R. recte à *Philosopho* à *virtutibus* numerari inter vitia: quippe quæ contra naturam hominis est, non vegetantem modo ac sentientem, sed & rationalem: est enim habitus, quo minus alimenti sumimus, quo minus delectamur voluptatibus necessariis, quæ postulat ipsa naturæ conservatio, aut personæ conditio, aut similis circumstantia: natura hominis à *vegetans* vegetans plus vellet alimenti, & sentiens plus vellet voluptatum: imò & natura rationalis deberet ex voluptatibus, vel corpori necessariis, vel valetudini non contrariis, habitum ratione circumstantiarum, plures præscribere. Certe cum natura, Deus naturæ author, adaspererit homini atque infererit (a) quasdam voluptates, ad singulorum individuum salutem ac conservationem, in usu cibi & potus, ad speciei propagationem, in Venere, illas averfari ac spernere contra omnem est humanitatem. Homini, secundum naturam & rectam rationem, est vivendum. At hæc voluptates secundum naturam sunt, & rectam rationem regi possunt. Ergo secundum eas est vivendum, Et, qui eas in totum contemnit, contra naturam facit ac rectam rationem. Vitium itaque est à *vegetans*, sed minus tamen quam est intemperantia, quia ab hoc extremo in defectu facilius ad

mediocritatem Temperantiæ transitur, quam ab altero extremo in excessu, à quo ad temperantiam ipsam transitus est difficilior.

(a) Deus Opt : Max : cibum ac potum concessit hominibus, ut singuli homines individui conservarentur aliquandiu in vita, quam ab illo acceperunt; concessit iisdem venerem legitimam, seu conjugii & congressus Liciti usum, ut natura humana propagaretur, et sic genus humanum tanquam species una ex variis creaturarum speciebus non desineret: sed insuper voluptatem quandam posuit honestam in illis mediis, usu scilicet cibi, potus, & veneris, debito, quibus individuum hominum vita producit, & natura humana species perpetuatur, sic ut absque peccato voluptas aliqua sed moderata existarum rerum usui percipi valeat: omne vitium positum est solummodo in hujus voluptatis & doloris contrarii excessu ac defectu.

VII. Queritur 2. An recte *Aristoteles* c. 10. l. 3. *Eth.* circa finem, Intemperantiam asserat esse vitium turpissimum maximeque probrosum? Resp. omnino: nam maxime pugnat cum hominis excellentia, dignitate, splendore, quibus hominem exiit, & feris ac brutis eum reddit similem; unde hoc vitium *Arist.* illic loci dicitur *νεπίστος* i. e. belluinum.

VIII. 3. Queritur, an Ebrietas excuset peccatum? Resp. Distinguenda est ebrietas ab ebriositate: illa actum, hæc habitum significat: Potest actu quis inebriari, & per alterius deceptionem, si non satis noverit aut alterius fraudem: sic aliquo modo excusat peccatum ebrietas, à tanto, inquit vulgo, non à toto. At ebriositas, quæ est habitus inebriandi se, cum quis ex prævia intentione, ob delectationem quam habet ex potu, eo se sciens & volens onerat ad rationis amissionem, à peccato non excusat. Cætera de Temperantia continentur Annexis.

#### A N N E X A.

1. An per leges Temperantiæ bis de die comedere liceat? Aff.
2. An repugnat Temperantiæ interesse convivis? Neg.
3. An virginitas sit licita? Aff.
4. An virginitas sit simpliciter melior conjugio? Neg.
5. An per Castitatis leges liceat choreas mixtas instituire? Neg.



## DISPUTATIONUM PRACTICARUM

## VIGESIMA-SECUNDA,

DE

## LIBERALITATE.

## THESIS I.

**E**X Virtutibus, *Fortitudinem* & *Temperantiam*, exposuerunt Disputationes præcedentes: egeratque de iis *Arist. l. Eth. Nicom. 3.* De virtutibus aliis agit *l. 4. & 5.* atque ex undecim, quas proposuerat *l. 2. Eth. c. 7.* explicat octo *l. 4.* singulas singulis capitibus; quarum duæ versantur circa divitias, *Liberalitas* & *Magnificentia*, duæ circa honores, *Magnanimitas* & *Modestia*, una circa iram, *Mansuetudo* seu *Clementia*, tres circa quotidianam conversationem, *Comitas*, *Veritas*, *Urbanitas*: Postremam undecim virtutum, *Iustitiam*, explicat late *lib. 5.* Nos, eodem ordine, quo *Aristoteles*, omnes & singulas publicæ disquisitioni subijciemus, & Philosophi vitulā arabimus, quo nemo fere melius earum naturam explicare valeat. Faciemus cum ipso initium à *Liberalitate*, sic enim orditur *l. 4. Eth. Αὐριστηριμὸν δὲ ἐστὶν ἀεὶ ἐλευθεριότης.*

II. *Ἐλευθεριότης*, dicitur ἔλευθεριον, à libero, vel ἀπὸ τῆς ἐλευθερίας, à libertate, derivatur, uti *Lat. vox Liberalitas*, à *Libero*, vel *Libertate*, deducitur, quia sc. ἐλευθεριότης τὸν ἐλευθερον, liberalitas hominem liberum, maximè decet: & in eo magis reperitur, quam in homine servo ac fordido, vel quia facit hæc virtus, hominem libenter largiri: nonnulli hanc vocem à *liberando* deducunt, vel quia beneficia à liberali profecta alios à paupertate liberant, vel quia ipsos liberales hæc virtus liberat à servitute divitiarum, quarum alioquin fierent facilè ac forent mancipia. Qui hanc vocem, ἀπὸ τῆς λαιότητος, à *libatione*, derivant, quod, sicuti libatio omnis debebat esse spontanea & ultronea, ita nullibi magis sponte cernatur, quam in hac virtute, illi paulo longius abeunt in hujus vocis explicatione; adjunguntur tamen veterum inter Latinos scri-

ptione, quæ erat *Loiber* pro *Liber*, teste *Festo*. Liberalitas interdum sumitur κατὰ ἄλλοθεν ἢ ἰσχυρῶς *improprie*, quo sensu, vulgus, hominem prodigum & sua largius communicantem, vocare solet liberalem, vel κομῆς, *proprè*, & tum, aut in genere, pro omni εὐεργεσία, beneficentia, etiam ipsâ Magnificentia, autin specie, pro hac, de qua agimus, Virtute, quam ex *Arist. primo textu c. 1. l. 4. Eth.* definimus, εἶναι μεσότητα ἀεὶ πρὸς χρημάτων, esse mediocritatem circa pecunias; μεσότης, i. e. ὀρετὴ ἐν μεσότητι ἔσται. Est enim hæc (a) definitio, ut loquuntur vulgò, causalis, i. e. per solam causam: uti Eclipsis definitur, Interpositio terræ inter solem & lunam. *Objectum* Liberalitatis facit *Arist. τὰ χρηματικά*, qua voce non tantum intelliguntur pecuniæ, i. e. nummi signati, sed quælibet opes ac possessiones, quarum pretium pecuniâ vel nummis æstimari ac mensurari solet ac potest, uti sunt agri, ædes, villæ, suppellectilia, & alia omnia, quorum est in vitâ humanâ usus: dicuntur enim, χρηματικά, ἀπὸ τῆς χρησεως, ab usu, quasi dicas χρησίμα utensilia aut utilia, quæ sui habent ulum in vitâ sustinenda ac tolerandâ. Versatur vero ἐλευθεριότης πρὸς τὰ χρηματικά, ἐν τῷ ἀδδόνει καὶ ἐν τῷ λαμβάνειν, in dandis & accipiendis pecuniis. In dandis pecuniis, earum χρησις usus, in accipiendis, κατήσις possessio cernitur. Χρησις δὲ εἶναι δελεῖ χρημάτων, διαπάνη καὶ δδσις. ἢ ἢ λήψις καὶ ἢ φυλακὴ, κατήσις μᾶλλον, Vius verò esse videtur divitiarum, sumtus & datio: sed acceptio & custodia, possessio magis sc. videtur, inquit *Arist.* paulo post initium *c. 1. l. 4. Eth.* Vius pecuniarum consistit, vel in sumtibus circa rem domesticâ & familiarè faciendis, vel in dando & erogando: possessio, vel in acquirendo, quando eas aliunde accipimus, cum non habemus,

Vel in custodiendo, cum acceptas conservamus. Hæc Aristotelis est de Liberalitate cap. cit. Philosophia, quam esse solidam, ulterius expso demonstratum ibimus.

(a) Definitio Causalis dicitur, cum in definiendis Accidentibus omissio genere, & subiecto inhesionis, illud definitur per solam Causam, aut per Causam & objectum, uti hic liberalitatem definit Aristoteles.

III. Liberalitatem esse virtutem περὶ τῶν χρημάτων, circa pecunias, sic probat Philosoph. loc. cit. ὅτι δὲ ἐστὶν χρησιμὰ τῶν, ἐστὶν πούτοις χρηστέα, καὶ εὖ καὶ κακῶς, Quorum v. est usus aliquis, est iis uti, vel bene vel malè. Hinc sic argumentamur. Quibus rebus bene possumus vel male uti, circa ea est virtus. Atqui τῶν χρημάτων, pecuniis, bene vel malè possumus uti. Ergo &c. At circa τῶν χρημάτων, pecunias, non est fortitudo, non temperantia, non magnanimitas, non veritas, &c. Ergo &c. Except. Bene vel malè uti divitiis pertinet ad justitiam, quæ medium tenet, & in accipiendo & in dando, ut redeat ad unumquemque, quod suum est. Resp. Justitia, quicquid dat, ex debito dat, & quicquid accipit ex merito accipit. (a) At liberalitas non dat ex debito sed sponte; & accipit non ex merito sed sponte: ideoque, licet utraque hæc virtus versetur circa τῶν χρημάτων, pecunias, non tamen eodem modo: Justus versatur in pecuniâ alienâ, quæ alteri debetur, quia meritis est, & si retineat, retinet pecuniam non suam, quia est merces debita alterius: at liberalis versatur in suâ pecuniâ, quæ nulli debetur: (b) justus dat alteri, quod alterius est; liberalis dat alteri, quod suum est. Inst. At liberalitas dat etiam ex debito, nam debet ac tenetur egentibus succurrere liberalis. Resp. Illa est debitorum moralis tantum & congruens ex lege charitatis, at non, ut sic loquar, Physica aut meritoria: id est, egenus nullam operam locavit liberali, qua sit meritis ejus opem, aut per quam obfrinjerit liberalem, ut ipse vi obfrinjectionis debeat, ex verâ, & strictâ, & propriè dictâ debitorum, egeno conferre tale subsidium, tanquam operæ collocatæ mercedem ac pretium: (c) præmium est, quod dat liberalis & ultro, non pretium ex merito. Decidemus hanc

rem verbis Victorini Strigelii commentar. in Arist. Eth. l. 4. p. 332. Justitia præstat debitum civili obligatione, videlicet, quod leges & Magistratus jubent solvi. Sed liberalitas communicat id, quod naturali obligatione debetur: ut, quantum Samaritanus nihil debebat propter edictum aliquod Magistratus jauscio jacenti in viâ, tamen debebat naturali obligatione, quia quoddam naturale sedus est hominum inter se, quod præcipit, ut alterius vitæ unusquisque, quantum potest, opem ferat. Verus dictum est, Liberalitatem dare quidem, indebitum personæ, sed dare debitum speciei, id est, communi societati, quæ sine ea non potest conservari: sed multo illustrius est dicere, dare eam debitum Deo, (d) quia vult Deus &c.

(a) Quod hic dicitur de Justitia & Liberalitate in abstracto, hoc intelligendum de Justo & Liberali in concreto.

(b) Justus cum dat pecuniam alteri, eam dat ex pacto, Conventione, aut Contractu inuito inter se & proximum, ut cum ædificans certam pecuniæ summam ex stipulatione debitam operariis persolvit; Liberalis non dat ex pacto, ut cum Aliquis mendico dat stipem; neque enim ulla conventio facta est inter dantem & mendicum, ut ejus vi & obligatione mendico stipem tradere teneatur is qui dat. Præterea, Justus cum persolvit mercedem laboranti debitam, pro labore dat pecuniam non A. plus suam, quamvis hætenus possederit, sed eam, quæ facta est laborantis propria per & propter suum laborem: sed cum Liberalis stipem largitur mendico, dat pecuniam suam, & quæ nullo modo facta est propria mendici: operariis pecuniam, quam aufert, labore suo meruit, mendicis non item.

(c) Præmium dicitur, id quod datur absque ullo merito Accipientis in dantem collato. Præmium dicitur, id quod datur propter meritum Accipientis danti collatum: aliter dicitur merces, præmium, & gratuitum, merces ex debito unde vita æterna, Rom. 6. usu ultimo dicitur præmium, non pretium, aut merces, quia non confertur ex merito Accipientis hominis, nec ex debito Dantis Dei.

(d) Qui dat egentibus stipem, quia Deus jussit, dicitur liberalis, & agere ex lege Charitatis, quæ jubet proximo benefacere: qui mercedem persolvit ob laborem, quantum ille meritis est, quia Magistratus jubet, justus est, & dicitur agere ex lege Civili: & quamvis etiam hoc postremum Deus jussit, tamen quia peculiare leges existant humanæ de pretio persolvendo pro labore præstito, non item de danda Eleemosyna, ideo quando quis

quis persolvit mercedem alteri debitam, justus dicitur, & non liberalis, nam justitia respicit leges Civiles, non item liberalitas: & quando liberalitas dicitur dare indebitum Personæ, sensus hic est, quod huic, aut illi mendico singulari, Petro, aut Paulo, mendico individuo, non tam teneatur dare stipem liberalis, quàm quidem speciei. i. e. homini, qui est species respectu Petri & Pauli, dare tenetur ex lege Charitatis; hæc enim jubet, ut diligamus proximum, per proximum intelligendo hominem in specie.

VI. *Objectum Liberalitatis fecimus rei æstimationem*; quod de objecto externo intelligi debet: nam internum objectum hujus virtutis est amor & cupiditas divitiarum. Quid per æstimationem intelligatur, ib. 2. est dictum: nempe, divitiarum, (a) tum naturales, pecora, fruges, agri &c. tum artificiales, nummi; uno verbo, quicquid pretio seu nummis signatis æstimari potest. Quæritur hic, an non aliud quoque, quod pretio æstimari nequit, sub liberalitate cadat? Quid enim si quis sine pretio liberaliter doctrinam suam atque eruditionem communicet alteri, nonne hæc liberalitas fuerit dicenda? & tamen bonum doctrinæ atque eruditionis est tale, ut pretio commensurari, aut pecuniis compensari, nunquam possit. Ut hunc dissolvamus nodum, notandum venit, valde improprium esse phrasin hanc, quando doctrina aut eruditio dicitur communicari liberaliter: qui enim aliquid communicat aut dat liberaliter, is rem aliquam, quam possidet, transfert ac tradit in potestatem alterius, ut hoc, quod dat & communicat, amplius non possideat, aut saltem, si dominus ac possessor & proprietarius maneat, transfert ejus rei usum in alium, ut amplius eâ re uti ipse non valeat, quam communicavit aut donavit: ita ut liberalis, aut dominium, aut usum rei, amittat, vel transferat in eum, cui donat eam aut communicat liberaliter. At, qui eruditionem liberaliter alteri communicat, is suæ eruditionis, nec dominium, nec usum, amittit: neque discipulus possidet aut utitur scientia sui præceptoris, sed sua sibi propria, ac, quæ diversa est à præceptoris sui scientia: præceptor laborem suum in docendo communicat liberaliter, qui redimi potest nummis: at eruditionem suam non communicat, quia & ἐπισημοῦ & ἀποσημοῦ ejus

sibi servat. *Instant. 1. At corpus humanum alteri in usum tradi potest ad rei alicujus effectiorem: illud autem pretio nullo commensurari potest.* Resp. Qui sui corporis usum commodat alteri, ipse sui corporis manet dominus & ipse eo utitur: itaque nulla hic est transformatio, qualis exigitur in liberalitate: usus verò sui ac proprii corporis alteri commodatus potest redimi pretio. *Instant. 2. Sed quid? si quis in servitute sese alteri det, ut ab alio, sc. Domino alteri doneatur.* Hic certe corporis dominium transfertur. Resp. Hic nullo modo corporis dominium transferri: neque servus potest sui corporis dominium transferre alteri, cui in servitute sese addicit, neque dominus servi; sed utrimque tantum transfertur usus corporis humani commodatus, qui potest pretio redimi: sc. ne ipsi quidem nos sumus domini vitæ nostræ aut corporis nostri, sed usurpatores tantum; hæc usurpationem, hunc usum, transferre possumus, dominium non item: Si enim servus dominium sui corporis transferret alteri, posset is alter de corpore servi disponere, uti vellet; dominus enim rei, disponit de re sua, uti vult: at non potest sic dominus disponere de corpore sui servi, uti vult; nam etiam si vellet, non tamen posset occidere (b) potentia, sc. Ethica ac legali, quia illam potestatem in corpus servi non accepit. *Quin!* ne ipse quidem servus sic sui corporis est dominus: sed solus Deus, ut vitæ necisque est arbiter, ut omnium hominum, imo rerum omnium, ita corporum humanorum solus est dominus.

(a) Divitiæ vocantur naturales, quæ ab ipsa sunt natura, aut potius à Deo, authore naturæ: artificiales, quas invenit industria humana. qualis est pecunia. Cum enim Antiqui merces meribus commutare solerent, unde mercatura est dicta, nec unusquisque semper esset instructus illis meribus quibus alter egeret, inventus est nummus signatus qui vicem mercium commutandarum servaret, quod etiamnum hodie obtinet.

(b) Potentia legalis sive Ethica dicitur, qua aliquis quippiam potest per leges, quia illud legibus est permissum, & opponitur potentia physica, qua aliquis quippiam potest viribus naturæ, sive sint corporis, sive animi: sic potest potentia physica robustior occidere minus robustum,

stum, potentiâ scil. physicâ, sed non potest potentiâ Ethicâ, quia ipsi non licet.

V. Diximus ex *Arist. th. 2.* liberalitatem duobus circa *τὴν γενναίαν* actibus occupari, dando & accipiendo: per *τὸ dare*, non simpliciter intelligitur *donare*, sed etiam *sumtum facere & impendere* rebus necessariis & honestis: per *τὸ accipere*, non solum intelligitur *τὸ capere*, sed *custodire* ac *servare* res datas vel acceptas. Liberalitatem consistere etiam in accipiendo, contra *Timpher. Eth. Gener. l. 3. c. 9. quæst. 2.* sic probamus. Si liberalitas tantum in dando consisteret, facile foret, ut evacuetur liberalis semper dando: ne itaque pecunie exhauriatur, & liberalitatis materia omnis dilabatur, quo diutius dare possit, necesse est, ut interdum accipiat: ac, ne nimium quoque accipiat, eum docebit liberalitas. *Magis tamen in dando quam in accipiendo liberalitatem esse sciam, cum Arist. loc. cit.* pronunciamus, moti ejus rationibus, quas ex *Andronici Rhodii in Eth. Nicom. Paraphrasi*, per Nobiliss. Virum ac fulgens Academiæ nostræ etiamnum lumen, D. *Danielem Heinsium*, latine redita, hic apponimus. In usu ergo pecuniarum versatur liberalitas: usus vero magis est dare, quam accipere. Sed & magis virtus videtur, beneficio officere quam affici, & que honesta sunt agere, quam, que turpia sunt, non agere. Accipere enim, unde oportet, est beneficio affici, sicut non accipere, unde non oportet, est, non turpia agere. Prætera, id quod magis laudatur, magis etiam virtuti convenit: dare autem ut oportet, quam accipere, magis laudatur: gratia quippe & laus magis tribuitur ei, qui dat, quam qui non accipit. Ad hæc, in difficiliore occupatur virtus: difficilius autem est, ut oportet, dare, quam accipere aut non accipere, ut oportet: suam enim ipsius dimittere, multo est difficilius quam alienum remittere. Quare magis liberali convenit, dare honeste, quam aut non accipere, aut accipere honeste. Videantur cætera apud ipsum *Andronicum Rhodum*, atque alios *Commentatores in Eth. Arist.*

VI. Nunc porro videndum, quænam sint officia viri liberalis, tum in dando, tum in accipiendo: atque hæc quoque ex *Aristotele* describemus, quem *ὁδῆγος*, viæ ducem, esse in *Disp.*

*Philosophicis*, consuetudo obtinuit. Is igitur *cap. cit.* liberalitatem in dando recte exerceri censet, si finis observetur, propter quem, & modus, quo exerceri debet. *Finis*, ut omnium virtutum, ita liberalitatis, est sola *honestas*: itaque, qui beneficia aliis conferunt, vel ostentationis causa, vel ut majora beneficia vicissim reportent, vel ut favorem & gratiam aliorum sibi concilient, vel ut per ea ad honores in magistratu perveniant, vel ut ab importunitate petentium liberentur, vel propter quamcunque causam præter honestatem, liberales non sunt. *Modus* exercendæ liberalitatis est, ut detur *ὁ εὖ & ὀρθῶς, rectè*. Atque hic quinque potissimum observari debent circumstantiæ: *Persona, Quantitas, Tempus, Locus.*

*Persona*, consideranda est, vel dantis, vel accipientis. In persona dantis, spectandus est animus, ut det *ὡς θεὸς ἢ ἀλλοτρίως*, suaviter & sine tristitia: in persona accipientis videndum est, utrum (a) dignus sit nostris beneficiis: itaque *Arist.* monet non esse dandum, *ταῖς τοχρήταις*, id est, quibuslibet sine discrimine. Circa *quantitatem* beneficiorum, spectari debent, facultates dantis, ut det pro ratione suarum opum, ne sese exhauriat: item conditio accipientis, ut cuique detur pro ratione paupertatis. Quoad *qualitatem*, dandum est ex propriis & non ex alienis opibus: & danda sunt accipienti, quæ profutura non obfutura ei sunt. Quod ad *tempus*, notum est vetus dictum: Bis dat, qui cito dat. In tempore subvenire, omnium rerum est primum. Quod ad *locum*, dandum est, *ὅπου καλῶς*, ubi honestum est. Quæ honoris ergo dantur beneficia, palam; quæ egestatis sublevandæ causâ, clam debent conferri. Officia accipientis in accipiendo, sunt; 1. Liberalis non accipit, unde non est accipiendum. 2. non est petax, *ὡς τῆκευδῶς*: magis enim cupit, beneficium dare, si possit, quam accipere. 3. studet honestis rationibus suas facultates augere, ut possit, non ab aliis accipere, sed de suo largiri. Quæ de liberalitate quæri amplius possent, *Annexa*, & extrema, *disp. seq.* exhibebit.

(a) Dignus dicitur hoc loco, non qui aliquod beneficium danti contulit, aut officium aliquod præstitit, aut operam suam impendit, & sic alterius

terius beneficentiam meruit, sed qui virtute est præditus, & qui vir exiit probus: liberalitas enim exercenda est in virum bonum atque honestum, & non in virum improbum, atque nebulonem.

## ANNEXA.

1. An verum & adequatum objectum liberalitatis sint pecunie? A.
2. An liberalis quandoque etiam indignis dare debeat? N.
3. An, qui multa dat, semper sit liberalior eo, qui pauca dat? N.
4. An communitio bonorum in bene constituta Rep. sit toleranda? N.
5. An pauper etiam possit esse liberalis? A.

6. An liberaliores sint, qui suo labore divitias acquisiverunt, an qui hereditate aut alio modo aliunde eas acceperunt? Resp. posteriores.

7. An quis possit esse in seipsum liberalis? N.

8. An liberalis discescere possit? A.

9. An liberalis sit, qui de alienis largitur? N.

10. An benefactores, propter beneficia data, magis ament beneficiarios, an hi, propter accepta beneficia, benefactores? Resp. prius verum est.

11. An aliquando liceat beneficia improbare? N.

12. An in senes & pueros quoque sint conferenda beneficia? A.

## DISPUTATIONUM PRACTICARUM

## VIGESIMA-TERTIA,

## DE

## LIBERALITATIS EXTREMIS ET MAGNIFICENTIA.

## THESIS I.

**L**iberalitas, quæ ac qualis sit virtus, abunde Disputatio exposuit superior: extrema ei opposita vitia explicare vetuit chartæ angustia. Ea nunc simul cum Magnificentiâ proponemus atque exponemus. Sunt extrema duo Liberalitatis, Prodigalitas & Avaritia: quæ diversa ratione & excedunt & deficiunt; prout Liberalitas versatur, vel in dando seu *ἀποδοῦναι*, vel in accipiendo, seu *λαμβάνειν*. Ratione *ἀποδοῦναι*, in dando, avaritia defectus est, prodigalitas excessus. Ratione *λαμβάνειν*, in accipiendo, avaritia est excessus, prodigalitas defectus. Sæpe tamen hæc vitia commiscentur, quod ex singulorum explicatione patebit.

II. Prodigalitas, Græcis dicitur *ἀσώτως*, ab *α* particula privativa & *σώτως*, quia prodigi, nec se, nec opes suas servant, aut servare possunt: monet tamen Aristoteles in textu *lib. Eth. A. c. 1. ἀσώτως* nomen ambiguum esse, & non solum de profusione pecuniarum, sed &

de intemperantia ac luxuria dici, deque omnibus vitiis, quibus prodigalitas famulatur: nam intemperantes & luxu perditos homines *ἀσώτως* Græce vocamus: unde & *ἔχει ἀσώτως*, Græcis est, perditè vivere, & rem suam profundendo perdere, quod liquet ex illo *Martialis* versu. *Et potas, & amas, ἔχεις ἀσώτως*.

III. Prodigalitas est, vel *simplex*, vel *mixta*. *Simplex* est, qua quis temere absque ullo suo commodo facultates suas profundit, modum omnem in dando excedit, & neque honestatis, neque decori rationem ullam, in largitionibus suis habet, nihilque ab aliis accipere cupit. *Mixta* est, qua quis, in dando non tantum, sed & in accipiendo, modum excedit; ut, si quis non tantum opes suas temere profundat in libidines ac voluptates, sed insuper aliis eorum bona per injuriam auferat, ut habeat, unde possit aliis largiri: & talis non tantum



tum est prodigus, sed & avarus, & injustus, & intemperans, & variis vitiis aliis inquinatus.

IV. *Avaritia Arist.* Græce dicitur ἀνελευθέρεια, quæ vox in genere significat illiberalitatem, possetque dici de omni vitio, quod liberalitati opponitur, sed κατ' ἔξοχὴν huic alteri extremo tribuitur: dicitur & φιλαργυρία, cupiditas plus habendi, & φιλαργυρία, amor pecuniæ. *Avaritiam esse ἀνάτην, insanabilem, l. Ethic. Nicom. 4. c. 1. cit. probat Aristoteles.*  
 1. Quia senum est propria: at vitia senectutis non facile corriguntur. 2. Quia magis est naturalis & congenita homini: plerique enim mortalium magis sunt φιλοχρηματικοί, ablativi, quam δοτικοί, dativicaſus. Rationum harum deductio plenior videri potest in *textu cit. & commentariis ad eum.*

V. *Avaritia est, vel simplex, vel composita.*  
 (a) *Simplex est, vel quæ dando deficit, sine ληΨέως excessu; vel quæ accipiendo excedit, sine δόσεως defectu. Composita, quæ & dando deficit, & accipiendo modum excedit. Atque hæc omnium est pessima. Ad priorem simplicis avaritiæ speciem pertinet φθιδάλια, nimia parsimonia: ad posteriorem, ars furandi, lenonia, fœneratoria, aleatoria, & omnis illa, qua indebito modo bona alteri subripiuntur ex eorum cupiditate: atque hinc liquet, avaritiam sæpissime esse conjunctam cum injustitia: quam ob causam Aristoteles interdum dicit, (b) & avaritiam esse quandam injustitiam, & aleatores, fœneratores, fures, qui injusti sunt omnes) esse avaros. Nempe, si aleator, fœnerator, fur, primario præcipuoque consilio velint injuriam facere, secundario lucrari, injusti sunt proprie: si contra primo ac per se velint quæstum facere, secundario id velint agere per clanculariam aut artificiosam captionem ac subductionem, avari sunt proprie.*

(a) Simplex vitium dicitur, quod opponitur Virtuti uni, & Vitium Mixtum, seu Compositum, dicitur, quod non uni sed pluribus Virtutibus opponitur, quia ex pluribus vitiis conflatum est.

(b) Aleator, fœnerator & fur, si fœntentur quantenus unicuique suum non tribuunt, aut proximo suum non relinquunt, sunt injusti & peccant in Justitiam: at vero si considerentur in

quantum nimium accipiunt, & à pro ximo auferunt, sunt avari, & peccant in Liberalitatem.

VI. Ita quidem utrumque liberalitatis extremum est expositum. Quæritur ab Aristotele & Interpretibus. *Utrum sit majus vitium altero?* Resp. Simplex prodigalitas melior est avaritia simplicis. Atque hoc variis rationibus ab Arist. est comprobatum. 1. Quod vitium facilius curatur, est minus malum. Sed prodigalitas facilius curatur, quam avaritia. E. Nam aut ætate curatur, aut inopia: ætate, quia quo quisque est senior, eo est in largiendo parcius; inopia, quia fieri non potest, ut, qui omnibus largitur, ei ad prodigendum semper suppetant copiæ. 2. Prodigalitas magis est affinis liberalitati, quam avaritia. Ergo. Prob. anteced. Nam hoc commune est prodigo cum liberali, quod uterque dando proficit alteri: at avarus nulli proficit, ac ne sibi ipsi quidem.

VII. Liberalitati expositæ c. 1. l. 4. *Ethic. Nicom.* subjungit Arist. c. 2. *Magnificentiam*, eo quod pariter circa τὰ χρηματικά verteretur: ac licet in eadem verteretur materia *Liberalitas* & *Magnificentia*, non eadem tamen ac simili ratione. *Liberalitas* latissime patet, & in omnibus occupatur actionibus, in quibus, rei familiaris, pecuniæ, & opum, est usus: at *Magnificentia*, quotidianos, parvos, ac communes contemnit sumtus, solumque occupatur in raris, magnis, inusitatis sumtibus: itaque Liberalitatem superat *Magnificentia* sumtuum magnitudine: unde & μεγαλοσπείρα Græcis dicitur, voce composita, ἀπὸ τῆς μεγάλης, quod est magnum, & ἀπὸ τῆς σπείροντος, quod est decorum, seu id quod decet: hinc optime ex Arist. loc. cit. definitur, μεσότης πρὸς διαπανθὸς χρημάτων σπείρα, *Mediocris est circa sumtuosas pecuniarum actiones. At, dicit quis, (a) Quomodo potest esse mediocris hæc virtus, si verteretur circa sumtus magnos? magni quippe sumtus mediocritatem excedunt.* Resp. Magni quidem sumtus non sunt mediocres, & recedunt à mediocritate, quæ est in Liberalitate, sed non ab ea, quam exigit *Magnificentia*: magni quippe sunt, non quod excedant normam & mensuram, quam postulat *Magnificentia*, sed quod superent sua magnitudine eos, in quibus

bus versatur Liberalitas. Est sane in illis ipsis sumptibus magnis, parum, nimium, mediocre: consequenter & Virtus & Virtuti opposita vitia circa eos occupantur. Virtus hæc Magnificientia est.

(a) Objectum Magnificentia est vel materiale, vel formale. Materiale, sunt sumptus magni: formale, est mediocritas, quæ servatur in sumptibus magnis faciendis.

VIII. Ex jam dictis dissolvi potest quaestio, quæ moveri solet ab Ethicis. An Magnificientia sit specie distincta virtus à Liberalitate, an vero tantum gradu ab ea distinguatur? Resp. Peripatetici plerique distinctas specie virtutes esse volunt: at nos hic ab iis recedimus: differunt enim tantum secundum magis & minus: at hi gradus diversas species non efficiunt: cum enim utrique virtuti sit proposita eadem materia, pecuniæ sc. ut statim est ostensum, magnificentia circa maximas, liberalitas circa mediocres, versatur: adde, actiones utrobique esse easdem, & finem eundem. Nam magnificus sumtus erogat, ut aliis subveniat, sed in eo tantum à liberali differt, quod ille ad magnitudinem quandam, pompam, & splendorem rerum magnarum, collimet, hic non item: uterque insuper honestatem pro fine habet: neque enim magnificus ostentationis vel popularis auræ gratia sumtus impendit: neque temere aut inconsultò splendorem suum ostendit: sed, & sui, & eorum, erga quos sese magnificum representat, rationem habet imò & facultatum suarum, ne majores iis sumtus faciat: itaque & magnificus, sicut liberalis, honestè agit & juxta τὸ πρέπον.

IX. Et si vero Magnificientia sit virtus circa sumtus magnos, non tamen statim Magnificus est, qui magnos sumtus facit: ideoque virum Magnificum suis notis & proprietatibus circumscribit Aristoteles loc. cit. ut inde tanto facilius, quid sit Magnificientia, intelligatur: Prima Magnifici conditio est, ut sit sciens, ac norit, quid, quando, quantum, & quomodo agendum, ut sciat illos facere sumtus, qui rectè & utiliter sint facti. Quemadmodum enim periti est artificis, intelligere ac probè co-

gnoscere, rerum, quas artificio tractat, proportionem; ita & magnificus est, nosse sumptuum faciendorum rationem, ut sint consentanei, tum operi, quod faciendum est, tum tempori & loco, ubi faciendi sunt, tum personæ, à qua sumtus ipsi fiunt, aut imperantur: harum circumstantiarum rationem tenere, hominis est scientis. At illud est Magnifici. Ergo. Secunda conditio est, omni virtuti communis, ut Magnificus, id quod agit splendide, agat ἢ καλῶ ἢ δικαίως, honestatis ergo. Tertia conditio est, ut sumtus faciat magnos & splendidos cum animi delectatione: atque hæc conditio in omni etiam virtutis cuiuscunque opere exigitur. Quarta conditio est, ut sumtus, quos facit, faciat largè, prolixè, copiosè, ac propemodum effuse: parci quippe est & sordidi, subtiliter rationem inire & calculum facere. ἢ γὰρ ἀκριβολογία, μικροπραγίας. Subtilis illa rationum supputatio, sordida parsimonia signum est. Quinta conditio est, ut Magnificus de solâ specie ac pulchritudine operis cogitet nec de precio sollicitus sit: hoc unum allaboret, ut quam pulcherrimum opus efficiatur, non, quam parvo, & an minori precio, effici queat.

X. Officiis & conditionibus Magnifici expositis, Magnificentia extrema spectabimus, quæ duo sunt, alterum in defectu, in excessu alterum. Quorum illud μικροπρέπεια dicitur, eo, quod in magnis non fervet decorum, sordidè & parum sumtus faciendo: hoc ἀπρεπεια five βαναυσία nuncupatur: & ἀπρεπεια, quasi ἢ καλῶ ἢ ἀπειρία, decori & honesti imperitia: βαναυσία, à sordidis & imperitis artificibus, qui, divites facti, sordidâ plerumque & ineptâ splendoris affectatione laborant, quique magnos sumtus impendunt in rebus parvis. Βαναυσίως Græci vocant, opifices sordidos ac viles, & qui manu victum quaeritant, propriè tamen illos, qui ad fornaces seu caminos incensos laborant: nam βῶν, ὄσιν caminum significat ac fornacem & ὤϊον incendere, ut ἑάνου σιν sint, qui caminum accendunt ad conficienda opera, & in genere sordidi opifices.

XI. Circa βαναυσίαν pariter atque μικροπρέπειαν non uno peccatur modo. Ac circa prius vitium duplici fere peccatur ratione.

1. Ratione formæ, seu modi, quando quis præter decorum, & ineptè, sumtus magnos facit in res parvas, aut in privata convivia: cujus duo adfert exempla *Arist.* unum est, si quis sodales, qui de symbolis cœnaturi erant, regio & nuptiali exciperet apparatus: alterum est de Megarensibus, qui in theatris & ludis scenicis, vestibus utebantur purpureis, atque in iis inepti habebantur atque infulsi. 2. Ratione finis, quando non honestatis sed ostentationis gratiâ magni sumtus fiunt. Circa posterius vitium peccatur. 1. Quando propter nimiam parsimoniam minores sumtus fiunt quàm operis alicujus dignitas exigit, aut opus etiam cœptum ob eandem causam deseritur. 2. Quando sumtus fiunt cum aliquâ tergiversatione, animo non prompto, sed cunctanter, spectando semper, quâ ratione quàm minimis sumtibus res confici possit.

XII. Quæritur, *Virum è duobus Magnificentia extremis deterius sit?* Resp. distinguendum esse utrumque extremum in simplex & compositum. *Simplex Eavavciã* est, cum quis de suo sumtum facit nimium, nec eum aliò refert nisi ad famam comparandam ac nominis gloriam: *simplex μινγοπιστιã*, cum quis non sat sumtum facit in rebus magnis, facit tamen aliquos; aut, si faciat magnos, eos fa-

ciat cum tristitiâ, non quod pecuniam ita perditè amet, sed quod falso putet sibi defutura justa præsidia vitæ sustentandæ, cum tamen dives sit. *Βωωσιã composita* est, cum quis non tantum sumtus maximos facit in re parvâ, sed præterea non de suo eos facit, sed aliunde, per injustitiam accessione sumtum sibi factâ. *Μινγοπιστιã composita* est, cum quis in re quoque parvo parcus est, nec sumtus ullos facit in rebus magnis, non quod velit suæ aut amicorum indigentia consulere, sed quia pecunias suas, quas amat impense, omnimodo augere studet. *Simplex βωωσιã* seu ostentatio est deterior *μινγοπιστιã* seu parsimonia: at *simplex Eavavciã* non est deterior *μινγοπιστιã* composita: est tamen composita *Eavavciã* deterior composita *μινγοπιστιã*. Hæc de Magnificentia & extremis.

## A N N E X A.

1. *An Magnificentia sit præstantior Liberalitate?* A.
2. *An extrema Magnificentia sint turpiora extremis Liberalitatis?* A.
3. *An Feneratorum, & Aleatorum, & Fures, recte inter Avaros nominentur?* Resp. quosdam, non omnes.

## DISPUTATIONUM PRACTICARUM

## VIGESIMA-QUARTA,

DE

## MAGNANIMIT. ET MODEST.

## T H E S I S I.

**L**iberalitatem & Magnificentiam, gemina, quæ præcessit, disputatione, examini publico subjecimus, ex *Arist. ad Nic. Eth. l. 3. c. 1. & 2.* nunc ex *seq. 3. & 4.* capite eidem subjiçiemus Magnanimitatem & Modestiam, quæ ita sese habent ad se invicem, docente ipso Philosopho, ut Magnificentia se habet & Liberalitas: ut enim hæc circa sumtus vel parvos vel mediocres, illa circa magnos, occupa-

tur; ita Modestia circa honores vel parvos vel mediocres, Magnanimitas circa magnos, versatur. De Magnanimitate primum, mox de Modestia agit Philosophus, cujus & nos ordinem sequemur.

II. *Magnanimitas*, non uno dicitur modo; interdum significat communem omnium virtutum affectionem, qua quis vitiosas omnes perturbationes animo magno reprimit; interdum

interdum notat fortitudinem, ut cum dicimus, aliquem *magno animo*; vel aggredi pericula, vel tolerare mala: hic nobis ex *Arist.* significat virtutem moralem, servantem mediocritatem in honoribus magnis, vel amplectendis, vel fugiendis. Græcè dicitur *μεγαλοψυχία*, δὲ πὸ τῆς μεγάλης ψυχῆς vel ἀπὸ τῆς μεγάλης, quod circa *magna animo suo* versetur *Magnanimus*, ut ipsum nomen hujus virtutis ejusdem *objectum generale* indicet esse, τὰ μεγάλα, *magna*: quod *Aristoteles* ulterius probat à descriptione *Magnanimi*, quem dicit esse eum, qui res magnas quidem, sed quibus dignus est, deberi sibi judicat: *Magnanimitatem in magnis* cerni. Antecedens à contrario probat: Nam qui se dignum judicat magnis, quibus dignus non est, non *Magnanimus* aut virtute præditus haberi debet, sed stolidus ac fatuus: quasi sic argumentetur *Philosophus*. Qui magna sibi arrogat, quibus non est dignus, ex origine vocis: At *magnanimus* non est stultus: nam, qui ex virtute agunt, non sunt stulti: Ergo non arrogat sibi magna, quibus non est dignus: arrogat tamen sibi magna, ex origine vocis: Ergo, quibus est dignus. *Magna* igitur, sed *digna Magnanimi*, sunt *Magnanimitatis objectum*, sed *generale*. At quæ magna in specie sunt *objectum Magnanimitatis*? id *Philosophus* porro inquirat; inquiramus & nos ex ipso.

III. (a) *Speciale objectum Magnanimitatis* est honor: versatur ergo circa *magnos*, imò *maximos*, honores: quod hac ratione demonstrat *Philosophus*. Cum dicitur aliquis dignus rebus magnis, ejusmodi dignitas ad bona refertur externa, quæ præmia rectè factorum sunt: nemo enim meritorum suorum præmia dicit esse bona animi interna seu virtutes, sed externa, quæ fortunæ vulgò vocant: virtus enim ipsa sibi non alteri est præmium. Ergo *Magnanimus*, ob merita sua magna ac maxima, dignum jure se censet magnis ac maximis bonorum fortunæ. At inter bona fortunæ magnum est bonum, imò & maximum, honor: quia illud magnum est & bonorum maximum, quod viri magni & maximi in dignitate excellentissimâ constituti expetunt, ut Reges, Principes, Magistra-

tus, &c. At tale quid est honor: præterea inter bona magna & maxima est illud, quod rei debetur maxima, sc. virtuti. At illud bonum est honor, quia honor est testificatio unius de virtute alterius. Denique inter externa bona maximum est quod Deo tribuitur. At honorem ex fortunæ externis bonis Deo tribuimus. Ergo *Magnanimus* merito judicat se dignum maximis honoribus. Ergo *honores maximi sunt objectum speciale Magnanimitatis*, quod erat demonstrandum.

(a) Honor maximus *objectum* est externum *Magnanimitatis*, sed internum est cupiditas honoris maximi; hic enim affectus est, qui ab hac virtute coerceri & intra rectæ rationis limites cohiberi debet.

IV. Circa honores magnos ac maximos cadere virtutem, facile probatur; quia circa eos cadit excessus & defectus: unde sic argumentari licet. In quibuscumque cernuntur extrema, in iis & media datur virtus: Sed, in honoribus magnis maximisque vel expetendis vel contemnendis, cernuntur extrema. Ergo. Sunt enim, & qui se minoribus censent dignos honoribus quam merentur: alii majores sibi arrogant quam merentur: illi deficiunt à medio *Magnanimitatis*: hi illud excedunt: datur ergo virtus, quæ utrosque doceat servare mediocritatem; at hæc est ipsa, de qua agimus, *Magnanimitas*: Objicit sibi *Philos.* *Magnanimitatem*, si versetur circa *magnos ac circa maximos honores*, non fore virtutem, quia virtus est mediocritas sectari, unde per mediocritatem & medium definitur: at magna, quæ talia sunt, extrema sunt parvis opposita. Ergo & *Magnanimitas* extremum erit, oppositum medio. Resp. *Philosoph.* per distinctionem. *Magnanimitatem*, & extremum esse, & medium; sed ratione dissimili: extremum esse, ratione magnitudinis objecti, quod sunt honores magni ac maximi, medium esse, ratione modi, quem servare docet, in iis accipiendis vel repudiandis: docet enim, neque nimium, neque parum, esse eos, vel sectandos, vel fugiendos, sed uti & sub quibus oportet conditionibus.

V. Subjicit *Arist.* *Magnanimitati ex objecto explicatæ*, notas quasdam & proprietates *Magnanimi*,

gnanimi, quibus etiam officium ejus describitur. Fufe hæc omnia *Philos.* persequitur *l. 4. c. 3. Eth. Nic.* & primo docet, qualis sit Magnanimus: deinde, quomodo sese habeat circa honores; denique, quomodo se gerat circa reliquas virtutes in quotidiana conversatione. Docet *1.* Virum Magnanimum esse optimum. Quia, quo quique majore dignus est honore, eo est melior, quia honor est præmium virtutis: ergo, qui maximo honore est dignus, omnium est optimus: Sed Magnanimus maximo honore est dignus. E. est optimus. Deinde, qui in unaquaque virtute habet id, quod est maximum & excellentissimum, is est optimus. Sed Magnanimus habet, &c. E. Denique, qui nihil turpe admittit, nec causam ullam habet, cur turpe admittat, est optimus. Sed Magnanimus est talis. E. Nihil quippe magnum habet præter virtutem, eamque solam admiratur & propter unicam honestatem actiones omnes suscipit: Quæ causa est, quod nihil turpe admittat. Porro, quomodo sese habeat circa honores, docet *Philos.* dicitque, Magnanimum eos tantum curare honores, qui à magnis, gravibus, bonisque viris deferuntur: quos vero plebs offert sine judicio, non magni facere, in magnis honoribus excipiendis moderate letari, &c. quæ in *textu ipso* legi possunt. Denique explicat, quomodo in cæteris sese gerat virtutibus Vir Magnanimus, sc. in singulis virtutibus id sectatur, quod magnum est & excellens. Circa liberalitatem, ait, eum tali esse ingenio, ut libentius in alios conferat beneficia quam accipiat, & si quæ accepit, cumulatoria reddere studeat: cujus rei ratio est, quia inferioris est accipere, superioris conferre beneficia. Sed Magnanimi officia in reliquarum virtutum exercitio tam clare in *textu* persequitur *Arist.* ut nulla ampliori deductione sit opus.

VI. *Actus* Magnanimi circa honores maximos sunt, partim appetere, accipere ac custodire: partim contemnere, negligere, ac dimittere, utrumque ut & sub quibus oportet circumstantiis. Quærent hic Ethici; *Vtrum Magnanimitas magis sit sita, in appetendis quam in contemnendis honoribus magnis ac maximis? At-*

que *Aristotelis* quidem sententia in utramvis hic trahitur partem: Nos, magis sitam esse Magnanimitatem in honorum contemptu quam expetitione, censemus: ratio est, quia & plus laudis redit ad eum qui contemferit, ut oportet, quam qui acceperit honores magnos, ut oportet: & quia difficilius est contemnere honores magnos, ut oportet, quam expetere, ut oportet: habemus enim insitam cupiditatem appetendi eos, sed non item contemnendi. Sed quærent hic nonnulli? *An ullo etiam modo honorem appetere licet? Quidni?* quia est virtutis præmium: quia infamiam contemnere licet, E. à contrario honorem expetere: quia honor inter bona externa principatum tenet; At ea expetere licet, sed moderate. E. & honorem.

VII. *Extrema* Magnanimitatis sunt, in defectu *μικροψυχία*, pusillanimitas, in excessu *ζηλοφάνεια*, elatio, superbia, tumor, inflatio. Qui deficit à medio Magnanimitatis, *μικροψυχος*, pusillanimus, qui excedit *ζηλοφάνεια*, elatus, dicitur: utriusque peccant in hanc virtutem; & variis modis. Qui pusillo sunt animo, peccant: 1. quia sibi ipsis injuriam faciunt, dum se honoribus & bonis, quibus digni sunt, spoliunt; 2. quia, qui hoc laborant vitio, malam de se opinionem apud alios concitant; nam censentur occultis laborare vitiis, qui meritis honores refugiant; 3. quia se suaque bona ignorant, adeoque ipsam honorum naturam; si enim bona sua recte nossent, & honorem esse virtutis præmium, dignos non repudiarent honores; 4. quia hæc animi abjectio ac demissio languere facit homines, eosque avocant à studiis rebusque præclare gerendis. Sed & peccant, qui elato sunt animo: quia 1. sibi plus tribuunt quam par est; 2. quia se & suam infirmitatem ignorant: ac sic produunt stultam suam persuasionem, dum plus honorum maximorum conferri expetunt sibi, quam merentur. *Vter vero peccat magis? Pusillanimum existimat Aristoteles:* nam in *sine cap. 3.* hanc questionem dissolvendo, *Vtrum extremorum, Pusillanimitas an elatio, magis adversetur Magnanimitati?* asserit, pusillanimitatem magis pugnare cum Magnanimitate quam elationem: tum, quia abjectio illa animi frequenter



quentior est & in pluribus reperitur hominibus, quia major pars hominum premitur paupertate, quæ facit ut non ausing magnos, nedum maximos, affectare honores; paupertas enim animum dejicit, & pauper ubique jacet: tum, quia qui honores magnos & maximos contemnant, non facile adducuntur ad benemerendum de rep. & præclare agendum, quibus rebus tamen magnos maximosque honores quis promeretur.

VIII. A Magnanimitate ad Modestiam transit *Arist. l. 4. Eth. c. 4.* quæ in Græco ejus textu nomen non invenit. Hæc circa parvos honores ac mediocres occupatur, iisdem actibus appetendi & contemnendi sub debitis circumstantiis, quibus circa magnos & maximos versari jam ostendimus Magnanimitatem: *Dandam vero esse virtutem aliquam, quæ in mediocrium honorum vel expeditione vel contemptu doceat mediocritatem, hinc liquet, quod in iis vel expetendis vel contemnendis, & parum esse possit & nimium: & quid multis est opus? ubi locum habet laus & vituperatio; ibi locum quoque habet virtus & vitium: at qui honores parvos ac mediocres, moderate appetit, moderate contemnit, laudatur: qui contra facit, vituperatur. Ergo, &c.*

IX. *Modestia est virtus moralis servans mediocritatem in honoribus parvis ac mediocribus expetendis ac contemnendis.* In hac definitione tres observandæ sunt circumstantiæ, ut Modestus recte hujus virtutis officio defungatur. Prima est rerum & factorum, ut ex ejusmodi seu rebus seu actionibus honores petat Modestus, quæ dignæ sunt honore: quemadmodum sunt, vocatio diligenter exercita, studia litterarum gnaviter culta, bellum strenue gestum, officium aliquod bene administratum, & cujuscunque virtutis opus rite recteque institutum. Secunda circumstantia, Modesto respicienda, est modi, ut eo modo expetat honores parvos ac mediocres, quo modo decet, non per vim, dolum, fraudem, malas artes, nec per metum injectum aliis aut crudelitatem, nec per calumniam aut detractionem, nec ullis modis iniquis & illegitimis. Tertia circumstantia viro Modesto observanda, est quantitatis, ne expetat majores honores, quam

sua mereatur virtus, eruditio, præclarum factum, aut simile quid.

X. Habet se *Modestia ad Magnanimitatem, ut Liberalitas ad Magnificentiam*: uti enim Liberalitas convenit cum Magnificentia, quoad objectum, quod utraque versetur circa pecunias, sed quoad parvitatem & magnitudinem pecuniarum tantummodo ab ea differt, sicut ostensum est *Disp. præced.* ita pariter & Modestia & Magnanimitas versatur utraque circa honores, sed Modestia circa parvos & mediocres, & cadit in homines mediocriis fortunæ, Magnanimitas circa magnos & maximos, & cadit in homines altioris fortunæ, Reges, Principes, Duces, &c. & sicuti Liberalitas non est specie distincta virtus à Magnificentia, ut *th. 8. Disp. præced.* est probatum, (a) sic nec Modestia specie differt à Magnanimitate sed gradu tantum, ob rationes eadem præced. disp. adductas. *th. 8.*

(a) Hæc duo opponi solent in Philosophia, differre specie & differre gradu. Quæ enim gradu differunt, non differunt specie, & vice versa: sed magnanimitas & modestia gradu differunt, quia objectum utriusque idem est, tum internum, cupiditas honoris, tum externum, ipse honor: differt tantum alterum ab altero secundum plus & minus, quod magnanimitatis objectum sint maximi, modestiæ vero sint mediocres aut parvi honores: formale tamen objectum utrobique est mediocritas.

XII. Cum Modestia, tum in expetendis, tum in contemnendis, honoribus parvis ac mediocribus, reperitur, Queritur, *In utro magis elucescat?* Resp. idem hic pronunciamus, quod *th. 6. hujus disp.* de Magnanimitate pronunciamus, ob eandem, quas ibi protulimus, rationes.

XII. *Extrema Modestiæ sunt, in excessu φιλοτιμία, nimium honoris studium seu ambitio; in defectu à φιλοτιμία, honoris contemptus*: illo honores parvos ac mediocres nimium, hoc non satis expetimus: illo non satis, hoc nimium contemnimus: vocabula Græca, quæ utrumque hujus virtutis Modestiæ extremum significant, in bonam interdum accipiuntur partem, unde vitia iis significata, licet revera sint vitia, non tamen videntur sæpe talia.

Certe φιλοκλία interdum significat moderatum honorum parvorum & mediocrium appetitionem, ipsaque virtus est, de qua agimus, Modestia : ἀφιλοκλία interdum sumitur pro moderato honorum eorundem contemptu, & sic ipsa quoque est Modestia. (a) Neque in hac tantum, sed & in aliis contingit virtutibus simile quid, ut extremorum nomen ipsi virtuti designandæ imponatur, si cum altero præsertim extremo comparetur : sic prodigalitas collata cum avaritia, videtur esse liberalitas : ita & hic, si honorum contemptorem contuleris cum ambitioso, videbitur Modestus, & vice versa : causa particularis, ob quam extremorum nomina hic veniant significandæ virtuti, est, quia idoneum apud Græcos huic Virtuti non est positum nomen ; unde fit, ut extrema nulli virtuti, sed sibi tantum, videantur opponi : nam ea, quæ nomen nullum habent, fallunt in eo multos, quod & ipsa nunquam esse existimantur.

(a) Quia Vitia Virtutibus sunt proxima, ut Virtutum speciem præ se ferant, & sæpe eas ementiantur, etiam sæpe fit, ut nomen Vitii imponatur Virtuti, præsertim apud Vulgus, quod Cir-

cumstantias omnes non ita examinare aucto solet, aut valet.

XIII. Quæri hic quoque potest, *Verum extremorum magis, utrum minus, Modestia repugnet?* Resp. Hic idem statuendum esse, quod de Magnanimitatis extremis statutum est *ib. 7. hujus disp.* nam uti Modestia tantum secundum magis & minus differt à Magnanimitate, ex *ib. 11. hujus disp.* ita quoque extrema hujus tantum gradu differunt ab extremis illius. Quare eadem utrorumque utrimque est ratio.

### A N N E X A.

1. *An honor possit licite appeti?* A.
2. *An, si ledatur, possit licite defendi?* A.
3. *An honor magis sit honorantis quam honorati?* A.
4. *An equalis debeat esse defensio honoris & vitæ?* N.
5. *An virtuosus propter improbitatem & infamiam suorum parentum vel consanguineorum debeat privari meritis honoribus?* N.
6. *An Magnanimi sit injuriam recordari & ulcisci?* N.

## DISPUTATIONUM PRACTICARUM

### VIGESIMA-QUINTA.

DE

# MANSVETUDINE.

## THESIS I.

**M**agnanimitatem & Modestiam Disp. superiori ex *Arist. Eth. l. 4. ad Nicom. c. 3. & 4.* explicatam excipit apud ipsum *c. 5. Mansuetudo*; quam hæc disp. ventilandam proponemus. *Mansuetudo*, ut à voce ordiamur, dicitur quasi *manu-suetudo*, seu, manu facta assuetudo : sicuti & *mansues* & *mansuetus* dicitur quasi *manu assuetus*, sc. quæcunque natura sua sunt effera, manuum permissione mitescunt fere atque consuefcunt. Apud Græcos hæc virtus nomen non inve-

nit, quod *Arist.* monet, qui utitur voce *πραότης*. At vero hæc vox defectum potius notat à medio hujus virtutis recedentem, quam ipsam mediocritatem in mansuetudine servandam. *Mansuetudo* enim est *virtus servans mediocritatem circa iram*: at *πραότης* significat defectum circa iram : & *πραός* significat eum, qui tam sedato est animo, ut minus irascatur quam debet, ut non commoveatur nec concitetur ira, quando debet, qualis fuit Mitio iste Terentianus : at vero qui hac virtute, quam

quam *Mansuetudinem* vocamus, est præditus, uti non irascitur, quando non oportet, ita irascitur, quando oportet, quemadmodum & quibus de causis oportet. Sed à voce ad rem transeamus.

II. *Προσόντις ἐστὶ μεσότης ἀπὸ τῆς ὀργῆς.* *Mansuetudo est mediocritas circa iras.* *Obiectum Mansuetudinis internum est ira, affectus ille appetitus irascentis inter ceteros. Externum obiectum sunt omnia, quæ iram in animo hominis concitare valent, injuriæ, damna, contumeliæ, convitia, offensiones, denique omne illud, quo fama nostra vel nostrorum læditur aut lædi videtur: præsertim ad iram nos incitat contemptus nostri, aut nostrorum: unde Aristot. 6. Top. c. ult. Ira dicitur dolor seu tristitia, quæ ex opinione contentus oritur. Distingui autem debet hic accuratè ira ab iracundia: illa affectus est & obiectum hujus virtutis: hæc habitus malus est, & extremum huic virtuti oppositum; de quo postea.*

III. *Mansuetudinem esse Virtutem à cæteris distinctam, ex obiecto probatur optime; hoc ratiocinio.* Si ira sit peculiaris perturbatio & animi affectus, Ergo peculiaris quoque est virtus, quæ eam regit, compescit ac temperat. Atqui verum est prius. Ergo & posterius. Hæc Virtus non est fortitudo, non temperantia, non liberalitas, &c. Ergo. Duo hic sunt probanda. 1. *Iram esse peculiarem animi commotionem à cæteris distinctam.* 2. *Mansuetudinem eam esse virtutem, quæ iram compescat, regat, temperet.*

IV. *Iram esse peculiarem animi affectum, ex singulorum affectuum inductione, ostendi facile potest: & satis liquet ex ejus definitione, quæ reliquorum affectuum nulli convenit: Ira est anxia quædam & cum dolore conjuncta ultionis speratæ appetitio, adversus eum, à quo quispiam se læsum & contemptum existimat: (a) Læsiō sc. & contemptus, ex quo nascitur ira, obtinet speciem mali, ideoque gignit in animo tristitiam & dolorem: unde concepta ultionis spes delectationem contra parit ac voluptatem. Licet verò hæc tristitia & voluptas cum ira sint conjunctissimæ, ira tamen ipsa, neque dolor aut tristitia, neque*

voluptas aut delectatio illa, formaliter est: non tristitia, quia hæc separari potest ab ira: ut si quis contentus à Rege tristetur quidem sed non irascatur; non voluptas illa, quæ ex spe ultione accepta augetur, ira vero minuitur. Quod si, nec voluptas, nec tristitia, quæ iram perpetuo comitantur, ipsa fuerint ira, multo minus ira fuerit eadem cum aliqua reliquarum perturbationum, quæ tantam cum ira connexionem non habent. Et iram esse affectum à reliquis distinctum, in *Pathologia Gæberlechi, & Lælii Peregrini de Affectibus tractatu*, satis superque demonstratur.

(a) Dolor & Voluptas non sunt Affectus, qui peculiari aliqua virtute domantur, & coarcentur, sed sunt generales Affectiones, & adjuncta omnium virtutum, quando vel exercentur, vel omittuntur: sic fortitudine acquiritur Voluptas aut dolor, quando illa vel exercetur, vel non exercetur; cum enim quis fortiter egit juxta præscriptum fortitudinis, delectatur, cum contra, tristatur: sic & temperantiam debitè exercitam comitatur Voluptas, non exercitam, aut nimium exercitam, sequitur dolor; ita & hic circa mansuetudinem & obiectum ejus iram aliquis se offert dolor, & Aliqua Voluptas; nam cum quis iram suam vindicat ultione, delectatur, cum id nequit, tristatur.

V. Si ira sit affectus peculiaris, oportet & peculiarem dari virtutem, quæ iram coarceat, cohibeat, contineat, intra rectæ rationis cancellos. At quænam hæc erit? nulla alia præter *Mansuetudinem*: quia nulla virtutum aliarum iræ affectum attingit: non fortitudo, non temperantia, non liberalitas, non magnificentia, non magnanimitas, non modestia, hæcenus disputatæ, non quæ restant disputandæ, comitas, veracitas, urbanitas, justitia: quod ex singulorum obiectis manifestum est satis. Ergo sola est *Mansuetudo*, quæ iram regit. Dicit forte quispiam. *Datur alia præter istas circa iram moderandam occupata Virtus, scilicet Clementia.* Resp. Sed enim, vel *Clementia* est plane eadem cum *Mansuetudine* Virtus, ut vocabula tantum differant, vel, si aliquo differant modo, *Clementia* est *Mansuetudo* seu moderatio iræ in Principe aut Magistratu: *Clementia* enim Virorum est principum

ac superiorum fere propria: at Mansuetudo eas regit iras, quæ inter privatos fere obtinent & æquales. Dicit hic aliquis, *nulla esse opus virtute circa iras, nec mansuetudine, nec clementia, quippe quæ non reprimi, sed funditus extirpari debeant atque eradicari, quia in totum sunt vitiosa.* Resp. Falsum esse, quod omnis ira, quæcunque tandem, in solidum sit vitiosa: Nam ira etiam Deo tribuitur: Deo autem vitium tribui nequit: & ira affectus est naturalis, at hic indifferens est, nec bonus, nec malus: imo honestum est & laudabile, irasci interdum, quas ob causas, quomodo, quando, & quamdiu licet: & sanctæ quædam sunt iræ, adversus impietatem & scelera, pro Dei gloria susceptæ, ut fuit ira *Mossis*, qua percitus ob idololatriam populi tabulas confregit legis à Deo factas. Distinguatur ira temeraria, ex solo ultionis appetitu profecta, à iusta indignatione adversus hominum malitiam concepta; moderata ab immoderata; illa licita & objectum Mansuetudinis, hæc non item.

VI. *Mansuetudo igitur Virtus est circa iras;* ejus, ut omnium virtutum, *forma est Mediocritas*, quæ ut servetur, 4. potissimum circumstantias respici vult *Aristoteles l. Eth. 4. ad Nic. c. 5. causas*, ob quas, *personas*, quibus: *modum*, quo: *tempus*, quando & quamdiu sit irascendum. 1. Videndum est, *ἐφ' οἷς τοῦ θεοῦ ὀργίζεσθαι*, ob quæ irasci debeat: neque enim irascendum est temere, nec ob lanam caprinam aut res leviculas & ambiguas ac nihili, sed iustas ob causas, ut, si cultus Dei, si religio, si patria, si libertas, si parentes, si conjux, si liberi, si leges honestæ, si fama & existimatio nostra, lædantur, aut violentur, aut contemnantur: si etiam homines innocentes indignis habeantur modis. Sic gravissima fuit *Servatori* nostro J. C. iræ causa, cum propolas & infitores è templo expulsi atque ejecit: & iustissima quoque fuit *Samuelis* in *Saulem* iræ, cum Dei mandato esset immorigerus. 2. Videndum *οἷς τοῦ θεοῦ ὀργίζεσθαι*, quibus irasci oporteat: non irascendum est Deo, quod legimus fecisse *Galigulam*, qui iratus cælo, quod fulmina suis obstreperant commensationibus, Jovem ad pugnam vocavit. Non irascendum rebus inanimatis, uti legitur fecisse *Cyrus Persarum* rex, qui fluvio

succenit, quod in eo ex sacris equis unus peririsset. Nec Magistratibus, nec Parentibus, nec Præceptoribus, nec Amicis, nec Sodalibus, nec bene meritis, est irascendum: quia contra hi omnes, verbis, opere, patientia sunt colendi. Non irascendum est iis, qui forte fortuna, aut necessitate, aut ignorantia probabili, aut communi imbecillitate, peccarunt: non irascendum amplius iis, qui lapsi culpam agnoscunt suam, ac deprecantur veniam, & emendationem pollicentur. Non irascendum infantibus, pueris, fatuis, aut iis, quibus mens non fatis constat: sed irascendum est impiis & improbis, quos nec pudet nec pœnitent suorum scelerum: irascendum blasphemis, & iis, qui verum Dei cultum & veritatem ejus petulantèr oppugnant. Atque hic vitio magis quam personæ irascendum. 3. Videndum *οἷς τοῦ θεοῦ ὀργίζεσθαι*, quomodo sit irascendum. Is sit iræ modus, ut neque nimium lenti, neque nimium simus præcipites, neque nimis frigidus, neque nimis fervidus, in ira. Deinde sumus proni ad iras deponendas, ad facile ignoscendum, cum pœnitent alios peccatorum, confiderata humanæ conditionis fragilitate & imbecillitate: & expenso, quam sæpe non assumat iras etiam iustissimas Deus ob peccata nostra, aut assumtas exuat. Nunquam quoque iram oportet esse majorem delicto ob quod irascimur. 4. Videndum est *ὅταν & ὅσον ὀργίζεσθαι*, quando & quamdiu sit irascendum: id sequentia docebunt. Non est irascendum, quando de rebus seriis agitantur consilia: ira enim inimica est consilio: nec in conviviis, nuptiis, festivitibus, iræ est locus: nec irascendum in puniendo, si fontes sint afficiendi pœnis: nunquam enim is qui ad pœnam accedit, vel decernendam, vel instigendam, iratus, eam servabit mediocritatem, quæ est inter nimium & parum: nec irascendum, nisi causa plane cognita, ac postquam ratio probe expendit atque judicavit, quanta & quanti sit unaquæque culpa: atque hic valet illud, *Festina lente*: non tamen tanta est mora in irascendo adhibenda, qua videamur connivere ad delicta. Quam diu sit irascendum, melius definitur nequit, quam ab Apostolo Gentium est definitum, ad *Ephes. 4. Sol non occidat super iram*.

*iram vestram.* Quibus verbis notat, non diu esse alendam iram: potest tamen ea interdum diutius ali, cum persona est publica, quæ iram iustam gerit.

VII. *Extrema* Mansuetudini opposita vitia, sunt: in defectu, ἀσφρησία, lenitas, lenitudo, & si per Latinæ linguæ genium liceret dicere, *iniraſcentia*, & in excessu, ἐπιγλυπτός, iracundia. *Lenitudo* seu *iracundia* est vitium, quo quis non irascitur ob ea, ob quæ deberet, nec iis, quibus deberet, nec eo modo, loco, tempore, quo & quanto deberet irasci. Hanc ἀσφρησίαν, lenitatem, esse vitium, tribus demonstrat rationibus cap. 8. lib. cit. *Arist.* Prima est. Quæ sunt stoliditatis & fatuitatis indicia, vituperantur ab omnibus. Sed non irasci, quibus & quando &c. oportet, est stoliditatis & fatuitatis signum: quod *Zeno Eleates* ostendit, qui reprehensus, quod maledictis confisus talis tantusque Philosophus excandesceret, respondisse fertur: Si convicia æquo admiserim animo, ne ipsas quidem sentiam laudes. Quo significatum voluit, stupidissimi esse hominis, imo lapidis, non irasci cum irascendi locupletissimæ suppetunt occasiones & iustæ causæ. *Secunda.* Ea non vindicare, quæ secundum rationem vindicanda sunt, & turpe, & dignum vituperio censetur. Sed non irasci interdum, est non vindicare ea quæ secundum rationem vindicanda sunt. Ergo *Tertia.* Perferre injurias & eas à se non depellere, cum depellendæ sunt secundum rationem, animi est humilis & servilis. Sed ex lenitudine fit ut injuriæ depellendæ interdum non depellantur. Ergo. Ex hisce rationibus *Arist.* liquet ἀσφρησίαν esse vitium, & injuriarum vindictam non omnem esse illicitam: dico, non omnem; quia, quin quædam sit illicita, nullum est dubium. (a) Distinguiamus hic inter vindictam privatam & publicam; inter tutelam privatam ac publicam: illam illicitam, hanc licitam & mansuetudini non repugnantem, pronunciamus: si enim turpe est, injurias famam & existimationem lædentes perferre, honestum est, eas vindicare: & Deus ipse injurias tales punit, & per Magistratum puniri voluit.

(a) Vindicta privata est. qua privatus de privato,

proximus de proximo, Petrus de Paulo, &c. vindictam sumit ob injurias sibi ab altero illatas: hæc tantum abest ut sit licita, ut potius novæ & plures injuriæ sint tolerandæ homini privato, quam ut proximum ulciscatur, docente ipso Christo Matth. 5. Vindicta publica est, quæ exercetur à magistratu vel in subditos vel in hostes; hæc utraque est licita: in subditos quidem, quia in eundem finem gladium à Deo accepit Magistratus, ut vindicaret injurias, quas subditi sibi invicem vel toti inferunt Reipublicæ; neque enim aliter consuli posset Reipublicæ tranquillitati aut salutis, nisi iustis poenis vindicarentur injuriæ subditorum in se invicem & in rem publicam à Magistratu: in hostes quæ exercetur vindicta publica iusta est & licita, cum illi religioni veræ, patriæ, libertati, &c. insidiantur, atque injurias inferunt, vocaturque hæc vindicta publica bellum & quidem offensivum, qualia bella Deo probata & populo suo demandata sacra testatur pagina. Tutela publica est, qua Magistratus tuetur subditos suos & rempublicam ab invasionibus & injuriis hostium inferri solitis, estque nihil aliud quam bellum defensivum, quod pariter licitum, &c. exemplis & mandatis à Deo probari, in verbo ejus legitimus. Tutela vero privata est, qua quis tuetur se adversus injurias privatas sibi à proximo illatas, & de eo ultionem sumit: hæc vel culpabilis est, vel inculpabilis: culpabilis est, cum quis potest defendi contra istas injurias à privato sibi factas à Magistratu suo legitimo, tum enim non decet ut privatorum unus contra alterum ita se tueatur, ut vicissim injuriam irroget ipsi, debet enim hic implorare sui defensionem à Magistratu, eum in finem ordinato, juxta illud Apostoli, ne vindicatis vos ipsos; sed tutela privata inculpabilis est, cum quis invasus à proximo injuriam vidit præsentem, sibi ac suis inferendam, & quidem talem ut sit ipse vel sint sui vita exuendi, ut si quis in via incidit in manus latronis, nec sit ulla spes evadendi, nec auxilium Magistratus implorari possit, in tali casu tutela privata est licita; licet enim unicuique vitam suam tueri ac defendere contra vim præsentem latronis aut furis nocturni cæteris paribus, i. e. quando non potest aut evadere alio modo periculum vitæ, aut non potest auxilio frui Magistratus, h. e. quod Ethici docent, defendi possitam nostram etiam cum occasione latronis aut furis nocturni, similive hominis scelesti, servato moderamine inculpatae tutelæ.

VIII. *Iracundia* est vitium, quo quis irascendo modum excedit, & irascitur, iis quibus non oportet, quando non oportet, ob

quas



quas causas non oportet, &c. Hujus vitii tres quasi species facit *Aristoteles*; *ἀκραγίαν*, *πιεχάν*, *βαρύνειαν*. Dicitur *ἀκραγία*, quia ἢ *χολὰ* bilis illis versatur quasi *ἐν τῷ ἄκρῳ*, in extremo, in supremo, in superflue cordis, ita ut in oculis, vultu, facie, reliquisque membris, calor appareat, id genus hominum facile irascitur; inde *ἀκρόγγοι* dicuntur, facile, cito, celeriter excandescentes, & una voce, *irritabiles*: qui, ut quidem iram facile promteque concipiunt, ita eandem facile deponunt, quod in eis optimum esse ait *Aristoteles*. Et certè optimi quique hac specie iracundiæ laborant: sunt enim ad irascendum faciles, sed & mox placabiles. Altera species iracundorum est, qui *πικροὶ* dicuntur, *amari* Lat. qui agrè placantur, & non, nisi cum injuriam uli fuerint, mitigantur: Hi diu iram retinent, quia eam premunt, nec aliis aperiunt, quorum consiliis ab ea levari possent: ut autem eam per se coquant, & sibi & aliis extant molesti, morosi, graves. Tertium genus est iracundorum, quos *βαρύνειος*, quasi *gravis animi homines*, dicas, quos *Arist.* *ζαλειωδὸς* quoque vocat, *difficiles* Lat. & *ἀγροὶ* *agrestes* & *feros*: Hi omnium sunt teterrimi, & ex duobus prioribus quasi concreti: nam facillimè & levissimis de causis irritantur, ut primi; & multo diutius, quàm par est, iram servant, neque redeunt in gratiam, nisi injuriâ vindicatâ: & in eo differunt à secundis, quod non occultas, ut illi, sed apertas iras gerant, quæ sine vindictâ non extinguuntur.

IX. Uti, post virtutis cuiusque naturam explicatam, inter extrema ferè comparationem instituit *Aristoteles*, ita *c. 5. l. 4. Eth. ad Nicom.* quaerit: *Vtrum extremorum Mansuetudini magis adversetur, Iracundia an iræ vacuitas?* Resp. iracundiam magis esse adversam mansuetudini & deterius vitium, quàm iræ vacuitatem; & confirmat sententiam suam aliquot rationibus. 1. Vitium illud deterius est, ad quod magis ipsâ naturâ propendemus: Sed propensiores sumus ad iracundiam quàm

ad lenitatem. Est enim *ἀγρωπιώτεροι*, homini magis proprium, sese ulcisci, quàm injuriam condonare. Ergo. 2. Id, in quo saepius ac frequentius peccamus, est pejor eo, in quo rarius peccamus ac minus. Sed saepius ac frequentius peccamus in iræ excessu seu iracundia, quàm in iræ defectu seu lenitate. Ergo, &c. 3. Illud vitium deterius est & virtuti magis opponitur, quod in convictu & societate communi est intolerabilius. Sed in convictu & vita communi est intolerabilior iracundia quàm iræ vacuitas. Ergo &c.

X. Coronidis loco, lubet hanc quaestionem proponere: *An, qui ex iracundia alteri infert injuriam aut damnum, excusari debeat?* Resp. Nequaquam. 1. Quia, si iracundia in delictis excusationem præberet, rarò delinquentes punirentur: nam plerumque homicidium & alia delicta committuntur ex iracundiâ. 2. Qui per iracundiam delinquit, sciens volens delinquit: est enim delictum illud voluntarium saltem in causâ suâ, quia potuit iracundiam prævenire: & unusquisque iram suam & iracundiam frænare tenetur. Hic tamen distinctio aliqua est utendum & videndum: utrum justus dolor iracundiam excusserit, an verò ex levissimâ causâ & naturæ vitio existat: (a) Si justus dolor iracundiam excitaverit, & ex ista iracundia homicidium vel aliud delictum sit commissum, mitiori poenâ illud est puniendum, quàm si leviori de causâ aut naturæ vitio illud fuerit perpetratum: tum enim ordinariam poenam non effugit, quia & causa non fuit justa, & naturæ vitium corrigi debuisset.

(a) Justus dolor iram excitat isto casu cum quis irascitur circumstantiis omnibus expensis, & iram iustâ ratione suadentibus; quo casu si quid mali committatur ab itato, iustâ illa irascendi causa iratum excusat à poena quàm ille suo delicto ex ira commisso promeritus est, si non in totum, saltem in tantum, i. e. mitiorem reddit poenam quàm alias infligeretur, si non iustâ de causa iratus simile delictum perpetrasset.

## DISPUTATIONUM PRACTICARUM

## VIGESIMA-SEXTA,

DE

## COMMITATE.

## THESIS I.

Postquam *Aristoteles* de *Mansuetudine* differuisset l. *Eth.* 4. c. 5. ad *Nic.* transit c. 6. ad *Virtutes* ὁμιληκίας, *conversatrices*, sic dictas, quod earum usus fit cū παῖς ὁμιλικίαις, in conversationibus: ὁμιλεῖν enim, est, cum aliis conversari. Sunt hæc *Virtutes*, *Comitas*, *Veracitas*, *Urbanitas*: conveniunt objecto communi, quod est, sermonum, morumque & actionum, in societate humana moderatio concinna: differunt objectis propriis. *Veracitas* enim respicit τὸ ἀληθές, *verum*: *Comitas* & *Urbanitas* τὸ ἡδύ, *jucundum*: illa quidem in rebus seriis, hæc in ludicris. Quamvis autem de *Veracitate* prius differi posset commode, quam de *Comitate*, ut illa jungatur *Urbanitati*, cui est affinium; quia tamen *Aristoteles* primo agit de *Comitate*, c. 6. tum de *Veracitate*, c. 7. postremo de *Urbanitate*, c. 8. l. 4. *Eth.* & nos eundem in disputando servabimus ordinem, quia in reliquis virtutibus disputationi subjectis *Aristot.* filum & seriem sumus secuti, & in eo non multum est fitum, ultra *Virtutum* prius, ultra posterius explicetur: modo omnes explicentur & disputentur, quæ explicari & disputari solent.

II. *Comitas* dicta est à voce *Comis*: *Comis* à Græco κῆσιμι descendit, ut placet Grammaticis: hæc virtus apud Græcos nomen non invenit, quod ipse monet *Arist.* c. 6. l. 4. *Eth.* ad *Nicom.* τῆς δὲ μέγιστα φιλία, maxime vero similis est, inquit, *amicitiæ*: conveniunt enim inter se actu quodam externo, sc. in suavi jucundoque convictu: quemadmodum enim amicus cum amico jucunde versatur, ea probans quæ probanda sunt & improbens quæ sunt improbanda, ita vir comis, idem præstans, suaviter & jucunde vitæ communionem cum aliis habet. Licet vero *amicitiæ* &

*comitas* valde sint affines ob externum illum convictum, suis tamen discrepant differentiis; quia *comitas* virtus quædam est, carens affectu amoris, exacercerique potest in peregrinum & eum quem non amamus: at vero *amicitiæ* ex amore proficiscitur & colitur: itaque *comitas* non est ipsa *amicitiæ*, φιλία, quia nullo per se affectu compellitur ad exercitium, utcunque ei maxime assimiletur. Græce dici potuisset χαριστικοῦ, ἐπιχαιρῆς, ἀποσθηρῆς, & φιλοποσθηρῆς. Lat. *Humanitas*, *familiaritas*, *popularitas*, & apud Ethicorum plerosque, *Affabilitas*: est enim affabilis, qui se facilem jucundumque præbet in congressibus humanis, in loquendo, audiendo, respondendo, &c.

III. Definiri potest *Comitas* seu *Affabilitas*, μεστότης ἀδελφικῆς ἡδονῆς καὶ λύπης ἐν ὁμιλικίαις καὶ παιδιαῖς, *Mediocritas* circa (a) voluptates & dolores in conversatione non ludicrâ. Ex qua definitione objectum apparet, tum internum, voluptas & dolor, tum externum, actiones in communi conversatione.

(a) Voluptas & Dolor non sumuntur hic pro adjuncto generali omnium Virtutum orto ex earum exercitio vel instituto vel omisso, sed accipiuntur hic pro Affectibus particularibus, qui alio nomine vocantur Gaudium & Tristitia.

IV. *Comitatem esse virtutem*, & peculiarem ab aliis, ex objecto assignato, facile liquet: cum enim in communi convictu & conversatione, quæ jucunda semper debet esse, & suavis, duo cernantur extrema, alterum in excessu, in defectu alterum, ut quis vel nimium, vel non satis, jucundè & suaviter se gerat, oportet quoque, virtutem aliquam dari, quâ utrumq; hoc extremum corrigatur: At ea non est alia

est alia quam comitas, quod ex singularum virtutum inductione facile patet, si quis per singularum classes incedat: Est quidem comitas nonnullis virtutibus affinium quam aliis, ab omnibus tamen differt, & *objecto* & *actibus*, quibus circa objectum occupatur. Objectum assignavimus *ihesi. præced.* Actus sunt duplices. 1. *συνδιῆναι* & *ἰσχυρίζεσθαι*, delectare & probare, quæ oportet. 2. *ἀναγορεύειν* & *λατῆν*, *agere ferre* & *improbare*, quæ oportet, & sub aliis circumstantiis reliquis, Sed distinctio *Comitatis* ab aliis Virtutibus, ex ejus *proprietas* & *Viri comis* partibus atque *officiis*, clarius innotescet.

V. *Proprietates* Comitatis quinque numero recenset *Arist.* in *textu cit.* *Primam* sumit, ex modo congregandi & colloquendi: ait enim, eum, qui comitate instructus est atque ornatus, cum omnibus agere, versari, colloqui, jucunde suaviterque, sed quemadmodum decet & decori ratio postulat. *Secundam* sumit ex fine: debet *vir Comis* illam sermonis & consuetudinis jucunditatem referre, non ad turpitudinem aliquam vitæ suæ vel damnum alienæ, sed ad honestatem & utilitatem. Cum enim in actionibus humanis tria spectanda veniant, honestum, utile, jucundum; ita oportet virum comem sectari jucundum, ut illud non adverteretur honesto & utili: & oblectationem, nisi honesta sit atque utilis, non querit comis, & cum utilitate atque honestate mavult esse molestus quam cum jucunditate noxius. *Tertiam* Comitatis proprietatem petit à comparatione jucunditatis cum contraria tristitia, quam interdum aliis oportet asferre eum, qui alioquin comis est & affabilis: Nam ea possunt interdum nasci tempora, & in eos homines incidere potest *vir Comis*, ut illorum dicta ac facta non modo non probet, sed &, ut ea castiget, atque ipsos increpatione sua & severa admonitione tristitiâ afficiat: si quid enim fiat, quod facienti magnum & dedecus & detrimentum adferat, illud prudenter reprehendit & insectatur *vir Comis*. v. c. si *vir comis* incidat in hominem, qui sibi ipsi malus est, qui aliis molestus est, talem serio monebit ac castigabit cum moderato animi dolore. *Quartam* pro-

prietatem comitatis ponit in eo *Philosophus*, quod *vir comis*, tum in oblectando, tum in offendendo, personis sese attemperet, omnibus quidem affabilis, sed non æque nec eodem modo: aliter *viri præstantes* & in dignitate aut munere publico constituti, aliter *plebeji*, sunt excipiendi: aliter noti, aliter ignoti sunt tractandi, aliter docti, aliter indocti, aliter pauperes, aliter divites; aliter sacri, aliter profani. *Qui* nobiscum versantur, aut sunt præstantiores, aut inferiores, aut æquales. Erga superiores, *viri comis* est, esse submissum & officiosum: erga pares, familiarem; erga inferiores, popularem. *Quin* neque locus neque tempus negligi debent: aliter in templo, in conviviis aliter, aliter in itinere: aliter diebus festis, aliter profestis: aliter cum lætis, aliter cum tristibus, est agendum ac loquendum. *Quintam* Comitatis proprietatem, haud dissimilem secundæ, repetit *Aristoteles* iterum à fine: affirmat, *Viro comi* propositum quidem esse, delectare, ideoque ab inferenda tristitia eum proorsus abstinere; si tamen ab inferenda tristitia majora videt commoda eventura, contristaturum potius esse quam delectaturum: oblectatio enim alteri perniciofa, lethali multo vere comparatur, quod suave quidem est palato, sed mortem secum trahit. Atque hæc sunt *proprietates* Comitatis, ab *Aristotele* recensitæ, quibus ab aliis Virtutibus facile illa discerni potest.

VI. Sunt tamen, qui *Comitatem* ex virtutum choro, ut peculiarem atque ab aliis distinctam, proscribunt, quod collocetur in moderamine sermonum & actionum humanarum, quibus vita in congressu ac conversatione (a) jucunde ac suaviter & decenter transigi possit: atqui idem plane canatur & student reliquæ virtutes; quin & id agit universa *Oeconomica* & *Politica*. Verum enimvero, utcumque intendant virtutes reliquæ, & *Oeconomica* etiam atque *Politica*, ut vita decore sustentetur, peculiarem tamen delectationem in convictu, congressu, ac conversatione respicit *Comitas*, ideoque objecto formali à reliquis differt virtutibus. Quod si illæ, aut *Oeconomica* & *Politica*, hoc agant, ut suaviter & jucunde vivatur in communi convictu, id agunt

id agunt & exequuntur, vi Comitatis, quae leges praescribit & regulas tradit, juxta quas illa suavitatis & jucunditas obtineri valeat.

(a) Omnis quidem virtus usum sui habet, in conversatione humana, cum exercetur; quin & omnia Politices ac Oeconomices praecepta docent, quomodo decenter atque ex decore vita hominum sit transigenda, ideoque objectum materiale commune habent cum objecto comitatis, illud enim utrobique est conversatio humana: sed differunt objecto formali, quia Comitatus non tantum decorum respicit in conversatione hominum, sed suavitatem ac jucunditatem, quam reliquae virtutes & praecepta Politica atque Oeconomica non spectant.

VII. *Extrema Comitatis, seu opposita vitia* duo sunt, alterum *in excessu*, alterum *in defectu*: illud ἀξιωμα, nimium placendi studium, *adulatio, assentatio* dicitur; hoc, δυσκολία, *morositas*. Ἀρεσσι dicuntur, qui voce, gestu, sermone, dictis ac factis, omnibus placere student, (vulgo Placentia vel Placentini, teste Lipsio) nulla honestatis & utilitatis habita ratione, qui nihil intendunt aliud quam ut aliis placeant ac probentur: si vero id faciant propter opes aut utilitatem aliquam, quam inde sperant, & sectantur, dicuntur *Adulatores* & *Assentatores*, quorum ingenium graphice descripsit, Terentius in *Gnathone*, Plautus in *Ergasilo*; ille in *Eumacho*, hic in *Capteivis*. *Adulatores*, vel sunt aperti, vel occulti. *Aperti*, qui palam circa culinas oberrant & cœnas captant (cœnipeτρæ.) *Occulti*, qui gerunt amici personam & sobrii aliorum se negotiis ingerunt. Deinde, alii sunt *mansueti*, qui tantum balnea sectantur & mensas; alii *feri*, qui nonnullis adulantur, alios interim calumniis & convitiis onerant. *Δυσκολοι*, *morosi* sunt, qui nihil in aliis probant, nemini placere student, contentioneibus omnia implent, consuetudinem humanæ societatis rumpunt, hominum commercia fugiunt, nihilque gratum habent, quod ab aliis proficiscitur.

VIII. *Quæri hic solet, uti de aliarum virtutum extremis, Vtrum extremorum propius ad Comitatem accedat, utrum remotius ab ea recedat?* Resp. Id definiri non potest satis, nisi primum varia & Adulatorum & Morosorum

genera distinguantur: nempe utrumque vitium, tum adulationis, tum morositatis, spectari potest, vel ut est simplex & uniusmodi, vel ut est aliis vitiis auctum ac permixtum. Cum quis adulatur & adulando nihil intendit aliud quam alteri placere, nec propterea ullo alio sese contaminat scelere, *simplex est adulator*: sic cum quis ex naturæ quadam asperitate est morosior, neque suam morositatem aliis vitiis auget, *is simplici laborat morositate*: sed vero si utrumque extremum aliis vitiis sit auctum & iis ceu copiis auxiliariis instructum, dicitur *adulatio, & morositas, mixta & composita*; quemadmodum, si quis verba, gestus, ac nutus, in aliorum componat gratiam, non tantum ut placeat, sed insuper, ut honorem inde adipiscatur, quo est indignus, aut lucrum ut faciat, quo avaritiæ suæ satisfaciat; aut si quis omnia improbet ac nulli placere studeat, non tantum ex agresti quadam natura, sed ex industria in contemptum aliorum, ut alios afficiat aliqua, vel injuria, vel ægritudine. Hic utrobique *non simplex est adulatio vel morositas, sed mixta & composita*. Nunc ad quæstionem propositam responderi potest.

IX. §. I. *Assentatio simplex simplici morositate est melior, & propius accedit ad Comitatem, quam Morositas. Probatur.* Cum sit propositum Comitati, ut jucunde suaviterque cum aliis consuetudo ac conversatio habeatur, erit comitatus alienior ab illo extremo, quod magis à delectatione, jucunditate, & suavitatem, ac longius, recedit: Sed Morositas magis ac longius recedit ab illa delectatione, jucunditate, & suavitatem, quam Assentatio: Ergo &c. *Prob. min. (a) Qui enim nullam habet in conversatione suavitatem, sed omnia replet mœrore, angore, tristitia, is longius abit à jucunditate, quam exigit Comitatus, quam qui in suavitatem ista est nimius. Quemadmodum simplex avaritia est deterior simplici prodigalitate, quia longius abit à liberalitatis medio, ita simplex morositas est deterior simplici adulatione, quia longius abit à comitatus medio: par enim utrobique est ratio.*

(a) Quod vitium actum habet communem cum virtute, licet in illo actu modum excedat, illud propius

propius accedit ad virtutem ipsam quam vitium istud quod nullum habet actum communem cum virtute: sed Adulatio actum habet communem cum virtute, sc. iucunde ac suaviter cum aliis conversari, licet in ea iucunditate ac suavitate Adulator sit nimius: Morositas vero nullum habet actum communem cum comitate, quia morosus ab omni iucunditate ac suavitate abhorret.

X. §. 2. *Adulatio composita & mixta, morositate composita & mixta, interdum est melior, interdum deterior: nempe, gravitas utriusque vitii aestimari debet ex malis & vitiis, quæ cum alterutro commiscentur: & sic, illud erit ex extremis hęc vitiis majus, quod pluribus*

aliis vitiis est auctum & majus infert damnum. Sed interdum adulatio, interdum morositas, pluribus augetur vitiis majusque infert damnum. Adulator gravissima interdum committit scelera, ut alteri placeat, quæ tanta si non committat morosus, jam adulator est longè deterior moroso. Contrà, morosus committere potest plus mali ac plus inferre damni, quam adulator, & tum hic est altero pejor, ita pro plurium aut pauciorum accessu, & pro majori ac minori damno, quod ab hęc extremis, Comitatis sc. oppositis vitiis, sed compositis, ac mixtis proficitur, alterum altero est gravius vel levius.

## DISPUTATIONUM PRACTICARUM

## VIGESIMA-SEPTIMA,

DE

## VERACITATE.

## THESIS I.

**E**X virtutibus ἀρεταῖς non est postrema *Veracitas*, quam *Comitati* c. 6. l. 4. *Eth. ad Nicom.* explicatur, & à nobis *superiori disp.* pertractatur, subjicit c. 7. *Aristot.* eamque Græcè vocat ἀληθείαν; sed minus proprie: quippe ἀληθεία *veritatem* significat, quæ hujus virtutis *objectum* est potius, quam ipsa, de qua nunc agimus, virtus: significantius diceretur φιλαλήθεια. Lat. *Veracitas* melius dicitur hæc virtus, quam *Veritas*: dicitur quoque, *Candor, Sinceritas, Integritas, Ingenuitas.*

II. *Veracitas* est, μετρίως ἀεὶ τῶν ἀληθῶν ἐν λόγοις καὶ πράξεσι, *Mediocritas circa veritatem in sermonibus & operibus*: vel μετρίως ἀεὶ τῶν ἀληθῶν ὁμολογῆσαι ἐν ὁμιλίαις πολιτικαῖς, *Mediocritas circa veri confessionem in conversatione civili*. *Objectum Veracitatis est Veritas, seu verum, seu veri confessio ac confessio, in dictis & factis societatis civilis.*

III. (a) *Veritas*, non spectatur hic illa, quæ est conformitas rei, cum principiis suis

constituentibus aut definientibus, vel cum intellectu, vel cum idea: (b) hæc enim est *Entis* affectio simplex ac transcendens, & ad *Metaphysicam* pertinet, diciturque *veritas simplex*: nec consideratur hic *veritas cognitionis*, seu *judicii*, seu *mentis*, quæ in eo est sita, ut res representetur in intellectu eo modo, quo est extra mentem: hæc *veritas* ad *Physicam* pertinet, diciturque *veritas complexa*, estque conformitas mentis cum rebus cognitivis: nec illa quoque *veritas* huc spectat, quæ *veritas doctrinæ* vulgo dicitur, qualis est, (c) vel disciplinarum in solâ cognitione consistentium, vel artium quarundam, quæ aliquid faciendi vel agendi præcepta tradunt, quo sensu *Ars* definitur *Arist.* ἕξις μετὰ λόγον ἀληθῶς ποιητικῆ, *habitus effectivus cum ratione verâ*: nec hujus loci est *veritas justitiæ*, quæ in pactis & conventionibus servandis, fide datâ non fallendâ, &c. præstat; hoc modo quippe *verus* est & *veritatis* habitus præditus, qui proximo



proximo cuique suum tribuit, etsi mentiat: nec denique hic intelligitur (d) *veritas vitæ*, quæ est vivendi ratio, divinis humanisque præceptionibus exactè respondens, nam veritas in Veracitate nullas propriè intuctus leges aut præceptiones, sive humanas, sive divinas, quibus vivendi ratio dirigitur, sed *solum distorum factorumque cum rebus, dictis ac factis, æqualitatem: hæc veritas, objectum est Veracitatis*, quæ est *adæquatio sermonum & operum significantium, ad res quas significant, & ad animum significantis*, quâ uniuersique talem se demonstret totâ vitâ qualis est, nec aliud dicit, facit, sentit, quàm quod debet & res est, cum, quæ sibi adsunt, adesse, quæ absunt, abesse, ingenue profitetur, bona sua vel mala, uti & aliorum, nec majora facit, nec minora, quâ quis animum suum ita confirmat, ne quid falsi, ficti, aut picti, proferat, ore, lingua, gestu, nutu, aliisque modis. Hæc enim veritas non sermonem tantum respicit, sed gestus insuper, nutus, vestitum, adeoque quicquid signum est, quo mentis suæ sententiam, affectus, & quicquid in animo est, prodit homo. *Materia ergo circa quam hæc veritas versatur simul & veracitas, sunt sermones & actiones externe, quibus in conversatione civili per totâ vitam designamus ac patefacimus nostrâ ipsorum conditionem ac statum in humanis bonis, ut sunt, nobilitas, amici, opes, doctrina, sapientia, robur corporis & pulchritudo, &c. quæ omnia, cum profitemur ingenue ita nobis adesse vel abesse, ut pro loci, temporis, aliarumque circumstantiarum ratione, vel absunt vel adsunt: (e) jam veraces sumus, estque in nobis, hæc, de qua agimus, virtus.*

(a) Omnis veritas dicit convenientiam unius rei cum alia, sed non omnis veritas est objectum veracitatis. Verum Metaphysice dicitur illud quod convenit cum principis vel constituentibus, ut cum verum aurum vocamus id quod habet in se omnia principia ad veri auri constitutionem requisita; vel definitibus, sic Deus dicitur verus Deus, quia in se habet omnia ista principia quibus definitur, nam principia constituentia nulla habet, ut cum illis convenire nequeat, quia est expers compositionis: verum Physice, dicitur omne intellectus iudicium, quod convenit cum rebus iudicatis, quando res ita se ha-

bet, ut intellectus illam se habere iudicat: veritas Doctrinæ, est convenientia præceptorum, i. e. definitionum & divisionum cum rebus definitis ac divisis, cum enim disciplinæ sint habitus veri, non possunt constare nisi ex præceptis veris: veritas Iustitiæ, est convenientia promissionis cum re promissâ, quando quis præstat id de quo prestando cum alio convenit: veritas Vitæ, est convenientia vitæ humanæ cum legibus divinis & humanis, talis perfecta convenientia in hac vita non datur; sed veritas, quam spectat veracitas, est convenientia signorum exteriorum cum rebus significatis & animo significantis, sive illa signa sint verba, sermones, facta, nutus, gestus, aut quodcumque tandem quo significamus nostram aut nostrorum aut aliorum etiam conditionem, præsertim in bonis humanis, sive animi, sive corporis, sive fortuna: quando quis itaque externis signis, ut vestitu, aut etiam sermone profitetur sibi esse plures opes quam possidet, is ab hac convenientia signi exterioris significantis cum re signata recedit, & peccat in excessu; contra cum quis vestitu aut sermone significat non tantum sibi esse divitiarum quantum est, is recedit quoque à veritate ista quam spectat veracitas, sed peccat in defectu.

(b) Affectio Entis Transcendens dicitur, quia illa, sicuti ipsum Ens, transcendit omnes Categoriæ limites, i. e. in nulla reperitur Categoria, estque unitas, veritas, bonitas. Affectio Simplex Entis dicitur, quæ sola cum Ente reciprocatur, ut, Omne Ens est unum, & Omne unum est Ens. Affectio Coniuncta dicitur, quæ combinatim cum Ente reciprocatur, ut, Omne Ens est vel Causa, vel Causatum, & Omne quod est Causa vel Causatum, est Ens: at non licet alterutrum Solum cum Ente reciprocari, ut, non licet dicere, Omne Ens est Causa, & Omnis Causa est Ens, nam prior Enunciatio falsa est.

(c) Omnium præcepta oportet esse vera; nam falsa præcepta docere nos nequeunt, ut aliquid vel sciamus, vel faciamus.

(d) *Veritas Vitæ*, est Conformitas Morum & Actionum humanarum cum legibus latis.

(e) Veracitas est Virtus quæ omnia dicta ac facta reddit Conformia & Congrua Animo hominis, quæ Aliquis nihil Aliud lingua promittit, quam quam quod Corde premit, & quæ nihil facit aliud, quam quod Animus dicitur, & quod res ipsa postulat.

IV. Sed *Veracitatem esse Virtutem*, id est, habitum moralem, probandum est nobis: id sic probamus. Ubi reperitur excessus & defectus,

fectus, ibi quoque est medium seu virtus. Atqui circa sermones, verba, nutus, gestus, vestitum, aliasque actiones externas, in quantum sunt indices & testes veri, cadit excessus & defectus. Ergo &c. Prob. min. potest enim quis sermone, nutu, gestu, vestitu, similive actu externo, ita se componere, ac si bona habeat quæ non habet, item ac si majora habeat quam habet; atque hic modum & medium veritatis excedit: alius contra potest ita actiones suas externas insituere, ac si bona in se non sint, quæ tamen sunt, vel ac si minima essent quam sunt: atque hic à modo & medio veritatis deficit. Veracitas hoc utrumque corrigit, & inclinat hominis appetitum, vel rationalem, vel sentientem, ne aliud significet gestu, nutu, sermone, verbis, vestitu, ullove signo vel actu externo, quam quod res est.

V. Veracitatem esse virtutem, ex th. 4. constat, nunc porro demonstrandum est, *eam esse à cæteris virtutibus distinctam*; quod vel ex eo satis liquet: quia habet objectum à cæterarum virtutum objectis distinctum: quippe nulla est virtus alia, quæ verba & signa sic jubet esse vera, sicuti postulat ratio, etiam tum, cum neque iustitia, neque religio, neque alia virtus, dictorum factorumque veritatem, efflagitat: quod si ad aliquam virtutem revocanda esset veracitas, ad iustitiam, cui est simillima, revocari deberet: sed vero à *iustitia suo discrimine discernitur*: quia, alia est veritas, objectum veracitatis, dictorum factorumque cum rebus, quæ dicuntur ac fiunt, adæquatio i. e. convenientia: alia est veritas iustitiæ, quæ est rei cum re æqualitas: (a) iustitia respicit veritatem, sed eam, quæ in pactis, conventionibus, & iudiciorum tractatione cernitur: at veracitas longe aliam respicit veritatem, sc. dictorum ac factorum, ut vere fiant ac dicantur, quæ fieri ac dici debent: (b) atque hæc dari debet ac sæpe datur etiam tum, cum iustitia nullam veritatem postulat, id est, cum iustitiam exerceri non est necesse.

(a) Veritas, quam exigit Iustitia, locum tantum habet in transactionibus & pactis: ille V.C. verè Iustus est, qui mercedem laboranti dat ex pacto debitum, qui pecuniam numerat pro conductis arboribus ex Conventionione mutua promissam; sed

Veritas, quam postulat Veracitas, extra pacta aut transactiones locum habet in omnibus dictis factisque hominum, vult jubetque ea dici ac fieri, quæ dicenda ac facienda sunt.

(b) Quarum veritatum una ab altera abesse potest, ex non constituunt objectum unius ejusdemque virtutis: sed veritas quam respicit veracitas, quæ sita est in conformitate signorum cum rebus significatis & animo significatis, abesse potest à veritate quam respicit iustitia, quæ est sita in conformitate promissionis & rei promissæ, aut adæquatione debitionis & rei debitæ; sic potest quis mentiri aut alicui falsum dicere, ut tamen unicuique suum tribuat; hic servaverit quidem veritatem iustitiæ, sed non eam quam spectat veracitas.

VI. Postquam Veracitatem esse virtutem, & distinctam à cæteris, est ostensum, restat, ut hominis veracis officia & ipsius Veracitatis opposita consideremus. Primùm veracis officium est; *τὸ ἀληθῆς εἰπεῖν* veritatem profiteri, ob solam honestatem, i. e. nullam aliam ob causam verum in dictis & factis consecrari, quam solius virtutis & honestatis gratiâ: itaque, nec præmii, nec pœnæ, nec legum, nec lucri, nec honoris, nec ullus rei, nisi honestatis, causa, verum dicit: Secundum Veracis officium est; *τὸ μὴ ἀληθεύειν*, i. e. veritatem interdum celare, tegere, premere, adeoque veritatem non profiteri, nisi circumstantiæ, personarum, loci, temporis, aliæque id exigant: neque enim veritas simpliciter est dicenda ubivis gentium, omni loco & tempore, absque ullo discrimine, sed prudentia, ut in omni virtute, ita in hac potissimum est adhibenda: non equidem diffiteor, difficile esse determinatu, quantum sit concedendum prudentiæ, (a) in veritate reticendâ ac tegendâ; fieri tamen potest, ut absque vitio, prudenter aliquando, non dicamus veritatem. Nunquam aliquid veritati contrarium, seu falsum, seu mendacium, est dicendum, sed non semper omne verum est dicendum, potestque tuto aliqua veri pars taceri, si circumstantiæ id exigant.

1. Cum de re aliqua consultum non est omnem veritatem eloqui: tali casu potest aliqua pars veri dici, & alia taceri. Exemplum ejus rei insigne adducit Keckerm. l. 2. Syst. Eth. c. 9. ex vita Athanasii, qui cum fugeret Ari-

nos persequentes, factum fuit, ut navis divinitus versa fuerit & obviam procederet hostibus, qui cum Athanasium non nosset, rogarunt eum, an non vidisset prævertectum Athanasium; respondit sanctissimus Pater, modo prævertectum esse, sed non addebat, se eum esse, qui jam rediret; quod quidem verum erat, sed non tenebatur dicere Athanasium, ac tuto silebat. 2. Si quis alteri ex mente ejus respondere non tenetur, potest aliquam partem veri reticere & cautè ac prudenter ipsi respondere, quod verum est quidem, licet forte aliud verum pro responso interrogans expectasset. Sic Abrahamus Patriarcha rogatus de uxore suâ, respondit eam esse sororem: quod imitatus quoque est Isaacus. Diversum quid à veritate questionis propositæ respondit uterque: & uterque verum dicebat, quamvis non de questione propositâ uti interrogantibus videbatur. 3. Reticere potest veritas & tuto ac licitè, imò debet, cum taciturnitatis lege tenemur eam non proferre. Si quis Consiliarium roget, quid in Senatu sit actum, non tenetur proferre Consiliarius, sed vel tacere potest, ac debet, vel indirecta uti responsione & orationem aliò flectere. 4. Potest ipsa veritas interdum tuto ac prudenter dissimulari, ut si quis inter hostes, ebrios, latrones, aut id genus homines versetur; potest sanè aliquo silentio eoque justo uti: præceptum enim affirmativum de veritate dicendâ non obligat ad semper, ut loquuntur vulgo, sed prout exigit ratio circumstantiarum bene expensarum. (b) Summa omnium huc redit. *Veracis officium est, prudenter & circumspèctè semper agere ac dicere, & verum, vel profiteri, vel celare, pro re natâ & circumstantiis oblati: sed sedulo cavendum ac providendum, ne prudentia in calliditatem, aut veritas non prolata in mendacium turpemve simulationem, abeat ac desinat.*

(a) Illa duo accurate debent decerni, veritatem reticere, & falsum pronunciare: prius absque mendacio interdum fieri potest, cum scilicet circumstantiæ omnes expensæ veritatem reticendam esse jubent; ac tum demum vitium est, cum veritatem profiteri circumstantiæ mandant; sed falsum pronunciare semper est veti-

tum nec unquam ob ulla circumstantias fieri potest bene, quia per se malum est.

(b) Casus isti thesi sexta enarrati, quibus absque peccato veritas interdum reticeri potest, nihil faciunt pro mentali reservatione aut æquivocatione Jesuitica: prior committitur, cum aliqui dicunt quod verum est, sed non nisi sub conditione quam mente reservat ac reticetis, qui alteri loquitur, hæc merum ac verum esse mendacium; nam cum alter, qui loquitur, loquentes cogitationes, & mente reservatas conditiones non intelligat, solus enim Deus est cogitationum nostrarum inspector: ipsi turpiter à loquente imponitur, dum iudicat esse absolute verum, quod tantummodo verum est; secundum conditionem aliquam verbis non expressis sed intellectu loquentis retentam ac reservatam: posterior committitur, cum voces aut phrasés profertur quæ ambigæ sunt aut homonymæ, & alio sensu accipiuntur ab audiente, alio à loquente: utrobique mendacium est ac fallacia quædam; in priori casu, à dicto simpliciter ad dictum secundum quid: in posteriori, vel homonymiæ vel amphiboliæ.

VI. *Oppositum Veracitatis in genere est Mendacium: mendax enim est, qui à veritate recedit. Verum, cum veritas sit simplex, & duobus modis ab ea recedi possit, vel plus, vel minus, dicendo & faciendo, quam veritas exigit, duplex quoque est mendacii species; ἀλαζονεία Aristot. Interpretibus jactantia, & εἰρωνεία Arist. Interpretibus dissimulatio dicta. Ἀλαζονεία, jactantia est, vitium in excessu, quo quis sibi vel aliis plura arrogat & majora de se vel aliis prædicat quam sunt: versatur hoc vitium circa ea, quæ non sunt, ac si essent, aut circa minora, quasi essent majora, i. e. ea, vel nobis, vel aliis, affingit, quæ nec in nobis nec in aliis sunt, vel majora comminiscitur quam sunt. Arist. hoc vitium per fines distinguit: & ratione finis, ei duplex est ἀλαζονεία; vel enim κηδιδὸς ἐννοία, nihili gratiâ, i. e. ob nullum finem, simulat sibi esse majora quam habet, ex solâ vanitate, quæ potest dici jactantia simplex, vel ἐννοία πρὸς, propter aliud, vel honorem, vel pecuniam, &c. & talis jactantia est composita ac mixta. Εἰρωνεία (a) dissimulatio, in defectu est vitium, quo quis dissimulat sibi vel aliis esse ea bona quæ habet, aut minora facit quam habet. Aliud est ironia in *Ephicis*; aliud in *Rhetoricis*: ibi est tropus.*

tropus à contrario ad contrarium, hic est vitium illud, quod definitivimus. Sunt *εἰσως*: duum generum apud *Arist.* Quidam dissimulant in se ea, quæ non adeo manifesta & cognita sunt aliis; quidam dissimulant ea, quæ sunt omnibus conspicua & obvia: prioris generis dissimulatores, minus; posterioris, gravius peccant. Ad ironiam referunt Ethici *Calumniam*; cum quis aliena bona deprimit, & aliorum mala valde extollit: certe talis in Veracitatem peccat.

- (a) Simulatio & dissimulatio interdum in bonam, interdum in malam fununtur partem: priori modo absque animo decipiendi fieri potest, ut aliquis simulet se hoc aut illud facturum, quod tamen non facit, quia illud ante facere constituerat, sed priusquam plene illud est executus, interea temporis animi sententiam mutat ab alio aliter persuasus; ac si ad primam alterius interpellationem non statim acquiescat, sed ita se componat, ac si id quod destinasset plene perfecisseque exequi vellet. is quidem tum dicitur simulare, sed absque peccato, quo sensu Christus Luca 24. dicitur simulasse se longius iturum: sic & fieri potest, ut aliquis aliquid dissimulet, i. e. non proferat, non dicat illa quæ erant dicenda & proferenda, idque sine peccato, quo sensu Athanasius dissimulavit Arias se illum esse, de quo quærent, an Athanasius istac esset prævertectus; sic Abrahamus dissimulavit Saram esse uxorem suam, quod dicere non tenebatur: sed simulatio & dissimulatio, quæ sunt conjunctæ cum impostura proximi & animo decipiendi, sunt vitia veracitati opposita, differunt autem inter se, quod simulatum falsa, dissimulatum vera, & simulatio fit in excessu, dissimulatio in defectu; veritatis peccatum est, cum quis falso crepat majores divitias quam possidet, is simulat se ditioiorem, quam est, at qui se ait minus divitem esse, cum vere sit magis dives, is dissimulat divitias suas quas vere possidet.

VIII. *Mendacium* habet se ad *jaçantiam* & *dissimulationem*, ut *genus ad species*: nam, & jaçtator ostentatione & venditione rerum suarum, id agendo, ut videatur esse is, qui vere non est, & dissimulatur, obtegendo & imminuendo sua, ut videatur is non esse, qui vere est: uterque, utrumque alienam ementitur personam, & mendacium committit: nam utraque falsa quædam est vocis factique si-

gnificatio cum consilio propositoque fallendi: at hoc ipsum, nihilque aliud, mendacium est. *Mendacium* enim est *virium*, quo per *signum* aliquid, sive id fiat voce, sive sermone, sive facto, sive scriptura, sive nutu, &c. inuimus & preferimus aliquid, quod aliter se habere existimamus, (a) cum animo & intentione fallendi. Atque hinc videre est discrimen, quod est inter *mendacium dicere* & *mentiri*: nam mendacium dicere, i. e. falsum dicere Logice, potest is, qui non mentitur, nõ dicit falsum Ethice; sc. qui falsa dicit ac narrat aliis, quæ auditione accepit, absque fallendi proposito, mendacium seu falsum Logice dicit, non tamen mentitur, falsum dicit Ethice, quia animus & intentio decipiendi, quæ rationem formalem mendacio largitur, longe ab illo abest: formalis enim ratio actionis moralis ab electione pendet & voluntate: ideoque fieri potest, ut quis vera dicendo mentiar, puta, si quis vera dicat infcius, & dicat animo fallendi, *mentitur formaliter*, quia committit falsitatem Ethicam: sicut contra, qui alterius falsa verba narrat infcius sine animo fallendi, *mentitur materialiter* tantum, quia committit falsitatem Logicam, quod si tamen, quæ falsa narrantur, talia sint, ut qui narrat, falsa esse scire potuerit ac debuerit, non plane extra culpam est, & *interpretative* mendax est, i. e. habetur pro mendaci, quia quæ nunc quidem falsa esse ignorat, scire potuit ea esse falsa. Atque huc pertinet distinctio (b) *Mendacii*, quod est, κατὰ ἀγνοίαν, secundum ignorantiam, vel κατὰ ἀπειρίαν, secundum electionem.

- (a) Ex hisce verbis liquet, mendacium officiosum & jocosum vera esse peccata & mendacia, quia utrumque conjunctum est cum animo fallendi: intentio enim boni finis, nõ potest facere actionem, quæ per se est mala, bonam: sed aliquid dicere, aliud cum intentione decipiendi quam res est, solius utilitatis aut voluptatis causa, nihil est aliud, quam mentiri seu actionem committere malam ob finem bonum: sed non sunt facienda mala, scilicet turpia & inhonesta, à lege vetita, ut eveniant bona, aut jucunda aut utilia.
- (b) *Mendacium* sec: ignorantiam invincibilem, est falsum logice, sec: ignorantiam vincibilem, est falsum Ethice. si non in se & formaliter, saltem in sua causa & virtualiter & interpretative.

*Mendacium* secundum electionem, est proprie

prie dictum formaliter Mendacium; Mendacium secundum Ignorantiam, est duplex, vel secundum ignorantiam invincibilem, estque Mendacium Materialiter, vel secundum ignorantiam vincibilem, estque Mendacium Interpretative dictum.

IX. *Quæritur hic, Verum extremorum Veracitati magis advesetur, jactantia an dissimulatio? utrum sit deterius?* Resp. 1. Illud vitium est deterius, quod aliis, quibuscum vivimus, est molestius & gravius: Sed in humano convictu est jactantia gravior & molestior dissimulatione. Ergo. 2. Vitium, quod est frequentius, & in quod homo prolabitur facilius, est deterius: Sed jactantia est talis præ dissimulatione. Ergo. Homini quippe à natura major est propensio ad jactantiam quam ad dissimulationem. 3. Illud vitium est deterius, cui finis est propositus deterior. Sed finis jactantiæ est deterior quam dissimulationis. Ergo. Quia jactator, vel ex inani glo-

riâ, vel lucri cupiditate, impellitur ad res suas extollendas: dissimulator, ut fugiat tumiditatem & arrogantiam, sua deprimit. Potest tamen fieri per accidens, ut interdum dissimulatio sit deterior ipsâ jactantiâ, si scilicet dissimulator dolose & subdole dissimulationem suam dirigat ad decipiendum alium: finis enim tum dissimulatori propositus est pejor quam jactatori: finis autem bonitatem & malitiam ejusque gradus potissimum largitur.

## ANNEXA.

1. *Omne mendacium, etiam jocosum & officiosum, est peccatum.*
2. *Occultatio veritatis, per mentalem reservationem, aut equivocationem verbalem, nihil est aliud quam mendacium.*
3. *Stratagemata non sunt illicita, nec præ mendaciis habenda.*

## DISPUTATIONUM PRACTICARUM

## VIGESIMA-OCTAVA,

## DE

## VRBANITATE.

## THESIS I.

EX virtutibus *ἡμετέρας*, conversatrici-  
bus, duas, *Comitatem* & *Veracitatem*, exponere disput. 26. & 26. Superest tertia, quam *ὑπερηφανίαν* vocat *Arist.* l. 4. *Eth. ad Nicom.* c. 1. quæ tamen vox in malam interdum sumitur partem, significatque non *Urbanitatem* sed *scurrilitatem*: quo sensu sumitur apud *Apostolum*, ad *Ephes.* 5. 3. *ne nominetur, inquit, inter vos, αἰσχρότης* turpitude, *μωρολογία* stultiloquium, aut *ὑπερηφανία* *scurrilitas*: si enim *ὑπερηφανία* ibi significasset *Urbanitatem*, eam non vetuisset *Apostol.* *Aristot.* hac voce ipsam virtutem designavit, quamvis moneat in textu, eam sumi aliquando in partem deteriorem. Dicitur verò *ὑπερηφανία*, quasi faci-

*litas* & *flexilitas* morum, videturque descendere à verbo *τρέπω*, *verto, flecto, muto*: sunt enim *ὑπερηφανοί* quasi *ὑπεροπιοί*, qui *flexili* & *versatili* sunt ingenio, qui suos mores, sermones, & actiones, facile possunt flectere ad aliorum arbitrium, ut neminem offendant, sed contra oblectent ac recreent. *Lat. Urbanitas* dicitur ab *urbe*, quia in urbe suavius ac jucundius conversari solent homines quam in agris & pagis.

II. *ὑπερηφανία* ἐστὶ μεσότης ἀπὸ παιδιᾶς. *Urbanitas* est *mediocritas* circa jocos. Hinc nonnulli *ὑπερηφανίαν* dictam existimant, quia ex jocis & ludis maximè αἱ *τρέποι* mores hominum dignoscuntur. *Objectum* *Urbanitatis*



Urbanitatis, sunt *joci* & *ludi*: nam vox *παιδις*, utrumque significat, tum ludum, tum jocum: quæ tamen voces dux sic discriminantur apud Latinos, ut *Ludus* in facto, *Jocus* in verbo, consistere videatur: neque tamen hoc ipsum discrimen perpetuum est, ne apud probatos quidem Autores. Ergo nos *ludum jocumque* dicemus promiscue, quodcumque opponitur & contrarium est *serio*: ut enim *Comitatus* in seriis occupatur, ita *Urbanitas* in jocosis & ridiculis. Versatur *Urbanitas* circa *ludos* & *jocos*, tum *faciendos* ac *dicendos*, tum *spectandos* ac *audiendos*: & utrobique *modum* ac *medium* præscribit *Urbanitas*.

III. *Aliquam esse Virtutem circa jocos ac ludos*, duabus rationibus probat *Arist. Eth. ad Nic. l. 4. c. 8.* una desumpta est ex loco totius & partium: altera desumitur ex contrariis. 1. Est. In omni vita omnibusque vitæ partibus locum habet virtus. Sed quies, in qua ludi exercentur ac joci, ad vitam pertinet, estque vitæ pars. Ergo & hæc virtus aliqua est collocanda, quæ ludos jocosis & facere & spectare, & dicere & audire, doceat, quos & qua ratione oportet. 2. Est. Ubi est excessus & defectus, ibi quoque virtus est. At circa jocos ac ludos est excessus & defectus. Ergo. Quod sit excessus, experientia satis docet in iis, qui plus temporis in ludo, jocis, ac ludicris, impendunt, quam par est, qui alienis horis sponte dimittunt opera seria & otium eligunt jocandi ac ludendi, idque cum minime quadrat. Est & defectus hic: nam qui ita mentem intendit in rebus seriis, ut se delasset, ut spiritus animales plane fatiget, ut labori non adjungat & cum eo commutet requiem, ut seriis nunquam succedant ludicra, ut nunquam varientur festa profestis, deficiunt à medio *Urbanitatis*: Deus enim ipse post labores refici animum voluit, ut ad labores novos reddantur homines alacriores: ideoque *Sabbatha* quædam populo Judaico instituerat, ut non solum hominum sed & jumentorum corpora per illam quietem reficerentur: & frustra naturæ Author, Deus, tantum ad ludendum & jocandum propensionem indidisset mortaliū animis, nisi honeste etiam & ex virtute joculari quis ac ludere posset. Cadit ergo circa

ludum jocumque, tum faciendo, tum spectando, tum audiendo, tum loquendo, ut oportet & quantum oportet, (a) *virtus*: cadit & *excessus*, si nimium iis utamur: cadit *defectus*, si quis nullis jocis, vel dicendis, vel audiendis, delectetur. Sed vero, ut mediocriter utrobique servetur, quænam sint *officia Urbani*, in jocis dicendis, quænam in audiendis, videamus.

(a) *Quæritur, an absque peccato aut vitio Urbanitati contrario quis possit aut facere aut spectare ludos scenicos, tum comicos, tum tragicos?* Resp. ludi isti spectari possunt vel in se simpliciter, absque vitiis aliis concomitantibus, vel cum illis vitiis, quæ eos comitari solent: in se non sunt illiciti, quippe si de virtutibus faciendis & vitiis fugiendis præcepta tuto legi possunt, quidni eadem audita aut visa per virtutum vitiorumque, qua voce, qua gestu, repræsentationem, uti fit in ludis scenicis, honeste, licite & tuto audiri, aut videri possunt: sed si spectentur hi ludi, cum conjunctis plerumque vitiis, quales sunt hodiernæ rusticorum in pagis, civium multorum in urbibus, & circumforaneorum histrioniarum, omnino sunt damnandi, quia in illis sæpe argumentum tractatur ex Bibliis Sacris, sed verbum Dei non est datum, ut histrioniarum sit materia, quia sæpe scurrilia, indecora, turpia, repræsentantur, spectantur, audiuntur, quia nomen Dei temere sæpe invocatur, & juramentis profanatur, quia ipsum sæpe Deum imagine exprimit, quia virilis vestitus in muliebrem mutatur, & contra, ut nullum sit discrimen sexus, quod vetitum est in legibus Moisaicis, &c. at vero quando ista omnia absunt, nihil mali in ludis illis est, ut si cædes, in principe aut viro illustri facta, repræsentetur, oculis, auribusque aliorum, ut sceleris execrator horribilis tanto magis posterorum feriat animos, ut etiam exhibeatur in scena ludo honesto, victoria de hostibus reportata, aliisque similibus casibus.

*Quæritur, An alii præter scenicos ludi, aut lusus ad animi corporisque relaxationem instituti, sint liciti? quales sunt scacchæ, & lartunculorum ludi, aut etiam sphaeristerii, aut exercitium sagittandi, &c.* Resp. omnes illos esse licitos in se spectatos, modo absint vitia, quæ eos vel comitantur, vel consequuntur, ut sunt jurgia, lites, juramenta, neglectio vocationis, emunctio alienæ pecuniæ, &c.

*Quæritur, an inter ludos licitos quoque comprehendatur ludus aleæ, & chartarum picturum?* Resp. idem quod de aliis ludis, scilicet si sejungantur ac separentur vitia, quæ plerumque adsunt,

ad sunt, quia si ludus aleæ (idem de chartarum ludo est dicendum) per se & ex natura sua, semotus sic vendendis, sit illicitus, oportet aut in lege, aut in verbo Dei sit vetitus: sed non est vetitus, Ergo. Resp. qui fecus sentiunt, præcepto tertio decalogi vitari, quod iustus aleæ sit temeraria invocatio nominis Dei, cum enim, qui aleam jaciunt, non habeat in sua potestate, ut talis cadat numerus, qualem desiderat, ajunt providentiam quandam extraordinariam Dei hic implorari, & sic Deum tentari, cum id sit sine causa; sed Resp. 1. negamus in jactu aleæ, etiamsi sit extra potestatem jacentis talem jaceret numerum qualem vellet, implorari Dei providentiam extraordinariam, & sic temere nomen Dei usurpari, non magis, quam id fit in ejaculatione sagittæ in altum; nullus enim hominum, vel peritissimorum sagittariorum hoc effectum dare potest, ut sagitta in altum emissâ cadat in illud punctum terræ, in quod eam cadere vellet; idem dicendum est, si quis pilam projiciat in altum. Obijciunt adversarii Prov. cap. 16. versu ultimo, ubi hæc habentur verba, In gremium conjicitur fors, à Jehova autem est eventus ejus, ergo, inquit, extraordinaria hic Dei providentia circa fortis eventum occupatur, quam temere invocant, qui solius animi gratia alio ludo se oblectant. Resp. nulla est consequentia, non magis quam si ex alio versu alterius capituli 21. Prov. Sal. ubi dicitur, Equi parantur ad prælium, sed victoria est à Domino, inferat, ergo equos parare ad prælium est invocatio extraordinariæ Dei providentiæ, nam & eventus victoriæ etiam est à Domino. 2. Extraordinaria Dei providentia dicitur, cum Deus effectum aliquem edit, aut eventum largitur supra naturam, ut cum facit miracula, cum fudit mare rubrum, cum impedimentum posuit in corporibus trium istorum juvenum qui injecti erant in fornacem Babylonicam, ne comburentur; quemadmodum ordinaria Dei providentia dicitur, cum Deus sequitur ordinem naturæ à semetipso fixum, & leges naturæ, à se rebus inditas, & utitur mediis naturalibus in operando: ergo in omni jactu aleæ si occupetur providentia Dei extraordinaria, Deus faciet miraculum, consequenter quoties bajuli nostri aleam jaciunt, quis ex illis sarcinam hanc aut illam sit portaturus, aut quis in opere omnibus communis primus, quis secundus sit laboraturus, totidem semper erunt miracula. 3. Quod per se illicitum est ac malum, id nunquam potest fieri aut exerceri bene, sic nunquam potest absque peccato dici mendacium aut homicidium committi, quia utramque in se malum est ac vetitum, sed jactus aleæ potest fieri

ri absque peccato; neque enim peccant bajuli nostri, cum tali modo & sine aleam jaciunt, ut statim est dictum, & si ludus aleæ esset illicitus, quia species est fortis, omnis fors foret illicita; atqui hoc est fallium, nam Deus ipse in Testamento veteri sortem adhiberi voluit in hereditatibus heriscundis, & dividendis, & Apostoli forte nisi sunt in electione novi Apostoli loco Judæ: sed nec Deus uti præcepisset, nec Apostoli usi fuissent eo, quod per se est illicitum & malum, ergo nec fors est in se illicita, nec ludus aleæ, quia est species fortis: hæc tamen omnia nihil faciunt pro hodiernis aleatoribus, quia aut rarius aut nunquam isti aleæ ludo utuntur honesto, aut absentibus aliis vitiiis.

Quæritur, an saltatio facta ad modulos, solius oblectationis causa, & exercitii corporis gratia, in se spectata, se junctis se jungendis vitiiis, sit illicita, & peccet in Urbanitate? Resp. negando, quia si in motu digitorum secundum certos modulos fidibus canendo aut clavicymbalo non peccatur, si lingua ad certam harmoniam inter cantandum mota non peccatur, uti non peccatur, cur magis peccaretur pedibus ad certos numeros moduloseque motis? & quin absque peccato saltatum fuerit cum Cymbalis & Tympanis ante Davidem Triumphantem & Victorem, nullum est dubium: hæc tamen nihil faciunt pro hodiernis choreis, in quibus saltant, femina nupta viro, pueri, innuptæque puella, ad turpes & inhonestas cantilenas, ubi presentationibus indecoris sæpe excitantur libidines, & alia committuntur spectatu audituque indigna.

IV. *Officia Urbani, in jociis dicendis ac ludis faciendis, sequentibus circumscriptur regulis.* 1. Joci dicentis non sint sollicitè quaesiti, non affectati, sed sponte oblati: alioquin omnem perdunt gratiam. 2. Joci non sint obscœni, non turpes, non leves, non futiles, non scurriles, sed honesti, sed graves, sed decori, sed liberales. 3. Modus sit in jocando, & in ludendo: ut enim in omnibus, ita & hic, omne nimium vertitur in vitium; quemadmodum enim nimia salsedo cibum corrumpit, ita & nimii joci ac ludi conversationem. 4. Cavendum est, ne joci nostri abeant in acerbiora scommata, nec ludi in contumelias, ne convitiis & injuriis afficiant audientes, ne iis molesti sint aut ingrati: *fnis enim Urbanitatis est delectatio*; unde enitendum est, ut aliqua voluptate ludi nostri jocique perfundant & afficiant audientes. Si quid ergo carpendum fuerit,

rit, id *Urbanus* allusione, potius quam aperto præfatis convitio: & hoc discriminis fuit inter *Comœdiam Veterem & Novam*. Vetus enim Comœdia verbis obscœnis hominum vitia non sine acerbitate perfringebat: Nova ad mores morumque reprehensiones alio alludebat modo. Vetus Comœdia plus nimio fuit dicax, & in jocando illiberalior, adeoque ex re omni, quantumvis obscœna & turpi, ridiculum quid eliciebat, & viventes ac præsentem carpere & deridere non erubescibat: Nova in hisce omnibus longe extitit prudentior.

5. Personarum habenda est ratio, & videndum, quid nos ipsos deceat aliosque, qui, & apud quos, honeste joci possint: aliud quippe convenit seni, principi, docto, amico, æquali; aliud juveni, plebeio, indocto, ignoto, superiori aut inferiori. Nec Parentes cum liberis, jam adultis præsertim; nec Domini cum servis; nec Præceptores cum discipulis, joci debent, ne vilescat Autoritas. In genere: non est temere jocandum, nec facile aliquid joco dicendum in eos, à quibus non sumus provocati aut qui sunt nobis superiores: nam melius fere est, jocum joco compensare quam eum movere primum. 6. Temporis, loci, occasionis, similibusque circumstantiarum habenda est ratio in dicendis jocis & faciendis ludis, ne dicantur ac fiant loco & tempore alienis, neque enim semper, nec ubique, ludicra tractare oportet: intempestivus foret & ineptus, qui tempore luctus, calamitatis, pestis, belli, famis, & aliorum malorum, indulgere vellet facietis, aut ludis, aut jocis: sic, neque jocandum, nec ludendum, in templo, curia, senatu, scholis, aut iis in locis, ubi res seriæ sunt agendæ, sed in conviviis, nuptiis, festivitibus, aliisque congressibus, qui animi reficiendi causa sunt instituti. 7. Illi joci sunt proferendi, quales nos vicissim ab aliis audire velimus: qui alioquin, quæ vult, dicit, vicissim, quæ non vult, audiet.

V. *Officia Urbani, in jocis audiendis ac ludis spectandis*, hisce continentur legibus: puta; non jocos quoslibet aut omnes promiscue audire licet, sed eos tantum, qui liberales decent aut ingenuum: habet enim Urbanus pro sine solam honestatem, quam servare studet in

jocis audiendis aut ludis spectandis; ad quam dirigit omnem, quam ex ludis jocisque percipit, voluptatem: itaque à turpibus, morionum, scurrarum, momorum, jocis ac ludis, auresque oculosque avertet Urbanus: quæ enim quis libenter auditque videtque, ea quoque videtur facere: at Urbanus non facit ea, quæ sunt turpia. Ergo, nec turpes jocos, vel ludos, libenter, vel audit, vel videt.

VI. Ex hisce *Urbani*, in dicendo & audiendo, circa jocos ac ludos, officiis, & ex ipso *Aristotelis textu*, duplex colligi potest distinctio jocorum, una ab objecto, altera à subjecto. 1. Alii sunt liberales & honesti, alii sunt illiberales & turpes. *Liberales* sunt, qui libero & ingenuo homine honestatisque amante sunt digni: *illiberales*, qui homine libero & ingenuo sunt indigni: illi nihil continent turpe, aut quod offensionem parere valeat: hi conjuncti sunt cum turpitudine; vel aperta, vel operata. 2. *Joci* sunt hominum, vel *πρωμυδου* vel *ἀπειθεύτων*, vel *eruditorum* vel *ineruditorum*: illi, sunt doctrinæ & sapientiæ sale conditi, habentque aliquid, quò mores informantur: hi inepti sunt & importuni, nihilque habent, quod alios vel erudire valeat vel oblectare; unde illi joci *falsi*, hi *insulsi* vulgo, & recte vocantur: hominem urbanum decent joci liberales & falsi, non illiberales aut insulsi.

VII. Cum vero *Officium viri Urbani* sit, ea dicere, facere, spectare, atque audire, quæ viro probo & ingenuo conveniunt, atque insuper, operam dare, ne quempiam offendant, neve alicui dolorem, sed omnibus voluptatem afferat; quærit *Aristot. in textu*. utrum magis sit proprium *Urbani officium*? & ad eam quæstionem respondet sic satis intricate, ut *Giphano*, aliisque *Interpretibus*, locus & textus *Aristotelis* dicatur obscurior: videtur tamen velle *Aristoteles*, prius magis esse proprium & *primarium* Urbani officium, alterum minus *præcipuum* & *secundarium*; nam pervidere & providere, ne quempiam offendas, & ut unumquemque delectes, inexhausti laboris est ac negotii, quia rei jucundæ molestæque infinita quedam est varietas: est enim id uni molestum, quod alteri jucundum: & quod hunc

Hunc offendit ac vulnerat, alterum recreat atque oblectat: quia eadem res eidem profusus homini, nunc est odiosa, nunc grata. Et fieri potest, ut jocis & salibus rectis utatur quispiam, & tamen ob audientiam rusticitatem offendiculum præbeat. Quare ita se gerere debet Urbanus, ut non tam spectet, quid huic aut illi placeat vel displiceat, quam quid probum, & ingenuum, & liberi ac liberalis ingenii virum, cujus rectum est iudicium, deceat.

VIII. *Extrema Urbanitatis, opposita sc. vitia, sunt; in excessu, βωμολοχία, scurrilitas; in defectu, ἀγροικία, rusticitas. Scurrilitas dicitur à scurrá, quæ vox originem trahit à Græco σκῆρ, quod Latinis significat stercore, simum, excrementa: unde Latinis scoria dicitur, quasi excrementum metallorum. Est igitur scurra, qui fordida, & quasi stercorea, inter ludendum ac jocandum solet effutire. Græcè dicitur βωμολόχῳ, quæ vox proprie significat eum, qui aris infidiatur, est βδουῶ ara & λόχῳ infidiæ. Cur autem scurræ dicti sint βωμολόχοι, vix certa redditur ratio. Giphanius in suis Commentariis ad c. 8. l. 4. Ethic. ex Suida hanc dat rationem. Βωμολόχοι ait fuisse eos, qui aris adstabant, dum victimæ immolabantur, particulam emedicantes, aut dolo furtimeque captantes, qui, quoniam infimæ erant fortis homines & pauperrimi, factum est, mendici omnes per synecd. speciei dicerentur βωμολόχοι: qui rursus hostiarum mendici, quia blandis verbis & risum sacrificanti moventibus uterentur, ut facilius quid impetrarent, nomen dederunt iis omnibus, per synecd. speciei, qui plus nimio faceti & ridiculi sunt in humanâ consuetudine, factumque est, ut quicunque ridiculis uterentur verbis ac gestibus, i. e. scurræ, dicerentur βωμολόχοι: alii putant Græcè sic dictum scurræ, quod, post sacra in aris peracta, id genus homines populum delectarent ludicris: ut ita per infidias ex reliquiis sacrificiorum ventrem saginarent. Quicquid sit de origine & ratione vocis Græcæ, Scurrilitas est vitium tale, quo quis modum excedit in ridiculis & ludicris, & sine respectu circumstantiarum nimis est in ludis & jocis. Aristoteles tria scurræ tribuit, 1. Quod*

vincatur à ridiculo. 2. Quod nec sibi nec aliis parcat. 3. Quod ea dicat ac faciat, quæ homo liber nunquam dixerit aut fecerit, tantummodo ut risum moveat.

IX. *Rusticitas, Græcis dicitur ἀγροικία, est illud vitium, quo quis nec joculari ipse potest, nec aliorum jocos perferre. Qui hoc laborant vitio, Græcis dicitur ἀγροί, αγρες, rustici; homines ad omnem congressum inutiles, qui neque nuptiis, neque conviviis, neque recreationibus, etiam cum licet, quicquam salis aut joci adspargunt, neque adspergi ab aliis patiuntur. Esse autem hoc vitium, Aristoteles sic demonstrat. Ille qui odio habet id, quod humanæ vitæ perutile est ac necessarium, sed censeri inter vitiosos & peccantes debet. Sed jocus ac ludus humanæ vitæ perutilus est ac necessarius. Ergo, qui ludum jocumque odio habent, inter vitiosos & peccantes recenseri debent. Notat insuper Aristoteles de hoc vitio tria. 1. Quod rusticus honestè & decorè locari non possit, & nullam urbanitatis symbolum in medium conferre. 2. Quod aliorum facetias & sales perferre non possit, sed jocis omnibus, etiam liberalibus, offendatur. 3. Quod ad conversationem & vitam communem planè sit ineptus.*

X. *Quæri hic potest, sicuti fuit quæsitum de Virtutibus aliis, Vtrum extremorum ad Urbanitatem proprius accedat? Resp. Si utrumque extremum spectes simpliciter, videtur rusticitas minus mala, quam scurrilitas, & hæc longius recedere ab Urbanitate quàm illa: at si utraque sit aliis vitiis juncta, altera deterior est & melior alterâ, pro ratione circumstantiarum & vitiorum, quæ secum trahunt. Sed hæc omnia ex prudentia viri prudentis judicari debent.*

## A N N E X A.

1. *Spectacula & Acroamata, per se non sunt mala, nec in se damnanda, sejunctis vitiis concomitantibus.*

2. *Nec ludi vel lusus ulli, ad animi corporisque refectionem simpliciter instituti, per se sunt mali aut in se damnandi, sejunctis vitiis concomitantibus.*

3. Ludus aleæ, per se atque ex natura sua, separatis separandis, non est illicitus, neque magis, quam alii quidam ludi, aut respectu dicit ad providentiam aliquam Dei particularem singulari modo consulendam, aut petio peculiaris est divini testimonii, uti id demonstravit Thomas Gattakerus, Vir doctissimus & pietissimus,

Londinas concionator, in suo de fortibus tractatu Anglico, & Latina Antisthesi D. Amefio & Voetio opposita.

4. Saltatio ad modulos, seu junctis se jungendis, non est illicita: nihil tamen illa facit pro hodiernis choreis: uti nec aleæ ludus simpliciter pro hodiernis aleatoribus.

## DISPUTATIONUM PRACTICARUM

## VIGESIMA-NONA,

## DE

## IUSTITIA UNIVERSALI.

## THESIS I.

Expofuerunt *Disp. præced.* Virtutum singularum naturas ex *Arist. Eth. ad Nicom. l. 3.* & 4. præter *Iustitiam*, de qua ultimis *l. 4.* verbis acturum se monuerat, ac *l. 5.* agere statim incipit. Ejus laudes, ex origine, amplitudine, utilitate, & variis de ea testimoniis proponere, Rhetoris est magis quàm *Philosophi*: nos ergo consueta methodo, post vocem, rem ipsam explicatam dabimus; si rationem ordinis primum expofuerimus. Postponitur ab *Aristotele* cæteris virtutibus *Iustitia*, non quod dignitate iis sit inferior aut cedat, sed quia cæteris latius patet; est enim reliquarum quasi complexio, & ex iis quasi composita: at simplicia complexis & compositis sunt priora. Atque hinc *Iustitiæ* supra alias virtutes excellentia potius est conspicua, quia bonum id est præstantius quod latius patet. Differt à cæteris, quas complectitur & sequitur, virtutibus, (a) quod harum actiones potissimum considerentur ratione agentis à quo proficiuntur & hominem maxime intra se perficiant; at *iustitia* in exterioribus magis actionibus eum perficit, atque eas, quatenus erga alios exercendæ sunt, moderatur. Sed hæc ex sequentibus clariora evadent.

(a) Omnis virtus spectari potest, vel ratione possidentis, qui ea est præditus, quem perficit, & sic de virtutibus singulis actum suum hætenus; vel ratione aliorum, quorum bonum promove-

mus virtutum intra nos contentarum exercitio, si quis enim fortiter pro patria pugnet, liberaliter egeno succurrat, tristitiam proximi honestis jocis ac facetiis pellat, is sane aliorum promovet bonum; vel ratione magistratus ac Dei, virtutis uniuscujusque exercitium legibus præscriptis, hæc duobus modis posterioribus spectatæ virtutes omnes & singula simul sumptæ vocantur *iustitia universalis*, quia unicuique & proximo & Magistratui ac Deo datur suum; proximo, quia bonum illi confertur, quod ipse debet ex lege charitatis; Magistratui ac Deo, quia virtutes exercendo, obedientia præstatur legibus à Magistratu ac Deo latis, quæ illis debentur.

II. *Iustitia*, Græcis *δίκαιοσύνη*, à *δίκαιο*, quod *Arist. l. 5. Eth. c. 4.* à *δίκη* dicitur, i. e. *bifariam, divisim*, quod æqualiter omnia dividat: Latini vocatur *Grammaticis* nonnullis, quasi *iustitia*, quod vim siliat; alii, à *stipendo jure* dici existimant, quia jus siliat. Philosophi *iustitiam* à *jure* derivant, vel ut causa ejus, vel ut effectus, vel ut subjecto: tribus fere distinctis modis circa jus occupatur *iustitia*: (a) vel antecedenter, tanquam ejus causa, ut, cum quis per habitum *iustitiæ* jus alteri facit: vel subjective & essentialiter, quatenus *iustitia* est ipsum jus, i. e. quatenus legislatoris *iustitia*, est ipse, subjecti sc. *iusti*, voluntas, cuique suum tribuendi: vel consequenter, quatenus est effectus juris, in quantum secundum leges agendo quisquam habitum *iustitiæ* sibi



fibi comparat: si primo spectetur modo justitia, nullum est dubium, quin *ius* descendat à *justitia*: si secundo modo, *neutrum ab altero*: si tertio modo, *justitia à jure* venit.

(a) Justitia est causa juris, quando per justitiam tanquam habitum alteri quis jus facit, & actum justitiæ exercet; justitia & jus idem sunt subjective, quatenus ambo sunt in subjecto justo, illudq; denominant, sic idem sunt juris doctor, & justitiæ sacerdos; justitia est effectum juris, quatenus quispiam jus & fas faciendo, i. e. actionibus justis, justitiam acquirit; potest etiam dici justitia à jure, tanquam ab objecto, quatenus illa circa jus faciendum occupatur, aut aliis juris præcepta explicat.

III. Justitia, non uno sed variis admodum sumitur modis: ac ne recenseamus (a) *justitiam Legalem & Evangelicam*, de qua utraque Theologi: apud *Philosophos* sumitur, vel *generaliter*, prout brutis & feris bestiis tribuitur, sicuti iis & aliarum virtutum nomina non *κρείως* propriè, sed *καθ' ὁμοιότητά* secundum similitudinem, interdum tribuuntur: vel *κατὰ γενεαίως* & *abusivè*, pro æquali distributione prædæ, qualem interdum in latronibus (ut *Lotharingiis*) cernimus: vel *proprie & specialiter* pro Virtute, quæ in communi hominum societate ac vita cernitur, quam c. 1. l. 5. *Eth. ad Nic.* definit *Arist.* & de qua impræsentiarum disputamus.

(a) Justitia legalis est, quam exigit lex moralis, sc. obsequium perfectum, erga omnia sua præcepta, quia adest promissio, hoc fac & vives, & comminatio, maledictus omnis sit qui, &c. hanc nullus unquam mortalium habuit, de hac dicitur ad Rom. 3. nemo enim est justus, imo ne unus quidem: justitia Evangelica est, quam exigit Evangelium, sc. fides in Christum: qua justificamur & justif sumus non in nobis, sed in ipso, unde vocatur justitia fidei, & ad Rom. 3. lex fidei; de hac dictum est, justus ex fide vivet, & qui crediderit in me, sc. J. Christum, habebit vitam æternam, & qui non crediderit condemnabitur.

IV. *Justitia est Arist.* ἕξις, ἐφ' ἧς πρὸς ἀλλήλους ἔσται δικαίωσις, ἢ ἡς δικαιοσύνη, καὶ βέλων τὴν δίκαια. *Habitus, à quo idonei sunt ad res justæ gerendæ homines, & quo justia agunt vo-*

*luntque justia.* Quæ definitio genere constat & differentiâ. Genus est, *habitus, non quidem proximum*, quod virtus moralis, sed *remotum*: & hoc, aut per *Synecdochē* generis ponitur pro proximo, aut sufficit in definitione rerum moralium, quæ, *Aristot.* l. 1. *Ethic.* teste, exquisitam Doctrinæ subtilitatem non amant. *Differentia* deserta est à tribus. 1. *ὁμοῦ ἢ ἀνόμοιοι, facultatis*: dicit enim *Aristoteles*, quod per justitiam homines idonei sint ad justas actiones, id est, quod facultatem & vim agendi habeant ea quæ sunt justa. 2. *ὁμοῦ ἢ ἀνόμοιοι, actionis*: neque enim sufficit habere facultatem agendi ea quæ sunt justa, sed oportet etiam eam facultatem deducere in actum & agere quæ sunt justa: laus enim *omnis* virtutis in actione consistit. 3. *ὁμοῦ ἢ ἀνόμοιοι, volitionis*: addit enim *Philosophus*, quod per justitiam homines etiam volunt ea quæ sunt justa, i. e. expetunt & eligunt constanti voluntate ea, quæ cum justitia conveniunt: Qui enim temere aut casu fortuito, aut ignorans, aut invitus, facit justum, is non potest ob justitiam laudari, sed qui volens facit. Et hinc orta est definitio *justitiæ* apud *Juriconsultos*, quod sit *constans & perpetua voluntas jus suum cuique tribuendi*, quam definitionem cum *Thoma Aquin. Piccolomineus* in totum rejicit, *Casus* in *speculo morali*, licet ea verbis discrepet, re tamen & sensu cum *Aristotelica* convenire asserit. Nos, si ad exactæ definitionis libellam expendatur, uti fatemur non esse accuratissimam, quia non debet animi facultas confundi, cum habitu, ita tolerari posse asserimus, si cum aliquo benignæ interpretationis temperamento sumatur, & metonymicè, metonymiâ subjecti, per *Voluntatem* intelligatur *habitus volendi*: Quid enim est *constans & perpetua voluntas*, quam habitus confirmatus, quo volumus unicuique suum, id est, quod secundum leges justitiæ debetur, tribuere? Ac de ejus definitionis sano sensu latius videri possunt *Juriconsulti* ad initium *Institutionum*, Qui etiam disputant, *an hæc definitio divinæ justitiæ humane conveniat?* Qui pro divina pugnant, in hominem ajunt non cadere voluntatem tam constantem: sed contrâ est, quod definiatur *justitia, voluntas &c. jus suum cuique tribuendi:*

Deus autem nulli quicquam debet, quis enim Deo dedit prior? Quod dicitur in hominem non cadere perpetua & constans voluntas, si intelligatur quoad habitum, intentionem, propolium, actum primum, falsum est; si quoad actum secundum, verum est, sed hoc non requiritur: neque enim statim injustus est dicendus, qui nonnunquam à justitiæ semita aberrat: ex affectu enim potius quam effectu justus æstimari quis debet: (a) & distinguatur inter speciem & individuum, inter definitionem justitiæ in idea & in individuo, inter essentiam & existentiam: definitur Justitia, non quatenus est in hoc vel illo individuo, sed qualis esse debet: licet ergo non cadat in omne individuum, cadit tamen in speciem. *Perpetua & constans voluntas est justitia*, ratione essentia, non existentia: ut enim omnium rerum essentia, ita etiam justitiæ, est constans, perpetua, & immutabilis: diciturque talis, quatenus habitus animi in homine justo nihil vult, nihil ordinat, eligit, nisi quod sit perpetuum & semper constet.

(a) Justitia spectatur in specie, quatenus est virtus hominis, homo enim apud Logicos species est, cujus proprium est justitia, quia soli convenit homini non bruto; non autem est proprietas individui, quia non uni alicui homini singulari, puta Petro, soli convenit justitia, plures enim individui homines quem Petrus justitia sunt præditi: ideoque hæc in individuo definiri non potest, sed in specie, quæ definitio dicitur esse justitiæ in idea, quia repræsentat definiendo omnem justitiam. quæ est in hominibus singularibus justis, Petro, Paulo, Joanne, &c. & quia definitio omnis explicat essentiam rei, abstrahitque ab essentia, dicitur justitia cum definitur spectari ratione essentia, non ratione existentia, quemadmodum rosa quoque, tempore byberno quo non existit, definiri potest quoad essentiam, quod sit flos, &c.

V. *Aristoteles l. 5. Eth. c. 1.* justitiæ definitioni subjicit ejus *divisionem*, quam tamen antequam ponat, tres præmittit *communes actiones*. *Prima* est, quod sit discernendum inter habitus, facultates, & scientias. *Habitus* non sunt contrariorum, ut à sanitate tantum sana sunt, à fortitudine fortia, à justitia justa: *Scientiæ* & facultates sunt contrariorum, ut

Intellectus versatur circa vera & falsa, *Voluntas* circa mala & bona, *Jurisprudencia* circa justa & injusta, *Medicina* circa salubria & insalubria. Verum enim verò, & virtutum habitus in bonis prosequendis & malis fugiendis occupari, certum est, (a) ubi omnino est contrarietas quædam & objectorum & actionum circa objecta. *Secunda* est, quod habitus cognoscantur, vel è contrariis, vel ex subjectis & efficientibus. Si constet, quibus in rebus sit sita & quibus causis paretur *δυσξία* bona valetudo, non potest ignorari *καχεξία* mala valetudo. *Tertia* est, si unum contrariorum dicatur *δυσξία* ambigue, & alterum dicitur, juxta *lib. 1. Topic.* Atque ex hac tertiâ commonefactione deducit *divisionem justitiæ* & *Aristot.* tali fere modo. Ea, quæ sunt homonyma seu æquivoca, dividi possunt. Omne enim vocabulum æquivocum seu homonymum dividi potest in sua significata. At vocabulum hoc (*justitia*) est ambiguum. Ergo. *Prob. min.* Si vocabulum (*injustitia*) sit ambiguum, ergo & oppositum (*justitia*.) Sed &c. Ergo &c. *Prob. min.* quia injustum est ambiguum. At si unum conjugatorum est ambiguum, ergo & alterum, juxta *Aristotelem lib. 1. Top. circa finem.* *Injustus* autem dicitur quis duobus modis: vel *generatim* seu *universaliter*, qui legum est transgressor, seu qui peccat contra aliquam legem, unde Peccatum definitur *ἀνομία*, illegalitas, & Lat. dicitur *injustitia*, *Belg. ongerechtigheyt*, ei non tribuendo istam obedientiam quam debet, *ὀλιγομετρία*; vel *speciatim* & *particulariter*, qui inæqualis est distributor & commutator bonorum externorum, & uni plus, alteri minus, quam debet, largiendo, *δυσμετρία*, & *ἀδελφείμης*, *plura possidens quam ipsi debentur*: eodem modo & *justus* dicitur; *universaliter*, qui legum est observans, *νομίμης*, vel *particulariter*, qui est æquus & æqualis in distributione & commutatione bonorum, largiendo unicuique suam ac quantum debetur, *ισομετρία*. Ex hac duplici significatione justitiae & injustitiae: *Universalis* & *particularis*. *Universalis* est obedientia erga omnes leges, & dicitur, *Universalis*, quia complectitur sub se omnes virtutes,

tes, de quibus leges universaliter præcipiunt: dicitur & *legalis*, quia ad hanc pertinet, ut leges æquæ & condantur & observentur: & *generalis*, quia bonum Reip. & commune ac generale spectat. Nam cum quis ex virtute agit, procuratur Reip. tranquillitas ac salus; ideoque vir bonus fit & civis bonus. Ab *Arist.* appellatur *ἡμετέριον* & *δευτερον*. *Particularis* iustitia est virtus, quæ servat justam æqualitatem in distributione & commutatione bonorum externorum: dicitur *particularis*, quia spectatur iustavel distributio vel commutatio bonorum respectu hominis particularis, erga quam exercetur atque instituitur: vocatur ab *Aristotele* *ἰσότης*. *Universalis* iniustitia est transgressio quarumcunque legum, *ἀδυναμία*, & *ἀνομία*, & *ἀδικία*, Græcis. *Particularis* iniustitia est inæqualitas, in commutandis bonis aut distribuendis privato, *ἀνισότης*, Græce.

(a) Omnis Virtutis objectum est tum bonum tum malum, ejuſque Actus omnis est prosequi vel fugere: at bonum & malum, sunt contraria, item prosequi & fugere.

VI. Sunt qui hanc *Iustitiæ* divisionem in *Universalem* & *Particularem* plane carpant & rejiciant, quia membra dividenda ita debeant esse inter se affecta ut neutrum alteri includatur: male enim agit, qui animal dividit in hominem & Petrum, quia Petrum homo complectitur. Sed 1. non est divisio rei sed vocis: atqui hæc potest significatio specialis contineri sub generali & tamen divisio rectè institui. 2. neque hæc ergo divisio fuerit bona, cum magnitudo dividitur in lineam & lineatum, seu in lineam, superficiem, & corpus, quia linea in lineato, in superficie, & corpore, continetur: nec corpus dividi poterit naturale, in simplex & mixtum; quia simplex in mixto continetur: & notandum, quod membra opposita se invicem non includant formaliter, i. e. secundum definitiones suas, quod neque hæc fit; Nam significatio generalis *Iustitiæ Universalis*, non est eadem cum significatione speciali *Iustitiæ Particularis*, quod ex *th. s. liquet*. At materialiter, i. e. revera, se includere possunt, uti hæc fit. Quia justus *Iustitiæ Particulari*, est & justus *Iustitiæ Univer-*

*sali. vid. Disp. seq.* Sed de *Iustitiæ universalis* paulo pluribus agamus, *Particulari* in disputationem aliam rejecit.

VII. *Iustitiæ Universalis*, est obedientia erga (a) leges honestas, quæ & publicam spectant & privatam utilitatem. Definitor quoque *Aristoteli* in *textu*, *δραστή τελέεια* *αὐτῆς ἑστέον*, *Virtus perfecta ad alium. Virtus perfecta*, quia non est *μῆρ* & *ἀρετῆς ἀλλ' ὅλη ἡ ἀρετή*, pars virtutis sed tota virtus, id est, omnis & quælibet virtus, seu virtutum omnium complexio, juxta vericulum *Theognidis Aristoteli* citatum. *Ἐν ᾧ δικαιοσύνη συνδιήσθη πᾶσ' ἀρετῆς ἐστὶ*. *Iustitia in sese virtutem continet omnem*. 2. quia *χρησις*, possessio, est perfectæ virtutis, quæ semper plus est faciendâ quam *κτῆσις*, usus. 2. quia virtutis cujusque usus est erga alios, qui longe est difficilior quam erga seipsum: quia quisque seipsum magis amat quam proximum: sunt enim multi qui suis in rebus uti possunt virtute sed non possunt in alienis. (b) Est verò virtus, *ad alium*, quia iustitia est bonum *κινῶν* *καὶ ἐπαύριον*, communicativum & alienum, non sibi sed aliis consulens; foras spectat & totam se ad alienas utilitates porrigit atque explicat *iustitiæ universalis*. Unde vulgo *reli- quarum virtutum domina* audit ac *regina*.

(a) Leges honestæ dicuntur, quæ cum rectâ ratione conveniunt.

(b) Dicitur *Iustitiæ universalis*, virtus ad alium, quia, cum obsequiū præstatur legibus, tribuitur legis latori, quod suum est, procuratur Reip. & proximorum bonum; nam tum bene agitur in Repub. & cum proximo, quando subditorum unusquisque dat Cæsari, quod Cæsari est, & Deo, quod Dei est, i. e. cum singuli obsequuntur legibus divinis, & humanis, tum enim nulla fit injuria, aut Deo, aut Reip. aut proximo: & ideo dicitur *Iustitiæ* virtus ad alium, quia obsequendo legibus tribuimus Deo, Reipub. & Proximo quod suum est.

VIII. Ex hisce patet, (a) *Quomodo differat iustitiæ universalis & virtus simpliciter*. I. *non re sed ratione*. Virtus enim omnis, non nude & in se, sed in usu & exercitio ad alios, spectata, dicitur *Iustitiæ universalis*: ut *vir-*

ius, refertur ad habentem; quem perficit, ut *justitia*, dicitur respectu aliorum quibus inservit; ita ut unus idemque sit habitus, & virtus moralis, & *justitia universalis*, qui tamen habitus, quia τὸ εἶναι οὐκ ἐστὶ τὸ αὐτὸ, ἢ ἄλλ' αὐτὸ; ἐπεὶ, διχαιοσύνη, ἢ ἢ πείραξις, ἀπὸ αὐτῶν ἀρῆται, subintell. ἐστ. Ubi observandum est, cum Philosophus in textu dixit, *Justitiam Universalem & virtutem moralem differre τῷ εἶναι*, non intelligi distinctionem realem, aut quod totâ essentia differant, sed intelligitur per τὸ εἶναι modus essendi: i. e. *Modus essentiae aut etiam existentiae non est idem: τὸ εἶναι*. i. e. λόγος ἢ εἶναι, non est idem: at λόγος ἢ εἶναι diversus, non infert reale aut essentiale discrimen, sed quod vocant Scholastici *formale tantum*, aut *ratiōnis*, ut loquuntur barbare, *ratiocinatae*.

(a) *Quaestio* agitari solet, an *justitia universalis* sit virtus peculiaris, non tantum numero, sed specie distincta à virtutibus aliis, quemadmodum fortitudo, temperantia, liberalitas, specie distinguuntur, & numero inter se? Resp. nullo modo, quia unus ejusdemque rei respectus varii non mutant speciem, neque enim novae relationes novas inducunt species: sed *justitia universalis* nihil aliud significat, quam novum respectum, aut relationem novam, omnium & singularum virtutum inter se specie distinctarum, vel ad proximum, vel ad Rempublicam, vel ad Deum: in quantum enim fortitudo exercita, proximi bona, vitam, quin & Reipublicae tranquillitatem, defendit ab injuriis hostium, & sic utriusque bonum promovet, atque id agendo obedientiam praestat Magistratui ac Deo, id agere jubenti, in tantum dicitur *justitia*, & non fortitudo, nam sic dicitur respectu ipsius fortis in quo est, quem ut possidentem perficit; at vero quia vir fortis tenetur, ut etiam omnis alius quacunque alia virtute praeditus, bonum proximi & Reipublicae promovere, obsequium Magistratui & Deo praestare, id cum facit quia uniuscuique suum tribuit, illo respectu non fortis sed justus dicitur, & quae virtus respectu possidentis dicebatur fortitudo, relata ad alios quam possidentem, nunc vocatur *justitia*; & quia unaquaeque virtus, temperantia, liberalitas, &c. hanc relationem notat ad proximum, Rempublicam, Magistratum ac Deum, consideratae omnes & singulae dicuntur *justitia*: & hinc est, quod *justitia* haec dicatur *universalis*, & in sese continere ac complecti virtutes omnes, quia omnes in exercitio positae talem sui usum praestant, aliis

praeter possidentem, cujus bonum promovent, quatenus eum ornant ac perficiunt, ut subiectum in quo sunt. Hinc liquet inter *justitiam universalem*, & quamlibet aliam virtutem peculiarem, non intercedere discrimen specificum, aut reale, aut essentiale, sed tantum distinctionem formalem, aut rationis ratiocinatae, quae habet fundamentum in unius ejusdemque rei diversis respectibus, secundum quos illa una res & diversa accipit nomina, diversaeque definitiones, uti hic: virtus, quae versatur circa metum & audaciam, vocatur fortitudo respectu possidentis, & *justitia* dicitur illa ipsa respectu aliorum, & alio modo definitur ut *justitia*, alio modo ut fortitudo; ac quia definitio dicitur Aristoteli λόγος ἢ εἶναι, i. e. ratio essentiae, sit, ut quae definitione differunt, differant & dicantur Aristoteli differre τὸ εἶναι, i. e. quoad esse, seu essentiam: non tamen hinc inferendum est, ea, quae differunt definitione, differre realiter, quia τὸ εἶναι, sive esse sive essentia, hic significat modum essendi, qui diversus esse potest, & diversas inducere definitiones, etiam ipsa res definita aut essentia ejus non sit diversa.

(b) Λόγος ἢ εἶναι, seu Ratio essendi, dicitur definitio, quia haec explicat quamnam sit rei definita essentia: definitio verò diversa semper non infert distinctionem realem, & falsum est Axioma vulgare, Quae differunt definitione, differunt realiter, nam Actio & Passio differunt definitione, non tamen realiter, unus enim idemque motus est, & quo ignis calefacit, quae est Actio, & quo aqua calefit, quae est Passio; sic Acclive & declive differunt definitione, non tamen realiter, nam unum idemque spatium & Acclive & declive, sed respectu diverso: unde diversitas definitionum infert quidem diversitatem respectuum, sed non rerum, sic hic Ratio essentiae, seu definitio *Justitiae universalis*, alia est cum spectatur respectu possidentis, viti justii, quem perficit, & alia cum spectatur respectu alterius, vel Dei, vel Reipubl. vel proximi: priori modo est, dicitur, ac definitur, ut Virtus simpliciter, posteriori modo, ut *Justitia*, ideoque *Justitia universalis* & Virtus simpliciter, non differunt realiter, tanquam duo habitus, sed Ratione tantum ratiocinata, quia unus idemque habitus est, qui respectu possidentis vocatur Virtus, & respectu alterius *Justitia*.

IX. *Aristotelem*, cui sacramentum dixerit, hic deserunt *Thomas 2. 2. quaest. 58. art. 6. & omnes Thomista*, qui *justitiam legalem* certam faciunt & distinctam ab aliis virtutibus virtutis speciem, & *Universalem* vocari dicunt.

cunt, quia cæteras virtutes ordinat ad suum finem; itaque ipsis dicitur Universalis Justitia, non ratione esse sui, aut quod ejus essentia tam latè pateat quàm virtutis ipsius, sed ratione efficacis tantum, quia doceat reliquarum virtutum actus ad publicum & communè bonum referre, sicut Charitas specialis est virtus, sed generalis dici potest, quatenus aliarum virtutum actus ordinat ad suum finem: Charitas enim patiens est, benigna est, omnia suffert, omnia credit, omnia sperat. Verum hæc *Thomæ & Thomistarum* opinio directè adversa est *Aristoteli*, quem alias ita sectantur ut ne latum unguem ab eo recedere ausing. Ponam paulo latius verba ultima *c. 1. l. Ethic. ad Nicom.* Τι ὅ ἀγαθὸν ἢ ἀρετὴν ἢ ἡ δικαιοσύνη αὐτῆ, ὄλον καὶ εἰ εἰρηρῶρον. ἐστὶ μὲν γὰρ ἡ αὐτῆ. πὸ ὅ εἶναι ἢ ἰδὸν τὸ αὐτῆ; ἀλλ' ἡ ἰδὸν αὐτῆς ἕπερον δικαιοσύνη, ἢ δὲ τοιαύτῃ ἕξῃ ἀπλῆς ἀρετῆ. Quid vero virtus & justitia hæc differat, ex dictis patet: NB. eadem est: esse tamen non est idem: sed quatenus ad alterum spectat, justitia, quatenus talis est habitus, virtus simpliciter est. Ad quem locum videatur *Donatus Acciajolus* in *Commentario*. Quod verò τῆς εὐνῆ differre significet rationis tantum aut formalem distinctionem, id apparet ex *5. Phys. t. 4.6. 1. de generat. t. 4. 1.6. Eth. t. 72. &c.*

X. *Justitiæ Universalis* opponitur *Injustitia Universalis*, quæ non est pars malitiæ, sed tota malitia, & illa quidem ad alios relata: seu

est *legum omnium, divinarum, naturalium, humanarum, ac civilium, transgressio*, (a) sive fiat omitendo sive committendo. Verum, ex dictis de *Justitia Universalis*, hæc *Injustitia Universalis* satis innotescit: & quæ huc faciunt, sequens de *jure* disputatio exponet.

(a) Hinc orta est distinctio peccatorum omissionis & commissionis; peccata omissionis committuntur contra præcepta legis cujuscunque positiva, seu affirmata, ut contra præceptum 4. & 5. legis moralis: sed peccata commissionis, sunt contra præcepta legum negativa, ut contra præceptum 6. 7. 8. &c. Notandum autem est peccatum omissionis & commissionis respectu actus externi & imperati, nam nullum datur peccatum omissionis, quin habeat semper actum sibi comitem positivum, sed internum atque elicatum intellectus practici & voluntatis, nemo enim omitit sanctificare sabbatum, aut precari Deum, nisi quia vult id non facere, & vult quia judicat non faciendum.

#### ANNEXA DE JUSTITIA UNIVERSALI.

1. An quis possit esse erga seipsum justus? A.
2. An quis possit in seipsum esse injustus? A.
3. An pugnet inter se jus strictum & equitas? Verumlibet cum dist.
4. An summum jus sit summa injuria? Verumlibet cum dist.
5. An ex *jure scripto*, an ex *equitate*, sit judicandum? R. prius.

### DISPUTATIONUM PRACTICARUM

#### TIRGESIMA,

#### DE

## JUSTITIA PARTICULARI.

#### THESIS I.

**I**njustitiam dividit Disputatio præcedens in *Universalem & Particularem*, th. 5. atque *Universalem* exposuit th. 6. & seqq. *Particularem* hæc impræsentiarum exponet *Disputatio*, quæ hæc tria ordine explicabit,

An sit *Justitia* quadam particularis distincta ab *Universalis*? Quid sit? Quotuplex sit?

II. Dari *Justitiam Particularem*, ab *Universalis* diversam, c. 2. l. 5. *Eth. ad Nicom.* tribus probat rationibus *Aristoteles*. §. 1. Si datur



injustitia particularis, diversa ab universali  
 injustitiâ: ergo etiam dari debet justitia parti-  
 cularis, diversa ab universali, quia habitus ex  
 contrariis optimè cognoscuntur, contrario-  
 rumque habituum eadem est ratio, nam con-  
 traria sunt contrariorum consequentia. Sed  
 verum est prius. Ergo & posterius. *Prob. Min.*  
 Hæc duo; *ῥηγομία*, legum transgressio, quæ  
 pertinet ad universalem injustitiam, ut *c. 1. l. 5. Eth.* docet *Arist.* & *πλεονεξία*, quæ pertinet  
 ad particularem injustitiam, *Arist. l. 5. Eth. c. 2.* sunt inter se diversa, imò in tantum  
 inter se diversa, ut altera, sc. *ῥηγομία*, sepa-  
 rari possit ab alterâ, sc. *πλεονεξία*: nam qui  
 (sunt verba *Arist. cap. cit.*) *clypeum abjicit ob  
 ignaviam, qui maledicit ob asperitatem, qui non  
 auxiliatur proximo pro liberalitatem, injustè  
 quidem agit, peccatque injustitiâ universali  
 seu legali, estque ῥηγομῶν, alicujus legis  
 transgressor, sed non est πλεονεξίας, neque  
 injustè agit injustitiâ particulari, quia, nec  
 plus sibi sumit, nec plus sibi retinet, ex bonis  
 alienis, quam est æquum. Cum itaque ῥηγο-  
 μῶν sit alia à πλεονεξία, injustitia universalis  
 diversa ab injustitiâ particulari, quod est de-  
 monstratum, oportet, ex lege contrariorum, &  
 justitiam universalem esse distinctam à parti-  
 culari, & vice versâ, quod erat demonstran-  
 dum. §. 2. Si injustitia universalis esset eadem  
 cum particulari, tum omnes, qui injustè age-  
 rent, propter eandem causam, eundemque  
 finem, & eodem modo, dicendi essent injusti.  
 Posterius est absurdum. Ergo & prius. *Minor  
 prob. vèrbis Arist. Si quis quæstus causâ adulte-  
 retur & plus accipiat, alius largiatur & damno  
 afficiatur ob cupiditatem, hic quidem intempe-  
 rans est propriè, & injustus injustitiâ universali,  
 ille injustus propriè & particulari injustitiâ.  
 Mens Philosophi innitens axiomati recepto,  
 quod habitus ex fine distinguantur, hæc est.  
 Potest quis adulterii crimen committere, tan-  
 quam quæstum ex adulterio faciens, & eo  
 quæstu ad turpitudinem ductus: alius verò,  
 solâ libidine incitatus, nulloque pertractus lu-  
 cro, imò damnum potius ac jacturam rei faci-  
 cultatumque & pecuniæ faciens. Prior non  
 est libidinosus, sive intemperans, quia adul-  
 terium non commisit ut libidini satisfaceret,**

sed est injustus, quia propter lucrum commi-  
 sit, quod, vel ex adulterio tulit, vel per frau-  
 dem ac vim, dum adulteram auro mundove  
 spoliat, vel alio quovis modo, sibi fecit: contra,  
 posterior verè libidinosus est, non injustus,  
 quia solius libidinis causa, ut eam expleret,  
 adulterio sese contaminavit. §. 3. Si *πλεονεξία*,  
 particularis injustitia, esset eadem cum *ῥηγο-  
 μῶν*, legum transgressione, injustitiâ uni-  
 versali, posset *πλεονεξία* quoque referri ad re-  
 liqua vitia moralia, ut *ῥηγομία*. Sed *πλεονε-  
 ξία* non potest, &c. *Min. prob.* Quia absur-  
 dum est dicere, ut, qui contra aliquam virtu-  
 tem, puta fortitudinem aut temperantiam,  
 peccat, is sit *πλεονεξίας*: at non est absurdum,  
 eum dicere *ῥηγομῶν*. Si quis proxime stantem  
 in acie deseruerit, peccat contra legalem justiti-  
 am, quia ignavus est; at ignavia legibus ve-  
 tatur. Si quis alium verberaverit, iterum con-  
 tra legalem delinquit justitiam, quia tale opus  
 iræ adscribitur. At ignavus aut iracundus non  
 dicitur *πλεονεξίας*, sed sic dicitur, qui quæstum  
 fecit iniquum: & hæc vitiositas ad nullum  
 aliud lege prohibitum vitium referri potest,  
 quàm ad injustitiam & quidem particularem.  
 Hæc sunt tria *Aristoteles* argumenta de *Injusti-  
 tiâ*, quæ à contrario de *Justitiâ* intelligi debent.  
 Et sic conclusio facilè liquet. *Dari justitiam  
 particularem distinctam à justitiâ universali.*

111. *Quid sit Justitia particularis, Aristoteles  
 cap. 2. cit. l. 5. Ethic.* explicat, institutâ  
 comparatione inter Universalem & Particu-  
 larem justitiam. Summa *comparationis* in eo  
 consistit. Quod justitia universalis sese habeat  
 ad particularem, ut totum ad partem: quod  
 iterum *Philosophus* ostendit à contrario ab in-  
 justitiâ: Nam injustitia universalis, i. e. ino-  
 bedientia, est quasi totum, quia complectitur  
 sub sese omnia, quæ sunt *ῥηγομία*, contra  
 legem, omnia injustè facta, quocumque aliàs  
 nomine soleant appellari: particularis autem  
 injustitia non dicitur de omni injustè factò,  
 sed tantum de iniqua bonorum externorum  
 distributione aut commutatione, in qua non  
 est servata justa æqualitas, pro ratione, digni-  
 tate, æstimatione, tam personarum, quàm  
 rerum, quæ inter se, vel distribuuntur, vel  
 commutantur: ita ut una pars plus habeat,  
 quàm

quàm ei debetur, quod solet vocari *lucrum*, altera minus habere quàm ei debetur, quod solet vocari *damnum*: omne enim plus boni & minus mali, *lucrum* est; & omne plus mali & minus boni, *damnum* est: ubicunque autem est plus vel minus lucri vel damni, in distributione & commutatione rerum, ibi est *injustitia*, inæqualitas, ideoque est injustitia. Atque, eodem modo, sese habet Justitia universalis ad particularem, quemadmodum totum ad partem: nam justitia universalis dicitur de omnibus actionibus, quæ legibus & virtutibus sunt consentaneæ: justitia verò particularis dicitur tantum de justa & æquali bonorum externorum distributione & commutatione, in quâ servatur ejusmodi æqualitas, ut neutra pars possit dici habere vel plus vel minus, quàm ei debetur. (a) Atque ex hisce liquet, *Universalem* justitiam, totius & quasi generis; *Particularem*, partis & quasi speciei, habere naturam: nam in bonâ consequentiâ dicere possumus: omne justum particulare, quod ab *Aristotele* dicitur *ἰσὺν*, est etiam justum universale, quod vocatur *ῥῆσιμον*, quia est legibus mandatum; sed non vice versa: non omne *ῥῆσιμον*, legale, est *ἰσὺν*, æquale, quia qui temperanter vivit, is quidem servat legem de temperanter vivendo, & sic est justus Justitia legali; sed non statim est justus Justitia particulari, quia vir temperans potest plus sibi sumere & minus alteri dare quam debet.

(a) Quia justitia universalis omnes in sese continet virtutes, quatenus est obedientia præstita legibus, quæ de omnium & singularum virtutum exercitio præcipiunt, recte dicitur totum, & omnes & singulæ virtutes, quia, quatenus legibus præscriptæ exercentur, vocantur justitia universalis, recte dicuntur ejus partes; consequenter, cum justitia particularis quoque præcipiatur legibus, quæ præscribunt esse servandam æqualitatem in distribuendis aut conferendis bonis fortunæ, honoribus ac pecuniis, pro meritis in Republicam, aut valore rerum commutataram, & illa quoque sub justitia universali, ut pars sub toto contineri dicitur, quia, cum exercentur, obsequium præstat, legibus de illa exercenda latis, & sic dicitur non justitia particularis, sed universalis; ideoque omnis, qui justus est justitia particulari, etiam justus est justitia universali, sed non vice versa; nam qui for-

tis est ipso actu, quia id præstat, quod leges jubent, justus recte dicitur justitia universalis, sed nullo modo potest dici in quantum fortiter agit, justus justitia particulari, quia fortiter agendo non versatur circa bona fortunæ, honores, divitias, &c. vel distribuenda, vel commutanda.

IV. Quæ ex *Arist. Eth. l. 5. c. 2.* jam differuimus, ea naturam *Justitiæ particularis* sic satis manifestam faciunt, sufficiuntque ad aliquam ejus definitionem conficiendam, quam *Arist.* nusquam adsignat; sed ea ex ipso & *Thom. Aquin. 2. 2. quæst. 58.* sic institui potest. *Justitia particularis est virtus moralis, quæ in rerum externarum distributione & commutatione mediocritatem servat, ut nec de bonis plus sibi quisque vendicet & minus alteri relinquat, nec de malis minus sibi imponat & plus alteri attribuat, quam par est, & æquum, & jure debetur.* Hæc definitio, præter Genus debitum, *Objectum* ponit genuinum, & rationem mediocritatis (quæ in justitia particulari teneri debet) tanquam ejus *Formam*. Genus, est Virtus moralis. *Objectum*, sunt res externæ; sive fuerint in bonis, ut honores, pecuniæ, lucrum, &c. sive in malis, ut pœnæ, onera, damnum, &c. Uno verbo; quæcunque inter homines distribui ita possunt, aut commutari, ut distributio illa vel commutatio aliquam æqualitatem vel inæqualitatem efficiat vel recipiat. *Forma* est *Mediocritas*, sed non ejusmodi, cuiusmodi est reliquarum Virtutum, quod ipse docet *Philosophus Eth. ad Nicom. l. 5. c. 9.* Etenim cum virtutes reliquæ, inter duo extrema vitia, duasque vitiosas actiones distinctas, sint interpositæ, quarum una simpliciter ad medio deficit, altera medium supergreditur atque excedit; justitia contra ab ejusmodi extremis cingitur, quorum utrumque in uno eodemque actu reperitur ac concurrat: atque hæc duo extrema, sunt plus & minus, quæ ambo simul in una & eadem actione sunt, ideoque unum tantum constituunt vitium, quod uno quoque nomine *injustitiam* vocamus. V. C. Qui alterum defraudat, unâ & eadem actione, modum excedit ac deficit: excedit, quia plus sibi sumit quam debet; deficit, quia minus alteri relinquit quàm debebatur ei: non sic sese res habet in virtutibus aliis. V. C. in Fortitudine; temere

mere omnia audere, excessus est; nihil audere, defectus: at hæc duo simul in unâ actione reperiri nequeunt: & hinc est, quod excessus & defectus, in reliquis virtutibus duo vitia gignant, in iustitiâ particulari non item.

(a) Deinde, cum reliquæ virtutes in medio rationis tantum consistant, iustitiâ particularis, quædam saltem, sc. commutans, in medio insuper rei est posita. Quod satis bene explicatur ab *Aquin. in sum. loc. cit.* & ejus *Commentatoribus*. Nos rem exemplo illustrabimus. Temperantiæ medium in eo est positum, ut pro respectu honestatis, valetudinis, personarum, loci, ac temporis, tantum quis edat ac bibat, quantum recta ratio, ceu iudex acque arbitra, dicit; quod medium, pro respectu illarum circumstantiarum, multis modis variari potest, unde varium à ratione constituitur: at medium iustitiæ non ex ejusmodi rationis arbitrio varioque pendet dictaminæ, sed ex ipsius rei (in qua est vel æqualitas vel inæqualitas) naturâ assumitur. V. C. Si quis domum alienam ad se transferre emtione cogit, oportet secundum medium iustitiæ tantum pretii exolvat, quantum domus meretur: neque tamen existimandum est, hoc medium rei esse contrarium rationi aut minus consonum: nam, simulatque æqualitas rerum vel commutandarum vel distribuendarum in medio est posita, statim ea rationis mediocritati consentit, & quod est medium rei, simul fit medium rationis, quia ratio dicitur, arbitrat, nihilque aliud iudicat, quam ut rebus ipsis, vel commutandis vel distribuendis, vel pretium vel præmium, æquetur.

(a) Omnis Virtus consistit in medio rationis, quod assignatur à Prudentia viri prudentis, post expensas omnes circumstantias morales; Iustitiâ Commutans præter medium rationis insuper exigit medium rei, quod in aliis virtutibus non requiritur: hoc tamen medium rei in Iustitiâ Commutante à medio rationis circa eandem non differt: Ratio enim ipsa indicat medium rei, i. e. omnimodam Æqualitatem servandam esse, inter personas, circumstantias, & res commutatas: sed medium Rationis in Virtutibus aliis multis modis variatur pro variatis circumstantiis moralibus, ideoque est omni modo æquale, aut semper unum & idem.

V. Definitionem Iustitiæ Particularis excipit ejus *Divisio*, quæ ex definitione allatâ institui potest hæc. *Iustitiâ particularis* est, vel *Distribuens*, vel *Commutans* seu *Corrigens*. Vulgo dicunt eam esse, vel *Distributivam*, vel *Commutativam* sive *Correctivam*. Atque hanc divisionem ipse ponit *Aristoteles* in fine cap. 2. l. 5. *Eth. ad Nicom.* Ejus, inquit, quæ secundum partem est, Iustitiæ, una quidem est species, quæ in distributionibus honoris, vel pecuniæ, vel aliarum rerum, quotquot dividi possunt iis, qui participes sunt ejusdem Reipublicæ, versatur, altera, quæ in contractibus est, emendatrix: hujus verò partes sunt due; nam ex contractibus, alii sunt *Voluntarii*, alii *Involuntarii*, &c. Vid. *Arist.* (a) Iustitiâ, alia *Διαιτητική*, *Distributrix*, alia *συναγωγική*, *Commutatrix*, sive *διορθωτική*, *Correctrix*. Primam ait *Philosophus* versari in partitione (b) ac distributione aliquarum rerum communium; sive bonarum, ut honorum, pecuniæ, Magistratum; sive malularum, ut laboris, vigiliarum, sumptuum, vegetigalium, contributionum, aliorumque incommoedorum, quorum oportet esse participes, qui ejusdem Reip. communione sunt juncti. Atque hoc *iustitiæ distribuens* officium esse probat *Philosophus*. Quia, inquit, in his contingit & inæquale habere & æquale alium ab alio. Quasi dicat. Ubi æqualitas invenitur & inæqualitas unius hominis comparati ad alterum, ibi oportet esse ac versari iustitiâ peculiarem, quæ proprium æqualitatis medium investiget ac definiat. Sed in distributione honorum, præmiorum, aliorumque bonorum, & ex opposito, malorum communium, inter eos, qui ejusdem Civitatis Reique publicæ sunt participes, & æqualitas esse potest & inæqualitas. Ergo in ista distributione versari oportet aliquam iustitiâ peculiarem. Eam *distribuens* vocamus ex *Philosopho*. Alteram Iustitiæ Particularis speciem dicit occupari in rerum commutationibus & contractibus, quorum vi ex ditione & potestate, vel unius hominis, sc. privati vel Reip. quæ tum unius partis ac privati vicem tenet, aliquid transfertur in alterum privatum, aut quoad dominium seu possessionem, aut quoad usum, ut fieri cernimus in emtione, venditione

tione, locatione, conductione, commodato, mutuo, similibusve pactis & conventis, quæ *συναιδήματα*. Græcè vocat *Aristoteles*, eaque dicit esse, *τὸ πρὸ ἐκείνου, τὸ δὲ ἀκέραια*, hæc spontanea, illa invita. In utrisque est occupata justitia *commutans*, & eodem modo: unde non novæ sunt species *justitiæ commutantis*, quarum altera circa contractus *voluntarios*, altera circa *involuntarios* versetur, sed ejusdem *Justitiæ commutantis* partes duæ: nam in commutationibus, tum voluntariis, tum involuntariis, una & eadem planè est ratio debiti, unus idemque modus res ad æqualitatem redigendi, una quoque formalis ratio est *justitiæ*; interim, ratione materiæ circa quam aut objecti, aliqua est diversitas: nam in voluntariis commerciis tantum res compensantur: at in involuntariis commutationibus, damnum pariter & offensâ: quod clarius patebit, si, quam dicantur *συναιδήματα*, & quæ sint *ἐκέραια*, quam *ἀκέραια*, uberius exponamus.

(a) *Justitia Distribuens* versatur circa bona & mala, quæ à Magistratu distribui debent Subditis, pro ratione, conditione, statu, dignitate, opibus, meritis, vel demeritis eorum in *Reip.* & servat mediocritatem *Rationis tantum*; *Justitia Commutans* exercetur à privato in privato aut à Magistratu in quantum habet *Rationem* privati in subditos ut *Privatos*, versaturque inter bona & mala, ex rerum *Commuatione* privatis advenientia, nulla habita ratione status, conditionis, dignitatis, divitiarum, meritum, & demeritorum in *Reip.* servatque medium *Rei*: plus boni, sive publici, sive privati, collatum alicui, quam debet, vocatur *Lucrum*; plus mali alicui illatum, quam debet, vocatur *Damnum*: sic, cum præda aliqua à Magistratu distribuenda est in Subditos, aut præmium inter eos dividendum, si quis subditorum plus prædæ vel præmii reportet quam est meritum, is lucrum facit, si quis minus referat, is damnum patitur: ut verò hic servetur *mediocritas*, *Ratio* expendit merita singulorum, & unicuique pro ratione meritum, vel majorem, vel minorum, suam assignat prædæ aut præmii portionem: sic habetur quoque *Ratio dignitatis* ac status, nam *Chiliarchus* plus prædæ aut præmii aufert, quam *Centurio*, & plus *Centurio* quam *Vexillifer*, & *Vexillifer* plus, quam *gregarius miles*: at vero in *Justitia Commu-*

tante nulla habetur *Ratio dignitatis*, aut meritum; sive enim *Princeps*, sive *plebeius* caeleos emerit, tantum pretii *Princeps* debet pro suis caeleis, quam *plebejus* pro suis; Si quis *Chiliarchus* conduxerit domum, debet hoc ipsum pretium pro conductis adibus persolvere quod promissit, aequè ac miles *gregarius* pro conductâ à se domo, & sive *Magistratus* aliquid emat, aut vendat *Subditi*, vel *privatus* privato, utrobique servandum est medium *Rei*, & tantundem pretii refundendum, quantum in emptione ac venditione ex *Contractu* est postulatum, neque enim ibi *Magistratus* spectatur ut *Magistratus*, sed ut *privatus*, neque pecuniam, quam solvit pro rebus empris ac venditis, de *Publico* dat *Ætario*, sed de suis *privatis nummis*; ita idem *Magistratus* quod stipendium promittit *Professori*, *Pastori*, *Rectori*, *Urbis* lux *Medico*, *Syndico*, *Secretario*, omnibusque *Officiariis*, & *operariis*, quorum opera utitur ad *Reip.* bonum, debet servare medium *Rei*, & tantum dare singulis stipendii, quantum spondit, atque pollicitus est, habet enim *Magistratus* hic, conducent illorum operas, se, ut *privatus*, & tanquam pars contrahens, & conducentis; illi se habent, ut pars altera contrahens, & locans operam suam certa mercede.

(b) Dicitur *justitia distributrix* versari circa res communes, i. e. distribuendas, i. e. circa res illas, non quæ sunt hujus, vel illius individui, aut privati possessoris, *Petri* aut *Pauli*, &c. sed quæ sunt sitæ intra potestatem *Reipublicæ* seu *præfectorum* ejus, penes quos solos jus est distribuendi illa, ejusdem communionis aut *Reipublicæ* membris, ut sunt dignitates, tituli, honores & officia publica, item præmia & pecunia publica, item vestigalia, tributa & sumptus in publicum erogandi, neque enim cuiusvis est privati, illos sibi honores & titulos sumere, quos vult, sed oportet *Magistratum* illos ipsi conferre pro ratione meritum in *Reipublicam*, nec cuius licet illa portare tributa; quæ vult, sed oportet *Magistratum* ea imponere cuique pro ratione divitiarum quas possidet ac meritum quoque in *Reipublicam*: *justitiam* ergo distribuentem exercere est superioris in inferiori, ac proprie *Magistratus* in subditos, licet non nunquam illud quoque tribuatur parentibus in liberos, dominis in servos, præceptoribus in discipulos, sed improprie tamen: porro res communes, i. e. ad communionem aut commutationem spectantes *Reipublicæ*, sunt vel bonæ, i. e. jucundæ ac gratæ, vel malæ, i. e. injucundæ ac ingratae, nam res malæ, i. e. inhonestæ ac turpes, distribui subditis à Magistratu, nec possunt, nec debent; bona utilia distribui possunt,

sunt, quin & inutilia, seu cum aliquo damno privatorum conjuncta, ut si subditis onera quaedam ac vestigalia imponantur ferenda, aut sumptus faciendi pro publico mandato magistratus; hic enim valet. Publica privatis anteferenda bonis.

VI. *Συναλλαγμοί*, five *ἡ ἐν τῷ συναλλαγμῶν*, five *ἡ ἐν τῷ συναλλάττειν*, derivetur, ex ex vi vocis, propriè significat, contractum, pactionem, permutationem; at *Arist.* ejus vocis notionem amplificavit, & extendit, ad significandum, non tantum contractum, sed & delicta, flagitia, omnia denique negotia civilia, ut testamenta, nuptias, aliaque id genus plura, sicuti observavit rectè *Giphanius in Comment. suis ad c. 2. l. 5. Eth. jam cit. Quæ*, inquit, tam latè patens notio hujus vocis, nescio, an apud ullum præterea scriptorem quam *Aristotelem* repeririatur. Ac præter hanc ex origine suâ restrictionem, ex *Aristotele* laxiore vocis *συναλλαγμοί* acceptionem, refert *Giphanius*, aliam adhuc angustiorum, & Juri civili propriam, cujus *Doctores* interdum vocant *συναλλαγμοί*, negotium, ex quo actio civilis oritur: qua ratione, pacta propriè dicta dicuntur carere *συναλλαγμοί*, contractus dicuntur habere *συναλλαγμοί*. Est & quarta notio angustissima hujus vocis, *Jurisconsultis* tantum nota, quæ non omnes contractus, sed certos tantum significat, ex quibus sc. utrimque nascitur obligatio, ut sunt, emtio, venditio, locatio, conductio, &c. *Prima* vocis notio omnibus scriptoribus usitata est. *Secunda Arist.* *Tertia & Quarta Jurisconsult.* propria. Nos ex *Aristotelis* mente hoc vocabulum usurpamus, quia commodius vocabulum hoc Græco, & Latino, *commutationem aut contractuum*, non occurrit. Hinc manifestum est, quam latè pateat *Justitiæ Commutantis objectum*: nempe, five *συναλλαγμοί* significet permutationem & contractum obligantem vel ex utraque vel ex alterâ parte, five pactionem & conventionem, five delictum, aut quippiam aliud, quod actionis civilis nomine contineri potest, quicquid tandem sub nomine *συναλλαγμοί* venit, cadit in *Justitiæ commutantem*, cujus eadem est, quæ est *Juris civilis*, materia: quod enim *Juriscon-*

sulti tribus verbis, *personarum, rerum, & actionum*, id una *συναλλαγμοί* voce hic comprehendit *Aristoteles*. (a) Hoc igitur officium est *Justitiæ commutantis seu corrigentis*, ut emendet commutationes, contractus, actionesque civiles, quarum vi aliquid ab uno, vel homine, vel magistratu, habente rationem omni, transfertur ad alium: multum enim in his per inæqualitatem peccari potest, quæ inæqualitas per aliquam virtutem ad justam æqualitatem reduci debet. (b) Atque hinc discrimen liquet inter hanc & distribuentem *Justitiam*: hæc aliquid transfert à Rep. ad certos, illa aliquid à singularibus, aut eo, qui rationem singularis & unius habet, ad singulares & privatos.

- (a) Quia in commerciis & contractibus vitæ civilis inter privatos sæpe non servatur jus, sed unus plus refert, alter minus accipit, quam debet, in quo sita est injuria, necesse est ut aliqua Virtus doceat medium, quod hic servari debet, ut nullus ab altero injuriam patitur; hæc est *Justitiæ Commutans*, quæ, quia illam *injustitiam* emendat, *Corrigens* dicitur.
- (b) *Justitia distribuens* semper exercetur à Magistratu, quæ Magistratu. in subditos, quæ subditos, habeturque hic semper ratio meritorum & demeritorum in Republicam; sed *Justitiæ commutans* exercetur à privato in privatum, aut si exercetur in subditum, Magistratus spectatur ut privatus, nullaque hic habetur meritorum aut demeritorum ratio, ut si Magistratus ædes conducat, aut aliquid à subdito emat; imo nequidem ut Magistratus spectatur, quando pactum cum aliquo subdito in init de stipendio, quod pollicetur subdito huic aut illi pro opera præstanda, aut solvit pro præstata.

VII. *Συναλλαγμοί Aristotelis* sunt, vel *ἐκύβια*, spontanea, vel *ἀκύβια*, invita: *Jurisconsultis* contractus is tantum est, qui est voluntarius ex parte utriusque contrahentis: *Aristoteles* etiam contractum vocat, non sponte initum, ratione unius partis contrahentis: quia enim, v. c. (a) inter pulsantem & pulsatum, inter furantem & eum cui furtum fit, personarum quædam est mutatio (nam unus agit, & hujus ratione contractus est voluntarius, alter patitur, & hujus ratione contractus est involuntarius) ne hanc commutationem omit-

tat,



rat, dividit Commutationem in Voluntariam & Involuntariam. *Voluntariam* dicit, cujus principium est voluntarium, ab utraque parte contrahentium, cujusmodi commutationis exempla ponit, *emtionem, venditionem, &c.* Vid. *sex. Arist.* Huc refer, conducere milites, medicos, operarios publicos, &c. isque dare stipendia, quæ omnia sunt iustitiæ commutantis, etsi à Magistratu fiant, quia Magistratus habet hic rationem unius, eandemque servat mediocritatem, quam privatus cum privato in contractu. *Involuntarium*, ac non sponte sed invitò, ratione unius partis contrahentis, susceptum commutationis genus est, cujus principium in commutante & contrahente uno non est, ut sunt contractus, qui fiunt, nobis, vel *ignorantibus*, vel *nolentibus*. Dicuntur *inviti*, quia unâ saltem parte invitâ fiunt, & sunt invitî, non ratione agentis, qui sponte & sciens agit, sed ratione patientis, cui, per ejusmodi, sive contractum, sive commutationem, vel ignorantiam, vel nolentiam, fit injuria: contractus invitos per ignorantiam vocat *Clandestinos & Occultos* Philosophus: commutationes nolentibus nobis factas vocat *Violentas*, quia per vim instituuntur. Commutationis *clandestinæ & occultæ* ac per ignorantiam invitæ, exempla ponit *Aristoteles*: *Furtum*, quo res aliena clam surripitur à Domino; *Adulterium*, quo conjux aliena, sc. respectu mariti, aut etiam virgo, parentum respectu, occultè corrumpitur; *Veneficium*, quo vel incantationibus arcanis conficiuntur homines, vel abdito veneno epulæ inficiuntur ac pocula; *Lenocinium*, quo ad scorta & meretrices inficii perducuntur adolescentes, quod nonnulli voce *σεξαρωνείας* significatû ab *Arist.* existimant, vel quo maritus propriæ uxoris adulterium fraude aliquâ deceptus ignorat, uti exponit *Eustratius græcus Aristotelis Interpres in Eth. Nicom.* *Alieni servi corruptionem*, quâ clanculum à Domino subducitur; *dolosam cædem*, quâ quis per abditas infidias fraudulenter è medio tollitur. Hæc omnia dicit esse *Philosophus* occultè involuntaria propter ignorantiam, quia, qui ea patitur, pestem occultam ignorat: neque enim maritus notum habet lenocinium, quo uxor ejus oc-

cultè corrumpitur, neque dominus fraudem scit, qua servus abducitur, &c. Atque ex hisce id quoque patet, personam lædi in hisce contractibus involuntariis per ignorantiam, vel in se, ut in homicidio, vel in aliâ sibi conjunctâ, ut in adulterio, lenocinio, servi abductione, &c. Sed roget quis, *Quodnam hic est lucrum, quod damnum, quod tamen utrumque in justitia commutante esse debet?* Resp. Qui alium occidit, pro lucro habet vindictæ aut odii expletionem: occisus pro damno habet amissionem vitæ: sic in adulterio, alii que, similiter se res habet. (b) Commutationes per vim ac violentiam illatas, ait esse *Aristoteles*, verbera, vincula, mortem, sc. violentam, rapinam, &c.

(a) Qui pulsat, is sponte agit, qui pulsatur, invitatus patitur; qui furatur, sponte agit, is, cui furto auferuntur bona, invitatus patitur: sic ut ratione patientis dicatur Contractus invitus, aut Commutatio involuntaria.

(b) In Commutationibus violentis, agens scit & vult id quod agit, patiens quidem scit sed non vult hoc, quod patitur; sic Commutatio vitæ cum morte violenta instituitur sciente & Volente Judice, sed qui mortem patitur violentam, scit quidem se pati, sed contra Volentem tamen eam patitur.

VIII. Commutationum hæc non sine ratione ab *Aristotele* fuit instituta divisio: voluntarium enim & involuntarium varias constituunt diversasque commutationum species: nam in commutationibus voluntariis, quia tantummodo intercedit rei, quæ commutatur, translatio, eam oportet per æqualitatem simpliciter compensari: At in involuntariis commutationibus, quia non tantum fit rei, quæ commutatur, translatio, sed aliqua insuper irrogatur injuria, non tantum res ejusque translatio per æqualitatem debet compensari, sed præterea debet is, qui commutavit rem & in se transfudit per injuriam, propter injuriam puniri; (a) quæ puniunt, quia semper respicit injuriam irrogatam, ut ea pari supplicio (hæc paritas supplicii æstimatur ex damno, cui resarciendo debet esse par & æqualis poena) puniatur, non tam ad justitiam distribuentem pertinet, quam ad hanc commu-

tantem seu corrigentem: inspecta enim rerum personarumque proportionem, rerum, quæ sunt commutatae personarum, inter quas commutatio est facta; pro delicti atque injuriæ, vel magnitudine, vel parvitate, æqualis exigitur poena ac par supplicium: & respicienda est hic proportio, non personæ commutantis ad aliam commutantem, sed personarum commutantium ad res commutatas: interim tamen, quia poena ipsa, quam justitia hæc vindicatrix ad ulciscendum delictum imponit, non compensat satis resarcitque damnum illatum (nam, qui vitam perdit, quia alteri eripuit, eo alteri vitam non restituit, nec qui ob bona alterius furto surrepta, & jam dilapidata, virgis cæditur, eo bona ipsi restituit) sed vero solummodo facit, ut tantum patiat reus, quantum pati potest & est æquum pro perpetrato crimine, à perfecta ratione justitiæ commutantis seu corrigentis, multum abijt hæc Ultrix justitia, quare, ne sub commutante quidem aut corrigente justitia continetur: Et fortasse non erant, qui eam inter partes justitiæ particularis propriè dictas non numerant, adeoque nec ad distribuendam, nec ad commutantem, propriè eam referunt, sed ad partes justitiæ particularis reducant *potentiales*, quas sic vocant *Scholastici ex Aquin. 2. 2. quæst. 101.* Nempe in omni virtute trium generum possunt assignari *partes*. (b) 1. *Integrantes*, quæ sic non dicuntur quasi virtutem ipsam componant, sed metaphoricè intelliguntur functiones, sine quibus non est perfectus virtutis usus. 2. *Subjæctæ*, i. e. *Potentiales*; hæc sunt virtutes, quæ quandam affinitatem & conjunctionem habent cum alia virtute, sicuti potentia cum anima; neque tamen perfecte participant ejus rationem, sicuti nec potentia participant rationem ipsius animæ; sed tamen ei in proprio suo actu inserviunt, sicuti potentia inserviunt animæ. Inter has Justitiæ particularis partes *potentiales* potest non incommode referri *Justitia ultrix, vindicatrix, punitiva*.

(a) Gravis quaestio est ad quam Justitiæ speciem pertineat Justitia Vindicatrix, quæ exercetur in poenis irrogandis, nam quia poenatum irrogatio à Magistratu instituitur, videtur pertinere ad

Justitiam distribuentem, hanc enim administrare Magistratus est, non privati; quia tamen inter poenam & delictum intercedit proportio Arithmetica, i. e. omnimoda æqualitas, & quia servari debet hic medium Rei, non Rationis, videtur ad Justitiam Commutantem, quæ proportionem exigit Arithmeticam, & medium Rei: itaque, si respiciatur proportio & mediocritas servanda inter poenam & delictum, locum habebit Justitia commutans: si respiciatur vero persona, quæ poenam infligit, quia illa publica est, nempe Magistratus, locum hic videtur habere Justitia distribuens; sic ut ad neutram directè, ad utramque Justitiæ speciem ex parte pertineat.

(b) Partes propriè assignantur substantiis corporeis, non vero spiritibus, aut accidentibus, ideoque cum Justitia, & virtus sit accidens, improprie ei tribuuntur partes; quia tamen usus sic obtinuit, etiam partes assignari solent omni Virtuti: primò quidem *Integrantes*, quæ significant illas actiones, quæ requiruntur ad uniuscujusque perfectionem, quemadmodum exiguntur membra ad perfectionem totius integrantis: secundò, partes quædam virtutis vocantur *Subjæctæ*, sc. virtutes aliæ, quæ huic aut illi virtuti, tanquam generi, subjiciuntur, ut species: Tertio, partes quædam sunt virtutis uniuscujusque *Potentiales*, quæ sic vocantur, quia sese habent ad virtutem unamquamque, uti potentia ad animam; quemadmodum enim potentia naturalis animæ non sunt ipsa anima, ad eam tamen referuntur, ita quædam virtutes referuntur ad hanc aut illam propter affinitatem, ac cognitionem: & sic Justitia ultrix refertur ad Justitiam particularem, tum distribuendam, tum commutantem.

IX. Justitia *Commutans* seu *Corrigens* in contractibus, tam spontaneis quam invitis, singulorum res spectat & æquale illud, quod est (a) *proportionis, non Geometricæ sed Arithmeticæ*; cum enim nulla hic personæ dignitas, sed simpliciter rerum, quæ permutantur, æqualis inter id, quod plus est & minus, spectetur distantia, satis liquet proportionem hic esse Arithmeticam: sicuti enim ejus hæc est natura, ut simpliciter numerorum inter se distantiam spectet, ita & hæc justitia medium quaerit & æqualitatem in sola distantia à lucro & damno, facitque, ut contractus omnis æqualiter utrimque abijt. At justitia distribuens, quæ ordinem dicit ad Rem, quia meritum spectat & cujusque dignitatem personæ, proportio-

portionem servat *Geometricam*: quemadmodum enim ista in eo est posita, ut, sicuti sese habet numerus primus ad secundum, ita tertius ad quartum; sic æqualitas distributionis in eo consistit, ut, (b) sicuti sese habet unius civis persona ad personam alterius, respectu meritorum in Remp. ita præmium unius aut bonum à Rep. distribuendum respondeat bono aut præmio alterius: atque hac ratione, res, quæ distribuuntur, sunt æquales, pariter ac personæ, inter quas distribuuntur, & ipsa distributio est æqua: cum aliqui, si simpliciter rem spectes, uti inter personas, ita & inter præmia, magnum discrimen esse possit. Atque ex hisce omnibus liquet, in quo differant *Iustitia Distribuens & Commutans*, duæ Iustitiæ particularis partes: & quod non detur membrum tertium. Nam omnis æqualitas, vel ex dignitate, i. e. meritis in Remp. personarum æstimatur, vel ex rerum ipsarum modo ac mensurâ: tertium non datur.

(a) Proportio Arithmetica dicit æqualitatem differentiarum, Geometrica rationum, utraque inter quatuor numeros: differentia apud Arithmeticos significat distantiam duorum numerorum à se invicem: ratio notat, quoties unus numerus alterum in se includat: inter quinarium & septenarium differentia est quinarium, quia distant à se invicem per duo; sed quinarium non continetur bis in septenario, ideoque inter illos non est ratio: at inter quinarium & denarium est ratio, quia denarius est duplum quinarium, & quinarium est dimidium denarii, denarius enim bis in se continet quinarium, non tamen à quinario per duo differt, sed per quinque: proportio Geometrica, significat æqualem intercedere differentiam inter bis binos numeros, i. e. ex quatuor numeris inter sese collatis, bis bini æquali utrumque distantia à se invicem distare deprehenduntur, v. c. ut 2. ad 4. ita 6. ad 8. differentia inter 2. & 4. aut distantia qua à se invicem distant est binarium, sed ut 6. differunt & distant ab 8. per binarium; verum inter hosce numeros non est proportio Geometrica, quæ significat æquali ratione ac modo ex numeris 4. bis binos discrepare inter se, neque enim ut sunt 4. duplum duorum, ita 8. sunt duplum 6. neque ut binarius est dimidium quaternarii, ita senarius est dimidium octonarii; sed exemplum proportionis Geometricæ est hoc, ut 4. ad 8.

ita 12. ad 24. quia uti 8. sunt duplum 4. ita 24. sunt duplum 12. & ut 4. sunt dimidium 8. ita 12. sunt dimidium 24. at hic non est proportio Arithmetica, neque enim æqualis est differentia, quæ distant 4. & 8. quæ distant 12. & 24. differentia enim inter 4. & 8. est quaternarius, at distantia inter 12. & 24. est 12. sed 4. & 12. non sunt numeri iidem: si id, quod in numeris est declaratum, applicetur rebus & personis, deprehenditur in Iustitia commutante semper servari æqualitatem differentiarum ac proportionem Arithmeticam, ut utraque pars contrahens æqualiter distet à damno & lucro; sed in Iustitia distributive conspicietur æqualitas rationum & proportio Geometrica.

(b) Exemplum proportionis Geometricæ servatæ, & quoad res, & quoad personas, in Iustitia distributive, videtur esse inter Ajacem & Ulysses, & inter arma Patrocli & Achillis; nempe, quæ est ratio meritorum Ulyssis ad merita Ajacis in Republicam Græcorum, eadem debet esse ratio armorum Patrocli ad arma Achillis, quoad valorem & dignitatem ut præmium illis distribuendorum, h. e. si Ulysses duplo plus meritis est de Republica Græcorum quam Ajax, oportet ipsi doneatur duplo majus præmium præmio Ajacis, & quia arma Achillis duplo sunt digniora armis Patrocli, exigit Iustitia distribuens, ut arma Achillis cedant Ulyssi, & Patrocli cedant Ajaci: hic proportio est sita in æqualitate rationum, & quoad personas, & quoad res inter se comparatas; ut enim se habet persona Ulyssis ad personam Ajacis respectu meritorum in Republicam, ita se habent arma Achillis ad arma Patrocli, præmia illis distribuenda, & ut Ulysses se habet ad arma Achillis, ita Ajax ad arma Patrocli: atque hic æqualitas est utrimque & armorum, quæ distribuuntur, & Ajacis & Ulyssis, inter quos distribuuntur: at si quis extra comparisonem illam ac distributionem arma spectet simpliciter, certe magna interest inæqualitas, nam arma Achillis longe sunt præstantiora armis Patrocli; quemadmodum quoque si simpliciter spectentur merita Ulyssis & Ajacis, illa quoque valde sunt inæqualia, nam Ulysses prudenti suo consilio longe plus meritis est de Republica Græcorum quam Ajax suis armis.

X. Nobilis hic sese offert quæstio, sed difficilis. (a) *Quæ proportio sit servanda in penis irrogandis, an Geometrica, an Arithmetica?* Resp. Pœnas non posse irrogari proportionem

Geometricâ. 1. Quia hæc exigit, ut pro inæqualitate personarum inæqualia sint onera: & sic pro eodem delicto, nobilis ac liber mitiores, ignobilis & servus acriores ferret pœnas. 2. Distributio secundum proportionem Geometricam tum justa est, etiam cum quis non tantum consequitur, quantum merebatur, sed quantum pro ratione circumstantiarum potest redundare: ita, si præda sit dividenda inter milites, & non satis magna sit ut uniuscujusque merito & virtuti respondeat, nihilominus distributio justa erit, cum quis tantum capit, quantum pro rato capere potest. At pœnæ non irrogantur justè, si infra meritum irrogentur. Et hæc sententia videtur esse congruentior *Aristoteli*, qui l. 5. *Ethic. ad Nicom.* c. 4. docet, *justè, quod in commerciis est servandum, esse æquum proportionem Arithmeticâ.* Non autem distinguit istic loci inter commercia, quæ sponte faciunt homines, & quæ invitis ipsis efficiuntur: sed de commerciis lo-

quitur in genere. At emendare contractus invitos, quidnam est aliud, quam delicta punire? Ergo & in delictis puniendis servanda est proportio Arithmetica, quod erat demonstrandum.

(a) In pœnis irrogandis habenda est ratio distantia æqualis inter delictum, & supplicium, ut non inferatur delinquenti plus pœnæ, quam peccatum ejus meruit, nec etiam minus: interim non est necesse servari in omnibus Personis semper eandem speciem pœnæ, modo serventur idem gradus, V. C. Si aliquis Princeps, aut ex Magistratu & optime meritis de Rep. idem committat delictum, quod vir plebejus, non est necesse, ut eodem supplicii genere afficiatur, quo afficitur plebejus, modo servetur eadem ratio, & proportio; nam potest plebejus fustigari, aut virgis cadi ob delictum idem, propter quod Princeps abdicetur suo officio: hic tamen servata fuerit proportio Arithmetica, nam tam magna pœna est Principi, aut Magistratui, moveti suo munere, quam plebejo est, cadi virgis, aut fustigari.

## DISPUTATIONUM PRACTICARUM

## TRIGESIMA-PRIMA &amp; ULTIMA,

D E

## A M I C I T I A.

## T H E S I S I.

**E**Xcessæ sunt *disputationibus* ante habitis *virtutes* omnes & singulæ, quæ media sunt, quibus ad felicitatem, summum hominis in hac vita bonum, pervenitur: superest, ut agamus de *Amicitia*, quæ, si virtus non est, cum virtute tamen cognitionem habet summam, &, si non est acquirendæ felicitatis supremæ, ejus tamen conservandæ, est medium, & virtutum explicatarum quoddam quasi effectum & usus: ut vero effectum sequitur causam, & usus rem ipsam, ita *virtutibus* explicatis recte subjungitur *Amicitia* explicatio: cujus necessitatem *Arist.* l. 8. *Eth.* c. 1. ostendit in omni vitæ statu, quam & potentioribus, & pauperioribus, & Senibus, & Juvenibus, convenire, *ibidem* docet. *Vid. text.*

Agit vero *Philosophus* de *Amicitia* l. 8. & 9. Quæ ibi fuscè persequitur, nos summam hac *disputatione* comprehendimus, exorsî, ut solemus, à voce.

II. *Amicitia* vocabulum significat, 1. *generalissime*, rerum omnium *συμπάθεια*, qualis consensio est inter oleam & vitem, magnetem & ferrum: de qua consensione & *συμπάθεια* multa habet *Erasmus* in *Colloquio*, cui titulus, *Amicitia*. 2. *generatim*, quemlibet appetitum societatis, qualis etiam in bruta cadit. 3. *speciatim*, mutua benevolentiam, quæ intercedit inter homines quosvis, sive probi sint sive improbi, sive noti sive ignoti, sive cives sive peregrini. 4. *specialissime*, proborum & proborum hominum inter se bene-

benevolentia, quam conciliat virtus, utilitas, voluptas.

III. *Amicitia*, sensu quarto, definiri potest, *Benevolentia vera, nota, aperta, & actiosa quorundam inter se mutuo, ob bonum honestum, utile, aut jucundum.* Atque huic prout triplex est *Amicitia obiectum*, ita triplex ponitur vulgo *Amicitia*, (a) *honestae, utilis, jucunda.* *Honestae*, propter solam honestatem & virtutem: *utilis*, propter quæstum aut lucrum: *jucunda*, propter voluptatem instituitur. *Arist.* l. *Eth.* 8. c. 3. Harum *Amicitia* specierum *prima, honesta* scilicet, per se & proprie est digna nomine *Amicitia*, quippe quæ sola est perfecta, constans, stabilis, ac genuina: reliquæ *duæ* improprie & per accidens *Amicitia* dicuntur, quippe quæ imperfectæ, instabiles, inconstantes, & spuria magis sunt dicendæ. In *amicitia perfecta* amicum, propter seipsum & propter virtutem: in imperfecta propter aliud, sive utilitas sit, sive voluptas, eum amamus. Sed *definitionem Amicitia* & allatam *divisionem* per partes explicemus.

(a) *Divisio Amicitia* in *Honestam, Jucundam, & Vilem*, non est *divisio generis perfecti*: vel univoci, quod ex æquo suis competit speciebus, sed est *divisio generis imperfecti*, seu analogi, quod speciebus convenit inæqualiter, uni magis, alteri minus, & uni per & propter alteram, quale genus est ens respectu substantiæ, & accidentis: accidens enim non est ens, nisi per & propter substantiam: sic *amicitia* non dicitur æquali modo de *Honestae, Jucundae, & Vili*, sed primario de *Honestae*, secundario de *Vili* & *Jucundae*, quatenus hæc aliquid participant de conditionibus *amicitia* *Honestae*: a que hæc etiam faciunt ad intelligendam thesin sextam numero.

IV. *Amicitia* genus ponimus *Benevolentiam*, quæ significat, propensionem voluntatis & amoris in alterum, quæ bene ei cupimus & volumus. Errant, qui *Virtutem* pro genere ponunt: nam 1. *Virtus* est fundamentum, cui *Amicitia* superfruitur: fundamentum autem rei, quo nititur, non est res ipsa: nihil enim sui ipsius fundamentum est. 2. *Amicitia* est effectus virtutis, Ergo non ipsa virtus: nam nulla causa, quatenus causa, est idem cum effectu: sic enim idem esset causa sui ipsius. 3. *Virtus*

cum suis actionibus in nostra est potestate, est *ἐφ' ἡμῖν*: est enim habitus electivus: at electio nostra est voluntatis. Sed *Amicitia* non est *ἐφ' ἡμῖν*, non est in nostra potestate. Ergo. *Prob. min.* Quia requirit amorem & consensum mutuum, qui non est in nostra potestate. Nemo enim dominus est alterius voluntatis. 4. *Virtus (a)* bonum est internum, ad instar habituum aliorum. *Amicitia* vero est bonum externum, *Arist.* 9. *Eth.* c. 9. τὸς φίλος, ἢ εἰς τὸς ἀγαθὸν μέγιστον, inter externa bona maximum, appellat. Si dicas, *Amicitiam esse laudem dignam & servare medium inter duo extrema*: inde non sequitur, ejus esse genus virtutem: Nam & affectus quidam & actiones virtutem antecedentes laudem merentur ac servant medium inter duo extrema: nec tamen sunt virtutes.

(a) Bonum internum est, quod intra potestatem hominis est situm: Bonum externum non item.

V. *Differentia*, post genus, reliquis in definitione verbis proponitur. *Amicitia* est *benevolentia vera*: ut distinguatur à simulata & ficta, quæ aliud lingua promittit, aliud corde premit: uti virtus ipsa non verborum est aut linguæ sed operum ac cordis, ita & *amicitia*, virtutis fructus. *Nota*: ut *Amicitia* distinguatur à *benevolentia*, qua ignotos complectimur, requiritur in *Amicitia*, ut Amico affectum & amorem nostrum exponamus, ac detegamus: possumus Christianis, longe remotis à nobis, bene velle, sed non possumus esse amici illis, quia nec nos illi, nec illos nos novimus. *Aperta*: ut excludamus amorem, quo quis occulte fertur in aliquem: potest quis recondito affectu & amore alium prosequi, quem nunquam ei aperuerit, atque hæc tunc nondum amicus est: *Amicitia* enim non latentem sed patentem exigit amorem. *Actiosa*: ut ipso actu *Amicitia* sese exerat & affectum mutet in effectum, ut non tantum bene velit sed & bene faciat. *Mutuo exercita*: ut significetur, in *Amicitia* exigere amorem & activum & passivum: & φίλον & ἀντιφίλον: & φίλος & φιλεῖν: magis tamen consistit *Amicitia* ἐν τῷ φιλεῖν quam ἐν τῷ φίλει, in



amore activo quam passivo, præstantius enim est amare quam amari. Amor itaque, quo ferimur, in hostes, à nobis averfos, in res inanitates, in animatas anima vegetante & sentiente, ut in pecunias, agros, hortos, plantas, canes, equos, &c. amicitia dici nequit, quia illa non redamant. Porro dicitur Amicitia, *quorundam inter se*, puta *hominum*: bestia enim non sunt subiectum amicitia idoneum: nec Angeli, quia de hominum virtutibus pertractat Ethica, quarum usus ac fructus est Amicitia. Denique, *ob bonum honestum, utile, ac jucundum*; quibus verbis ratio impellens & motiva Amicitia innuitur.

VI. Tres Amicitia species, honesta, utilis, jucunda, sub Amicitia continentur, (a) ut *genere, non univoco, sed analogo aut equivoco*, prout istæ voces vel distinguuntur vel confunduntur: Nam Amicitia honesta sola vera est & per se Amicitia: utilis & jucunda spurie potius sunt species, & *ἡ συνουσιότης*, amicitia: jucunda interim amicitia magis propius ad honestam accedit quam utilis, quæ magis est ingenua & homine libero ac liberali dignior: sed in specie quadam de singulis videamus.

(a) Genus univocum dicitur, cujus & nomen & definitio ex aequo speciebus conveniunt: sed amicitia definitio ac nomen non ex aequo conveniunt, honesta, jucunda atque utili amicitia; cum enim amicitia sit virtutis effectum, sola honesta vera est amicitia, non item utilis aut jucunda, quia hæc in virtute non semper fundantur, nec ab ea causantur: genus æquivocum dicitur melius vox æquivoca, quia ejus nomen solum commune est, sic homo possit dici genus æquivocum hominis pisti & vivi: sed amicitia utilis & jucunda plus habet commune cum amicitia honesta quam nomen, non tamen æquali modo amicitia aut ejus definitio prædicatur de honesta, utili & jucunda, ideoque amicitia illarum est genus analogum, quod vocant, cum non tantum nomen sed & definitio generis comperit speciebus, verum non ex aequo, nec ob eandem causam.

Nam quidam Philosophorum illud genus, quod inæqualiter convenit suis speciebus, vocant analogum, non æquivocum; alii vocant æquivocum, non isem analogum: quidam utroque appellant modo.

VII. Amicitia utilis & jucunda sunt *ἰδιαι*

*λοῦσι*, i. e. facile dissolvuntur: utilitas enim & voluptas sunt bonum instabile & facile cessant: non sic honesta, quæ solidiori innititur fundamento, sc. virtute. Amicitia utilis plerumque cadit inter *senes*, quia sunt *φιλοχρηματω* lucripetæ, & in *vulgaris*, quia *vulgaris amicitias utilitate probat*. Amicitia jucunda potissimum inter *juvenes* viget, quia, cum affectibus multum indulgeant, fere voluptates sectantur & quod jucundum est. *Honestam* Amicitia, quia propter virtutem suscipitur, tantum est bonorum, ideoque valde rara est. *Rari quippe boni: vix sunt numero totidem, quot Thebarum portæ, vel divitiis ostia Nili*. Hæc stabilior est, quia virtus bonum est stabile. Hæc omnia *φιλιότης*, amabilia, complectitur, (a) quippe virtus & honesta, & utilis, & jucunda est, tum sibi tum amicis: nam virtus mira jucunditate probos perfundit, & ipsa sibi pretium est. Sed & alias Amicitia divisiones expendamus.

(a) Hinc liquet divisionem Boni in *Honestum, Utile & Jucundum*, non esse divisionem generis in species, quia species opposita nunquam possunt prædicari de eodem: sed bonum honestum, utile & jucundum dicuntur de eadem virtute pro diverso respectu; ideoque hæc divisio boni, est divisio subiecti per adjuncta.

VIII. Amicitia est vel *æqualis* vel *inæqualis*: illa colitur inter æquales, v. c. inter duos Senatores, Collegas, servos, aut quoscunque in eodem officio & dignitate constitutos: hæc colitur inter inæquales; vel *ætate*, uti inter juvenem & senem, vel *dignitate*, uti inter herum & servum, Magistratum & subditum: estque vel *privata* vel *publica*: *Privata*, quæ inter homines privatam vitam viventes colitur: estque vel *consuetudinaria*, quæ inter duos privatos, sed potentia, ætate, donis, vitæ conditione, dispares initur: vel *consanguinea*, quæ est, vel *patria*, inter parentes & liberos, vel *fraternæ*, inter fratres & sorores, vel *conjugalis*, inter maritum & uxorem: *publica*, quæ inter personas colitur publicas, estque, vel *Ecclesiastica*, inter concionatores & auditores: vel *politica*, inter Magistratum & subditos: atque hæc, vel *sagata*, inter duces & milites, vel *rogata*, inter senatores & cives, &c.

IX. Extat & alia Amicitiae divisio apud Aristotelem l. 9. Eth. Quaedam Amicitiae sunt *ὁμοειδῆς, homogeneae*, in quibus utrobique eadem sunt amoris causae: ut si uterque amet alterum propter virtutem, aut utilitatem, aut voluptatem mutuam: ita Theologus Theologum, Philosophus Philosophum, miles militem, mercator mercatorem, amat propter eorundem studiorum similitudinem: Quaedam sunt *ἀνομοειδῆς, heterogeneae*: ut si alter propter voluptatem, alter propter utilitatem bene amico velit: sed in *causis* Amicitiae penitus inquirere operae fuerit pretium.

X. *Causae* sunt Amicitiae, vel *procreantes*, vel *conservantes*, vel *inales*. *Efficiens*, est vel *prima*, *Deus*, qui hominem condidit animal sociale, & ad amicitias colendas propensum: vel *secunda*, quae vel *remota est*, vel *occasionalis*, vel *propinqua*: *remota est*, natura, dum fundamenta amicitiae suppeditat, inclinationem, amorem, similitudinem morum, vitae, actorum ac factorum: & est hominibus quaedam quasi innata ad amicitiam propensio: *occasionalis*, *procatartica* aliis, est indigentia, qua ad usus nostros amicis indigemus, eosque quærimus: *propinqua*, est vel *generalis*, vel *specialis*: *generalis*, est æqualitas & similitudo, sive vitae, sive morum, sive ætatis, sive muneris, sive studiorum: est enim amicitia istic, ubi aliqua est æqualitas; (a) in amicitia æqualium est *æqualitas κατὰ τὸ πῶλον, numeri*: in amicitia inæqualium est *æqualitas κατὰ ἀξίαν, dignitatis*, cum animi utrimque convenientia & accipiunt & reddunt. In amicitia æqualium est *æqualitas Arithmetica*, quia officiorum utrinque & vitae conditionis est paritas. In amicitia inæqualium est *æqualitas Geometrica*, quia in statuum disparitate quæritur ibi æqualitas in proportione rationum, quæ consistit in eo, ut convenienti officiorum proportione personarum compensetur inæqualitas: sic, cum parentes liberis victum suppeditant, illi id compensant parentibus obsequi præstando: cum Magistratus subdito benefacit, ille cultu & veneratione respondet benefacto, &c. *Specialis causa* amicitiae *procreans* est, tum conversatio ac consuetudo, qua alterius mores explorantur, tum admiratio virtutis

in altero, tum actus officii & beneficii præstitus, tum cognatio & affinitas, tum nostra utilitas aut voluptas, &c. *Causae conservantes* sunt, convictus, familiaritas, beneficia, & officia mutuo exhibita. *inales causae* sunt, gloria Dei, felicitas civilis, nostra & amici salus, &c.

(a) *Æqualitas numeri* dicitur in amicitia, cum inter duos amicos æquales æqualia omni modo beneficia conferuntur mutuo: unde hic dicitur servari proportio Arithmetica: *Æqualitas dignitatis*, cum inter amicos inæquales, seu ætate, seu dignitate, beneficia conferuntur mutuo, non eque semper magna, digna, aut præstantia, sed servatur tantum proportio Arithmetica: quia officium redditur pro officio, minus interdum pro majori, quod tamen ad majus aliquam dicitur proportionem, quia Persona reddens est minor accipiente.

XI. *Effecta* Amicitiae, seu *adjecta*, seu *officia*, sunt *amare & benefacere*. *Amandus* est amicus *sincere*, *impense*, *constanter*: *sincere*, ne amor in ore aut lingua natet, sed in corde & opere habitat: *impense*, quia ames cum necesse est sicuti te ipsum; at te ipsum maximè amas: *constanter*, ne quovis vento excutitur aut levè de causâ dissolvatur amicitia. *Ama* tanquam nunquam olurus. *Benefaciendum* quoque est Amico, quo factis constat ipsi de nostro affectu & benevolentia.

XII. Amicitiae *opposita* sunt vel *contraria* vel *privativa*. *Contraria*, sunt omnes res amicitiae adversantes; quæ cum plures sunt, vel *directè* naturam amicitiae dissolvunt vel *consequenter*. *Priori modo* id facit, inæqualitas morum, studii, animique disparitas, &c. *Cum sc.* alter quidem amat sed non redamatur ab altero: sic in specie, dissolvitur amicitia utilis & jucunda, cum non est par voluptatis retributio, & officii non æqualis redditio; & honesta, cum non est æqualitas virtutis, cum alter virtutem extollit, quam alter immittit: *posteriori modo* ac *consequenter* amicitiam dissolvunt, dignitatis variatio, locorum distantia, diuturna absentia, vitia naturæ; ut surditas, cæcitas, & moralia, ut superbia, dissimulatio, adulatio, contentio, querelæ, criminatio, vituperium, suspicio, menda-

mendacia, &c. (a) *privative opposita* Amicitiae sunt, quae amicitiam ad extrema vel in excessu vel in defectu deflectere faciunt, & eam privant sua rectitudine. Excessus est nimium amicitiae studium, πολυφιλία, cum passim obvii in amicos & valde multi in amicos recipiuntur. Defectus, ἀφιλία, cum re ipsa omnes amici in super habentur. Sed quae de Amicitia ulterius disputari possunt, exhibent, quae subjunguntur.

(a) Quamvis in amicitia detur excessus, & defectus, & sua quaedam etiam mediocritas, non tamen ideo est virtus, quia haec tria cadunt quoque in affectus; at affectus quoque virtutes non sunt.

## A N N E X A.

1. An vir bonus seipsum magis quam alium amare debeat? Aff.

2. An aliquando veritatem Amici causa deserere liceat? Neg.

3. An vitam Amici nostra praeferre & pro salute ejus certam mortem eligere debeamus? Neg.

4. An benefactores impensius ament beneficiarios? Aff.

5. An in omni fortuna opus sit Amicis? Aff.

6. An in prospera vel adversa fortuna magis obeamus Amicis? Dist.

7. An Amicitia sit praeserenda cognationi sanguinis? Dist.

8. An Amicus Amico dona maxima optare, & si possit, procurare debeat? Aff.

9. An Amicitia vera ac perfecta sit obnoxia calumniis, & injuriis & querelis? Neg.

10. An amicitia vera ac perfecta possit esse inter malos? Neg.

F I N I S.